

Acta Conventus de Iure Civili

Tomus V.

Szegedi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Jogi és Polgári
Eljárásjogi Tanszék

ACTA CONVENTUS DE IURE CIVILI
TOMUS V.

X 11 842

ACTA CONVENTUS DE IURE CIVILI TOMUS V.

A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Polgári Jogi és
Polgári Eljárásjogi Tanszékének kiadványa

S 3 8 1 1

LECTUM KIADÓ
Szeged, 2006

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000448174

X11842

TARTALOM

ELŐSZÓ (DR. PAPP TEKLA)	15
-------------------------------	----

CZÉDLI GERGŐ

KONZULENS: DR. KÖBLÖS ADÉL EGYETEMI TANÁRSÉGÉD

A MAGYAR VÁLASZTOTTBÍRÓSÁGI ELJÁRÁS ELEMZÉSE TEKINTETTEL AZ UNCITRAL MINTATÖRVÉNYÉRE ÉS AZ ANGOL SZABÁLYOZÁSRA	17
--	----

ELŐSZÓ	17
--------------	----

ELSŐ RÉSZ: BEVEZETÉS.	19
----------------------------	----

I. A VÁLASZTOTTBÍRÁSKODÁS ÉS A VÁLASZTOTTBÍRÓSÁG FOGALMA, JELLEMZŐI.	19
--	----

II. A VÁLASZTOTTBÍRÁSKODÁS RÖVID TÖRTÉNETE	21
--	----

III. A VÁLASZTOTTBÍRÁSKODÁS JELLEGE ÉS FAJTÁI	23
---	----

IV. A VÁLASZTOTTBÍRÁSKODÁS ELŐNYEI	26
--	----

MÁSODIK RÉSZ: A VÁLASZTOTTBÍRÓSÁG MEGALKULÁSA	29
---	----

V. KÜLÖN JOGSZABÁLYON ALAPULÓ HATÁSKÖR	29
--	----

VI. VÁLASZTOTTBÍRÓSÁGI SZERZŐDÉSEN ALAPULÓ HATÁSKÖR	31
---	----

VII. HATÁSKÖRI ÜTKÖZÉSEK.	34
--------------------------------	----

VIII. A VÁLASZTOTTBÍRÓSÁG ÖSSZETÉTELE.	38
---	----

IX. A VÁLASZTOTTBÍRÓI SZERZŐDÉS (RECEPTUM)	42
--	----

X. A VÁLASZTOTTBÍRÓI MEGBÍZATÁS MEGSZŰNÉSÉNEK ESETEI.	43
--	----

HARMADIK RÉSZ: A VÁLASZTOTTBÍRÓSÁG ELJÁRÁSA	46
---	----

XI. AZ ELJÁRÁS ALAPVETŐ SZABÁLYAI.	46
---	----

XII. A VÁLASZTOTTBÍRÓSÁG HATÁROZATAI	52
--	----

XIII. A BÍRÓSÁGOK SZEREPE AZ ELJÁRÁSBAN ÉS AZT KÖVETŐEN	55
---	----

ÖSSZEGZÉS	59
-----------------	----

FELHASZNÁLT JOGSZABÁLYOK ÉS EGYÉB FORRÁSOK	61
--	----

FELHASZNÁLT IRODALOM.	63
----------------------------	----

JEGYZETEK.	64
-----------------	----

MÓRICZ TAMÁSNÉ KIRÁLY KINGA
KONZULENS: DR. TÓTHNÉ DR. FÁBIÁN ESZTER
CÍMZETES EGYETEMI TANÁR

A GYERMEKVÉDELMI GYÁMSÁG 67

I. BEVEZETÉS	67
II. GONDOLATOK A GYÁMSÁGRÓL.	68
1. A gyámság és a gondnokság.	68
1.1. Kapcsolódási pontok, közös vonások.	68
1.2. Elhatárolásuk.	69
1.3. Néhány külföldi példa az elhatárolás nehézségeire	69
2. A gyámság és a szülői felügyeleti jog	73
III. A GYÁMSÁG, A GYERMEKVÉDELMI GYÁMSÁG KIALAKULÁSÁNAK TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE	77
1. Európai jogtörténeti mozaik	77
1.1. Szabályozása a római jogban.	77
1.1.1. A serdületlenek gyámsága	77
1.1.2. A nők gyámsága	78
1.2. Gyámság és a germán jog	78
IV. A GYÁMSÁG INTÉZMÉNYÉNEK FEJLŐDÉSE A MAGYAR JOGBAN.	80
1. Általános fejlődéstörténet	80
2. A gyermekvédelmi gyámság intézményének változása hazánkban	87
V. A GYÁMSÁG FAJTÁI A HATÁLYOS MAGYAR JOGBAN.	90
1. Nevezett gyám	90
2. Törvényes gyám (korábbi szabályok alapján)	90
3. Rendelt gyám – kötelezően rendelt gyám	91
4. Hivatásos gyám.	92
5. A gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló gyermek gyámja	92
6. Közös gyám.	93
VI. A GYÁMUL KIRENDELHETŐ SZEMÉLYEK KÖRE	94
1. A gyámság viselésének általános feltételei	94
1.1. Pozitív feltétel	94
1.2. Kizáró okok	94
1.2.1. Aki cselekvőképességet érintő gondnokság alatt áll	94
1.2.2. Akinek szülői felügyeleti jogát megszüntették.	94
1.2.3. Akinek szülői felügyeleti joga szünetel	94

1.2.4. Bűncselekményhez fűződő közügyektől eltiltás	95
1.2.5. Akit a gyámságból kizártak	95
1.2.6. Akinak gyermekét örökbefogadhatónak nyilvánították	95
2. A gyámul kirendelhető személyek konkrét meghatározása	95
2.1. Nevelőszülő	95
2.2. A gyermekotthon vezetője	96
2.3. A hivatásos gyám	96
VII. A GYERMEKVÉDELMI GYÁM FELADATAI	98
1. Gondozás-nevelés	98
2. Az életpálya kijelölése	99
3. A gyermek törvényes képviselője	100
4. A gyermek vagyonának kezelése	102
VIII. A GYÁM FELÜGYELETE ÉS IRÁNYÍTÁSA	106
1. A gyámhivatal	106
1.1. Intézkedésre utasíthatja a gyámot	106
1.2. Korlátozhatja a gyám jogkörét	106
1.3. Megváltoztathatja a gyám intézkedéseit	106
1.4. Soron kívül felvilágosítást kérhet a gyermek helyzetével kapcsolatban	106
1.5. Felmentheti, felfüggesztheti, elmozdíthatja a gyámot	106
1.6. Vizsgálja a gyámi számadásokat	107
1.6.1. Eseti számadás	107
1.6.2. Rendszeres számadás	107
1.6.3. Végszámadás	108
1.6.4. A számadások elbírálása	108
2. A gyámi-gondozói tanácsadó	109
2.1. Rendszeres látogatás	110
2.2. Feladata a kapcsolattartás tekintetében	110
2.3. Teendői az örökbefogadással kapcsolatban	110
2.4. Feladata a gondozási hely megváltoztatása esetén	110
2.5. A nevelésbe vétel felülvizsgálatához kapcsolódó feladata	111
2.6. Együttműködési kötelezettsége	111
2.7. Segítség egyes jognyilatkozatok kapcsán	111
IX. A GYÁM KÁRTÉRÍTÉSI FELELŐSÉGE	113
X. A GYÁMSÁG ILLETVE A GYÁMI TISZTSÉG MEGSZÜNÉSE	114
1. A gyámság megszűnéséhez vezető körülmények	114
1.1. A gyámolt szülői felügyelet alá kerül	114
1.2. A gyámolt eléri nagykorúságát	114
1.3. A gyámolt halála	115

2. A gyámi tisztség megszűnése	115
2.1. A gyámi tisztség megszűnésének esetei	115
2.1.1. A gyámság megszűnése	115
2.1.2. A gyám felmentése vagy elmozdítása	115
2.2. Átfogó jelentés, végszámadás	116
XI. A GYÁMSÁGGAL KAPCSOLATOS NEMZETKÖZI	
VONATKOZÁSÚ RENDELKEZÉSEK	118
1. Eljárási szabályok	118
2. Az Európai Unió Tanácsának tevékenysége	120
3. Az Európa Tanács családjogi tárgyú állásfoglalásai	121
XII. ÖSSZEGZÉS	122
FELHASZNÁLT JOGSZABÁLYOK	124
FELHASZNÁLT IRODALOM	126
JEGYZETEK	129

GAYER KRISZTINA

KONZULENS: DR. PAPP TEKLA EGYETEMI DOCENS

A BÁNYAKONCESSZIÓ	133
1. ELŐSZÓ	133
2. A BÁNYÁSZATI TEVÉKENYSÉG GYAKORLÁSA KONCESSZIÓ ÚTJÁN	135
2.1. A koncesszió jelentése, fogalma	135
2.2. A koncessziós jogviszony jellemzői.	137
2.3. A kerettörvény (1991.XVI.tv.) és az ágazati törvények (jelen esetben az 1993.XLVIII.tv.) generalis-specialis viszonya	141
3. AZ 1993. XLVIII. TÖRVÉNY CÉLJA; A HATÁLYOS SZABÁLYOZÁS ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI	143
4. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS	146
4.1. A korai magyar bányajog	146
4.2. A Miksa-féle bányarendtartás.	149
4.3. Az Osztrák Általános Bányatörvény.	153
4.4. Az államosítás korának bányajogi szabályozása és az 1960. évi III. törvény	157
4.5. A bányászat által érintett tulajdoni viszonyok változásai a magyar állam kialakulásától a rendszerváltásig	160
5. ÚJ BÁNYAJOGI SZABÁLYOZÁS IGÉNYE A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN	164

6. A KONCESSZIÓS SZERZŐDÉS ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI, ATÍPIKUS SZERZŐDÉSKÉNTI BEMUTATÁSA	167
7. A SZERZŐDÉS ALANYAI	171
7.1. Koncessziós szerződés alanyai	171
7.2. A bányászati koncesszió esetén a szerződés alanyai	172
8. A SZERZŐDÉS TÁRGYA.	174
8.1. A koncessziós szerződés tárgya	174
8.2. A bányászati törvény speciális rendelkezései a szerződés tárgyát illetően	175
9. A KONCESSZIÓS SZERZŐDÉS MEGKÖTÉSE.	177
9.1. Előzetes feltételek	177
9.2. A bányatórvény speciális rendelkezései az előzetes feltételekre vonatkozóan	178
9.3. A koncessziós szerződés megkötésének folyamata	179
9.4. A szerződés megkötésének folyamata a bányászatban	181
10. A KONCESSZIÓS SZERZŐDÉS ÉRVÉNYESSÉGE, HATÁLYOSSÁGA.	184
10.1. A bányászati koncessziós szerződés érvényessége, hatályossága	184
11. A KONCESSZIÓS SZERZŐDÉS TARTALMA	185
11.1. Az államot illetve az önkormányzatot megillető jogosítványok	185
11.2. A koncesszort megillető jogosítványok	185
11.3. Az államot, az önkormányzatot, illetve a koncesszort terhelő kötelezettségek	187
11.4. A bányászati koncessziós szerződés tartalma	188
11.5. Az államot megillető jogosítványok a bányászati koncesszió esetében	189
11.6. A koncesszort megillető jogosítványok a bányászati koncesszió esetében	191
11.7. Az államot terhelő kötelezettségek a bányászati koncesszió esetében	194
11.8. A koncesszort terhelő kötelezettségek a bányászati koncesszió esetében	194
12. A KONCESSZIÓS SZERZŐDÉS TELJESÍTÉSÉNEK GARANCIÁI	198
12.1. A teljesítés garanciái a bányászati koncesszió esetén	199
13. A KONCESSZIÓS SZERZŐDÉS MEGSZŰNÉSE	203
13.1. Megszűnési esetek a bányászati koncesszió esetén	205
14. UTÓSZÓ	207
15. FELHASZNÁLT IRODALOM- ÉS JOGANYAGJEGYZÉK	209
15.1. Források az internetről	209
15.2. Jogszabályok	210
JEGYZETEK	211

SZÉCSI EDIT SAROLTA

KONZULENS: DR. SZABÓ IMRE EGYETEMI DOCENS

**A SAJTÓSZABADSÁG KORLÁTAI, KÜLÖNÖS
TEKINTETTEL A SAJTÓ-HELYREIGAZÍTÁSI
ELJÁRÁSRA**

.....	219
ELŐSZÓ	219
1. A VÉLEMÉNYNYILVÁNÍTÁS KORLÁTOZÁSÁNAK ELMÉLETI ALAPJAI	221
1.1. A véleménynyilvánítás szabadságának alkotmányjogi megközelítése	222
1.2. Büntetőjogi korlátok	223
1.3. Polgári jogi korlátok	228
2. A SAJTÓ-HELYREIGAZÍTÁS	231
2.1. Sajtó-helyreigazításról általában	231
2.2. A sajtó-helyreigazítás sajátosságai	232
2.3. A jogsértés elkövetésének módjai	233
2.4. Valótlan tény közlése.	235
2.5. Valótlan tény híresztelése	235
2.6. Valós tények hamis színben való feltüntetése	237
3. A SAJTÓ-HELYREIGAZÍTÁSI ELJÁRÁS	238
3.1. A sajtó-helyreigazítás nemzetközi szabályozása	238
3.2. A sajtó-helyreigazítási eljárás története	239
3.3. A sajtó-helyreigazítási eljárásról általában	242
3.4. A helyreigazítás kötelezettje	243
3.5. A sajtó-helyreigazítás jogosultja	244
3.6. Közszerplők védelme	247
3.7. A sajtó-helyreigazítás és a személyiségi jogok védelmének egyéb eszközei	250
3.8. Véleménynyilvánítás	251
3.9. Lex Pokol és a Lex Rúpássy törvényjavaslat	252
3.10. Hatáskör és illetékesség	256
3.11. Egyeztető eljárás	257
3.11.1. A sajtó-helyreigazítás iránti kérelem	258
3.11.2. Válaszlevél.	259
3.11.3. A Sajtó-helyreigazításra irányuló igény előterjesztésének határideje.	259
3.11.4. A helyreigazítás közlése.	260
3.12. Kereset a sajtó-helyreigazítási perben.	263

3.13. Elsőfokú eljárás	265
3.14. Határidők a sajtó-helyreigazítási eljárásában	267
3.15. Bizonyítás a sajtó-helyreigazítási eljárásában	268
3.15.1. A bizonyítás speciális szabályaira vonatkozó elméletek	269
3.15.2. A legfontosabb bizonyítási változatok	270
3.15.3. Az eljárás kivételes gyorsaságát elősegítő szabályok	272
3.16. Határozat	273
3.17. Jogorvoslat	275
ÖSSZEGZÉS	277
BIBLIOGRÁFIA	279
JEGYZETEK	282

BEREGI ANITA

KONZULENS: DR. PAPP TEKLA EGYETEMI DOCENS

A LETELEPEDÉS SZABADSÁGÁNAK MEGVALÓSULÁSA: A KÜLFÖLDI RÉSZVÉTELLEL MŰKÖDŐ TÁRSASÁGOK SZABÁLYOZÁSA AZ EU TAGÁLLAMAINAK JOGÁBAN... 289

BEVEZETÉS	289
I. RÉSZ: A KÜLFÖLDI RÉSZVÉTELLEL KAPCSOLATOS ELMÉLETI ALAPVETÉSEK, ELHATÁROLÁSOK, ILLETVE A RELEVÁNS JOGI KÖRNYEZET ÉS JELLEMZŐI... 291	
1. A nemzetközi közjog és a külföldi társaságok viszonya	291
1.1. Az állam jogalkotási jogosítványa és a jogalanyiség	292
1.2. A jogi személyek honossága	292
1.2.1. A nemzetközi közjogi vállalat	293
1.3. A területen kívüli joghatóság	294
1.4. Tulajdonvédelem a nemzetközi közjogban	295
2. A nemzetközi magánjog és a külföldi társaságok viszonya	295
2.1. A tulajdon és a tulajdonvédelem	296
2.2. Társaságok és a nemzetközi magánjog	296
2.2.1. Tulajdon- és beruházás-védelmi szerződések szerepe	297
3. A szabályozás új útja - a nemzetközi magánjogon túl	298
3.1. A közösségi jog	298
4. A közösségi normák csoportosítása a külföldi részvétel szempontjából	299
4.1. A tulajdoni rend védelme	299
4.2. Az alapjogok védelme	300

II. RÉSZ: AZ EURÓPAI UNIÓ NÉHÁNY TAGÁLLAMÁNAK A KÜLFÖLDIEK RÉSZVÉTELÉRE VONATKOZÓ SZABÁLYOZÁSA	301
I. A dán szabályozás	301
1. A dán jogrendszerről általában	301
2. Röviden a dán társasági jogról	301
3. Dán társasági formák és külföldi részvétel	302
3.1. Dán társaságok és külföldi résztvevők	302
3.1.1. Személyegyesítő társaságok	302
3.1.2. Tőkeegyesítő társaságok	303
3.1.2.1. Részvénytársaság (aktieselskab, A/S)	303
3.1.2.2. A korlátolt felelősségű társaság (Anpartsselskab, ApS)	304
3.2. Külföldi társaságok és dán képviselőik	305
3.2.1. Képviselői irodák Dániában	306
3.2.2. Fióktelepek Dániában – a Centros tegnap és ma	307
3.3. Egyéb formák külföldi részvétellel – akár több vállalat akár egyetlen személy	308
II. A LENGYEL SZABÁLYOZÁS	309
1. Röviden a lengyel társasági jogról	309
2. A külföldiek részvételéről általában	310
3. A külföldi fogalma a lengyel társasági (és gazdasági) jogban	310
4. Lengyel társaságok külföldi résztvevők	311
5. Külföldi társaságok Lengyelországban	313
5.1. Fióktelepek Lengyelországban	313
5.1.1. A fióktelepek tételes szabályozása	314
5.2. Külföldi vállalkozások ügynökségei Lengyelországban	315
III. A NÉMET SZABÁLYOZÁS	316
1. A német társasági jogról általában	316
2. A BGB-ben szabályozott formák	317
2.1. Az egyesület (Verein)	317
2.2. A polgári jogi társaság (Gesellschaft des bürgerlichen Rechts)	318
3. A Kereskedelmi Törvénykönyvben található társaságok	318
4. A német társasági jog fióktelepekre vonatkozó szabályozása	319
5. A külön jogszabályokban található társasági formákra vonatkozó szabályozás: a korlátolt felelősségű társaságok és részvénytársaságok	322
6. A társaság székhelyáttelezésének kérdése a német jogban	323
IV. AZ EGYESÜLT KIRÁLYSÁG SZABÁLYOZÁSA	324
1. Az angol társasági jogról általában	324
2. A külföldiek és az angol társasági jog	325
2.1. A partnership	325
2.2. A társaság	325

2.2.1. A public company	326
2.2.2. A private company	327
3. Fióktelepek és kereskedelmi irodák (képviseltek)	327
V. A SPANYOL SZABÁLYOZÁS	327
1. A külföldi beruházásokra vonatkozó általános szabályozás Spanyolországban	327
1.1. A külföldi fogalma a spanyolországi beruházások vonatkozásában	328
1.2. A külföldi beruházások lehetséges megjelenési formái	329
2. A spanyol társasági jogról röviden	330
3. Külföldiek részvétele spanyol társaságokban.	331
3.1. Spanyol jog szerint alapított társaságok	331
3.2. Külföldi részvétellel alapított társaságok formája a gyakorlatban	332
4. Fióktelepek Spanyolországban.	333
VI. A MAGYAR SZABÁLYOZÁS	335
2. A külföldi részvételre vonatkozó magyar szabályozás – múlt, jelen, jövő	335
2.1. A külföldiek magyarországi részvételére vonatkozó korábbi szabályozás	335
2.1.1. 1988. évi XXIV. törvény	335
2.1.2. A külföldiek kereskedelmi képviseléseiről szóló rendelet.	336
2.1.3. Az Európai Megállapodás.	337
2.2. Az Európai Megállapodás és az Európai Unióhoz történő csatlakozás közti időszak	338
2.3. A külföldiek magyarországi részvételére vonatkozó jelenlegi szabályozás	340
2.3.1. A gazdasági társaságokról szóló törvény (Gt.)	340
2.3.2. A cégnyilvántartásról, a cégnyilvánosságról és a bírósági cégaljárásról szóló törvény (Ctv.).	341
2.3.3. A fióktelepekről és kereskedelmi képviselésekről szóló törvény (1997. évi CXXXII. törvény)	341
2.4. A társasági törvény koncepciója és a külföldiek	342
III. RÉSZ: ÖSSZEFOGLALÁS	344
1. A külföldiek részvételére vonatkozó egyes tagállami szabályozások.	344
2. Általános következtetések	347
FELHASZNÁLT IRODALOM.	349
JEGYZETEK.	353

TISZTELT OLVASÓ!

E kötet egy új kezdeményezés első „lenyomata”: lehetőséget szeretnénk egyrészt biztosítani tehetséges hallgatóink számára „névjegyük” letételére, másrészt a tanszéki oktatók konzulensi munkájának elismerésére és méltánylására is törekszünk.

A tanszéki kiadványsorozatunk e számában elsősorban a 2005. március 21-23-a között megrendezett győri Országos Tudományos Diákköri Konferencián részt vett dolgozatok ismerhetők meg (ennek megfelelő kézirat lezárási határidővel), másodsorban jól sikerült interdiszciplináris tanulmánynak is helyt adtunk.

A győri megmérettetésen Czédli Gergő munkája második díjat nyert (konzulens: dr. Köblös Adél), Király Kinga műve (konzulens: dr. Tóthné dr. Fábián Eszter) pedig különdíjat kapott.

Abban a reményben, hogy ezen első kísérletet még jó néhány fogja követni, mindenkinek kellemes olvasást és új szakmai tapasztalatokat kívánok.

Szeged, 2005. 06. 20.

Papp Tekla

CZÉDLI GERGŐ

KONZULENS: DR. KÖBLÖS ADÉL EGYETEMI TANÁRSEGÉD

A MAGYAR VÁLASZTOTTBÍRÓSÁGI ELJÁRÁS ELEMZÉSE TEKINTETTEL AZ UNCITRAL MINTATÖRVÉNYÉRE ÉS AZ ANGOL SZABÁLYOZÁSRA

ELŐSZÓ

A választottbíráskodás, mint témakör tárgyalásánál értelemszerűen többféle rendszer elképzelhető. Én a klasszikus eljárásjogok tudományos rendszerét, mint „régí jó módszert” próbáltam meg alkalmazni a választottbírószági eljárás feldolgozására. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy jogintézmény fogalmát, jellemzőit, rövid történetét, jellegét, fajtáit és előnyeit taglaló első részt a választottbírószág megalakulásáról szóló statikus rész követi, majd választottbírószág eljárásáról szóló dinamikus rész zárja a tanulmányt.

Az Internetnek hála viszonylag sok külföldi, illetve nemzetközi jogforrás van a birtokomban: a nemzeti és nemzetközi választottbíráskodás összehasonlítása, az egyes országok idevágó szabályozásának összevetése külön rész, sőt külön tanulmány anyagát képezhetné; részint terjedelmi okokból, részint az áttekinthetőség végett azonban inkább az egyes fejezetekben jelzem a legfontosabb eltéréseket vagy éppen egybecsengéseket. Az összehasonlításnak pedig elsősorban két tárgya van: egyrészt azt vizsgálom, mennyire felel meg a magyar szabályozás elődjének és tanítómesterének, az ENSZ Kereskedelmi Jogi Bizottsága (UNCITRAL) 1985-ös ún. Mintatörvényének, másrészt hogy mennyiben állítható párhuzamba az ugyancsak a Mintatörvényen alapuló, de azt eltérő környezetben

(és kissé felemás módon) receptáló angol szabályozással, éppen az eltérések miatt. A nemzetközi választottbíróági eljárás külön szabályaira, s különösen annak intézményi kereteire pedig azért nem térek ki, mert az a tervezettől eltérő irányba vinné el az értekezést, a terjedelmi következményekről nem is beszélve.

ELSŐ RÉSZ: BEVEZETÉS

I. A választottbíráskodás és a választottbíróság fogalma, jellemzői

Kengyel¹ egyszerűen úgy fogalmaz, hogy a választottbíráskodás a felek vitájának a felek akaratával létrehozott szervezetben és a felek által megállapított szabályok szerinti eldöntése. Ez a meghatározás éppen igaz, csak túl elnagyolt, nem alkalmas például a választottbíróság és a közvetítés (mediáció) elhatárolására.

Gellért György velős meghatározása szerint a választottbíróság „olyan nem állami bíróság, amelynek tagjai (tagja) kijelölésének szabályait – a törvény keretei között – maguk a felek állapítják meg, ilyen megállapodás hiányában pedig – a törvényben meghatározott módon – általában a felek jelölik ki, illetőleg a kijelöltek jelölik ki, és pedig – a törvényben meghatározott eljárások kivételével – az írásba foglalt választottbírószági szerződésben meghatározott vagy törvényben (nemzetközi szerződésben) lerögzített, szerződéses vagy szerződésen kívüli jogviszonyukból eredő olyan jogvitájuknak a bírósági peres eljárás helyett történő elbírálása végett, amelynek tárgyról szabadon rendelkezhetnek, és amelynek eljárását – a törvény keretei között – maguk a felek, az ő megállapodásuk hiányában pedig maga a választottbírószág határozza meg, illetőleg törvény (nemzetközi egyezmény) szabja meg, és amelynek döntése ellen nincsen helye perorvoslatnak, csupán érvénytelenítését lehet kérni, de csak a törvényben meghatározott okokból, és végrehajtását végső soron az állami kényszer biztosítja.”²

Gellért György úgy alkotja meg a fenti veretes definíciót, hogy a választottbíráskodásról szóló 1994. évi LXXI. törvényből (a dolgozat hátralevő részében: Vbt.) kigyűjt különféle idézeteket, jellemzőket, szám szerint 11-et, majd ezeket a magyar nyelvtan szabályait tisztelni igyekezve egyetlen mondatná sűríti össze. A szerző maximális tisztelete mellet is úgy vélem, hogy e fogalommeghatározás egyrészt túl bonyolult, másrészt a magyar szabályozáson alapulván általános érvénnyel nem bírhat. Látni kell azonban azt is, hogy ilyen meghatározás sajnos az ADR (*alternative dispute resolution* – alter-

natív vitarendezési módok) változékonysága és folyamatos változása miatt nehezen alkotható.

Gellért „11 pontját” és azok egynémelyikéhez fűzhető fenntartásaimat itt most terjedelmi okokból nem ismertetem. A szerzővel ellentétben, egyben hálásan is neki az ösztönzésért, én a választottbíráskodás fogalmának meghatározásakor a következő fő jellemzőket emelném ki:

vita, amely a felek közti akár szerződéses akár azon kívüli jogviszonyból származik, és nem esik törvényben meghatározott kivételek közé,

alternativitás, vagyis tipikus esetben a választottbíróági eljárás helyettesíti a bírósági eljárást, a két vitamegoldási mód kölcsönösen kizárja egymást;

szerződésen vagy kivételesen jogszabályon alapuló kizárólagos hatáskör: választásbíróági eljárásnak csak akkor van helye, ha a felek ebben megegyeznek, vagy azt jogszabály előírja, mindkét esetben azonban – a magyar szabályok szerint – kötelező választottbíróáshoz fordulni;

szubszidiaritás: az előbbi két pontból és a legtöbb alkotmányból is következőn a viták általános elintézési módja a bírósági eljárás, a választottbíróági eljárás ehhez képest csak feltételekhez kötötten elképzelhető;

ítélet-hatály, amely kiterjed az ítélet végrehajtására is;

bíróválasztás: a választottbíró személyét illetően mindig érvényesül a felek akarata, ez történhet különféle módokon, ide értve azt az esetet is, amikor harmadik személy jelöli ki a bírát, vagy a felek állandó választottbíróság listájáról választanak;

az eljárás szabályainak meghatározása: a Vbt. legtöbb rendelkezése csak a felek eltérő megállapodása esetén érvényesül, állandó választottbíróáshoz fordulás esetén ez a szabályzat elfogadásával történik (így kötelező választottbíráskodás esetén a felek autonómiája e tekintetben leszűkül);

az eljárás egyfokú, ellene jogorvoslatnak helye nincs, a bíróságtól csak az ítélet érvénytelenítése kérhető, és az is csak taxatív meghatározott feltételek között.³

Mindezekre tekintettel: *a választottbíróági eljárás közvetlenül vagy közvetve a felek által választott választottbírónak*

(választottbíróknak) a felek által meghatározott szabályok szerint zajló, a rendes bíróságokon kívül eső olyan egyfokú eljárása, mely szerződés vagy jogszabály alapján a felek közti vitát jogerős ítélet hatályával dönti el.

A választottbíró pedig választottbíróági eljárásban a vitát megbízási (választottbírói) szerződés alapján és feltételei szerint eldöntő személy; a választottbíróság az egyazon vitát közösen eldöntő választottbírók összessége.

II. A választottbíráskodás rövid története

Az ókori és külhoni előzményeket, valamint a magyar jogtörténelem romantikus régmúltját most zárójelbe téve tekintsük kiinduló dátumnak 1868-at, amikor megjelenik a jogintézmény első tételes, átfogó szabályozása az 1868. évi polgári törvénykezési rendtartásban. Az 1911. évi Pp. valóban korának színvonalán álló rendelkezéseit Kengyel egyenesen a hazai fejlődés csúcspontjának tartja.⁴ Itt jelenik meg a választottbíróági eljárásnak (a kompromisszum érvényességének) azon feltétele, hogy „a felek a szerződés tárgyáról szabadon rendelkezhetnek”, amely azután mintegy nyolcvan évvel később köszön újra vissza a magyar jogba.

Az 1947 utáni rendszer a fejlődést visszavetette. A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (Pp.) 1953. január 1-től hatályos változata, amely sok egyéb jogszabály mellett a régi Pp.-t is hatályon kívül helyezte, a „kihalófélben lévő, burzsoá választottbíráskodásról” egyáltalán nem rendelkezett. Helyette az 1952. évi 22. törvényerejű rendelet (Ppé.) 17.-20. §-ai rendezik a kérdést szűkszavúan és szűkmarkúan. Választottbíróági eljárásnak a Ppé 17.§ (1) bekezdése szerint csupán akkor volt helye, ha a választottbíróági szerződés belföldi állami vállalat vagy szerv és külföldi személy között keletkezett meghatározott vitás ügyre vagy meghatározott jogviszonyból köztük keletkezhető vitás ügyekre vonatkozott és írásba volt foglalva. A Pp. III. novellája (1972. évi 26. tvr.) emelte a szabályozást újra törvényi szintre és helyezte el a Pp. XXIV. fejezetében, a különleges eljárások között. Az új rendelkezések csekély mértékben bár, de tágították a választottbíróági eljárás alkalmazhatósági körét, annak továbbra is helye volt szocialista szervezet (mely a Ppé. korábbi alanyi körénél valamivel tágabb) és külföldi fél

közötti jogviszonyból származó vitás ügyben; továbbá külföldi felek közötti jogviszonyból származó vitás ügyben; és ami a legfontosabb újítás: szocialista szervezetek közötti jogviszonyból származó vitás ügyben, ha törvény, törvényerejű rendelet vagy minisztertanácsi rendelet azt lehetővé tette (Pp. 360.§ (1) bek.). Ezzel a jogalkotó a választottbíráskodás alkalmazását 20 év után ismét lehetővé tette belföldi személyek egymás között felmerült vitáira, igaz, rendkívül szűk körben, csak jogi személyek között és csak taxatíván meghatározott területeken.

A nyolcvanas évek gazdasági, társadalmi és érlelődő politikai változásai a jogalkotásra is rányomták bélyegüket, ilyen körülmények között született meg a gazdasági társaságokról szóló 1988. évi VI. törvény, a korábbi Gt. A törvény a gazdasági rendszerváltás katalizátoraként hatott, de a választottbíráskodásra gyakorolt hatása sem lebecsülendő, mivel 18.§-a lehetővé tette, hogy a gazdasági társaság és annak tagja között a társasági szerződéssel kapcsolatos jogvitákban választottbíróság járjon el, ha a felek ezt a társasági szerződésben kikötötték. Ezáltal 36 év után ismét lehetővé vált természetes személy számára is, hogy választottbíróshoz forduljon.

A rendszerváltozás után a folyamat felgyorsult. Az 1990. évi VI. törvény létrehozta a Tőzsdei Választottbírószágot. A Ptk. 7.§-át a 1993. évi XCII. törvény 1993. november 1-i hatállyal egy második bekezdéssel bővítette ki, miszerint: „ha a felek gazdálkodó szervezetek, írásban megállapodhatnak, hogy a szerződésükkel kapcsolatos jogvita eldöntésére választottbíróshoz fordulnak.” A gazdálkodó szervezeteknek adott ilyen általános felhatalmazás a választottbírószági eljárás újraszabályozását már halaszthatatlanná tette – a Pp. előbb idézett 360.§-a ekkor még mindig az imént említett tartalommal volt hatályban.

A választottbírószági eljárás újraszabályozásakor két koncepció került szembe egymással: az egyik a Pp. XXIV. fejezetének módosítását és kiegészítését javasolta, míg a másik egy teljesen új törvény megalkotását. Mindkét elképzelés mellett komoly érvek sorakoztathatók föl. Egy eljárási kódex arra hivatott, hogy az adott jogág lényegi szabályozását a lehető legteljesebben felölelje, a választottbíráskodásnak a polgári eljárásjoghoz való tradicionális kötődése pedig vitathatatlan. Nem véletlen, hogy a kontinentális

jogrend országai gyakran ezt a megoldást követik, a patinás eljárási kódexek többnyire rendezik a választottbíróági eljárás főbb szabályait is. Így tesz például a francia polgári eljárási törvénykönyv is mely IV. könyvében kellő részletességgel rendezi a hazai és nemzetközi választottbíráskodást (1442.-1507.§). A másik, pragmatikusabb út mellett szólt a legújabb (nemzetközi) jogfejlődés. Az előkészítés során joggal merült fel az UNCITRAL nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodásról szóló mintatörvényének mind teljesebb átvétele⁵, ez pedig külön törvényben sokkal jobban megoldható, nem is beszélve arról, hogy egy külföldi ügyféltől a nagyjából 400 szakaszból álló Pp ismerete aligha várható el, a mintatörvényt követő Vbt. ismerete inkább. Az első koncepció is elismerte a nemzetközi választottbíráskodás külön törvényben való szabályozásának szükségességét. Végül a második koncepció diadalmaskodott, az eredmény nemzetközi viszonylatban is jelentős, ugyanis a világon először a Vbt. az UNCITRAL mintatörvény hatályát a hazai választottbíráskodásra is kiterjesztette, így az mind nemzetközi mind a hazai választottbíráskodásra kiterjed, ha a választottbíróág székhelye Magyarországon van (Vbt. 1.§). Mindezt a hazai szabályozás szinte teljes hiányával és a hazai joggyakorlat szegényességével indokolták.⁶ Ezt a megoldást később további országok is átvették, míg más országok a kettősség fenntartása mellett a Mintatörvényhez próbálják hazai szabályozásukat közelíteni, ahogy az 1996-os új angol törvény is tesz.

Akárhogy is történt, az 1994. évi LXXI. törvény A választottbíráskodásról 1994. december 13-án hatályba lépett, és hatályon kívül helyezte a Pp. XXIV. fejezetét⁷, egyben akképp módosította a Ptk. 7.§ (2) bekezdését (azóta is hatályosan), hogy bírósági peres eljárás helyett a felek választottbíróági eljárást köthetnek ki, ha legalább a felek egyike gazdasági tevékenységgel hivatásszerűen foglalkozó személy, a jogvita e tevékenységével kapcsolatos, és a felek az eljárás tárgyáról szabadon rendelkezhetnek. Az idézett rendelkezés természetesen összecseng a Vbt. 3. § (1) bekezdésével.

III. A választottbíráskodás jellege és fajtái

A választottbíráskodás *jogi jellegének* vizsgálata meglehetősen nagy hagyományokkal bír a magyar jogirodalomban. A vita középpont-

jában az áll, hogy a választottbíráskodás közjogi, magánjogi avagy vegyes jellegű-e. Közjoginak tartották a XIX. század jelentős szerzői, mint Plósz Sándor, Nagy Ferenc, Tóth Károly, a magánjogi megközelítés viszont a múlt század első felében örvendett a legnagyobb népszerűségnek, legjelentősebb hirdetői Magyary Géza és Fabinyi Tihamér.⁸ A vita azért eldönthetetlen, és azért helyesebb a harmadik álláspont, mert két jogágnak két fontos alapelve csap benne össze, jelesül az igazságszolgáltatás bírói monopóliumának alkotmányos elve [1949. évi XX. tv. 45 § (1) bek.] és a szerződéses szabadság polgári jogi elve [Ptk. 200.§ (1) bek.]. A közjogász szemszögéből nézve a független hatalmi ágnek, a bíróságnak csak akkor van értelme, ha csak az folytathat igazságszolgáltatási tevékenységet, vagyis mondhatja ki a végső szót, s valóban a bíróságok bizonyos kontrollt gyakorolnak a választottbíráóságok felett. Polgári jogi megközelítésben viszont a felek bármire szerződhetnek, amit jogszabály (vagy a jóerkölcs) nem tilt, ebbe pedig esetleges vitáik elintézésének a módja is belefér.

A jogi jelleg vizsgálatának másik dimenziója az, hogy a jogintézmény anyagi vagy eljárásjogi-e. E tekintetben is általában vegyes jellegűnek tekintik a választottbíráskodást a mai magyar és európai szerzők, köztük Farkas József⁹ is, akitől e rövid összefoglalást kölcsönvettem. Ő a választottbíráskodás alapjául szolgáló két szerződés vizsgálatából indul ki; tisztán eljárásjogi intézménynek tekinti a kompromisszumot és vegyes jellegűnek a receptumot, és ezek alapján jut következtetésére. A receptum megítélése ugyan vitatható (elvégre az – mint később látni fogjuk – egy a megbízáshoz hasonló polgári jogi szerződés), a végkövetkeztetés azonban aligha.

A választottbíráskodás *fajtáinak* rendszerezésénél a legkézenfekvőbb szempont az eseti (ad hoc) és az állandó (intézményes) választottbíráóság közti disztinkció. Az eseti választottbíráskodás tekinthető az alapesetnek, ahol külön-külön, a maga tökéletes elméleti tisztaságában jelenik meg a két szerződés, a választottbíráskodást, mint vita-elintézési módot megjelölő és annak kereteit megszabó kompromisszum és az eljáró, konkrét választottbíró ki-nevező, illetve választottbírói tanácsot létrehozó receptum. Bár statisztikai adatok nincsenek az eseti választottbíráóságok gyakoriságát

illetően, elképzelhető, hogy állandó választottbíróságok járnak el az ilyen esetek nagyobb részében. Itt a kompromisszum tartalma is behatároltabb, a receptum pedig gyakorlatilag elő sem fordul.

A másik fontos különbség a nemzeti és nemzetközi választottbíráskodás között húzódik. A választottbíráskodás kibontakozásának és fejlődésének igazi színtere hagyományosan a nemzetközi kereskedelmi élet. A Vbt. korszakalkotó módon a két eljárást egységes keretben szabályozza, VI. fejezete csupán a nemzetközi választottbíráskodás fogalmát és néhány eltérő szabályát határozza meg. A törvény 47. § (1) bek. szerint nemzetközi a választottbíráskodás, ha

a) a választottbírósági szerződést kötő felek székhelye, ennek hiányában telephelye a szerződés megkötésének időpontjában különböző államokban van, vagy

b) a következő helyek egyike azon az államon kívül van, amelyben a felek székhelye (telephelye) van:

ba) a választottbíráskodásnak a választottbírósági szerződésben meghatározott helye;

bb) az a hely, ahol a felek jogviszonyából eredő kötelezettségek lényegi részét teljesíteni kell, vagy amelyhez a jogvita tárgya a legszorosabban kapcsolódik.

(2) Az (1) bekezdés alkalmazásában

a) ha a félnek több telephelye van, telephely az, amely a legszorosabb viszonyban van a választottbírósági szerződéssel;

b) ha a félnek nincs telephelye, a hivatkozást a szokásos tartózkodási helyre kell érteni.

Ez a szabályozás a Modelltörvénynek gyakorlatilag tükörfordítása, azzal a lényeges különbséggel, hogy utóbbi ezeken túl nemzetközinek minősíti a választottbíráskodást akkor is, *ha a felek kifejezetten így rendelkeztek* [ML 1 (3) (c)].

A csoportosításnak még számtalan módja elképzelhető. Palmer és Roberts¹⁰ érdekes módon az általános (hazai) és nemzetközi választottbíráskodáson túl harmadik típusként az úgynevezett bírósághoz kötött (court-annexed) választottbíráskodást emeli ki. Ezt azt ADR-t 1978-ban, Pennsylvániában vezették be először, s gyakorlatilag kötelező választottbíráskodást jelent a meghatározott pertárgyérték alatti vagyoni jogi perek előtt; a választottbíróság ítélete

a felekre nem kötelező, s megszületését követően pert lehet indítani. A court-annexed arbitration nélküli az önkéntességet és az egyfokúságot, ráadásul nincs is kötelező ereje (ítélet-hatálya), ezért a mi fogalmaink szerint inkább tekinthető valamiféle kötelező mediációnak.

IV. A választottbíráskodás előnyei

Ebben a fejezetben egyszerűen arra a kérdésre keressük a választ, megéri-e választottbíráshoz fordulni, vagyis szolgáltat-e a sajátos, cizellált, nagy múltú jogintézmény valódi alternatívát az állami bíróságokkal szemben. Az egyes szerzők¹¹ különféle lajstromát adják ugyan az előnyöknek, de a különbségek lényegében elhanyagolhatók.

Az eljárás egyik legfontosabb előnye a **gyorsaság**. Hogy mennyiben gyorsabb a hagyományos polgári eljárásnál azt nehéz meghatározni, egyrészt azért, mert az eseti választottbíráóságok ügyintézési idejéről bármiféle statisztikát készíteni gyakorlatilag lehetetlen, a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett szervezett Állandó Választottbíráóság háza táján pedig nem találtam ilyet. A eljárási szabályzatának 10. §-a viszont kimondja, hogy „a Választottbíráóság az eljárást *lehetőség szerint* a tanács megalakulásától számított hat hónapon belül befejezi.”

Az tény viszont, hogy a magyar bíróságok lassúak. 2000-ben a statisztikák szerint¹² egy helyi bíróságon indult polgári ügyben átlagosan 193 nap alatt született határozat, a megyei bíróságon egy fellebbezést átlagosan 104 nap alatt bíráltak el, első fokú határozatot pedig 190 nap alatt hoztak, amelyet másodfokon a Legfelsőbb Bíróság átlagosan 341 nap alatt intézett el.¹³ Egy esetleges felülvizsgálati eljárás 307 napig tartott. Természetesen az ügyeknek csak kisebb fele ellen jelentettek be fellebbezést, de ha – már csak elrettentésül is – kétfokú eljárással számolunk, akkor a helyi bíróságok hatáskörébe tartozó ügyekben átlagosan 297, a megyei bíróságok hatáskörébe tartozó ügyekben 531 nap alatt született jogerős ítélet. A 10 millió forint pertárgyérték fölötti viták pedig az utóbbi csoportba tartoztak [Pp. 23. § (1) bek. a); hogy a bíróságok átszervezése milyen eredményeket hoz, arról még nincsenek adatok, s a pertárgyérték és az ügyintézési idő összefüggéseinek vizsgálatáról a magyar

igazságügyi statisztika még csak nem is álmodhat], ráadásul a számok az átlagot takarják, mely mögött bizonyítottan jelentős szórás bújkik meg, a gazdasági élet szereplői pedig vélhetően nem a számokat kozmetikázó triviális ügyekben érintettek így, legalább kéteves pereskedéssel kell, hogy számoljanak, amikor döntenek.

A gyorsaságot szolgálja a választottbíróági eljárás felépítése is, elsősorban az, hogy az eljárás *egyfokú*. A választottbíróság ítélete a kihirdetéssel jogerőre emelkedik, ellene fellebbezésnek helye nincs. A Vbt. – miként a Mintatörvény is – lehetőséget ad viszont arra, hogy a fél, továbbá akire az ítélet rendelkezést tartalmaz, kérje a (megyei) bíróságtól a törvényben taxatívén meghatározott súlyos jogsértések esetén az ítélet érvénytelenítését. A bíróság döntése ellen fellebbezésnek helye nincs (Vbt. 57. §). A Vbt. hatálybalépése óta nem sok ilyen kérelmet talált a bíróság megalapozottnak (BH 2003.127, BH 2004.73). Szolgálja a gyorsaságot számtalan részlet-szabály is, melyekre a későbbi fejezetekben még visszatérünk.

A másik mindenki által elismert előnye a *szakértelem* biztosítása. A bírák jogi felkészültsége ugyan kiváló, mégis kiszolgáltattott a bíró a szakértőknek a különféle műszaki, gazdasági és egyéb jogon kívüli kérdésekben. Az adott terület szakértője választottbíróként kompetensebb és autentikusabb döntés meghozatalához járulhat hozzá. Ráadásul a kenyerüket választottbíróként kereső jogászok rendszerint jobban beszélnek idegen nyelveken, és jobban ismerik más államok jogát.

A harmadik szempont az *olcsóság*. Ezt megint csak nehéz számszerűsíteni, mivel a pereskedés átlagos költségeiről statisztikát sem az állami, sem a választottbíróságok nem gyűjtenek. A perköltség¹⁴ a gyorsabb eljárás folyamán várhatóan alacsonyabb, ami a választottbíróságok mellett szól. A választottbírók díja (a quasi-illeték) azonban igencsak borsos lehet. Az MKIK állandó választottbíróságának eljárási díjszabása és választottbírói honoráriumai sávós progresszió alapján kerülnek meghatározásra, vagyis minél nagyobb a pertárgy-érték, relatíve annál olcsóbb az eljárás. Egy tízmilliós per „ára” egy választottbíró esetén 521000 Ft, hármas tanács esetén 961000 Ft, százmilliós perérték esetén ez az összeg 2823000, illetve 5143000 Ft.¹⁵

Ha a rendes polgári bírósághoz fordulunk, akkor az illeték mértéke kétfokú eljárás esetében az első esetben 1200000 Ft, a másodikban 1800000 Ft, az illeték mértéke ugyanis törvényileg maximált.¹⁶ Ebből a példából is kitűnik, hogy az olcsóság nem mindig állja meg a helyét, és hogy bizonyos küszöb fölött a választottbíróságok ebből a szempontból nem versenyképesek az állammal. Horváth Évának igaza van abban, hogy a választottbíráskodás gazdaságosságának megítéléséhez, valamennyi szempontot együttesen kell értékelni.¹⁷ A két legfőbb szempont az előbbieken már említésre került.

A negyedik fontos előnye a választottbíróságnak a **nyilvánosság kizárása**. A Vbt 29. §-a szerint a választottbíróági eljárás – a felek ellenkező megállapodása hiányában – nem nyilvános. A gazdaság szereplőinek gyakran nem áll érdekükben egymás közti vitáik tényének, vagy annak részleteinek kitudódása.

Ezeket túl további előnyök is elképzelhetők. Farkas József és Novák István¹⁸ egyaránt megemlíti a **rendes bíróságok tehermentesítését**. A választottbírói úton elintézett ügyek száma csökkenti ugyan a rendes bíróságok ügyszámát, ám ez a csökkentés elhanyagolható, ha arra gondolunk, hogy az MKIK Állandó Választottbíróságának 2002-ben 394 ügye volt, így tavalyelőtt az országban legfeljebb pár ezer ügyet intézhettek el ezen a módon.

Előny a választottbíróági ítéletek viszonylag egyszerű – a rendes bíróságiakkal azonos – **végrehajthatósága**. Ezenkívül megemlíti még Gellért György az egyezségkötés magasabb arányát, s ezzel egybeesegően Horváth Éva¹⁹ az eljárás „barátságos” jellegét, vagyis hogy kevésbé mélyíti el a felek közti ellentét, hozzájárul a felek közti üzleti kapcsolat fennmaradásához. Ezt – ha így van – talán a választottbíráskodásnak az alternatív vitarendezés más módjai, főleg a közvetítés irányába való nyitottsága magyarázza.

MÁSODIK RÉSZ: A VÁLASZTOTTBÍRÓSÁG MEG- ALKULÁSA

V. Külön jogszabályon alapuló hatáskör

Mint arról már említés esett, választottbíróság eljárásának *vagy a felek megállapodása, vagy jogszabály alapján* van helye.

A jogszabályon alapuló kötelező választottbíráskodásnak ma már csak egy esete van: a tőkepiacról szóló 2001. évi CXX. törvény (Tpt.) LII. fejezetében szabályozza a Pénz- és Tőkepiaci Állandó Választottbírószágot. A Tpt. 376. § (1) bekezdése szerint „tőzsde, valamint a hitelintézetek és a befektetési vállalkozások szakmai érdekképviseleti szervei közösen megalapíthatják és működtethetik a Pénz- és Tőkepiaci Állandó Választottbírószágot”.²⁰ A (3) bekezdés meghatározza e bíróság hatáskörét is:

a) a törvény hatálya alá tartozó értékpapír forgalomba hozatalával, befektetési és árutőzsdei szolgáltatással, valamint kiegészítő befektetési szolgáltatással;

b) befektetők egymás közötti, befektetési eszközzel;

c) részvényesi jogokkal;

d) a tőzsdei ügylettel;

e) a befektetési szolgáltató és ügyfele között befektetési eszközre vonatkozó megbízás elfogadásának megtagadásával;

f) a tőzsde szabályzatával;

g) az elszámolóházi tevékenységet végző szervezet alapszabályával, üzletszabályzatával és szabályzataival;

h) pénzügyi szolgáltatással és kiegészítő pénzügyi szolgáltatással;

i) a befektetési és pénzügyi szolgáltatók kizárólagosságot nem sértő egyéb szolgáltatási tevékenységével kapcsolatos jogvitára, ha a felek a választottbírószági eljárást választottbírószági szerződésben kikötötték és az eljárás tárgyról szabadon rendelkezhetnek.

Az (5) bekezdés a Pénz- és Tőkepiaci Állandó Választottbírószágot hatáskörét – a részvényesi jogokkal összefüggő viták kivételével – kizárólagossá teszi, a nemzetközi ügyekre is. A Tpt. szabályozásához képest a Vbt. rendelkezései szubszidiárisak²¹. Korábban kötelező választottbíráskodást írt elő a gazdasági és tudományos-műszaki

együttműködési kapcsolatokból származó polgári jogi jogviták választottbírószági elbírálásáról szóló egyezmény, a Moszkvai Konvenció.²² A hazánk által 1993-ban fölmondott megállapodás az említett területeken fölmerült szerződéses és más polgári jogi kapcsolatokból keletkezett valamennyi jogvitát a Magyar Gazdasági Kamara hatáskörébe utalta. Szintén kötelezővé tették a választottbíráskodást a KGST Végrehajtó Bizottsága által elfogadott és hazánkban törvényerejű rendeletekkel kihirdetett ún. általános szállítási feltételek.²³

A Vbt. 3. § (2) bekezdése szerint törvény felhatalmazása alapján választottbírószági eljárás akkor is kiköthető, ha nem teljesül azon feltétel, hogy legalább a felek egyike gazdasági tevékenységgel hivatásszerűen foglalkozó személy, és a jogvita e tevékenységével kapcsolatos.

Jelenleg a következő törvények tesznek választottbíráskodást lehetővé. A már említett Tpt. 376. § (1) bek i) pontja szerint a befektetési és pénzügyi szolgáltatók kizárólagosságot nem sértő egyéb szolgáltatási tevékenységével kapcsolatos jogvitákra is kikötheti a tőzsdei választottbírószág hatáskörét. A sportról szóló 2000. évi CXLV. tv. 53. § (1) bekezdése hozta létre a Sport Állandó Választottbírószágot mely a felek kölcsönös alávetési nyilatkozata alapján jár el meghatározott ügyekben, az új Sporttörvény (2004. évi I. törvény) a jogintézményt változatlan formában fönntartotta.²⁴ A tankönyvpiac rendjéről szóló 2001. évi XXXVII. tv. szerint a Tankönyves Vállalkozók Országos Testülete keretében állandó választottbírószág működik, mely eljárásának a tankönyvkiadók és tankönyvforgalmazók egymás közötti, illetve a szerzőkkel vagy az iskolákkal fennálló vitás ügyeiben van helye.²⁵ A legfontosabb azonban a gazdasági társaságokról szóló 1997. évi CXLIV. tv. (Gt.) 52. §-a, ami kimondja, hogy társasági szerződésben (alapító okiratban, alapszabályban) a társasági jogviták tekintetében állandó, vagy eseti választottbíráskodás egyaránt kiköthető. „Társasági jogvitának minősül a gazdasági társaság és tagjai (részvényesei) – ideértve a kizárt vagy a társaságtól egyébként megvált korábbi tagot is – közötti, valamint a tagok (részvényesek) egymás közötti jogviszonyában a

társasági szerződéssel kapcsolatban avagy a társaság működésével összefüggésben keletkezett jogvita” [Gt. 52. § (2) bek.].

VI. Választottbíróági szerződésen alapuló hatáskör

A választottbíróóság hatásköre tipikus esetben a felek megállapodásán alapul. A Vbt. 3. § (1) bekezdése szerint bírósági peres eljárás helyett választottbíróági eljárásnak van helye, ha „legalább a felek egyike gazdasági tevékenységgel hivatásszerűen foglalkozó személy, és a jogvita e tevékenységével kapcsolatos, továbbá a felek az eljárás tárgyáról szabadon rendelkezhetnek, és a választottbíróási eljárást választottbíróági szerződésben kötötték.” A törvény indokolása szerint a gazdasági tevékenységet a lehető legtágabban kell értelmezni, „ide tartozik pl. a „kereskedelem” fogalma alá vonható valamennyi tevékenység.” A törvény azért nem a gazdálkodó szervezet kifejezést használja, mert az a külföldi fél számára nem feltétlenül egyértelmű. Az eljárás tárgyával való rendelkezésen az anyagi jog szabályai szerinti szabad rendelkezést kell érteni. A törvény a választottbíróóság kikötésének ezen pozitív feltételei mellett negatív feltételeket is szab. Az indokolás külön kiemeli, hogy csak a polgári peres útra tartozó jogviták rendezésére engedi meg választottbíráskodás kikötését, nemperes eljárások esetében annak nincs helye. Nincs helye továbbá választottbíróági eljárásnak a Polgári perrendtartás XV-XXIII. fejezetében szabályozott (ún. különleges) eljárásokban, és olyan ügyekben sem, melyekben törvény a jogvita választottbíróági eljárás keretében történő rendezését kizárja (Vbt. 4. §).

Szalay Ágnes²⁶ rávilágít hogy, az csak a kontinentális jogrendszerekre jellemző, hogy törvényileg szabályozzák a választottbíróóság által elbírálható ügyek körét. Az angolszász gyakorlat alapján bármely követelés elbírálható választottbíróóság által (ez alól az amerikai szövetségi választottbíróági törvény csak az emberi jogi kérdéseket zárja ki) arra a jogelvre tekintettel, hogy a felperes csak kártérítési igényvel élhet, teljesítést nem követelhet.

A választottbíróági szerződés (kompromisszum) „*a felek megállapodása, amely szerint meghatározott, akár szerződéses, akár szerződésen kívüli jogviszonyukból keletkezett vagy keletkező vitájukat választottbíróóság elé terjesztik*” [Vbt. 5. § (1) bek.]. E

fogalmat minden forrás másképpen határozza meg, ám lényegi elemeik azonosak. A Mintatörvény annyiban fogalmaz bővebben, hogy meghatározott, akár szerződéses akár azon kívüli jogviszonyból eredő *meghatározott vagy valamennyi vitáról* beszél [ML 7(1)]. Az angol szabályozás viszont beéri annyival, hogy „a választottbírószági szerződés egy szerződés jelenlegi vagy jövőbeni viták (akár szerződésesek azok, akár nem) választottbírószág elé terjesztéséről” [AA 6(1)]. A választottbírószági klauzula érvényessége – mint arról a következő fejezetben szó esik – elválik az annak helyt adó szerződésétől.

A kompromisszum a többségi álláspont szerint tisztán eljárásjogi jellegű, önálló, nevesített, sui generis vegyes szerződés.²⁷ Alakilag megjelenhet külön szerződésként, vagy más szerződés részeként, ún. választottbírószági klauzulaként. Az állandó választottbírószágok rendszerint közzétesznek egy minta-klauzulát, hogy megkönnyítsék a felek dolgát, és hogy csökkentsék a klauzula értelmezése körüli esetleges bonyodalmakat.²⁸ Félreértések a gyakorlatban akadnak bőven: a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett szervezett Állandó Választottbírószágot gyakran hibásan nevezik meg a felek, gondot okozhat az is, ha az általános szerződési feltételek (ÁSZF) hátsó oldalán szerepel a kikötés, de azt csak az első oldalon írták alá, ahol nincs utalás a következő oldalra. A legérdekesebbnek én mégis azt az esetet találtam, amikor a klauzulában ez szerepelt fórumként: *„Court of Arbitration besides the Hungarian Chamber of Commerce and Industry”*, az alperes pedig hatásköri kifogásában arra hivatkozott, hogy a *„besides”* jelentése „kivéve” és nem „mellett” (*„beside”*), ezért az ügyben bármely állandó választottbírószág eljárhat, csak a MKIK-é nem. Bár a felek szándéka egyáltalán nem ez volt, és az érvelés nyelvtanilag is sántít egy kicsit²⁹, az eljáró tanács csak hosszas vívódás után és kissé aggályos módon tudta hatáskörét megállapítani.

Az MKIK mellett szervezett Állandó Választottbírószág elnökségének 1997-ben közzétett álláspontja³⁰ szerint magyar felek között, joghatósági okból, nem lehetséges külföldi választottbírószág kikötése, véleményük szerint az állami bíróság közrendbe ütközés miatt érvénytelenítené az ilyen döntést. 1998-ban a Legfelsőbb

Bíróság szembesült is a kérdéssel (BH 1998.286), és hasonló eredményre jutott, de a konkrét ügyben mégis megállapította a magyar bíróságok joghatóságának hiányát, mivel a 100%-ban külföldi kézben lévő, vámszabad területen működő (offshore) cégek deviza-külföldinek minősültek. Horváth kritizálja a döntést, mivel a cégek személyes jogát szerinte ez esetben is a székhely határozza meg, ami hazánkban volt. Az mindenesetre bizonyosnak látszik, hogy magyar felek nem köthetik ki külföldi választottbíróság hatáskörét. Itt utalnék vissza a Mintatörvény egyik nem receptált szabályára, mely szerint a felek maguk is tekinthetik nemzetközi jellegűnek a választottbíráskodást, ez a szabály azonban Magyarországon nem érvényesül.

A kompromisszum alaki kellékeül a Vbt. [5. § (3) bek.], a Mintatörvény [7(2)] és minden általam ismert szabályozás az írásbeliséget szabja meg. A Mintatörvény és az azt követő szabályozások az írásbeliséget kiterjesztően értelmezik: „írásban létrejött szerződésnek kell tekinteni azt a megállapodást is, amely a felek közötti levélváltás, táviratváltás, géptávíron vagy más, a felek üzenetét tartósan rögzítő eszközön történt üzenetváltás útján jött létre”. Ezen kívül „választottbírósági szerződésnek minősül az írásban megkötött szerződésben választottbírósági kikötést tartalmazó iratra való hivatkozás azzal, hogy az abban foglalt kikötés a szerződés részét alkotja” [Vbt. 5. § (5) bek.; ML 7(2)]. Ez utóbbi rendelkezést mind a Vbt., mind a Mintatörvény kommentárja az általános szerződési feltételek elterjedtségével magyarázza, bár a kitétel fölöslegesnek tűnik, hiszen az általános szerződési feltételek egyébként is a szerződés részét képezik, s így a választottbírósági klauzula ott is „megbújhat”.

Kivételes esete azonban a választottbírósági hatáskör megalapozásának a Mintatörvény kommentárja által „alávetés típusú helyzetnek” nevezett esett, amikor is „az egyik fél keresetlevelében állítja, a másik fél pedig válasziratában *nem tagadja*, hogy köztük választottbírósági szerződés jött létre” [Vbt. 5. § (4) bek.; ML 7(2)]. Ez az írásbeli választottbírósági szerződéssel azonos hatályú. Ez az eset azért különleges, mert ilyenkor az eljárás megindulását követően jön létre az annak alapjául szolgáló hallgatólagos megegyezés. A másik érdekesség, hogy ilyen esetben az írásbeliség tel-

jességgel hiányozhat is, ugyanis a válaszirat – az alperes védekezése – nevével ellentétben nem feltétlenül ölt írott formát (csak az eljárásról készülő jegyzőkönyvben), a Vbt. ugyanis ilyen rendelkezést nem tartalmaz, így az a felek megállapodására van bízva.

VII. Hatásköri ütközések

„A választottbíróság saját hatásköréről – beleértve bármely, a választottbíróági szerződés létezését vagy érvényességét illető kifogást – maga dönt. Ebből a szempontból a szerződés részét képező választottbíróági kikötést úgy kell tekinteni, mint a szerződés egyéb kikötéseitől független megállapodást.” A Vbt. idézett 24. § (1) bekezdése a választottbíráskodás két legfőbb és legismertebb alapelvét szögezi le. Az első mondat az úgy nevezett *Kompetenz-Kompetenz* (avagy *competence-competence*) elvét fogalmazza meg. A választottbíróságok különállása és valamelyes egyenrangúsága a rendes bíróságokkal ennek híján nem érvényesülhet. A második mondat azt a fikciót teremti meg, hogy a választottbíróági klauzula külön szerződés (ezt az elvet nevezik „*separability*”-nek a nemzetközi jogirodalomban). A (2) bekezdés konkretizál is: „A választottbíróáságnak az a döntése, amely szerint egy szerződés semmis, önmagában nem vonja maga után a választottbíróági kikötés érvénytelenségét.” A megkülönböztetés fontos és szükséges, hiszen könnyen elképzelhető, hogy a választottbíróági klauzula megfelel a VI. fejezetben taglalt feltételeknek ám az azt magába foglaló szerződés semmis, mert például jogszabályba ütközik vagy lehetetlenre irányul; ilyenkor a választottbíróság fogja kimondani a semmisséget és alkalmazni annak következményeit (az eredeti állapot helyreállítása, stb.). Érdekesség, hogy amíg a Vbt. és a Mintatörvény [16(1)] a két elvet kógens jelleggel szabályozza, addig az angol választottbíróági törvény rendelkezései diszpozitívak, azok csak a felek eltérő rendelkezése hiányában érvényesülnek [AA 7.§; 30. § (1)].

A *Kompetenz-Kompetenz* elve azonban nem érvényesül korlátlanul: „Ha a választottbíróság megállapítja hatáskörét, bármelyik fél a döntésről kapott értesítés kézhezvételétől számított harminc napon belül *kérheti az illetékes megyei bíróságot, hogy határozzon a választottbíróság hatásköréről*. A kérelemre vonatkozó döntés

meghozataláig a választottbíróóság folytathatja az eljárást, és határozatot hozhat.” [Vbt. 5.§; ML 16(3)] A Mintatörvény kommentárja elismeri a bírói kontroll szükségességét, s úgy fogalmaz, hogy a hatásköri döntés azonnali megtámadhatóságának célja a felesleges pénz- és időpocsékolás elkerülése, amivel az járna, ha a hatáskör hiányát csak az érdemi döntés érvénytelenségének megállapítása iránt indított perben lehetne kifogásolni. Ugyanakkor leszögezi azt is, hogy három eljárási garancia is hivatott csökkenteni az eljárás elhúzására irányuló taktikák veszélyességét és hatását: a bírósághoz fordulás rövid, 30 napos határideje, a bíróság határozata elleni jogorvoslat kizárása, és az, hogy választottbíróóság ez alatt is folytathatja eljárását és érdemi döntést is hozhat. Abban az esetben, ha a választottbíróóság ítéletet hoz, majd ezután a bíróság megállapítja, hogy nem volt a választottbíróáságnak hatásköre, úgy az ítélet érvénytelenítése kérhető (Vbt. 55. §). A Vbt. indokolása bizonyos kiterjesztését is tartalmazza az elvnek. Kiemeli, hogy az önnön hatásköréről való döntés során a választottbíróóság nincsen kötve a felek indítványaihoz. Hangsúlyozza továbbá azt, ami a törvényszövegből is nyilvánvaló, hogy tudniillik bírósághoz csak akkor lehet fordulni, ha a választottbíróóság hatásköréről pozitívan dönt, ellenkező esetben nem. Ezt Bauer Miklós úgy fogalmazza meg, hogy „negatív hatásköri összeütközések esetén a választottbíróási határozat dominál.”³¹

„Az a bíróság, amely előtt a választottbíróási szerződés tárgyát képező ügyben keresetet indítottak - az érvénytelenítési keresetet kivéve -, a keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül elutasítja, vagy bármelyik fél kérelmére a pert megszünteti, kivéve, ha úgy ítéli meg, hogy a választottbíróási szerződés nem jött létre, érvénytelen, hatálytalan vagy betarthatatlan. A per megszüntetésére irányuló kérelmet az alperes legkésőbb a keresetlevélre benyújtott érdemi ellenkérelmében terjesztheti elő.” [Vbt. 8.§ (1) bek.] Ujlaki szerint³² célravezetőbb lett volna a korábbi rendszer fenntartása, amikor is a Pp. 129. § (1) bekezdése szerint helye volt áttételnek az állandó választottbíróasághoz is. Szerinte az új szabályozás jogalkotói indoka az, hogy nem ismerték el a választottbíróóságokat a Pp. szerinti más bíróságnak vagy hatóságnak. Megjegyzi továbbá, hogy az 1972. évi IV. törvény szerint, ha a bíróság hatáskörét vagy annak hiányát

valamely ügyben megállapítja, döntése minden más szervre kötelező (5. §), így a választottbírárságra is, amely tehát ilyen esetben köteles tárgyalni az ügyet. A vele vitába szálló Bauer is egyet ért a vélt jogalkotói indokkal, ám hozzáteszi, hogy a Pp. rendelkezései állami bíróságra és hatóságra értendők, a választottbírárság pedig nem ilyen. Fő érve az, hogy a keresetlevelet a bíróság nem a Pp. 130.§ (1) bekezdés *b)* pontja szerinti hatáskör hiányából utasítja el, hanem az *a)* pont szerint, ugyanis az eljárásra törvény (a Vbt.) alapján a magyar bíróság joghatósága kizárt. Az 1972. évi IV. törvény indokolása nem utal választottbírárságokra, a jogszabályt időközben felváltó 1997. évi LXVI. törvény hasonló rendelkezésének (7. §) indokolása pedig azt mondja, hogy a bíróság döntése a közigazgatási szervre kötelező, tehát „szerven” az államigazgatás különféle szerveit kell érteni, s nem választottbírárságot.

A magam részéről az utóbbi álláspontot tartom helyesnek, azzal, hogy a bíróság a keresetlevelet nem csak a Pp. 130. §-ában szabályozott okokból utasíthatja el: az elutasítás jogalapja egyszerűen a Vbt. 8. §-ának (1) bekezdése, a joghatóságot felhozni fölösleges. Ugyanakkor arról Bauer Miklós ravaszon hallgat, hogy mi is történik negatív hatásköri ütközés esetén, vagyis ha mind az állami, mind a választottbírárság megállapítja hatáskörének hiányát. A kérdés egyébként Ujlaki álláspontjának elfogadása esetén (ahogy azt Gellért teszi) is fölmerül úgy, hogy mi a helyzet eseti választottbírárság és rendes bíróság negatív hatásköri ütközésekor? A választ sem jogszabályban, sem azok indokolásában, sem a bírósági vagy választottbírársági határozatok között nem találtam meg. Érdemes lenne a kérdés továbbgondolása, mert a helyzet nem annyira extrém, hogy előbb vagy utóbb a gyakorlatban ne fordulhasson elő, ebben az esetben pedig valaki meg lenne fosztva a jogérvényesítés lehetőségétől. Ha a Vbt. indokolásának megfelelően komolyan vesszük a *Kompetenz-Kompetenz* elvét, akkor a leghelyesebb szabályozás annak a Vbt.-be (esetleg a Pp.-be) iktatása lenne, hogy nem lehet a keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül elutasítani, illetve a pert megszüntetni a Vbt. 8. § (1) bekezdése alapján, amennyiben a választottbírárság korábban megállapította hatáskörének hiányát.

A helyzet jóval egyszerűbb pozitív hatásköri összeütközés esetén, ilyenkor a választottbírárság hatásköri döntése bíróság előtt

megtámadható, és amennyiben a bíróság úgy dönt, hogy a választottbíróságnak nincsen hatásköre, úgy a választottbírósági eljárás lehetetlenné válik, ezért azt a választottbíróság kénytelen a Vbt. 42. § (2) bekezdés d) pontja alapján megszüntetni.

A választottbíróság hatáskörét mindig a kompromisszum hatálya határozza meg, mely kiterjedhet valamely jogviszonyból származó meghatározott vagy valamennyi jelenlegi vagy jövőbeni vitára. Nem terjedhet ki azonban a szerződés hatálya arra, aki annak nem részese, s részére nem állapíthat meg jogot vagy kötelességet. Mindez következik az eddig elmondottakból és a választottbíráskodás lényegéből. Kérdéses viszont, hogy mi történik a Pp. 51. § a) pontja szerinti egységes avagy kényszerű pertársaság esetén?

A kérdés gyakorlati, ugyanis a magyar joggyakorlat több ízben is szembesült már vele. Ujlaki 1997-ből még egy olyan ügyről számol be³³, ahol a másodrendű alperes némi hezitálás után végül elfogadta a választottbíróság hatáskörét. Ujlaki úgy fogalmazott, hogy ha végső esetben a per a két alperessel szemben külön-külön folyrna, az nem tenné végleg lehetetlenné a jogvita megoldását, mert be lehetne szerezni mindkét eljárásban a hatáskörön kívül álló személy nyilatkozatát. Valószínűleg ez minden érintett számára a legrosszabb megoldás. A kérdéssel tavaly a Legfelsőbb Bíróság is szembesült, és más következtetésre jutott. A BH 2003.126 számon közzétett jogeset szerint „ha az egységes pertársak közül csak az egyik kötött választottbírósági szerződést, az vele szemben betarthatatlannak minősül. Valamennyi egységes pertárssal szemben a rendes bíróságnak kell eljárnia [Pp. 51. § a) pont].” Ilyenkor a bíróság az eljárást a Vbt. 8. § (2) bekezdése szerint jogosult folytatni. A döntés jó annyiban, hogy véget vet a bizonytalanságnak, de rossz is, mert szűkíti a választottbíráóságok mozgásterét. A másik lehetőség esetleg az lehetne, ha a bíróság kényszerítené a perbe a leendő pertársat, erre azonban nincs lehetőség: jognyilatkozat ítélettel való pótlásának, csak jogszabály által megkövetelt jognyilatkozatok esetén van helye [Ptk. 5. § (3) bek.], szerződés létrehozásának pedig csak szerződéskötési kötelezettség körében [Ptk. 206. § (2) bek]. Egy ilyen „tiszteletkör” ráadásul valószínűleg még jobban lelassítaná az eljárást, mint a ren-

des bíróság eljárása valamennyi féllel szemben, hiszen a választottbírósági eljárást még egy polgári per is megelőzné.

A hatáskör további kérdése a beavatkozás és a perbehívás. Erre a választottbíróság előtt minden esetben csak akkor kerülhet sor, ha ahhoz valamennyi fél hozzájárul és a perbe hívott, illetve a beavatkozó is elfogadja a kompromisszumot. Az alperesi vagy felperesi jogutód csak akkor állhat a perben, ha a választottbírósági szerződésben is jogutódnak számít. Így váltókövetelés esetén (és más értékpapírok esetén is) a forgatmányosra a szerződés hatálya nem terjeszthető ki³⁴, így a választottbíróságnak rájuk nincs hatásköre.

VIII. A választottbíróság összetétele

„A felek a választottbírák *számában* szabadon állapodhatnak meg, a választottbírák száma azonban csak páratlan lehet. Ha a felek a választottbírák számában nem állapodnak meg, a választottbírák száma három.” [Vbt. 13. § (1) és (2) bek.] Tehát a törvény a három választottbíróból álló tanácsot tekinti alapesetnek, ez megfelel a Mintatörvény rendelkezéseinek (10. Cikkely) is. Szerintem egyszerűbb lett volna az egyetlen választottbíróat alapnak tekinteni, hiszen a rendes bíróságokon is egyre inkább ez válik főszabállyá, ráadásul egy választottbíró nyilván jóval olcsóbb is. A Vbt. indokolása szerint azonban a választottbírósági gyakorlatban tipikus a három választottbíróból álló választottbíróság. Az UNCITRAL kommentárja a kérdéssel nem foglalkozik, csak a felek szabad megállapodásának előnyeit ecseteli. „A választottbíróság tagjai – ha a felek eltérően nem állapodnak meg – maguk közül elnököt választanak.” [Vbt. 17. § (3)]

Az angol szabályozás szerint viszont, ha a felek nem állapodnak meg a választottbírók számáról, választottbíróság (*arbitral tribunal*) egyetlen választottbíróból áll [AA 15(3)], ehhez hasonló az amerikai szabályozás is (*US Federal Arbitration Act 5.*). A Vbt. indokolása szerint a választottbírók páratlan száma összhangban van a magyar rendszerrel és biztosítja a többségi szavazás elvi lehetőségét. Ehhez képest a másik brit érdekesség, hogy a felek teljesen szabadon állapodnak meg a választottbírák számában, azzal, hogy azon megállapodást, mely szerint a választottbírók száma páros kell, hogy

legyen, a felek eltérő rendelkezése hiányában úgy kell értelmezni, hogy az megkívánja egy további választottbíró kijelölését a tanács elnökéül [AA 15(1), 15(2)].

A választottbírók *személyét* illetően a törvény meglehetősen kevés követelményt állapít meg, a kérdést negatív oldalról megközelítvén négy kizáró okot sorol föl, mivel „a választottbíróság ítéletét az állam elismeri, és a bíróságok végrehajtják” (Vbt. indokolása). Nem lehet választottbíró:

- a) aki 24. életévét nem töltötte be;
- b) akit jogerős bírói ítélet a közügyektől eltiltott;
- c) akit a bíróság jogerősen gondnokság alá helyezett;
- d) akit a bíróság jogerősen végrehajtható szabadságvesztésre ítélt, amíg a büntetett előlethez fűződő hátrányok alól nem mentesül. (Vbt. 12. §)

Az utolsó három ok értelemszerű, ami a korhatárt illeti, az indokolás szerint a megkövetelt életkor-minimum igazodik a bíróvá választáshoz megkövetelt életkorhoz. Hogy ezen az indokolás mit ért, az talány. A bírókat egyrészt nem választják, másrészt 24 éves korra fizikailag képtelenség megszerezni a bíróvá váláshoz szükséges képzettséget és gyakorlatot. A Vbt. nem követel meg semmiféle végzettséget, sem magyar állampolgárságot³⁵. Még egy jogszabályi korlátozást kell megemlítenünk, a bírók jogállásáról és javadalmazásáról szóló 1997. évi LXVII. törvény 23. § (4) bekezdése szerint *bíró* nem lehet választottbíróság tagja – legalább is 1997. október elseje óta. Horváth Éva nem egészen érti e rendelkezés etikai és egyéb okait, és kifejezi a választottbírói kar mély sajnálkozását.³⁶ Az angol és az amerikai törvények egyáltalán nem foglalkoznak a kérdéssel, de más törvények természetesen tartalmazhatnak kizáró okokat, így a cselekvőképesség hiánya ott is akadály. Az *Arbitration Act* 93. szakasza egyébként *expressis verbis* kimondja, hogy bíró is lehet választottbíró. A felek azonban mindenütt szabadon meghatározhatják a választottbírókkal szembeni személyi követelményeiket.

Jóval szigorúbbak ennél az *állandó választottbíróságok*. Az MKIK mellett szervezett Választottbíróság tagja az lehet, aki írásban nyilatkozatot tesz a Választottbírósnak, hogy vállalja a Szabályzat szerinti választottbírói tevékenységet; független, pártatlan és erről

írásban nyilatkozatot tesz a Választottbíróságnak; a Választottbíróság hatáskörébe tartozó vita elbírálásához szükséges *magas fokú jogi, gazdasági vagy egyéb ismeretekkel*; valamint a szükséges *nyelvtudással* rendelkezik és nem esik a Vbt. kizáró okainak hatálya alá [Szabályzat 4.§ (1) bek].

Posztív személyi feltétel gyanánt a Vbt. 11. §-a úgy rendelkezik, hogy „a választottbírák függetlenek és pártatlanok, nem képviselői a feleknek. Eljárásuk során utasítást nem fogadhatnak el, és teljes titoktartásra kötelezettek a teendőik ellátása keretében tudomásukra jutott körülmények tekintetében, az eljárás megszűnése után is. Minderről – állandó választottbíróság esetében – megválasztásuk (kijelölésük) alkalmával írásbeli nyilatkozatot kötelesek tenni.”

A választottbíró(k) *kijelölésének módjában* a felek a világon mindenütt szabadon állapodnak meg. A törvények azonban meg szoktak határozni egy fakultatív kijelölési eljárást, amely a felek eltérő megállapodása hiányában követendő. Végső soron pedig a bíróságok járnak el, így akkor, ha a kijelölési eljárás nem vezet eredményre, egyik fél nem szabályosan járt el, vagy ha a fél a választottbíró személyét meghatározott okokból kifogásolja.

A Mintatörvényt követő magyar rendszer szerint, eltérő megállapodás hiányában három választottbíró esetén mindegyik fél egy-egy választottbíró jelöl ki, és az így kijelölt két választottbíró jelöli ki a harmadikat. Ha az egyik fél a másik fél felhívásának kézhezvételétől számított harminc napon belül elmulasztja saját választottbírójának kijelölését, vagy ha a két választottbíró a kijelölésüktől számított harminc napon belül nem egyezik meg a harmadik választottbíró személyében, a hiányzó választottbíró – bármelyik fél kérelmére – a bíróság jelöli ki. Háromnál több választottbíró esetében, a hiányzó választottbíró kijelöléséről a megválasztott bírák szótöbbséggel döntenek (ugyanúgy harminc napon belül, s kudarcuk esetén ismét a bíróság dönt). Kérelemre az egyes-választottbíró is a bíróság jelöli ki megállapodás hiányában. [Vbt. 14. §; ML 11(2), 11(3)]

Az *angol szabályozás* szerint egyesbíró esetében a felek 28 napon belül közösen kötelesek kijelölni a választottbírákat. Két választottbíró esetén mindkét fél 14 napon belül köteles kijelölni egy-egy választottbíró; három esetében az eljárás ugyanígy kezdődik, majd

a két választottbíró együttesen jelöli ki az elnököt. Az eljárás hasonló döntőbíró³⁷ esetében is. (AA 16.) Amiért ezen szabályok ismertetésére kitértem, az elsősorban a következő „angol lelemény”: A felek eltérő megállapodásának hiányában mindazon esetekben, ahol mindkét fél köteles egy-egy választottbíróat kijelölni (tehát ha a kompromisszum így szól, illetve az imént ismertetett esetekben), és az egyik azt határidőn belül nem teszi, a másik fél írásban értesítheti a mulasztó felet, indítványt tesz, hogy az általa kijelölt választottbíró egyesbíróként járjon el. Ha a mulasztó fél rövid, hét munkanapos határidőn belül nem nevez ki választottbíróat, vagy a másik felet arról nem értesíti, akkor a vétlen fél kinevezheti saját választottbíróját egyesbírónak, akinek ítélete éppúgy kötelező lesz mindkét félre, mintha megállapodás alapján jelölték volna ki. A kinevezés ellen a mulasztó fél ugyan bírósághoz fordulhat, de az az eljárás folytatásának már, ha a bíróság másként nem dönt, nem gátja. (AA 16.-17.) Ezek a szabályok mindenképpen nagyobb aktivitásra sarkallják az eljárást elhúzni szándékozó felet, aki aligha akarja alávetni magát a másik fél választottbírójának (még akkor se, ha az elvben független és pártatlan) röpké hét napos haladékért cserébe. Bár a Mintatörvény ezeket a szabályokat nem ismeri, ismervén az itthoni perlési szokásokat, a módszer meghonosítása legalábbis megfontolandó.

Mint arról már szó esett, a választottbíróságok kijelölésében a végső szó a *bíróságé*. A felek megállapodása szerinti eljárás során amennyiben az egyik fél a megállapodástól eltérően jár el; a felek vagy a választottbírák nem tudnak az ilyen eljárás szerint megkívánt megállapodásra jutni; vagy egy harmadik fél, beleértve valamely szervezetet is, nem teljesíti az ezen eljárás szerint rábízott feladatok bármelyikét, akkor a fél a bírósághoz fordulhat, kivéve, ha a kijelölési eljárásra vonatkozó megállapodás ilyen esetre a kijelölés más módját írja elő [Vbt. 15. §; ML 15(4)]. A kijelölés más módjának végső sikertelensége esetén az ügy a bíróságnál landol. Az angol szabályozás is szabad kezet ad a feleknek, annak meghatározásában, hogy mi a teendő a kijelölés sikertelensége esetén; az egyes-választottbíró előbbieik szerinti kijelölése nem számít sikertelenségnek. Megegyezés hiányában a fél a másik fél egyidejű értesítése mellett bírósághoz fordulhat. Az angol bíróság útmutatást adhat a feleknek;

elrendelheti, hogy a választottbírói tanács az eddig kijelölt választottbíró(k)ból (vagy azok közül egy részéből) álljon; visszavonhat bármely kijelölést; vagy maga is megteheti a szükséges lépéseket. (AA 18.) Az viszont teljesen általános, hogy a bíróságnak figyelemmel kell lenni a felek megállapodásában a választottbírótól megkívánt *szakképzettségre* és minden olyan szempontra, amely nagy valószínűséggel biztosítja független és pártatlan választottbíró kijelölését. [Vbt. 16. §; ML 11(5); AA 19.]

IX. A választottbírói szerződés (receptum)

Az előbbieken addig jutottunk, hogy így vagy úgy kijelöltük a választottbírókat. A kijelölés egy egyoldalú jognyilatkozat, a választottbíró megbízatása még ettől nem jön létre (vö.: Ptk 199. §). A választottbírónak a kijelölést el kell fogadnia, másrészt meg kell állapodnia a felekkel megbízatásának tartalmában, feltételeiben, az ellenszolgáltatás mértékében (ha van), költségeinek esetleges megtérítésében stb. Állandó választottbíróság esetében a receptum csak „elcsökevényesedett” formában jelentkezik.³⁸

A választottbírói szerződés jogi természete is kissé vitatott, anyagi jogi szerződés³⁹, melyet a régi Pp. megbízás jellegű magánjogi szerződésnek tekintett, míg a jogirodalom inkább sui generis szerződésnek tekintette.⁴⁰ A receptumot a Ptk. 474. §-a szerinti megbízással összevetve látható, hogy a választottbíró is köteles ellátni a szerződés alapján a rábízott ügyet, ugyanakkor feladatát nem a megbízó utasításai szerint és érdekeinek megfelelően köteles végezni: éppen hogy függetlennek és pártatlannak kell lennie. A választottbírói szerződés, miként a megbízás is, tiszta gondossági kötelem, a választottbíró feladatát a tőle elvárható gondossággal köteles ellátni. A választottbíró éppúgy köteles személyesen eljárni, mint a megbízott, esetében azonban harmadik személy közreműködése fogalmilag kizárt. Nem alkalmazhatók a Ptk.-nak a szakszerűtlen utasításra, illetve a megbízó tájékoztatására vonatkozó 477. és 478. §-ai sem. A díjra és költségre vonatkozó rendelkezések a felek belátására vannak bízva; az MKIK Választottbíróságának díjszabása részletesen szabályozza, mikor mennyi jár vissza a díjból és a költségekből. Természetesen nem érvényesül a 479. § szerinti törvényes zálogjog sem, a receptum megszűnését viszont szabályozza a Vbt. (lásd

később), mégpedig a megbízásától eltérően. Összességében azért nem lehet a választottbírói szerződést a megbízás bármiféle különös nemének tekinteni, mert hiányzik az utasítási viszony és a megbízó érdekeinek képviselője. Az utasítási jog hiánya, a részletszabályozások eltérése, s nem utolsósorban a választottbíró közhatalmi jogosítványai a választottbírói szerződést sui generis gondossági kötelemmé teszik, mely azonban jellemzőit tekintve a „legközelebbi rokonságban” a megbízással áll.

A szerződés létrejöttével kapcsolatban a Vbt. úgy rendelkezik, hogy a „választottbírónak javasolt személy és a kijelölt választottbíró haladéktalanul köteles feltárni a felek előtt minden olyan körülményt, amely jogos kétségeket ébreszthet függetlensége vagy pártatlansága tekintetében, kivéve, ha a feleket ezekről már korábban tájékoztatta.” [17. § (1) bek.; ML 12(1)]

A receptum központi eleme a választottbíró kijelölést elfogadó nyilatkozata. Ezen túl tartalmazza a felek személyét, az ügy tárgyát, megnevezését, utalást a választottbírói szerződésre és arra, hogy annak rendelkezései a választottbíróra nézve is kötelezők, a választottbírói díj mértékét, megfizetésének módját, rendelkezést a választottbíró költségeinek viseléséről. A szerződés alakításáról a törvény annyit mond, hogy „a választottbíró a kijelölést a felekhez intézett írásbeli nyilatkozatban fogadja el. A választottbíró kijelölését tartalmazó okirat részéről történő aláírása elfogadásnak minősül.” [Vbt. 17. § (2)] Ebből az is következik, hogy a választottbírói szerződés többi részének elvileg nem kell írott formát öltenie.

X. A választottbírói megbízatás megszűnésének esetei

A hatályos szabályozás szerint a választottbírói megbízatás megszűnik lemondással, a választottbírói eljárás végén [Vbt. 42. § (3) bek.], kizárással (Vbt. 18.-20. §) és a (peres) felek megegyezése alapján (Vbt. 21. §).

A kizárás okait a törvény taxatívén meghatározza. Annak akkor lehet helye, ha olyan körülmények állnak fenn, amelyek jogos kétségeket ébresztenek függetlensége vagy pártatlansága tekintetében, vagy ha nem rendelkezik a felek megállapodása szerint szükséges szakképzettséggel. [Vbt. 18 § (1) bek.; ML 12(2)] A kizárási eljárás a fél kizárási kérelmével indul, melyet a fél az általa vagy a

közreműködésével kijelölt választottbíró ellen csak olyan okból terjeszthet elő, amely a kijelölést követően vált előtte ismertté. [18. § (2)] A kizárási eljárás további szabályai a felekre vannak bízva, ez irányú megállapodásuk hiányában követendők a Vbt. 19.-20. §-ainak és a Mintatörvény 13. Cikkelyének rendelkezései: a félnek indokolt kizárási indítványát is tartalmazó írásbeli nyilatkozatát attól a naptól számított tizenöt napon belül kell a választottbírósnak megküldenie, amikor a választottbíróság összetételéről vagy a kizárást megalapozó körülményekről tudomást szerzett. Ha a megtámadott választottbíró egyetért az indítvánnyal, akkor tisztségéről lemondhat, ami nem jelenti a kizáró ok fennállásának elismerését [Vbt. 21. § (3)]. Lemondás híján a törvény az indítványnak elsősorban házon belüli elintézését szolgálja: a kérelemről a választottbíróság dönt. Ha helyt ad annak, akkor az eljárás itt véget ér, ha a kizárási indítványt elutasítja, akkor az indítványozó fél a határozat kézhezvételétől számított harminc napon belül kérheti a bíróságot, hogy döntsön a kizárási kérelemről. E döntés meghozataláig a választottbíróság – a kizárással érintett választottbíró is beleértve – folytathatja az eljárást, és határozatot hozhat. (Vbt. 20. §)

Lemondásnak csak akkor van helye, illetve a megbízatás a felek megállapodása alapján csak akkor szűnik meg, ha a kizárási indítvánnyal valamennyi fél egyetért, vagy ha a választottbíró a személyével szemben a Vbt. által támasztott, már tárgyalt feltételeknek a kijelölés elfogadása után bekövetkező változás miatt nem felel meg, vagy ténylegesen képtelenné válik feladatai ellátására. Ha a felek között vita merül fel a megbízatás megszűnésével kapcsolatban, bármelyikük kérheti a bíróságot, hogy döntsön a megbízatás megszüntetéséről. (21. §)

Az angol szabályozás itt is más álláspontra helyezkedik. Egyrészt leszögezi azt az evidenciát, ami a Vbt.-ből kimaradt, hogy tudniillik a választottbíró halála a megbízatást megszünteti; a választottbíró kijelölő személy halála viszont, a felek eltérő megállapodása híján, a megbízatást nem érinti. Másrészt a kizárási eljárásnak csak a végpontját, a bíróság szerepét szabályozza, a többi a felekre bízva. A fél – a másik fél és a választottbírók egyidejű értesítése mellett – azon az alapon kérheti a bíróságot a választottbíró elmozdítására, hogy oly körülmények állnak fenn, amelyek jogos kétségeket

támasztanak pártatlansága tekintetében; nem rendelkezik a kompromisszumban megkívánt képesítéssel; ha szellemileg vagy fizikailag képtelen az eljárásban való részvételre, vagy e tekintetben jogos kétségek merültek föl; és végül ha megtagadta az eljárás megfelelő vezetését, vagy az eljárás lefolytatásához és az ítélet meghozatalához szükséges valamennyi eszköz felhasználását, illetve helytelenül járt el e téren, és a kérelmezőt emiatt alapvető igazságtalanság érte. Ha a felek más választottbíró vagy egyéb intézményt jogosítottak föl, hogy döntsön a kizárásról, akkor a félnek először hozzá (ahhoz) kell fordulnia. A választottbíroság itt is folytathatja eljárását és ítéletet is hozhat a kizárásra irányuló eljárása alatt. (AA 24.) Az angol gyakorlat nem korlátozza a választottbíró lemondáshoz való jogát, legfeljebb nem tarthat igényt teljes javadalmazására. (AA 25.)

A magyar bíróság nemperes eljárásban határoz, döntése ellen fellebbezésnek nincs helye. Az angolé ellen fellebbezésnek csak a bíróság előzetes engedélyével van helye, mely engedély megadása vagy megtagadása is egy sajátos jogorvoslati forma. Látni kell azonban, hogy míg az angol perjogban a fellebbezés engedélyhez kötése általános jelenség, addig nálunk a fellebbezés kizárása kivételes.

Az a szabály viszont valóban egyetemes, hogy ha egy választottbíró megbízatása a választottbírosági eljárás vége előtt bármely okból megszűnik, akkor az új választottbíró ugyanazon rendelkezések alkalmazásával kell kijelölni, mint amelyek szerint korábban a választottbíró kijelölték. (Vbt. 23. §) Az *Arbitration Actben* ez a rendelkezés is diszpozitív, ellenben ők leszögezték azt is, hogy a választottbíroság jogosult meghatározni, korábbi aktusai mennyiben maradnak hatályban. (AA 27.)

HARMADIK RÉSZ: A VÁLASZTOTTBÍRÓSÁG ELJÁRÁSA

XI. Az eljárás alapvető szabályai

Az eljárás szabályozása *alapvetően diszpozitív jellegű*, nagyrészt csak a felek eltérő megállapodásának hiányában érvényesül. A Vbt. egyik legalapvetőbb eljárási szabálya – helyesen – éppen az, hogy a felek „a választottbíróóság által követendő eljárás szabályaiban – a törvény keretei között – szabadon állapodhatnak meg, ideértve valamely állandó választottbíróóság eljárási szabályzatának kikötését is. Megállapodás hiányában a választottbíróóság az eljárási szabályokat – e törvény keretei között – belátása szerint határozza meg.” (Vbt. 28. §) Léteznek azonban a választottbíróósági eljárásnak is olyan alapvető és meghatározó szabályai, amelyeknek mindig, minden körülmények között érvényesülniük kell, és amelyeknek megkerülése az ítélet érvénytelenítéséhez, vagy végrehajtásának megtagadásához vezethet, ezek az úgynevezett *processzuális minimumok*.⁴¹

Ami a hatályos szabályozást illeti, a Vbt. 27. §-a ekképpen kezdi a választottbíróósági eljárást szabályozó IV. fejezetet: „a feleket a választottbíróósági eljárás során *egyenlő elbánásban* kell részesíteni, és mindegyik félnek meg kell adni a *lehetőséget, hogy ügyét előadhasssa*.” Az angol törvény, aminek minden részletét természetesen nem áll módomban ismertetni, még egy alapelvet fogalmaz meg: a választottbíróóság köteles olyan eljárást folytatni az eset által megszabott körülmények között, szükségtelen költségek és késedelem okozása nélkül, amely az ügy tisztességes megoldásához szükséges eszközöket biztosítja. [AA 33. (1)(b)]

Az eljárás *többi alapvető eleme* már diszpozitívan van megfogalmazva. Így az eljárás *nyelve* a magyar, ha a felek másképpen nem állapodnak meg; a nyelvi kikötés, eltérő megállapodás híján, alkalmazandó a felek nyilatkozataira, a tárgyalásra, a választottbíróóság határozatára vagy bármely más közlésére (Vbt. 30. § – szemben a Pp. 6. §-ával). A bírósági eljárással szemben a választottbíróóság eljárása – a felek ellenkező megállapodása hiányában – *nem nyilvános* (Vbt.

29. §). A felek a választottbíráskodás *belyét* is szabadon meghatározhatják, ha nem teszik, akkor az eseti választottbíráóság azt az eset körülményeit figyelembe véve állapítja meg, az állandó választottbíráóság pedig az alapító okiratában meghatározott szék helyén jár el. Ettől függetlenül, ha a felek másképpen nem állapodnak meg, a választottbíráóság a bírák közötti megbeszélés, a felek, a tanúk vagy a szakértők meghallgatása, valamint tárgyak, okiratok megismerlése céljából más helyen is összeülhet. (Vbt. 31. §)

Az eljárás főszabály szerint *szóbeli*, ám a felek ettől eltérően is rendelkezhetnek, szóbeli tárgyalás esetén a választottbíráóság köteles a feleket meghallgatni, és lehetőséget adni számukra beadványaik előterjesztésére [Vbt. 34. § (1) bek.]. Kógens szabály a választottbíráóságnak a felek irányába fennálló *értesítési kötelezettsége* a tárgyalásról és a választottbíráóság olyan eljárási cselekményeiről, amelynek célja tárgy vagy okirat megismerlése; az egyik fél által beterjesztett beadványt közölni kell a másik féllel, továbbá közölni kell a felekkel minden olyan bizonyítékot, amelyet a választottbíráóság döntése meghozatalánál figyelembe vehet [34. § (2) és (3) bek.]. Az értesítési kötelezettséget a törvény oly fontosnak tartja, hogy megszegését külön érvénytelenítési okként sorolja föl, jöllehet, a Vbt. eljárási szabályainak megszegése egyébként is érvénytelenítéshez vezethet [Vbt. 55. § (1) bek. c) és e) pont; lásd később]. Ezen kívül még egy kötelező előírás: az eljárásról *jegyzőkönyvet* kell készíteni, és annak egy-egy példányát kézbesíteni kell a feleknek [Vbt. 34. § (4) bek.], a jegyzőkönyv tartalmát a Vbt. nem szabályozza.

Az *eljárás kezdetét* eseti választottbíráóság esetén a felek szabadon meghatározhatják, ha másképp nem rendelkeznek, akkor a jogvita vonatkozásában a választottbíráóság eljárása azon a napon indul, amelyen az alperes⁴² a vita választottbíráóság elé utalására irányuló nyilatkozatot kézhez veszi. [Vbt. 32. § (1) bek.] Ez a nyilatkozat nem azonos a keresetlevéllel, annak benyújtása előtt még különféle eljárási cselekmények válhatnak szükségessé, például a választottbírók kijelölése, vagyis az indokolás szavaival a felperes választottbíráósági eljárást kezdeményező cselekménye és a részletes kereseti kérelem egymástól időben elválí. Mint arra Horváth Éva is

rámutat,⁴³ ez a szabályozás a Mintatörvény rendelkezéseinek átvételéből ered (a legtöbb e fejezetben említett szabály szinte tükörfordítása a Mintatörvénynek); bár utóbbinak a hasonlóan szóló 21. Cikkelye nem tesz különbséget az eseti és állandó választottbíráskodás között.

Állandó választottbíráóság esetén a kezdőnap szabályozása kógens. Az eljárás a keresetlevélnek az állandó választottbíráósághoz történő megérkezése napján indul [Vbt. 32. § (2) bek.]. A Szabályzat szerint a kereset benyújtásának napja a Választottbíráóság titkárságán történt beadás napja; postai úton történő továbbítás esetén pedig a Titkársághoz történő beérkezés napja (Sz. 21. §).

Az eljárás kezdete meghatározó jelentőségű az elévülésnél, de, mint arra az indokolás is felhívja a figyelmet, *ideiglenes intézkedésnek* is csak ezután lehet helye. A felek eltérő megállapodásának híján a választottbíráóság kérelemre bármelyik felet utasíthatja, hogy minden olyan ideiglenes intézkedést tegyen meg, amelyet a vita tárgya vonatkozásában a választottbíráóság szükségesnek tart, és bármelyik féltől biztosíték adását is kérheti (Vbt 26.§). Az ideiglenes intézkedés tárgyában hozott határozat a Pp. szerinti ideiglenes intézkedéshez hasonlóan [vö.: Pp. 156. § (8) bek] mindaddig hatályban marad, amíg azt a választottbíráóság újabb határozatával hatályon kívül nem helyezi, vagy ugyanabban a kérdésben ítéletet nem hoz. Ideiglenes intézkedést, mint arról a XIII. fejezetben szó lesz, a bíróság is elrendelhet, a különbség az, hogy a bíróság által elrendelt ideiglenes intézkedés végrehajtható.

A törvény amúgy is diszpozitív rendelkezései nem támasztanak túlzott feltételeket a *keresetlevéllel* kapcsolatban. A felperes a felek megállapodása szerinti, vagy a választottbíráóság által meghatározott határidőn belül köteles előadni kereseti „kérelmét, az azt alátámasztó tényeket, a vitatott kérdéseket”, de a „perbeli nyilatkozatok megkívánt tartalmát illetően eltérően is megállapodhatnak.” [Vbt. 33. § (1) bek; ML 23(1)] A Szabályzat ennél jóval precízebb, 22. §-a a Pp. 121. §-ához hasonlóan meghatározza a keresetlevél kötelező tartalmi elemeit.

A felek nyilatkozataikkal együtt mindazon *okiratokat* is előterjeszthetik, amelyek megítélésük szerint az ügygel összefüggnek,

hivatkozhatnak továbbá minden olyan okiratra vagy egyéb bizonyítékra, amelyet elő kívánnak terjeszteni. [Vbt. 33. § (2) bek.]

Az alperes *védekezési cselekményeit* a Pp.-hez hasonlóan itt is alaki és anyagi védekezésre bonthatjuk, előbbieket a per tárgyát nem érintik, utóbbiak a kereset elutasítására irányulnak. *Alaki védekezésnek* számít a választottbíróági eljárásban a *hatásköri kifogás*. A választottbíróóság hatáskörével már részletesen foglalkoztunk, itt elegendő az eljárási szabályokra kitérni. A választottbíróóság hatáskörével kapcsolatos kifogást legkésőbb a válaszirat előterjesztésével egy időben kell megtenni, míg a választottbíróóság hatáskörének túllépésére alapított kifogást a hatáskör feltételezett túllépésekor nyomban elő kell terjeszteni. A választottbíróóság kifogást később is elfogadhat, ha a kifogásolás késedelmét igazoltnak ítéli. [Vbt. 24. § (3) bek.] Ezek a szabályok nyilvánvalóan a per elhúzását próbálják gátolni. Az „igazoltnak ítézés” nem azonos a Pp. szerinti igazolási kérelemről való döntéssel, mivel a Pp. nem háttérjogszabálya a Vbt.-nek, ezért az igazolás szabályai a felek vagy a választottbíróóság eltérő rendelkezésének hiányában nem alkalmazhatók. A törvény a választottbíróóság belátására bízta, mikor fogadja el az elkésett kifogást, mikor ítéli azt igazoltnak, ez a rendelkezés gyakorlatilag a kifogás korlátozásának kógenciáját oldja. Szintén az eljárás „megolajozását” szolgálja az a rendelkezés, hogy „az a tény, hogy a fél jelölte ki a választottbíróót, vagy részt vett a kijelölésben, nem zárja el a felet attól, hogy a választottbíróóság hatáskörével kapcsolatos kifogást előterjesszen” [Vbt. 24. § (4) bek.], mert jóval kevésbé nyújtja el az eljárást egy rugalmasan kezelhető kifogás, mintha a fél nem hajlandó választottbíróót jelölni, utóbbi esetben a bíróság eljárása után indulhat csak egyáltalán meg az eljárás, míg ha a hatásköri kifogás elutasítása miatt fordul a fél bírósághoz, az – mint arról már szó esett – nem gátja az eljárás folytatásának és a határozathozatalnak. A kifogás pedig azért kezelhető rugalmasan, mert arról a választottbíróóság akár a kifogás felmerülésekor, akár az érdemben hozott határozatban dönthet. Alaki védekezésnek fogható föl a választottbíróó elleni *kizárási indítvány* is, amelynek részleteit a X. fejezetben már tárgyaltuk.

Az alperes érdemi ellenkérelmének a választottbíróági eljárásban a *válaszirat* felel meg. A Vbt. és a Mintatörvény szerint erre is a

keresetlevélnél már említett diszpozitív szabályok vonatkoznak; a Szabályzat szerint a keresetlevél közlésétől számított harminc napon belül kell előterjeszteni, bizonyítékokkal. A harminc nap kérelemre egyszer meghosszabbítható, de az alperes mindenképpen köteles választottbírói jelölni, vagy azt a Választottbíróóság Titkárságára bízni. A perben helye van *beszámítási indítványnak és viszontkeresetnek* is, a törvény keresetre vonatkozó rendelkezései egy később ismertetendő kivétellel a viszontkeresetre, válasziratra vonatkozó rendelkezései pedig a viszontkeresettel szembeni válasziratra is vonatkoznak [Vbt. 33. § (4) bek.].

A *kereset a válaszirat*, illetve az előbbi bekezdéssel összhangban a viszontkereset és arra adott válaszirat *módosítható*, ha a felek ezt a lehetőséget ki nem zárják. Az okozott késedelem miatt a választottbíróóság a módosított kereset vagy válaszirat előterjesztését kizárhatja [Vbt. 33. § (4) bek.]. A Szabályzat 26. §-a ezzel szemben úgy rendelkezik, hogy a választottbíróóság akkor nem engedi a kereset vagy védekezés módosítását, kiegészítését, ha azt az előreláthatólag beállító késedelemre, a másik felet fenyegető joghátrányra vagy bármely más körülményre tekintettel megengedhetetlennek tartja. A Szabályzat tehát bölcsebben kezeli a kérdést, és potenciális késedelemről szól, a késedelem veszélyéről, nem pedig a bekövetkezett eredménnyről.⁴⁴ A kereset vissza is vonható, ilyenkor a választottbíróóság az eljárást megszünteti, kivéve, ha az alperes ez ellen kifogással él és azt a választottbíróóság az alperesnek a vita lezárásához fűződő érdekét elismerve elfogadja [Vbt. 42. § (2) bek. b)].

A *mulasztás* szankciórendszere a Vbt.-ben a következő: főben járó bűn, ha a felperes a keresetlevelét nem nyújtja be időben, ilyenkor a választottbíróóság – a felek eltérő megállapodása hiányában – az eljárást megszünteti. [Vbt 35. § (1) bek.] A mulasztás másik speciális, nevesített esete az, ha az alperes a válasziratát nem nyújtja be. A Pp. szerint a bíróság bírósági meghagyást bocsát ki, ha az alperes az első tárgyaláson nem jelenik meg és írásbeli védekezést sem nyújt be [Pp. 136. § (2) bek.], ez a fajta mulasztási ítélet egyrészt nagyobb aktivitásra serkenti az alperest, másrészt a per elhúzását próbálja gátolni. Nos, a választottbíróóság előtti perben mulasztási ítélet nincs: „ha az alperes válasziratát nem nyújtja be, a választott-

bíróság *köteles* az eljárást folytatni anélkül, hogy a mulasztást a felperes állításai elismerésének tekintené.” [Vbt. 35. § (2) bek.] Ezzel a kógens szabályozással a Vbt. bizonyos szempontból elmarad a Pp. mögött, a szabályozás mögött feltehetően az eljárás egyfokúsága és a felek meghallgatásának elve húzódik meg. Az indokolás akképp fogalmaz, hogy a mulasztási ítélet hiánya nem akadályozza annak, hogy a választottbíróság az eljárás folytatásának eredményeképpen - alperesi ellenvélemény hiányában - a felperes állításait valóban fogadja el, s erre alapítsa ítéletét, az alperes hallgatása ennek ellenére akár az eljárás megszüntetéséhez is vezethet. A fél mulasztását általános jelleggel azonban a 35. § (3) bekezdése rendezi: „ha a választottbírósági tárgyaláson bármelyik fél nem jelenik meg, vagy nem terjeszti elő a bizonyítékait, a választottbíróság *folytathatja* az eljárást, és a rendelkezésére álló adatok alapján *határozatot hozhat*.” A jogkövetkezmény tehát mérlegelés tárgya, az a választottbíróság belátásán múlik. A Vbt. (a 24. §-at kivéve) nem szabályozza az igazolási kérelmet sem, így annak csak akkor és olyan formában lehet helye, ha és ahogy a felek abban megegyeznek, vagy akkor, ha a saját eljárási szabályait meghatározó választottbíróság azt szükségesnek és elfogadhatónak tartja (vö. Vbt. 28. §).

A törvény nem foglalkozik a tárgyalás vezetésével, menetével, elhalasztásával, stb., ahogy a bizonyításnak sem adja meg elveit, nem sorolja föl eszközeit se taxatív, se példálózva. A szabályozás lehetővé teszi, hogy a pervezetést az eljáró tanács elnöke végezze a felek vagy a választottbíróság tagjainak felhatalmazása alapján [Vbt 38. § (2); ezt az angol törvényben sem tiltja semmi]. A tanúra vonatkozó szabály annyit mond, hogy a megjelent tanúkat (és szakértőket) a választottbíróság meghallgatja, kényszerítőeszközt azonban nem alkalmazhat [Vbt. 34. § (1)]. Egyedül a *szakértő* kirendeléséről találhatunk nem kötelező, keretjellegű szabályozást. Ha a felek másképpen nem egyeznek meg: a választottbíróság a jelentős tény vagy egyéb körülmény megállapításához vagy megítéléséhez szükséges különleges szakértelemmel nem rendelkezvén szakértőt rendelhet ki, hogy adjon véleményt a választottbíróság által meghatározott kérdésekben; másrészt a féltől megkívánhatja, hogy a szakértőnek felvilágosítást adjon vagy a megtekintés céljából mutas-

son be, illetve tegyen hozzáférhetővé bármely, a tárgyhoz tartozó okiratot vagy tárgyat. Megint csak eltérő megállapodás hiányában, a szakértő írásbeli vagy szóbeli szakvéleményének előterjesztését követően köteles jelen lenni a tárgyaláson, ha azt egyik fél kéri, vagy a választottbíróság szükségesnek tartja, s ott a felek kérdéseket intézhetnek hozzá, és a vitás kérdések bizonyítására tanút vagy szakértőt állíthatnak. (Vbt. 36. §; ML 25.)

A bíróságok szerepével később még foglalkozunk, itt elég annyi, hogy a választottbíróági eljárás előtt vagy alatt a bíróság kérelemre *ideiglenes intézkedést* rendelhet el; *biztosítási intézkedést* rendelhet el, ha az azt kérő fél követelésének létrejöttét, mennyiségét és lejártát közokirattal vagy teljes bizonyító erejű magánokirattal igazolja; továbbá ha a választottbíróság előtt a bizonyítási eljárás lefolytatása jelentős nehézséggel vagy aránytalanul nagy költségtöbblettel járna, megkeresésére a helyi bíróság a bizonyítás lefolytatásával, valamint a választottbíróság által lefolytatott bizonyítás során szükséges kényszerítő eszközök alkalmazásával *jogsegélyt* nyújt. A választottbíróság azt a helyi bíróságot keresi meg, amelynek területén a bizonyítás a legcélszerűbben lefolytatható. Budapesten a Pesti Központi Kerületi Bíróság jár el (Vbt. 37. §).

XII. A választottbíróság határozatai

Több bíróból álló választottbíróság – ha a felek másképpen nem állapodtak meg – szótöbbséggel hozza meg határozatát. Többségi álláspont hiányában (például, ha mind a három választottbíró különböző véleményen van) a választottbíróági tanács elnöke dönt [Vbt 38. § (1)]. Az idézett jogszabályhely nem igényel magyarázatot; sokkal érdekesebb a helyzet változatos összetételű angol választottbíróságok esetén. Itt is minden esetben a felek megállapodása az első, egyébként elnökkel rendelkező választottbíróság a választottbírók összességének vagy többségének szavazatával hoz határozatot. Ha van elnök, akkor egyöntetű vagy többségi álláspont hiányában az ő szavazata a döntő, ha pedig döntőbíró alkalmaznak, akkor a választottbíróság döntésképtelensége esetén ő veszi át a helyüket, és egyesbíróként dönt [AA 22.; 20(3), 20(4); 21(4)].

A felek az eljárás során *egyezséget* köthetnek, ekkor természetesen a választottbíróság az eljárást megszünteti. Ha a felek kérik, és a

választottbíróóság szerint az egyezség megfelel a jogszabályoknak, akkor a választottbíróóság azt a megállapodásban rögzített feltételekkel ítéletbe foglalja, ezzel, ahogy az indokolás fogalmaz, a felek rendelkezésére áll és az egyezség végrehajtását biztosítja a választottbíróági ítélet elismerésének és végrehajtásának intézményrendszere. A választottbíróóság ítéletbe foglalt egyezség hatálya azonos a választottbíróóság által hozott ítélet hatályával. (Vbt. 39. §)

A választottbíróóság ítéletét és az eljárást megszüntető végzését *írásba* kell foglalni, és azt a választottbíróónak, illetve a választottbíróáknak *alá kell írniuk*. Több bíróból álló választottbíróóság esetében a tagok többségének aláírása elegendő, feltéve, hogy az elmaradt aláírás hiányának okát feltüntetik. [Vbt. 40.§; ML 31(1)] Ehhez kapcsolódik a választottbírói *különvélemény* kérdése, melyet a Vbt. a nemzetközi tapasztalatokkal összhangban nem rendez.⁴⁵ A gyakorlat a különvéleményt nem kívánatosnak tekinti, de előfordulása ennek ellenére nem zárható ki. Megeshet, hogy valamelyik választottbíró hangot akar adni egyet nem értésének. A választottbírók viszont függetlenek és pártatlanok, nem fogadhatnak el utasítást (Vbt. 11. §), ezért gyanakvásra adhat okot, ha a választottbíró látványosan az őt jelölő fél pártját fogja. Ráadásul teljes titoktartásra kötelezett, ezt a kötelezettséget pedig a különvélemény megküldése a félnek sértené. Horváth Éva különféle megoldásokat javasol. A legkézenfekvőbb és legenyhébb megoldás azt belefoglalni az ítéletbe vagy indokolásába, hogy az többségi határozattal született. A másik szintet a 40. § már idézett második mondatában biztosított lehetőség jelentheti, vagyis hogy a választottbíró az ítéletet egyet nem értése okán nem írja alá. Véleményének a kívülág felé történő ily nyomatékos hangsúlyozása azonban Horváth szerint az eset körülményeitől függően sértheti a függetlenség, pártatlanság és titoktartás követelményét. Ha a választottbíró mégis különvélemény írására „ragadhatja magát”, akkor annak címzettje Horváth szerint csak a többi választottbíró lehet, és azt az ügy iratai között zártan kell kezelni, nem ismerheti meg más a tanács tagjain kívül, csak esetleg a bíróság, de ez utóbbi is köteles bizalmasan kezelni.

Tartalmi követelmény, hogy az ítéletben, az egyezségi ítéletet kivéve, szerepelnie kell a döntés alapjául szolgáló indokoknak [Vbt.

41. § (2) bek.]. Az angol szabályozás szerint a felek lemondhatnak az indokolásról [AA. 52. (4)], és e tekintetben az angol törvény hübben követi a Mintatörvényt [vö.: ML 31(2)]. Az ítéletnek tartalmaznia kell annak keltét és meghozatalának helyét; utóbbi a megdönthetetlen törvényi vélelem szerint megegyezik a választottbíráskodás helyével [Vbt. 41. § (3) bek.]. Fontos tartalmi elem ezen kívül, hogy az ítéletben és az eljárást megszüntető végzésben is rendelkezni kell a költségviselésről, ideértve a választottbírói díjat is [Vbt. 41. § (1) bek.]. Az angol választottbírókat egy olyan szabály is védi, hogy visszatarthatják az ítéletet mindaddig, míg a felek nem fizetik meg a teljes választottbírói költséget és díjat (AA. 56.). Az pedig általános szabály, hogy a megfelelően aláírt ítélet a feleknek kézbesíteni kell.

A választottbíróági eljárás *egyfokú*, csupán az ítélet érvénytelenítését lehet a rendes bíróságtól kérni, szögeztem le korábban, ugyanakkor, ahogy a nagy eljárási kódexek, úgy a Vbt. is lehetővé teszi a határozat *kijavítását vagy kiegészítését*, amely egyfajta jogorvoslatnak is tekinthető. Ezen felül a Vbt. a Mintatörvényt receptálva (ML 33) lehetővé teszi az ítélet értelmezését is (Vbt. 43.-45. §). Közös szabályok: a felek mind a három kérelemre nyitva álló határidőt meghatározhatják, amely megállapodás hiányában harminc nap; a kérelem benyújtásával egyidejűleg a fél köteles a másik felet értesíteni; a választottbíróság a kérelmet harminc nap alatt bírálja el, a határidőt szükség esetén meghosszabbíthatja. Kijavítási kérelemnek az ítéletben előforduló névcseré, hibás névírás, szám- vagy számítási hiba vagy más hasonló elírás esetén van helye, ezeket a hibákat a választottbíróság az ítélet meghozatalát követő harminc napon belül kérelem hiányában, „hivatalból” is kijavíthatja. Értelmezési kérelemnek csak akkor van helye, ha a felek úgy állapodnak meg; az értelmezés, ha a választottbíróság megadja, az ítélet indokolásának részévé válik – ezen az egy ponton nem követi teljes pontossággal a Vbt. a Mintatörvényt, amely szerint az értelmezés az ítéletnek válik részévé. Ez abból az előbb említett eltérésből következik, hogy a Mintatörvény nem teszi kötelezővé az indokolást. Kiegészítő ítéletet pedig akkor lehet kérni, ha a választottbíróság olyan kérelem vonatkozásában nem rendelkezett, amelyet az eljárás során előterjesztettek; ilyenkor a választottbíróság szükség esetén tárgyalást is tarthat. A Vbt. 44. § (1) bekezdésének

megfogalmazásából kitűnik, hogy kiegészítő ítélet lehetőségét a felek ki is zárhatják.

Az eljárás tipikus esetben az ügy érdemében hozott ítélettel ér véget, gyakran azonban ítélethozatalra nem kerül sor, és a választottbíróság az eljárást *megszüntető végzést* hoz. A választottbíróság az eljárást akkor szünteti meg, ha a felperes a keresetét nem terjeszti elő; a felperes keresetét visszavonja (kivéve, ha az alperes ez ellen kifogással él, és a választottbíróság a vita lezárásához fűződő jogos érdekét elismeri); a felek az eljárás megszüntetésében megállapodnak; a választottbíróság úgy ítéli meg, hogy az eljárás folytatására bármely okból nincs szükség vagy az lehetetlen; valamint akkor is, ha a felek egyezsége kötnek, de nem kérik annak ítéletbe foglalását. (Vbt. 42. §) Az eljárás véget értevel a választottbíróság megbízatása – az előbbi bekezdésben jelzett kivételektől eltekintve – megszűnik.

XIII. A bíróságok szerepe az eljárásban és azt követően

Az állami igazságszolgáltatás letéteményeseiként, az önálló hatalmi ág megtestesítőiként természetes, hogy a bíróságok egy bizonyos szintű kontrollt gyakorolnak a választottbíráskodás fölött, még akkor is, ha a Mintatörvény igyekezett ezt a szükséges minimumra redukálni. A bíróság egyes esetekben felülbírálhatja a választottbíróság bizonyos döntéseit, más esetben szerepe pusztán a választottbírósnak való segítségnyújtásra korlátozódik.

A *választottbíróági eljárás alatt* a bíróság kérelemre választottbíró jelöl ki, ha fél azt elmulasztja, vagy a már kijelölt választottbírók, illetve a felek nem tudnak a választottbíró személyében meg egyezni (Vbt. 14. §). Dönt a választottbíróság által elutasított kizárási indítványról, ha azt az elutasító határozat kézhezvételétől számított harminc napon belül a fél kéri (Vbt. 20. §). Ha a választottbíróság megállapítja hatáskörét, akkor a félnek az erről való döntéstől számított harminc napon belül benyújtott kérelmére dönt a választottbíróság hatásköréről [Vbt. 25. § (1)]. A választottbíróági eljárás előtt vagy alatt ideiglenes, az eljárás alatt biztosítási intézkedést rendelhet el [Vbt. 37. § (1)-(2) bek.]. Ha a választottbíróság előtt a bizonyítási eljárás lefolytatása jelentős nehézséggel vagy aránytalanul nagy költségtöbblettel járna, a választottbíróság megkeresésére a helyi bíróság a bizonyítás lefolytatásával, valamint a választottbíróság által

lefolytatott bizonyítás során szükséges kényszerítő eszközök alkalmazásával jogsegélyt nyújt; ilyenkor a választottbíróság azt a helyi bíróságot keresi meg, amelynek területén a bizonyítás a legcélszerűbben lefolytatható, a fővárosban a PKKB-t [37. § (3)-(4) bek.].

A jogsegélyt, valamint a biztosítási illetve az ideiglenes intézkedést kivéve valamennyi fenti eset, valamint az érvénytelenítési per is a *megyei bíróság hatáskörébe* tartozik (51. §). Az illetékesség vagylagos: vagy az a megyei bíróság illetékes, amelynek területén az alperes székhelye (telephelye) található, vagy amelynek területén a jogvitához vezető szerződéskötés történt, ha az illetékes bíróság ily módon nem állapítható meg, a Fővárosi Bíróság jár el (52. §). A bíróság nemperes eljárásban, ülnökök közreműködése nélkül jár el, határozata ellen jogorvoslatnak helye nincs.

A bíróság szerepkörének legfontosabb aspektusa azonban az *érvénytelenítési per*. Érvénytelenítési keresettel a fél, továbbá az, akire a határozat rendelkezést tartalmaz, csak az ítélet kézbesítésétől számított hatvan napos jogvesztő határidőn belül élhet, és csak a törvényben taxatív felsorolt okok alapján. A felsorolt okok megegyeznek a Mintatörvény által „ajánlottal” (ML 34), csupán megfogalmazásuk eltérő. Érvénytelenítés akkor kérhető, ha a választottbírósági szerződést megkötő félnek nem volt jogképessége vagy cselekvőképessége; a választottbírósági szerződés annak a jognak a szabályai szerint, amelynek alávetették, ilyen kikötés hiányában a magyar jog szerint érvénytelen; a fél a választottbíró kijelöléséről, illetve a választottbíróság eljárásáról nem volt szabályosan értesítve, vagy egyébként nem volt képes az ügyét előterjeszteni; az ítéletet olyan jogvita ügyben hozták, amelyre a választottbírósági kikötés nem vonatkozik, illetve amelyre a választottbírósági szerződés rendelkezései nem terjednek ki; ha a határozat a választottbírósági szerződés keretein kívül eső ügyre is tartalmaz rendelkezést, de a választottbíráskodásra tartozó kérdésekre vonatkozó döntések elválaszthatók azoktól, amelyekre a választottbíráskodás nem volt kikötve, az érvénytelenítést csak ez utóbbi rendelkezések vonatkozásában lehet kérni (részleges érvénytelenítés); a választottbíróság összetétele vagy eljárása nem felelt meg a felek megállapodásának – kivéve, ha a megállapodás ellentétes a Vbt. kötelezően alkalmazandó szabályával –, vagy ilyen megállapodás

hiányában nem felelt meg a Vbt. rendelkezéseinek; a vita tárgya a magyar jog szerint választottbírósági útra nem tartozik; vagy az ítélet a magyar közrendbe ütközik [Vbt. 55. § (1) és (2) bek.].

A bíróság a választottbírósági ítélet végrehajtását a fél kérelmére felfüggesztheti. A bíróság ítélete kizárólag a választottbírósági ítélet érvénytelenítésére szorítkozhat (Vbt. 56. §), így, a részleges érvénytelenítést kivéve, vagy elutasítja a keresetet, vagy az egész ítéletet kasszálja. Reformatórius jogköre a bíróságnak nincs, az ítéletet nem módosíthatja; továbbá vizsgálata nem terjedhet ki az előbb felsorolt szempontokon kívül semmi másra, így a választottbíróság esetleges ténybeli vagy jogi tévedéseinek orvosolására sem. A bíróság eljárására egyebekben a Pp. rendelkezései irányadók azzal, hogy bíróság ítélete ellen *fellebbezésnek nincs helye*. Kengyel ellentmondva saját könyvének korábbi megállapításával azt írja, hogy felülvizsgálatnak van helye, de ez nem igaz, mert a Pp. 271. §-ának 2002. január 1-től hatályos szövege szerint nincs helye felülvizsgálatnak az első fokon jogerőre emelkedett határozat ellen, kivéve, ha azt törvény lehetővé teszi, a Vbt. 57. §-a pedig éppen 2002. január 1-je óta nem teszi kifejezetten lehetővé: vagyis felülvizsgálatnak helye nincs (BH 2003.338).⁴⁶

A rendes és a választottbíróságok harmadik találkozási pontja a *végrehajtási eljárás*. A választottbírósági ítélet hatálya ugyanaz, mint a jogerős bírósági ítéleté, így annak végrehajtására értelemszerűen a bírósági végrehajtásról szóló jogszabályok irányadók (Vbt. 58. §). A végrehajtási lapot az adós lakóhelye, székhelye – ezek hiányában az adós végrehajtás alá vonható vagyontárgyának helye, külföldi vállalkozások magyarországi fióktelepe, illetve közvetlen kereskedelmi képviselete esetén pedig a fióktelep, illetőleg a képviselet helye – szerinti megyei bíróság, illetőleg Fővárosi Bíróság állítja ki [1994. évi LIII. tv. A bírósági végrehajtásról, 16. § d)].

A törvény biztosít a bíróságoknak egy szűkre szabott szűrés-i lehetőséget is (a Mintatörvénnyel összhangban): a bíróság megtagadja a választottbírósági ítélet végrehajtását, ha úgy ítéli meg, hogy a vita tárgya a magyar jog szerint választottbírósági útra nem tartozik, vagy az ítélet a magyar közrendbe ütközik (Vbt. 59. §). Erre azért van szükség, mert előfordulhat, hogy az ítélet súlyos fogyatékosága ellenére sem indított ellene határidőn belül érvényte-

lenítési pert egyik jogosult sem. Az a fél, aki a választottbíróóság ítéletére hivatkozik, vagy annak végrehajtása iránt kérelmet nyújt be, köteles annak eredeti példányát vagy hitelesített másolatát csatolni. Ha az ítélet nem magyar nyelvű, a fél köteles magyar nyelvű hitelesített fordítást is mellékelni (Vbt. 60.§). A Mintatörvény egyébként szélesebb lehetőségét biztosítja a bírói kontrollnak a végrehajtásnál (ML 36), a választottbíróasági ítélet végrehajtása – függetlenül attól, hogy melyik országban hozták – az ellenérdekű fél kérelme alapján is visszautasítható az előbb érvénytelenítési okok alapján, vagy akkor, ha az a felekre még nem kötelező, vagy annak az államnak a bírósága, amelynek területén vagy joga szerint az ítéletet hozták, érvényteleníti azt, vagy végrehajtását felfüggeszti. Fontos megjegyezni ugyanakkor, hogy a külföldi választottbíróasági ítéletek vonatkozásában ezek a rendelkezések hazánkban is érvényesülnek, mivel Magyarország részese a külföldi választottbíróasági határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló, New Yorkban 1958. június 10-én kelt Egyezménynek (New Yorki Konvenció), melynek az elismerés és végrehajtás megtagadását szabályozó V. cikkelyét ismételi meg a Mintatörvény azzal a lényeges eltéréssel, hogy utóbbinak hatálya a nemzetközi választottbíráskodásra terjed ki, és kommentálja fontos előrelépésnek tekinti, hogy nem tesz különbséget hazai és nem hazai választottbíráskodás között. Hazánkban jelenleg a Mintatörvény egységesítő szándéka a végrehajtás vonatkozásában nem érvényesül, mivel a külföldön hozott (nemzetközi) választottbíróasági ítélet végrehajtásának megtagadására a Konvenció alapján több lehetőség adott, mint a belföldön hozottéra.

Az egyébként deklaráltan a Mintatörvényt követő angol törvény különbözősége éppen a bíróságok többletjogosítványaiából világlik ki a legmarkánsabban.⁴⁷ A Mintatörvény által biztosított lehetőségeken túl a bíróság az eljárás során állást foglal bármely jogkérdésben, jóval szélesebb alapon érvényteleníti az ítéletet, mely ellen (ha azt a felek nem zárták ki) fellebbezést is lehet benyújtani, s melyet ez esetben a bíróság meg is változtathat. A New Yorki vagy a Genfi Konvenció hatálya alá nem tartozó, vagyis belföldi választottbíróasági ítéleteket pedig csak a bíróság engedélyével lehet végrehajtani. (AA 66.-71.)

ÖSSZEGZÉS

A magyar választottbírószági eljárás szabályozásával, s különösen annak nemzetközi összehasonlításával foglalkozni hálás dolognak bizonyult. A szabályok többnyire egyszerűek, világosak, a Mintatörvény szabta követelményeknek megfelelnek, s ahol mégis problémák merülnek föl, azt igyekeztem jelezni. Napjaink jogalkotási tempóját figyelembe véve azt is le kell szögezni, hogy a Vbt. ugyancsak időtálló alkotás: tízéves története alatt a legkomolyabb változtatás, ami megesett vele, az érvénytelenítési per felülvizsgálatának kizárása volt.⁴⁸ A „tartósság” oka minden bizonnyal a már oly sokat emlegetett külhoni eredet, s ha ez így van, akkor csak remélni merem, hogy a gazdaság igényeinek hatására néhány évtizeden belül hasonló egységesítési folyamatok indulnak meg átfogóbb jogterületek, elsősorban a polgári jog és a gazdasági jog területén is. Érezni már e változások előszelét az Európai Unió berkeiben, elsősorban a társasági jog területén, de globális szinten is megfigyelhetők előre mutató kezdeményezések. Ez utóbbi folyamat talán legelső szegmense volt a választottbíráskodás, azon belül is az ítéletek végrehajtása (New York-i Konvenció).

S ami a magyar választottbíráskodás jövőjét illeti, a kezdetek biztatók. Látni kell azonban, hogy a hazánkban az alternatív vitamegoldás még gyermekcipőben jár. A választottbíráskodás kapuit talán ideje lenne szélesebbre tárni, s tíz év próbaidő után elgondolkozni azon, elég érett-e már a magyar társadalom ahhoz, hogy magánszemélyek is választottbírószág elé vigyék legalább gazdasági természetű ügyeiket. Az ma is előfordulhat egyébként, hogy két természetes személy találja magát a választottbírószág előtt, mint a gazdasági társaság tagjai a társasági szerződéssel vagy a társaság működésével kapcsolatban keletkezett jogvitában. Nem is okozott ez zavarokat.

Úgy vélem, idővel a fenti javaslat valósággá kell, hogy váljon. Valóra válik abban az esetben, ha komolyan vesszük a célt, hogy csökkenteni akarjuk a bíróságok túlterheltségét és gyorsabbá, gördülékenyebbé, békésebbé és olcsóbbá akarjuk tenni a konfliktusok feloldását. Hiszem, hogy mindnyájan, jogászok és laikusok,

korra, nemre... stb.-re való tekintet nélkül olyan társadalomban szeretnénk élni, ahol egymással való vitáink könnyedebben és mosolygósabban lelnék feloldozásra, hiszen (hála Istennek) olyan világban élünk, ahol akkor is egymásra vagyunk utalva, amikor nem értünk egyet. S ha ez a dolgozat mindehhez akár szemernyit is – elenyészőt, vissza nem igazolható – hozzájárul, akkor nem íródott hiába.

Szeged, 2004. február 4.

FELHASZNÁLT JOGSZABÁLYOK ÉS EGYÉB FORRÁSOK

1949. évi XX. törvény – A Magyar Köztársaság alkotmányáról
 1952. évi 22. törvényerejű rendelet – A Pp. hatálybaléptetéséről és végrehajtásáról
 1952. évi III. törvény – A polgári perrendtartásról (Pp.)
 1959. évi IV. törvény – A Polgári Törvénykönyvről (Ptk.)
 1962. évi 25. törvényerejű rendelet – A külföldi választottbírószági határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló, New Yorkban 1958. június 10-én kelt Egyezmény kihirdetéséről
 1972. évi 26. törvényerejű rendelet – A polgári perrendtartás módosításáról
 1972. évi IV. törvény – A bíróságokról
 1988. évi VI. törvény – A gazdasági társaságokról
 1993. évi XCII. törvény – A polgári törvénykönyv egyes rendelkezéseinek módosításáról
 1994. évi LIII. törvény – A bírósági végrehajtásról
 1994. évi LXXI. törvény – A választottbíráskodásról (Vbt.)
 1997. évi CXLIV. törvény – A gazdasági társaságokról (Gt.)
 1997. évi LXVI. törvény – A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról
 1997. évi LXVII. törvény – A bírók jogállásáról és javadalmazásáról
 2000. évi CXLV. törvény – A sportról
 2001. évi CXX. törvény – A tőkepiacról (Tpt.)
 2001. évi XXXVII. törvény – A tankönyvpiac rendjéről
 A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett szervezett Választottbírószág Eljárási Szabályzata (rövidítés: Szabályzat vagy Sz.)
 A választottbíráskodásról szóló 1994. évi LXXI. tv. Indokolása
 BH 1997.489.
 BH 1998.286.
 BH 1997.471.
 BH 2001.79.
 BH 2001.80.
 BH 2001.131.
 BH 2003.126.
 BH 2003.127.
 BH 2003.338.
 BH 2003.376.
 BH 2003.506.
 BH 2004.73.
 BH 2004.20.
 EBH 1999. 128.
 EBH 2000.344.
 EBH 2001.455.
 EBH 2003.875.
 EBH 2003.876.

EBH 2002.772.

France - Code of Civil Procedure – Book IV – Arbitration In force 14 May 1981

(<http://www.jus.uio.no/im/france.arbitration.code.of.civil.procedure.1981/doc.html>)

International Commercial Arbitration – UNCITRAL Secretariat Explanation of Model Law (<http://faculty.smu.edu/pwinship/arb-24.htm>)

UK – Arbitration Act 1996 – 1996 Chapter 26 (rövidítés: AA)

(<http://www.hmso.gov.uk/acts/atc1996/1196023.htm>)

UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration (As adopted by the United Nations Commission on International Trade Law on 21 June 1985) (<http://www.jus.uio.no/im/un.arbitration.model.law.1985/doc.html>) (rövid.: ML; Mintatörvény)

USA – The Federal Arbitration Act [Title 9, US Code, Section 1-14, first enacted February 12, 1925 (43 Stat. 883)...] (<http://lalabor.com/main/id/50.html>)

VB 1996.1

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bauer Miklós Van-e helye áttételnek a választottbíróshoz? *Magyar Jog*, 1997/10:953-954.
- Farkas József A választottbíráskodás néhány elméleti kérdése *Jogtudományi Közlöny*, 1987:385-395.
- Gellért György Új törvény a választottbíráskodásról. *Magyar Jog*, 1995/8:449-460.
- Horváth Éva A (nemzetközi) kereskedelmi választottbíráskodásról *Jogtudományi Közlöny*, 1992/7-8:314-320 [Horváth 1]
- Horváth Éva A választottbíráskodás néhány gyakorlati kérdése. *Gazdaság és Jog*, 2001/3:3-7. [Horváth 2]
- Horváth Éva A választottbírásról szóló törvény gyakorlati alkalmazása. *Jogtudományi Közlöny*, 1999/7-8:335-340. [Horváth 3]
- Horváth Éva Eljárási kérdések szabályozása a választottbírásról szóló törvényben *Jogtudományi Közlöny*, 1995/5:221-225 [Horváth 4]
- Horváth Éva Választottbíráskodás Közép- és Kelet-Európában *Jogtudományi Közlöny*, 1994/4:218-225 [Horváth 5]
- Kálmán György Az új angol választottbíróági törvény *Gazdaság és Jog*, 1997/5:22-26.
- Kengyel Miklós *Magyar polgári eljárásjog*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002
- Novák István Tehermentesítés – választottbírásg. *Magyar Jog*, 1992/6:340-342.
- Palmer, Michael & Roberts, Simon *Dispute Processes: ADR and the Primary Forms of Decision Making*. Butterworths; London-Edinburgh-Dublin 1998
- Szalay Ágnes Versenyjog és választottbíráskodás. *Jogtudományi Közlöny*, 2001/2:93-105
- Ujlaki László A fél és a választottbírásg eljárásjogi autonómiája. *Magyar Jog*, 1992/12:705-711. [Ujlaki 1]
- Ujlaki László A Pp. újabb módosítása (1995. évi LX. törvény) és a választottbíráskodás. *Magyar Jog*, 1995/11:669-671. [Ujlaki 2]
- Ujlaki László A választottbíráskodási szerződés jogági elhelyezkedése és tipológiája. *Jogtudományi Közlöny*, 1991/9-10:216-225. [Ujlaki 3]
- Ujlaki László A választottbírásg hatáskör szabályozásának illeszkedési pontjai a különböző jogforrásokban. *Magyar Jog*, 1997/3:151-153. [Ujlaki 4]
- Ujlaki László Az állandó választottbírásg rendhagyó jegyei. *Jogtudományi Közlöny*, 1997/2:79-83. [Ujlaki 5]
- Ujlaki László Választottbírásg és méltányosság *Magyar Jog*, 1988/1:856-860. [Ujlaki 6]
- Ujlaki László Viszontkereset és beszámítási kifogás késedelmes érvényesítése a választottbírásg perben *Gazdaság és Jog*, 1995/12:16-18. [Ujlaki 7]
- Ujlaki László Vitás választottbírásg eljárási kérdések és (talán) feleletek *Gazdaság és Jog*, 1995/9:20-24. [Ujlaki 8]
- Zoltán Ödön A választottbírásg díjakról és költségekről. *Magyar Jog*, 1999/9:535-539

JEGYZETEK

- 1 Kengyel Miklós – *Magyar polgári eljárásjog*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002 (a továbbiakban: Kengyel); 589.o
- 2 Gellért György – Új törvény a választottbíráskodásról. *Magyar Jog*, 1995/8:449-460. (a továbbiakban: Gellért)
- 3 Megjegyzendő azonban, hogy csak az UNCITRAL modell maradéktalan követése esetén teljesül. Az angol *Arbitration Act* (UK, 1996 Chapter 23 – a továbbiakban: AA) szerint a választottbírói ítélet (*award*) ellen akár fellebbezés is benyújtható. (AA 67-71.)
- 4 Kengyel Miklós – Magyar polgári eljárásjog 589. o.
- 5 Érdekes módon a nemzetközi kereskedelmi választottbírói eljárásra a „Keleti Blokk” államai közül először Bulgáriában alkottak a Mintatörvényt alapul vevő törvényt. (Horváth Éva – Választottbíráskodás Közép- és Kelet-Európában *Jogtudományi Közlöny*, 1994/4:218-225)
- 6 Indokolja külön jogszabályban való szabályozást az a tény is, hogy az eljárási kódexek (rendszerint) nem háttérjogszabályai a választottbírói eljárásnak. A már említett francia kódex is úgy rendelkezik az eljárás menetéről szóló fejezetben, hogy „a választottbírók határozzák meg a választottbírói eljárás menetét, ennek során nem köti őket semmilyen, a bírósági eljárásokra hatályos szabály, kivéve, ha a felek a választottbírói szerződésben másképpen rendelkeztek”. Az idézett 1460.§ következő bekezdése ugyan visszautal ötre a törvény eljárási alapelvei közül, melyek a választottbírói eljárásban is minden körülmények között alkalmazandók, ezeket az úgynevezett processzuális minimumokat azonban a külön választottbírói törvényben felsorolni nem tűnik problematikusnak, sőt célravezetőbb (lenne) részint a különállás kihangsúlyozása, részint a fölsőleges jogszabályi utalások számának csökkentése végett. Így tett a magyar jogalkotó.
- 7 A helyére 1999. június 1-től az alkotmányjogi panasz alapján alkotmányellenessé nyilvánított jogszabály konkrét esetben történő alkalmazhatóságának visszamenőleges kizárására irányuló eljárás került.
- 8 E csoportosítást bővebben lásd: Kengyel, 589. o.
- 9 Farkas József – A választottbíráskodás néhány elméleti kérdése *Jogtudományi Közlöny*, 1987:385-395.(a későbbiekben: Farkas)
- 10 Palmer, Michael & Roberts, Simon – *Dispute Processes: ADR and the Primary Forms of Decision Making*. Butterworths, London-Edinburgh-Dublin 1998. 212.-222. oldal; a court-annexed arbitration előnyeiről bővebben: 277.-289. oldal.
- 11 Farkas; Gellért; Horváth Éva – A (nemzetközi) kereskedelmi választottbíráskodásról *Jogtudományi Közlöny*, 1992/7-8:314-320 (a továbbiakban: Horváth 1)
- 12 Az adatokat egy saját korábbi előadásom vázlatából válogattam, mely előadáshoz az Igazságügyminisztérium Vavró István szerkesztésében megjelent polgári ítélezési statisztikai kiadványait használtam fel. A ügyintézési időre vonatkozó különféle statisztikákat egyébként az IM a bíróságok ügyforgalmi lajstromai alapján számította.
- 13 Az adatokhoz még csak annyit, hogy egyrészt kismértékű javulást mutatnak az előző évihez képest, másrészt annyiban félrevezetők, hogy az ország gazdaságának

csaknem felét, polgári ügyforgalmának mintegy ¼-ét jelentő Budapesten a számok ennél jóval magasabbak.

14 Melynek szabályait a Szabályzat a Pp.-vel nem egészen szinkronban szabályozza (Zoltán Ödön – A választottbírói díjakról és költségekről. *Magyar Jog*, 1999/9:535-539).

15 A MKIK VB-nak A választottbírói díjakról, költségekről és a felek költségéről szóló Szabályzata szerint az „ár” 15000 regisztrációs díjból plusz a választottbírói díjból áll; utóbbi az adminisztratív költségek és a választottbírói honorárium összegéből tevődik össze. A végösszegeket a szabályzat mellékletében található sávhatárok és kulcsok felhasználásával kaptam.

16 Vö.: 1990. évi XCIII. tv. 42.§ (1) a); 46. § (1)

17 Horváth 1

18 Novák István – Tehermentesítés – választottbírói. *Magyar Jog*, 1992/6:340-342

19 Horváth 1

20 Kérdés persze, hogy miért beszél a jogalkozó feltételes módon.

21 Tpt. 376. § (2) bek., Vbt. 2. § (2) bek.

22 Gellért

23 Ujlaki László – A választottbíráskodási szerződés jogági elhelyezkedése és tipológiája *Jogtudományi Közlöny*, 1991/9-10:216-225. (a továbbiakban: Ujlaki 3)

24 2000. évi CXLV. tv. 53. § (1) bek.; 2004. évi I. törvény 47. §

25 2001. évi XXXVII. tv. 14. § (1) bek. c); 20. §

26 Szalay Ágnes – Versenyjog és választottbíráskodás. *Jogtudományi Közlöny*, 2001/2:93-105

27 Farkas, Ujlaki 3, Gellért, Kengyel

28 Horváth Éva – A választottbíráskodás néhány gyakorlati kérdése. *Gazdaság és Jog*, 2001/3:3-7. (a továbbiakban Horváth 2); Horváth – A választottbíróiságról szóló törvény gyakorlati alkalmazása. *Jogtudományi Közlöny*, 1999/7-8:335-340. (Horváth 3)

29 Az idézet szó szerint azt jelenti: „Állandó Választottbíróóság, kivéve a Magyar Kereskedelmi és Iparkamarát”, az MKIK viszont nem állandó választottbíróóság, ezért a kikötés értelmetlen. Más lenne persze a helyzet, ha a „besides” után szerepelne, hogy „that of”, mert akkor az alperes kifogását még annak ellenére sem lehetne nyugodt szívvel elutasítani, hogy az országban akkoriban nem működött másik állandó választottbíróóság.

30 Horváth 3

31 Bauer Miklós – Van-e helye áttételnek a választottbíróisághoz? *Magyar Jog*, 1997/10:953-954. (a továbbiakban: Bauer)

32 Ujlaki László – A választottbírói hatáskör szabályozásának illeszkedési pontjai a különböző jogforrásokban. *Magyar Jog*, 1997/3:151-153. (a továbbiakban: Ujlaki 4); Ujlaki László – Vitás választottbírói eljárási kérdések és (talán) feleletek *Gazdaság és Jog*, 1995/9:20-24. (Ujlaki 8)

33 Ujlaki 8

34 Ujlaki 8

35 Egyébként a Mintatörvény egyetlen, a választottbírák személyét érintő rendelkezése is az, hogy „a felek eltérő rendelkezése hiányában senki sem zárható ki a választottbíróként való eljárás lehetőségéből pusztán állampolgársága okán.” [11(1)]

36 Horváth 3

37 A döntőbíró (*umpire*) jogintézménye nálunk ismeretlen. A felek szabadon dönthetnek döntőbíró alkalmazásáról és meghatározhatják annak feladatkörét. Eltérről rendelkezésük hiányában a döntőbíró köteles jelen lenni az eljáráson és köteles/jogosult megismerni ugyanazokat az iratokat és bizonyítékokat, amelyeket a választottbírók megismernek. A határozatokat és az ítéletet a választottbírók hozzák (az általános szabályok szerint), kivéve, ha nem tudnak dönteni. Ilyenkor értesítik a feleket és a döntőbíró, s ez utóbbi átveszi a helyüket és a továbbiakban úgy hoz határozatokat, illetve ítéletet, mintha egyes-választottbíró lenne. Ha egyet nem értés esetén a választottbírók nem értesítik a döntőbíró, bármelyik fél kérheti a bíróságtól, hogy tegye a döntőbíró a választottbírók helyébe. (AA 21.)

38 Ujlaki László – Az állandó választottbírárság rendhagyó jegyei. *Jogtudományi Közöny*, 1997/2:79-83. (a továbbiakban Ujlaki 5)

39 Farkas

40 Kengyel 589. o.

41 Farkas, Gellért

42 Itt ad egyébként a törvény, mintegy zárójelben, egy rövid definíciót az alperesnek: ő az ellenérdeklő fél.

43 Horváth Éva – Eljárási kérdések szabályozása a választottbírárságról szóló törvényben *Jogtudományi Közöny*, 1995/5:221-225 (Horváth 4)

44 Ujlaki László – Viszontkereset és beszámítási kifogás késedelmes érvényesítése a választottbírársági perben *Gazdaság és Jog*, 1995/12:16-18. (Ujlaki 7)

45 Horváth 2; Horváth 4

46 A dolgozat megírását követően a Vbt.-t módosították, és 2005. január 1-jével lehetővé tették felülvizsgálat előterjesztését az elsőfokú bíróság jogerős ítélete ellen (Vbt. 57. §-a, módosította: a 2004. évi CXXVII. törvény).

47 Kálmán György – Az új angol választottbírársági törvény *Gazdaság és Jog*, 1997/5:22-26.

48 Lásd a 46. lábjegyzetet.

MÓRICZ TAMÁSNÉ KIRÁLY KINGA

KONZULENS: DR. TÓTHNÉ DR. FÁBIÁN ESZTER

CÍMZETES EGYETEMI TANÁR

A GYERMEKVÉDELMI GYÁMSÁG

I. BEVEZETÉS

Jelen dolgozatban a gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló gyermekek gyámságának jogintézményét vizsgálom, mivel többek között ez az intézmény hivatott a leginkább veszélyeztetett, legnagyobb mértékben kiszolgáltatott gyermekek védelmére. Témaválasztásomat a Szeged Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal Gyámhivatalánál szerzett szakmai gyakorlatom is indokolta, és az a már évek óta jelen lévő benső késztetés, hogy a gyermekekkel, a gyermekek védelmével kapcsolatos joganyagot a lehető legjobban megismerjem, és azt a későbbiekben hivatásom gyakorlása során kamatoztassam.

Munkámban először a gyámság és a gondnokság illetve a szülői felügyeleti jog kapcsolatát vizsgálom, majd a gyámság illetve a gyermekvédelmi gyámság egyetemes és hazai történetét tekintem át.

Ezt követően röviden bemutatom a gyámság fajtáit, majd a gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló gyermekek gyámságának hatályos szabályozását elemzem. Ennek során a gyámsági forma előfordulásának eseteit, a gyámul kirendelhető személyek körét, a gyám feladatait, felügyeletét, irányítását, kártérítési felelősségét taglalom. Végül pedig kitérek a gyámság illetve a gyámi tisztség megszűnésére és a gyámsággal kapcsolatos nemzetközi vonatkozású rendelkezésekre.

II. GONDOLATOK A GYÁMSÁGRÓL

A gyámság családi jogunkban egy olyan jogintézmény, amely a szülői felügyeletet helyettesíti. A gyermek személyes és vagyoni érdekeinek védelmét hivatott szolgálni. A gyermekről való gondoskodás alapvetően a szüleinek a feladata, azonban ha a szülők nem élnek, vagy nem alkalmasak gyermekük nevelésére, gondoskodni kell egy olyan személyről, aki az így keletkezett hiányt pótolja. Ez a személy a gyám, az a jogintézmény pedig, amely a kiskorúak gondozását, nevelését, törvényes képviselőtét, vagyonkezelését biztosítja, a gyámság.

1. A gyámság és a cselekvőképességet érintő gondnokság

1.1. Kapcsolódási pontok, közös vonások

Hatályos jogunkban a kiskorú és gyámja közötti jogviszony családjogi jogviszony, míg a nagykorú és gondnoka közötti jogviszony a polgári joghoz, a személyi állapotra vonatkozó szabályokhoz kapcsolódik. A gondnokság azonban valójában a két jogág határán áll, különösen akkor például, ha a gondnok a gondnokolt ügyekben tartósan jár el, vagy ha a gondnok a gondnokság alá helyezett házastársa, szülője, testvére, vagyis közöttük családi viszony áll fenn, és ezen jogviszony alapján a gondnok köteles a gondozásra.¹ Valószínűleg az Új Polgári Törvénykönyvvel megoldódnának az ellentmondások. Nem túl meggyőző érv az elhatárolásra az a tény, hogy a gondnokság intézménye a cselekvőképesség hiányát pótolja, és ezért a polgári jog személyekről szóló részébe tartozik, hiszen mindez a gyámság intézményében is fellelhető. Továbbá a gondnok kötelességeihez is hozzátartoznak a gondnok személyével kapcsolatos feladatok.

A gyámság és a gondnokság közös vonása, hogy *mindkettő törvényes képviselőt nyújt.*

A magyar jog szerint *a kiskorú gyámság, a nagykorú gondnok-*

ság alá kerülhet. Gondnokság alá azonban kiskorú gyermekek is helyezhetők azzal, hogy a gondnokság hatálya csak a gyermek nagykorúságának elérésével áll be, vagyis addig a gyermek szülői felügyelet vagy gyámság alatt áll.

1.2. Elhatárolásuk

A két jogintézmény talán leginkább a gyámság és a gondnokság esetköreinek felvázolásával határolható el. A gondnokság fajtái részben a nagykorú személy cselekvőképességével, sajátos élethelyzetével (cselekvőképességet nem érintő gondnokság formájában), részben a még meg nem született gyermek védelmével illetve a kiskorúak speciális élethelyzetével függenek össze. A gyámság akkor jut szerephez, ha a szülők nem élnek, vagy nem alkalmasak a gyermekük gondozására, nevelésére és a törvényben meghatározott egyéb feladatok ellátására.

A Ptk. 2001. évi módosításával gyengült a gyám és a gondnokság közötti kapcsolat annak hatására, hogy a Ptk. önálló és sokkal részletesebb szabályokat fogalmaz meg a gondnokságra, a gondnokság jogkövetkezményeire, a gondnok jogkörére etc. vonatkozóan.

1.3. Néhány külföldi példa az elhatárolás nehézségeire

Dolgozatom e részében az egyes országok szabályozásának sajátosságait foglalom össze néhány mondatban.

Finnország²

Gyámság alatt áll minden olyan személy, aki a 18. életévét nem töltötte be. (A finn jog nem szülői felügyeletről, hanem gyámságról beszél.) Lehetőség van a kiskorúság meghosszabbítására akkor, ha a gyám jelzi a bíróságnak, hogy a kiskorú a 17. életvének betöltése ellenére nem rendelkezik a nagykorúsághoz szükséges érettséggel. A bíróság a kiskorú meghallgatását követően elrendelheti a kiskorúság meghosszabbítását legfeljebb annak 22. életvéig. (Korábban a magyar jog is lehetőséget biztosított erre a Gyt. alapján.) Ha házasságot köt az, aki a 18. életévét még nem töltötte be, vagy akinek kiskorúságát meghosszabbították, akkor nagykorúvá válik.

Gyámság alatt állhat az a nagykorú is, aki beszámíthatatlan, alkoholfüggő vagy tékozló magatartást tanúsít, és így nem képes megfelelően kezelni vagyonát.

A gyámrendelés a városokban a városi *bíróság*, más településeken a tartományi bíróság kötelessége. A bíróság illetékességét a szülők lakóhelye, ha azok elváltak, akkor az apa lakóhelye, illetve a nagykorú gyámolt állandó lakóhelye határozza meg. A gyámok felügyeletét is a bíróság látja el. Ennek során a *gyámi bizottságok* segítségére számíthat, amelyek településenként vagy körzetenként jönnek létre.

A gyámi tisztség viselése *kötelező*, erre az érintett személy akár pénzbírsággal is rászorítható. Kivételt képez a nők gyámul való kirendelése, ehhez ugyanis beleegyezésük szükséges.

A gyám kötelessége, hogy gyámoltját *Istent félőnek*, erkölcsösnek nevelje, és *hozzászoktassa* a gyermeket a kiskorú körülményei által megkívánt tevékenység vagy szakma gyakorlásához.

A gyám gyámoltja vagyonának kezelése során egy *körültekintő, megfontolt ember gondosságával* köteles eljárni. A finn jog ismeri a „*többes*” *gyámság* vagy *osztott gyámság* intézményét: a gyámolt vagyonát szükség esetén több személy is kezelheti. Ezek a személyek a bíróság döntésének megfelelően vagy közösen, vagy megosztva látják el a vagyonkezelés feladatát. A közös vagyonkezelés esetében a gyámok egyetemlegesen felelnek a gyámolttal szemben a nem megfelelő kezelés miatt bekövetkező károkért. Mentésülés csak akkor lehetséges, ha az érintett gyám a többi gyám vétségét nem tudta megakadályozni.

Ha a gyámi tiszte a szülők látják el, és a gyermeknek saját vagyona van, akkor a *vagyonkezelés joga elsősorban az apát illeti meg*. Ez a szabály nem imperatív, ugyanis a jogosultság az anyát is megilletheti, ha alkalmasabbnak mutatkozik rá.

A gyám feladatának ellátásáért a munkájának megfelelő és helyzetéhez méltó *díjazásra tarthat igényt*.

Svédország³

Gyámság alatt a kiskorú személyek állnak. A kiskorú *bázasságkötése nem érinti a gyámságot*, tehát gyámja továbbra is az marad, aki korábban is volt.

A gyám kirendelésére az az *albíróság* az illetékes, ahol a gyámságot regisztrálták. A regisztrálásra főszabály szerint a gyám lakóhelye szerinti albíróságon kerül sor.

A gyám felügyelete az illetékes albíróság és a felettes gyám feladata. A *felettes gyám* közvetlenül felügyeli, hogy a gyám a kötelezettségeit megfelelően teljesíti-e, illetve hogy a gyámolt jogait megóvja-e.

A svéd jog használja a *társgyámság* jogintézményét: a kiskorú számára több gyámot is kirendel, ha ezt a körülmények indokolják. Ebben a kérdésben az albíróságnak mérlegelési jogköre van. Ha a gyámok között valamely kérdés kapcsán nézeteltérés alakul ki, akkor annak a gyámnak a véleménye a meghatározó, akit a felettes gyám korábban kijelölt.

A gyámot *biztosíték* fizetésére vagy zálog nyújtására is kötelezheti az albíróság. A biztosíték kezeléséről, illetve a zálog megőrzéséről az albíróság gondoskodik a felettes gyám révén vagy más megfelelő módon.

Portugália⁴

A gyámsággal kapcsolatos teendők ellátása a gyám és a családi tanács feladata. Kiválasztásuk *a fiatalkorúak bíróságának* hatáskörébe tartozik.

A családi tanács határozza meg a gyámot megillető jogosultságok gyakorlásának módját, és felügyeli a gyám munkáját. A felügyelet a tanácson belül *az ellengyám* feladata, akinek a pártatlan eljárás érdekében lehetőség szerint nem a gyám rokonsági vonalát, hanem a másik rokonsági vonalat kell képviselnie. Ha ez nem oldható meg, akkor a bíróság jelöli ki az ellengyám személyét. A tanács soraiban ott találjuk *az államügyészség megbízott tagját* is, aki a vitás kérdésekben döntési jogosultsággal bír. (Nagyon sajtós, hogy az államügyészség ennyire aktívan bekapcsolódik a családi tanács munkájába.)

A gyám *a jó családapa gondosságával* köteles eljárni. (Itt egyértelműen egy római jogi szabály alkalmazását figyelhetjük meg.)

Olaszország⁵

Az olasz jog gyámság alá helyezi azokat a személyeket is, akik *tartós és állandó elmebetegségük miatt* ügyeik önálló intézésére képtelenek.

A gyám mellett általában *ellenőrző gyám* kirendelésére is sor

kerül, testvérek számára azonban rendszerint csak egy gyámot rendelnek. Az ellenőrző gyám képviseli a gyámoltat a kiskorú és a gyámja között kialakult érdek-össze-ütközések esetén. A testvérek számára ilyenkor *különleges gondozót* rendelnek ki.

Franciaország⁶

Gyámbíró: a gyermek lakóhelye szerint illetékes bíróság bírója látja el ezt a feladatot. Általános felügyeleti jogot gyakorol az illetékességi területén működő gyámok és gyámi vagyongazdálkodók felett. Utasítási és bírságolási joggal is bír.

Gyámellenőr: ellenőrzi a gyám tevékenységét, valamint szükség esetén képviseli a gyámoltat a gyámmal szemben. Amennyiben lehetséges, a pártatlanság biztosítása érdekében nem a gyám rokoni vonalából kerül ki.

Családi tanács: 4-6 olyan személyből áll, akiket a gyámbíró a gyermek rokonai, barátai, szomszédai közül jelöl ki. Mindkét szülő rokonságából kell tagot választani. A tanács elnöke a gyámbíró, aki szavazati joggal bír, sőt szavazategyenlőség esetén az ő szavazata dönti el az adott kérdést. Az üléseken tanácskozási joggal vehet részt a gyám és a gyámellenőr.

(A magyar jog egy időben - a Gyt. alkalmazásának idején- szintén lehetővé tette a családtanács felállítását.)

A gyermek szülei és hozzátartozói *kötelezhetők a gyámi tisztség betöltésére.*

A francia jog *a gyámi vagyongazdálkodás két formáját* jelöli meg: az egyszerű és tiszta gyámi vagyongazdálkodást és a bírósági felügyelet mellett gyakorolható gyámi vagyongazdálkodást. Az előbbiről akkor beszél a Code civil, ha a szülők együttesen minősülnek gyámi vagyongazdálkodónak, minden más esetben az utóbbi formáról van szó. Az egyszerű és tiszta vagyongazdálkodásnál csak súlyos ok, a bírósági felügyelet mellett gyakorolható vagyongazdálkodásnál a szülők, hozzátartozók kérelme is okként szolgálhat a vagyongazdálkodói jog megvonására.

Németország⁷

A gyámbíró *a gyermeknek még születése előtt gyámot rendelhet*, ha feltételezhető, hogy a gyámság már a gyermek megszületésekor

szükséges. Ilyen esetben a gyámrendelő határozat a gyermek megszületésekor lép hatályba. (Ez a rendelkezés nagyon hasonlít a magyar szabályozáshoz, a különbség abban áll, hogy nálunk a méhmagzat részére nem gyámot, hanem eseti gondnokot rendelnek ki.)

A gyámügyi hivatal tesz javaslatot a gyám személyére, valamint nagyrészt ő ellenőrzi a gyám munkáját. Ha nem talál a tisztség betöltésére alkalmas személyt, akkor *egyesület is megbízható a gyámság viselésével*. Csak az az egyesület láthatja el a gyámi tisztséget, amelyik a tartományi gyámügyi hivataltól engedélyt kapott erre. A tisztségből következő feladatokat az egyesület tagja vagy munkatársa végzi el. Megfelelő egyesület hiányában a gyámhatóság tölti be a gyám szerepét (hivatali gyámság).

A BGB ismeri az *ellenőrző gyám* jogintézményét is.

A bíróság által a gyámi tisztt ellátására kiválasztott német állampolgár főszabály szerint *köteles vállalni* ezt a feladatot. Ha alapos ok nélkül utasítja el, akkor felel mindazon károkért, melyek a tisztség átvételének késedelme miatt a gyámoltat érték.

*Törökország*⁸

A török jogban létezik egy átmeneti intézmény a gyámság és a gondnokság között: ez a *tanácsadó jogintézménye*. Az elhatárolást a magyar jogi terminológiát használva úgy tehetjük meg, hogy a gondnokot egy teljes cselekvőképes személy, a gyámot egy cselekvőképtelen személy, a tanácsadót pedig egy korlátozottan cselekvőképes személy képviselőjének tekintjük.

A gyámot a kiskorú lakóhelye szerint illetékes *békebíró rendeli ki*.

Az elsőfokú bíróság engedélyezheti a *gyámhatósági jogkörnek a családi tanácsra történő átruházását*. A jogkör átruházása négy évre szól, de bármikor visszavonható.

2. A gyámság és a szülői felügyeleti jog

A szülői felügyelet és a gyámság két egymást kizáró jogintézmény. Ha a kiskorú szülői felügyelet alatt áll, vagy szülői felügyelet alá kerül, nincs helye gyámrendelésnek.

Nem áll szülői felügyelet alatt a gyermek, ha mindkét szülő, illetőleg a felügyeletet gyakorló szülő meghalt. A felügyeletet

gyakorló szülő halála esetén csak akkor nem áll a gyermek szülői felügyelet alatt, ha a másik szülő felügyeleti jogát a bíróság megszüntette, vagy ha a másik szülő felügyeleti joga olyan okból szünetel, ami miatt nem éledhet fel. Ha az életben lévő szülő azért nem gyakorolhatta szülői felügyeleti jogát, mert a gyermeket nem nála helyezték el, úgy a törvény értelmében felügyeleti joga feléled a gondozó szülő halála esetén, és ez a tény kizárja a gyámrendelést. A gyámhatóság ilyen esetben határozatban állapítja meg a felügyeleti jog feléledését, és felhívja a szülőt szülői felügyeleti jogának gyakorlására.

Nem áll szülői felügyelet alatt a gyermek, ha mindkét szülő, illetőleg a felügyeletet gyakorló szülő szülői felügyeleti jogát a bíróság jogerős ítélete vagy az ideiglenes intézkedés során hozott végzése megszüntette.

A nevelésbe vétel esetén az ideiglenesen elhelyezett, az átmeneti vagy tartós nevelésbe vett gyermek kerül gyámság alá.

Végül pedig a harmadik személynél történő elhelyezés és a családba fogadás eredményez gyámságot.

A gyám és a szülő kötelezettségei között lényeges eltérések vannak.

1. Az állami szervek sokkal szélesebb körben avatkozhatnak be a gyám tevékenységébe.

A gyámhivatal a gyám jogkörét korlátozhatja, intézkedéseit megváltoztathatja.

A gyám köteles évente számadást benyújtani a gyámolt vagyonáról. A gyermek gondozásáról és törvényes képviselétéről rendszeresen jelentést kell tennie.

A gyámhivatal felhívására egyébként is be kell számolnia.

2. A gyermek (Gyvt. szerinti) hozzátartozóinak beleszólási joga is szélesebb körű, mint a szülői felügyelet esetében.

A szülői felügyelet tekintetében a család magánéletébe való beavatkozás önkényesnek minősül, és ezáltal személyhez fűződő jogot sért, ha a beavatkozás az érintett akaratával,

szándékával kifejezetten ellentétes, és a gondosan mérlegelt körülmények sem indokolják.⁹

A gyám tevékenysége vonatkozásában e jog alakulása:

a hozzátartozók a gyermek érdekében felléphetnek a gyámhivatal vagy a bíróság előtt

a gyámhivatal a gyermek rokonának kérelmére eljárást indíthat a gyámi intézkedés felülvizsgálatára, és ennek során a gyám intézkedését megváltoztathatja

a gyámság alatt álló kiskorú megfelelőbb elhelyezésének elrendelése iránt a gyám intézkedésével szemben a szülők, nagyszülők, oldalrokonok indíthatnak keresetet.

3. A gyám szigorúbb vagyoni felelősséggel tartozik.

A szülő a rendes vagyonkezelés szabályai szerint köteles eljárni, ugyanolyan gondosságra köteles, mint amilyent a saját ügyeiben tanúsít.¹⁰ Ez lehet nagyon felelősségteljes, de lehet enyhén könnyelmű is, és ha ezt a gyámhivatal korábban nem észleli, nem lehet sem megelőzni, sem utóbb megtéríttetni a kárt.

A gyám minden kárért felel, amelyet kötelessége megszegésével a gyámoltjának felróhatóan, vétkesen, tehát akár szándékosan, akár gondatlanul okozott.

4. A gyámság szünetelése nem lehetséges, és a gyámság megszűnésének esetei sem egyeznek meg a szülői felügyelet megszűnésének eseteivel.

A szülői felügyelet megszüntetése alapvetően a gyermek érdekeinek súlyos sérelme vagy veszélyeztetése esetén lehetséges.

A gyámság megszüntetése:

– akkor is, ha a gyám személyében olyan változás következik be, amely indokolja felmentését,

- akkor is, ha lehetőség van kedvezőbb gondoskodási forma igénybe vételére (szülői felügyelet, örökbefogadás),
- akkor is, ha a gyermek szülői felügyelet alá kerül.

III. A GYÁMSÁG, A GYERMEKVÉDELMI GYÁMSÁG KIALAKULÁSÁNAK TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE

1. *Európai jogtörténeti mozaik*

1.1. *Szabályozása a római jogban*

A gyámság (tutela) az önjogú, de kora vagy neme miatt jognyilatkozati képességében korlátozott, vagy ilyen képességgel nem rendelkező személyeknél e jognyilatkozati képesség pótlására irányult.¹¹

Ez az intézmény az ősi Rómában a nemzetség, a család vagyonegységének fenntartását szolgálta, és kifejezetten a gyám érdekeit tartotta szem előtt, ugyanis a gyámi tisztség azt a személyt illette meg, aki a törvényes öröklés rendje szerint a gyámolt vagyonának várományosa volt. Azonban a nemzetség háttérbe szorulásával, a magántulajdoni rend kiépülésével ez a jogintézmény a gyámolt érdekeit kezdi szolgálni. Részben ez a cél tűnik ki a XII táblás törvények szabályaiból is.

A rómaiak a Krisztus utáni IV. századig kétféle gyámságot különböztettek meg: a tutela impuberumot, a serdületlenek gyámságát és a tutela mulierumot, a nők gyámságát.

1.1.1. *A serdületlenek gyámsága*

E gyámság alá került minden önjogú serdületlen. Alapulhatott végrendeleten (tutela testamentaria), azonban amennyiben a paterfamilias a végrendeleti gyám kijelölési jogával nem élt, úgy a törvény állapította meg a gyám személyét (tutela legitima). Ilyenkor a legközelebbi agnat rokon lett a gyám, aki a gyámolt halála esetén örökölt volna, és akinek joga volt a gyámi tisztség viselésére.

Több egyenlő fokú (a gyámolt után öröklésre egyenlően jogosult) agnat rokon a gyámságot közösen viselhette. A posztklasszikus és jusztninánuszi jogban már a cognat rokonoknak volt kötelessége a gyámi tisztt betöltése. Ha egyik alapon sem volt gyámja a rászorultnak, akkor a lex Atinia értelmében a praetor mint hatóság rendelt ki gyámot (tutela dativa).¹²

A gyámság megszűnt a gyámolt halálával, *capitis deminutio*jával (az előző jogállapot megváltozásával), a gyámolt felserdülésével, ha a gyámot saját kérésére a praetor felmentette tisztsége alól, vagy büntetesként elmozdította abból.

A gyám kezelhette a gyámolt vagyonát. Ez eredetileg az ő érdekét védte, s ezért kevésbé korlátozták azt, csupán a gyámolt vagyonának kifejezett hűtlen kezelése esetében lehetett a gyámot elmozdítani. Később, amikor már ez a jogintézmény a gyámolt érdekeit szolgálja, a vagyonkezelési jog tekintetében felállított korlátok is egyre szaporodnak, s a posztklasszikus korban a gyámi tevékenység leginkább a vagyon jövedelmének kezelésére korlátozódik.

A gyám az infans esetében helyette tett jognyilatkozatokat, kötött szerződéseket, míg az *impubes infantia maior* helyett csak annak távollétében járt el, jelenlétében vele együtt, auctoritását adva jognyilatkozatához.¹³ Ha a gyám a gyámolt helyett járt el, úgy a jognyilatkozatból származó jogok és kötelezettségek a gyám személyében állottak be, azokat a gyámsági jogviszony megszűnésével ruházta át a gyámoltra, tehát a közvetett képviselő szabályai érvényesültek.

A gyámolt vagyonának biztosítására a törvényes gyám biztosítékot volt köteles adni, míg a végrendeleti és hatósági gyámnak egész vagyonát törvényes zálogjog terhelte a gyámolt javára.

1.1.2. A nők gyámsága

E gyámság alá került a Krisztus után IV. századig minden önálló nő, kivéve a Veszta-szüzeket. A nők gyámsága éppúgy háromféle lehetett, mint a serdületlenek gyámsága, de később a nő megkapta a gyámválasztás jogát. A nő gyámja auctoritását adta a nő szerződéseire, a vagyonkezelés joga azonban a nőt és nem a gyámot illette meg, eltérően a gyámság előbbi esetétől. A köztársaság végén a sokgyermekes családanyák felszabadultak a női gyámság alól (*ius liberorum*), Claudius császár pedig a Krisztus utáni I. században eltörli az agnat rokonok női gyámságát. Végül a posztklasszikus korban az egész intézmény eltűnik.¹⁴

1.2. Gyámság és a germán jog

A Sváb Tükörből megtudhatjuk, hogy az atya végrendeletben nevezhetett gyámot. Ha ily módon nem került sor gyámrendelésre,

akkor az atyai rokonok, ezek hiányában az anyai rokonok lehettek törvényes gyámok. Ha törvényes gyámot sem lehetett nevezni, akkor a városi mágisztrátus hatósági gyámról gondoskodott.

A germán jog ismerte a hűbéri gyámság intézményét, melynek lényege az volt, hogy a kiskorú vagyonának haszna visszaszállt a hűbérúrra. A XIII. századtól az uralkodó tölti be a főgyám szerepét a vagyonos kiskorúak esetében.¹⁵

IV. A GYÁMSÁG INTÉZMÉNYÉNEK FEJLŐDÉSE A MAGYAR JOGBAN

1. Általános fejlődéstörténet

A honfoglalást megelőző időkben a nagycsalád és a nemzetség tekintetében az ősi birtok megőrzése volt az elsődleges. Ezért az atya halála esetén a megfelelő kort el nem érő gyermekek a nemzetségen illetve a nagycsaládon belül a legközelebbi férfirokon hatalma alá kerültek, tehát a gyámságot is a vérségi kötelékek határozták meg.

Az államalapítás után a vagyonközösség elve élesen szembe került az istváni reformokkal, az egyéni tulajdont meghonosítani kívánó rendelkezésekkel. E szabályok szerint a tulajdonos halála esetén vagyonát fiúgyermekei örökölték korukra való tekintet nélkül, nem pedig a nemzetség legidősebb férfi tagja.¹⁶ A törvényes kort el nem ért gyermekek ezen joguk érvényesítéséhez azonban védelemre szorultak. Ezt a védelmet a kezdetben az egyház biztosította mind a nemesek, mind a nem nemesek tekintetében.

A XIV. század folyamán az árvák oltalmában egyre inkább a király lépett fel a pápa nyomása miatt, valamint saját vagyoni érdekeit szem előtt tartva. A korabeli oklevelekből kitűnik, hogy az uralkodó az árvák főgyámjának tekintette magát. E minőségében a király jogosult volt gyámoltjának gyámot rendelni, több gyámjelölt esetén a gyám személyét kiválasztani, illetve védőlevelet kiadni.¹⁷ A védőlevélben megnevezett különös királyi védelemben részesült, személyének megsértését a király megtorolta, vele szemben bíró nem járhatott el. Ez az árvák tekintetében azt jelentette, hogy az árva ellen indított pert felfüggesztették addig, amíg az a törvényes kort el nem érte. A főgyámság jogintézménye egyáltalán nem az árvák érdekét szolgálta – a király számára jelentett előnyt. Ugyanis egyrészt az árva halála esetén a birtoka a királyra szállt, másrészt a gyámolt teljesen elkötelezte magát a királynak.¹⁸

A király főgyámsága természetesen csak a nemesi árvákra vonatkozott. A polgárok tekintetében a város bírāja járt el, és jogvita esetén a városi tanács döntött, míg a jobbágyárvák sorsát a földesuruk határozta meg.

Míg a XIII. században a gyám szinte korlátlanul rendelkezhetett a gyámolt vagyonával, addig a XIV. században már jelentősen korlátozták a vagyonkezeléssel kapcsolatos jogait: elzálogosítást csak a gyámolt szükségleteinek fedezése érdekében alkalmazhatott és az árvát *revokációs (visszavonási)* jog illette meg.¹⁹ Ez azt jelentette, hogy az árva az őt érintő szerződéseket teljeskorúságának eléréséig megtámadhatta, a gyám pedig köteles volt biztosítékot adni a vele szerződő harmadik félnek arra nézve, hogy a szerződésnek az árva által történő megtámadása esetén sem szenved kárt. Mindezen korlátozások ellenére a gyámságot még mindig hasznos hajtó jognak tekintették, mely akár szerződéssel másra ruházható.

A gyámság intézménye sajátos módon jelenik meg **Mátyás 1485. évi II. törvénycikkében**, amely a nádort az ország örökösének gyámjaként vagy gondnokaként (tutor vel curator) nevezi meg. A nádort a trónörökös kiskorúsága esetén illette meg ez a tisztség, tehát vitathatatlanul megjelenik a gyámság *differentia specificája*: az atyai hatalom nélkül maradt kiskorú gyermekről való gondoskodás.²⁰

A gyámság **törvényi szabályozását** találjuk **II. Ulászlónál**. E törvény keletkezésének dátumát illetően két álláspont alakult ki. Jelenits István az 1500. évi IV. törvénynek, míg Mezei Barna az 1510. évi IV. törvénynek tekinti.²¹

A gyámság jogintézményét átfogóan először a **Háromaskönyv** szabályozta. Degré Alajos szerint a részletes fejtegetéseknek az az oka, hogy Werbőczy e területen sok visszaélést, nagy mértékű zavarodottságot talált, amelyet tisztázni akart.²² Ugyanakkor olyan római jogi szabályokat is felhívott, amelyeket a gyakorlatban addig nem használtak Magyarországon. Ez a tény rámutat arra, hogy munkájával nem csupán összegezni akarta az addigi szabályokat, hanem formálni is azokat.

Werbőczy háromféle gyámot különböztetett meg:²³

a) Végrendeleti gyám

Az apa végrendeletében jelölte ki gyermeke számára. Kijelölése ellen a legközelebbi osztályos atyafiak tiltakozhattak arra hivatkozva, hogy a gyám csalárd személy. (Az osztá-

lyos atyafiak azok a személyek, akik a kiskorú halálának bekövetkezése esetén utána örökölnének.)

b) Törvényes gyám

Végrendeleti gyám hiányában az életben maradt anya lett a gyám, de csak újabb házassága megkötéséig. Egyébként az árva vagyonának legközelebbi örököse viselte e tisztséget. Az apai vagyon vagyonkezelési jogát az osztályos atyafiak akkor is maguknak követelhatték, ha a gyermek anyja gondozásában maradt.

c) Rendelt gyám

Ha nem volt sem végrendeleti, sem törvényes gyám, nemes árva esetében a király rendelt gyámot. A királyhoz kellett fordulni gyámrendelés érdekében akkor is, ha a nőági rokon nem volt jogosult a gyámságra, vagy ehhez való joga kétségesnek tűnt. Ezzel az uralkodó azt akarta megakadályozni, hogy a nőági rokonok a gyermek halálát követően a birtokot maguknál tartsák. Polgárárva esetén a városi tanács, míg jobbágyoknál a földesúr rendelt gyámot.

Werbőczy a gyámságot a római jogi felfogáshoz hasonlóan nem csupán jognak, hanem *kötelezettségnek* is tekintette.²⁴ Ez teljesen ellentétben állt a korabeli szemléletmóddal, amely a gyámságban egy sajátos jövedelemforrást látott. A gyámi tisztséget csak meghatározott okokra való hivatkozással lehetett visszautasítani. Ilyen okok voltak például a gyám sok gyermeke, a gyámnak a gyámmolt birtokaitól távol fekvő birtoka, a gyám katonai szolgálata, közszolgálata, vagy követség miatt történő távolléte, a gyámnak a gyámmolttal vagy annak apjával való ellenséges viszonya, a gyám idős kora.

A gyám tisztségét *jóhiszeműen* volt köteles ellátni. A közvetett képviselői elvei érvényesültek. A gyámmolt az ellene indított perben nem volt köteles perbe bocsátkozni mindaddig, amíg el nem érte törvényes korát, illetve a per során tett nyilatkozatait addig visszavonhatta.

A gyámolt vagyonának védelme kapcsán a Tripartitumban a *leltárkészítés és az elszámolás* szabályait találhatjuk meg.

Egy új fogalom is bevezetésre került: a *gyanús gyám* fogalma. A gyám akkor minősült gyanús gyámnak, ha saját vagyonát könnyelműen elpazarolta, ok nélkül rosszul bánt a gyámolttal (éhezettette, nem ruházta megfelelően), rossz erkölcsű volt vagy szegény, ellenséges viszonyban állt a gyámolt atyjával illetve a gyámolt vagyonának eltulajdonítására törekedett. Gyanúságra való hivatkozással a gyámot bárki megtámadhatta a gyámolt kivételével. (A gyámolt nem rendelkezett teljes cselekvőképességgel.)

Ha a gyám gyámoltja ügyeit elhanyagolta, *bűtlenné* vált. Ebben az esetben lehetőség volt arra, hogy elmozdítsák, és követeljék tőle az általa okozott kár értékének kétszeresét. A büntetés infamiával is járt, ami a becsület elvesztését jelentette. A becstelenné vált személy elvesztette perképességét, és szegényszemre csak másféle ruhában, kendermadzaggal övezve, mezítláb és hajadonfővel járhatott az emberek között.²⁵

A gyám által okozott károkért az örökösei is felelősséggel tartoztak.

A Háromaskönyvben rögzített szabályok megvalósulásának biztosítékát Werbőczy egy olyan *hatóságban* látta, amely a gyámügyeket felügyeli. Ez a hatóság a királyban illetve a királyi kancelláriában öltött testet, akiknek lehetőségük volt a gyámot azonnal felfüggeszteni, és a vizsgálat befejezéséig a gyámolt vagyonára elidegenítési tilalmat bevezetni. A haladó szellemű gondolatnak azonban volt egy gyenge pontja: mégpedig az, hogy a király illetve hivatala képtelen volt átlátni a gyámok működését az ország teljes területén.

A *gyámság megszűnt*, ha a gyám vagy a gyámolt meghalt, a gyámolt elérte a törvényes kort, a gyámot elmozdították. A gyámságról való lemondás illetve az alkalmatlanná válás nem került rögzítésre.

A mohácsi vész és az azt követően állandósult harcok az élet minden területére jelentős hatást gyakoroltak. A leegyszerűsödött életviszonyok miatt a Háromaskönyv gyámjogi szabályainak csak kis része érvényesült a gyakorlatban.

A főnemesek körében elterjedtté vált a végrendeleti gyámrendelés azon módja, mely szerint egy nagy tekintéllyel rendelkező

nemes mellé több osztályos atyafit neveztek gyámul, akik vagy megosztva, vagy közösen, tanácsban látták el a feladatukat.

A törvényes gyámok közül *az anya* lett az elsődleges. Kezdetben, hogy helyzetét megerősítse, jogának elismerését kérte a nádortól vagy a fejedelemtől.

A rendelt gyámság intézménye is fennmaradt. A vármegyei közgyűlést bevonták a gyámrendelés eljárásába: *a gyám személyét a megye választhatta ki*. A gyámrendelést kihirdetették, így ellene tiltakozhatott mindaz, akinek későbbi örökségét a nem megfelelő gyám kirendelése veszélyeztette - tehát a vagyon védelme továbbra is elsődleges szerepet játszott.²⁶

Az árvák helyzete még mindig nagyon sanyarú volt. A gyámságot továbbra is adományozták. A számadási kötelezettség sokáig egyáltalán nem érvényesült, a gyám gyakran egyszerűen felélte az árva vagyonát. Az 1715:68. tc. a nemes árvák tekintetében a vármegyékre ruházta a gyám kirendelését, a vagyon leltár szerinti átadását, a számadások ellenőrzését.²⁷ Az 1765. évi 26. tc.-ben Mária Terézia úgy rendelkezett, hogy a megyék kötelesek a gyámok működését ellenőrizni, rájuk pedig a Helytartótanácsnak kell felügyelnie. Mindez azonban az árvák ügyét nem igazán vitte előre.²⁸

A gyámsággal kapcsolatban *a városok* folytatták a leghaladóbb szellemű gyakorlatot. A gyámság elvállalásakor leltárt készítettek, amit a város jogkönyvébe be is jegyeztek. Ez képezte a későbbi elszámolás alapját. A gyám csak indokolt esetben idegeníthette el az árva vagyontárgyait, akkor is csak a városi tanács előzetes hozzájárulásával. Ezen túlmenően éves elszámolási kötelezettség terhelte a gyámot. A vagyon jövedelméből levonható költségek körét is pontosan meghatározták.²⁹

Erről az időszakról összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a kialakult viszonyok nemcsak az árvákat érintették kedvezőtlenül, hanem gyakran az uralkodót is. A vagyonos nemesi árvák birtokainak megkaparintása révén a főurak jelentősen növelték befolyásukat, amit nem nézett jó szemmel az abszolutizmusra

törekvő király. Hatalmának megszilárdításához mindenképpen szükségessé vált a gyámság kérdésének rendezése.

A XIX. század közepén a kiskorú árva helyzete még mindig nem volt túl rózsás. Vagyonát rendszerint elárverezték, mert a gyám ezáltal letehetette a vagyontárgyakkal való közvetlen foglalkozás gondját; a befolyt pénzt pedig a községi árvakasszába helyezték el. De hogy ez a tőke hasznosuljon, szerződés ellenében kamatra, kezesség mellett kiadták a jobbágyoknak. Az ily módon való hasznosítás mindenki számára előnyös volt, csak az árvára nézve volt hátrányos.

A község vezetői ugyanis az árvák pénzét szívesen kölcsönvették, mert nagyon alacsony kamat mellett juthattak hozzá. A kamat behajtása nehezen, akadozva történt, szinte negyedévről negyedévre fel kellett szólítani az adósokat a kamat befizetésére.³⁰

A kamat meg nem fizetése a pénzkezelésnek csak az egyik veszélye volt, súlyosabb következményekkel járt a belső infláció, a pénz értékének a rendszeres romlása. Ameddigre az árva nagykorúvá vált, hosszú idő telt el, és ha végül abba a szerencsés helyzetbe került, hogy pénzéhez egyáltalában hozzájuthatott, annak értéke meg sem közelítette az eredeti összeg értékét. Viszont akik a kölcsönt igénybe vették, abból meggazdagodhattak, amit a helyi szokások, személyes kapcsolatok is elősegítettek.

A jobbágyárvák és vagyonuk kezelésének felügyelete a földesúr kötelessége volt. Néhány helyen lelkiismeretesen eleget is tett e feladatának, mint például Makón, ahol az árvák érdekében a hagyatéki eljárás során, a végrendelet végrehajtásakor kifogást tett, amennyiben törvényteleniséget vagy érdeksérelmet észlelt. A gyámokat szigorúan elszámoltatta.

A nagycsaládokban a gyámrendelésnek nem volt sok értelme, ezért az árvát minden jogi aktus nélkül az apai nagycsalád vette szárnyai alá. A gyermekről a gazdaasszony gondoskodott. Ha már dolgozott és jó munkaerőnek bizonyult, a gazda éppen úgy ellátta étellemmel, ruhával és pénzzel, mint a többi családtagot.³¹

Az 1877. évi XX. tc. részletesen szabályozta a gyámság és gondnokság jogintézményét és a gyámhatósági felügyeletet.³² A törvény szerint gyámság alá kerültek azok a kiskorúak, akiknek meghalt az

apjuk, vagy nem halt ugyan meg, de atyai hatalmát felfüggesztették illetve megszüntették. Gyámság alá kerültek még a törvénytelen származású és a talált gyermekek (lelencek) is. A gyámhatóság végezte a gyámság alá helyezést és a gyám rendelését; az árvaszék hivatalból kezdeményezte, ha arra okot adó körülményről értesült. A törvény megkülönböztet nevezett, természetes és törvényes valamint rendelt gyámot.

A törvény megállapította a gyámság alól mentesítő okokat, és a gyámság viseléséből kizáró okokat. A gyámnak hűen és okszerűen kellett kezelnie a gyámolt vagyont. A gyermek vagyoni és személyes ügyeiben is képviselői joggal rendelkezett a gyám, és köteles volt a gyámolt gondját viselni. Az anya akkor is magánál tarthatta és nevelhette gyermekét, ha a gyámi tisztséget nem ő viselte, ilyenkor a gyámolt nem a gyám háztartásában nevelkedett. A gyám jogait gyakran korlátozta az anya, a nagyszülők vagy más rokonok egyetértési joga.

Az 1928-as Mtj. személyi és családi jogi részében a gyámságról részletes szabályokat tartalmazott.³³

Az 10 470/1945. ME sz. rendelet bizonyos mértékig eleget tett a nő egyenjogúság megteremtéséből fakadó követelményeknek azáltal, hogy kiszélesítette az anyát gyermekei tekintetében megillető jogokat. Az atyai hatalom intézményének helyét a szülői hatalom vette át, amely nemcsak az atyát, hanem az anyát is megillette, bár az anya vonatkozásában a nők egyenjogúságával össze nem egyeztethető külön szabályokat is létrehozott e rendelet. Ezen kívül kiterjesztette a nő gyámi tisztt viselésére való képességének eseteit, amivel korábban az anya csak mint természetes és törvényes gyám bírt.

Az 1946. évi XII. törvény eltörölte a még fennálló rendi és területi alapon tett megkülönböztetéseket, és lépéseket tett a nő családon belüli egyenjogúsítása irányába.

Az 1946.évi XXIX. törvény a házasságon kívül született gyermek jogállását szabályozta igen haladó módon. Minden tekintetben igyekezett a gyermek számára a házasságban született gyermeket megillető jogokat biztosítani, és behelyezte őt az apa családjába azzal, hogy rokonságát az apa rokonai vonatkozásában is megállapította..³⁴

A Csjt., majd a Ptk. hatályba lépésével a gyámságra és a gond-

nokságra vonatkozó joganyag szétszóródott a jogrendszer különböző részeibe, ezáltal ellentmondásossá, nehezen áttekinthetővé vált.

Az 1995. évi XXXI. tv. igyekezett a Csjt.-t a Gyermek Jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény szempontjából átfésülni és módosítani, majd pedig megalkotják az 1997. évi XXXI. tv-t „A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról”, amely nagymértékben átalakítja a gyámhivatalok tevékenységét és a gyermekvédelmi gondoskodást. Ez a törvény – a továbbiakban Gyvt. – nem más, mint az ENSZ Gyermekjogi Egyezményének hazai feltételekhez igazodó alaptörvénye.³⁵ Egyrésztől különböző támogatásokat illetve szolgáltatásokat nyújt a családnak, ezzel segítve azt a gyermek felnevelésében, másrészt védelmet biztosít a családból kiemelt gyermekek számára. Ezen túlmenően e törvény a gyermeket olyan személyiségként kezeli, akit megilletnek az alapvető emberi jogok, sőt azoknak egy sajátos együttese, amely a gyermek érdekeire és szükségleteire, személyiségfejlődésének biztosítására is kiterjed. A preventív és a családba visszahelyező megoldásokat, a családi típusú nevelésre törekvő rendszer kialakítását helyezi előtérbe.

2. A gyermekvédelmi gyámság intézményének változása hazánkban

A gyermekvédelmi gyámság az intézeti gyámságból alakult ki.

Intézeti gyámság alá került az a kiskorú, akit a gyámhatóság intézeti vagy állami nevelésbe vett, ideiglenes hatállyal intézetbe beutalt és pert indított a szülője ellen a szülői felügyelet megszüntetése iránt. Ugyancsak intézeti gyámság jött létre, ha a gyámhatóság a szülői felügyelet körébe tartozó egyes jogosítványok gyakorlásának szünetelését rendelte el.³⁶

(Korábban az intézeti gyámság külön kirendelő határozat nélkül, a törvény erejénél fogva az állami gondozásba vételt elrendelő határozat jogerőre emelkedésével jött létre.)

Az intézeti gyámi tisztet annak a gyermekvédő intézetnek az igazgatója illetve helyettese látta el, amelyikhez az állami gondozásba vett gyermek tartozott. E gyámot *ugyanazok a kötelezettségek terheltek és jogosultságok illették, mint a kirendelt gyámot.* A fő különbség abban állt, hogy az intézeti gyámot jelentési kötelezettség

nem terhelte. A gyámhatóság nem menthette fel, nem mozdíthatta el. Az intézeti gyám *elsődlegesen a kiskorú elhelyezésével* foglalkozott. Nagyon ritkán találkozott gyámtoltjaival, ha egyáltalán sor került erre a találkozásra, mivel több száz, a fővárosban akár 3000-3500 kiskorú felett viselt gyámságot. Így egyértelműen **sérült a közvetlenség elve**. A törvényes képviselőt személyesen csak nagyon ritkán gyakorolta, többnyire munkatársai jártak el a nevében. A gyámtolt vagyont úgy volt köteles kezelni, mint a sajátját. A gyámhatóság a vagyonkezelésre nézve utasíthatta. Ha gyámtoltja bűncselek-ményt követett el egy olyan állami gondozott sérelmére, akinek szintén ő volt a gyámja, akkor egyszerre volt a feljelentő és a védő. Ez egyértelműen összeférhetetlenségi helyzetet eredményezett, amit a gyakorlatban úgy oldottak meg, hogy a problémás gyermeket más intézetbe helyezték el. A gyakori intézetváltással azonban **sérült az állandóság elve**.³⁷

A *nevelőotthonok* több mint fele száz férőhelyesnél nagyobb intézmény volt, hiszen korábbi kastélyokból, más nagy épületekből alakították ki azokat. Nem voltak tehát alkalmasak a korszerű gondozás-nevelés biztosítására.

A Csjt. 1995. évi XXXI. törvénnyel történt módosítása jelentős előrelépést jelentett az intézeti gyámság tekintetében is. Innentől kezdve az intézeti nevelés csak a legvégső esetben alkalmazható eszköz lehetett. A törvénnyel kodifikálásra került New York-i Egyezmény ugyanis hangsúlyozta, hogy a kiskorú gyermek anyagi okból nem emelhető ki a családjából. Ennek az elgondolásnak a nyomát megtalálhatjuk nálunk korábban is az 1/1974 (VI. 27) 011 sz. a gyámhatósági eljárásról szóló rendelet védő-óvó intézkedésekről szóló fejezetében.

Fontos elvvé vált, hogy a speciális hatósági beavatkozásokon alapuló gyermekvédelmi rendszert minden esetben előzze meg az önkéntes ellátásokra épülő gyermekjóléti rendszer. A „mamut” nagyságrendű gyermekvédő intézetek helyébe egyre inkább családas jellegű otthonok, lakásotthonok léptek. Fokozatosan megvalósult a gyermekek differenciált ellátása. A gyermekvédelemben részt vevő személyek tekintetében a jogalkotó képesítési előírásokat határozott meg.

Az intézeti gyámság jogintézményét az 1997. évi XXXI. törvény

helyezte hatályon kívül, helyébe a gyermekotthoni, nevelőszülői vagy hivatásos gyámság intézményét állította. Az intézeti gyámságot felváltotta az egységes gyámság intézménye, tehát a korábbi gyakorlattól eltérően minden nevelésbe vett gyermek számára külön gyám kirendelésére került sor. A norma jelentősen módosította a gyermek- és ifjúságvédő intézetek feladatkörét, azt területi gyermekvédelmi szakszolgáltatásként kezelte, tehát a GYIVI jogutódjává vált a TGYSZ.³⁸

V. A GYÁMSÁG FAJTÁI A HATÁLYOS MAGYAR JOGBAN

A gyámságnak hat típusát különböztethetjük meg. Ezek a következők:

1. Nevezett gyám
2. Törvényes gyám (korábbi szabályok alapján)
3. Rendelt gyám - kötelezően rendelt gyám
4. Hivatásos gyám
5. A gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló gyermek gyámja
6. Közös gyám

1. Nevezett gyám³⁹

A szülői felügyeletet gyakorló szülő által közokiratban vagy végrendeletben gyámul kijelölt személy. Ha létezik ilyen személy, akkor elsősorban ő lesz a gyám.

Ha a szülői felügyeletet gyakorló szülők eltérő személyt neveztek meg, akkor a gyámhivatal a gyermek érdekét szem előtt tartva mérlegeli az ügy körülményeit, és azt a személyt rendeli gyámul, aki meggyőződése szerint alkalmasabb e tisztségre. Az is előfordulhat, hogy az egyik szülő kizárja azt a személyt, akit a másik megnevezett. Ekkor is a gyámhivatal dönt. El kell gondolkodni azon, hogy ha valamelyik szülő kizár valakit, akkor helyes-e őt mégis kijelölni. A jogszabály csak abban egyértelmű, hogy mellőzni kell a nevezett gyámot, ha a törvény értelmében gyámságot nem viselhet, a gyámság átvételében gátolva van, vagy kirendelése a gyermek érdekét veszélyeztetné. Véleményem szerint a gyámhivatal kívülállóként képes pártatlanul a szülők befolyásától mentesen megítélni a gyám alkalmasságának kérdését. Ha gondos vizsgálódás eredményeként arra a következtetésre jut, hogy az egyik szülő által kizárt személy alkalmas a gyámi tiszt betöltésére, és gyámként kirendeli őt, akkor szerintem nyugodtan megbízhatunk e józan döntés helyességében.

2. Törvényes gyám

Korábban nevezett gyám hiányában rendelte ki a gyámhatóság a gyámság ellátására alkalmas rokonok közül, a törvényben

meghatározott sorrend betartásával. Jelenleg a törvény ilyen intézményt nem említ, és a kirendelhető rokonok sorrendjét sem határozza meg. Ennek ellenére nevezett gyám hiányában elsősorban közülük kell gyámot kirendelni, amennyiben ez a kiskorú érdekét szolgálja.⁴⁰ Az így kirendelt gyámok tekintetében *a rendelt gyámra* vonatkozó szabályokat kell alkalmazni.

3. *Rendelt gyám*⁴¹

Rokonok hiányában a kiskorúval más családi kapcsolatban álló személy (hozzátartozó) vagy kívülálló lesz a gyám.

Törvényi sorrend hiányában a gyámhivatal választja ki a szerinte legalkalmasabb személyt a család, a hozzátartozók és az ítélőképessége birtokában lévő gyermek véleményének meghallgatása után.

Kötelezően rendelt gyám az a személy,⁴²

– *akinél a gyámhivatal vagy a bíróság a kiskorút ideiglenes hatállyal elhelyezte,*

Ideiglenes hatályú elhelyezés esetén ugyanis a szülő gondozási, nevelési joga szünetel, így kell valaki, aki a keletkező hiányt pótolja a gyermek életében. Logikus, hogy ezt leginkább az a személy tudja megtenni, akinél a gyámhivatal a gyermeket ideiglenesen elhelyezte.

– *az a kívülálló harmadik személy, akinél a bíróság a gyermeket elhelyezte – ha az elhelyezést ő is kéri,*

Gyermekelhelyezési per során pl. gyakran előfordul, hogy a civakodás a szülők részéről mindkettőjükénél olyan elviselhetetlen légkört teremt, amiben a gyermek pszichéje súlyosan sérülhet. Ilyenkor szerencsés körülmények között jelentkezik egy rokon, aki vállalja a gyermekről való gondoskodás feladatát.

– *aki a kiskorút a gyámhivatal hozzájárulásával családba fogadta.*

Családba fogadás esetén a szülő egészségi állapota, indokolt távolléte vagy egyéb családi ok miatt önként „átadja” szülői felügyeleti jogát egy általa megnevezett családnak pontosan

azért, mert átlátja önnön helyzetét, azt, hogy időlegesen nem képes gyermekéről gondoskodni.

4. Hivatásos gyám⁴³

A területi gyermekvédelmi szakszolgálat által kijelölt személy, aki legfeljebb negyven gyermek tekintetében gyakorolhatja a gyámi tisztséget.

Kirendelésre kerül, ha⁴⁴

a szülő hozzájárult gyermeke ismeretlen személy általi örökbefogadásához, és a kiskorút ideiglenesen a leendő örökbefogadó személynél helyezték el,

A vér szerinti szülő ebben az esetben egyértelműen „lemond” szülői felügyeleti jogáról, az örökbefogadó személy pedig még nem áll készen ezen jogosítványok átvételére, hiszen még csak most ismerkedik ezekkel.

a gyámhivatal az átmeneti vagy tartós nevelésbe vett vagy az ideiglenes hatállyal elhelyezett gyermeket fogyatékosok vagy pszichiátriai betegek otthonában helyezte el,

Ilyen esetben ugyanis nem rendelhető gyámul a gyermekotthon vezetője, hiszen az ő feladata az intézmény egészségügyi szempontból való koordinálása.

ha a nevelőszülő a gyámságot nem vállalja,

Előfordulhat, hogy egy nevelőszülő súlyosan sérült gyermekek gondozását, nevelését vállalta, ami mind fizikailag, mind pszichésen annyira kimeríti, hogy nem tudja vállalni a gyámi tisztségből eredő egyéb feladatok ellátását.

ha a nevelőszülő illetve a gyermekotthon vezetője nem rendelhető ki gyámnak.

5. A gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló gyermek gyámja (gyermekvédelmi gyám)⁴⁵

a) *Az ideiglenes hatállyal nevelőszülőnél, gyermekotthonban vagy más bentlakásos intézményben elhelyezett gyermek gyámja, ha a gyámhivatal pert indított a szülői felügyelet megszüntetése iránt.*

Ideiglenes hatályú elhelyezés: ha a gyermek felügyelet nélkül marad, vagy fejlődését családi környezete vagy önmaga súlyosan veszélyezteti, és emiatt azonnali elhelyezésre van szükség.

Elsődlegesen a külön élő szülőhöz vagy más hozzátartozóhoz kerül, ha erre nincs lehetőség, akkor nevelőszülőnél vagy gyermekotthonban helyezik el.

b) Átmeneti vagy tartós nevelésbe vett gyermek részére kirendelt gyám.

Átmeneti nevelésbe vétel: ha a gyermek fejlődését a családi környezete veszélyezteti, és a veszélyeztetettséget alapellátással, valamint védelembe vétellel nem lehetett megszüntetni, továbbá, ha a gyermek megfelelő gondozása a családján belül nem biztosítható. A gyermeket nevelőszülőnél, vagy ha ez nem lehetséges, gyermekotthonban illetve fogyatékos vagy pszichiátriai betegek otthonában helyezik el.

A szülő szülői felügyeleti joga szünetel.

Megszűnik, ha a gyermek családja képessé válik a gyermek visszafogadására.

Tartós nevelésbe vételre kerül sor, ha:

- a szülő vagy mindkét szülő felügyeleti jogát a bíróság megszüntette,
- a szülő vagy mindkét szülő meghalt, és a gyermeknek nincs felügyeletet gyakorló szülője,
- a gyermek ismeretlen szülőktől származik, feltéve, hogy a fenti három esetben a gyermek neveléséről a kiskorú számára kedvezőbb módon nem lehet gondoskodni
- a szülő hozzájárult gyermeke ismeretlen személy általi örökbefogadásához, feltéve, hogy a gyermek ideiglenes hatállyal nem helyezhető el a leendő örökbefogadó szülőnél.

A tartós nevelésbe vétellel egyidejűleg a gyámhivatal a gyermeket nevelőszülőnél, vagy ha ez nem lehetséges, gyermekotthonban illetőleg fogyatékosok és pszichiátriai betegek otthonában helyezi el.

6. Közös gyám

A kiskorú testvérek részére ugyanazt a személyt kell gyámul kirendelni. Ettől a szabálytól maga a Csjt. enged kivételt, ha a gyermekek érdeke úgy kívánja.⁴⁶

VI. A GYÁMUL KIRENDELHETŐ SZEMÉLYEK KÖRE

1. A gyámság viselésének általános feltételei

1.1. Pozitív feltétel⁴⁷

Nagykorúság, teljes cselekvőképesség.

1.2. Kizáró okok⁴⁸

Fennállásuk esetén nem lehet az adott személyt gyámul kirendelni.

1.2.1. Aki cselekvőképességet érintő gondnokság alatt áll.

Mindegy, hogy korlátozott cselekvőképesség vagy cselekvőképtelenség miatt került gondnokság alá a személy, gyámi tisztséget nem láthat el.

Ha a gondnokság alá helyezési eljárás folyamatban van, vagy ügyeinek vitelében más okból akadályozott személyről van szó, és ezért képviselőre gondnokot rendelnek, ez a helyzet még nem kizáró ok, de alkalmatlanná tesz a gyámságra, hiszen az ilyen személy még saját ügyeinek intézésére is képtelen.

1.2.2. Akinek szülői felügyeleti jogát megszüntették.

1.2.3. Akinek szülői felügyeleti joga szünetel.

A szülői felügyelet szünetelésének két esete zárja csak ki a gyámság viselését: ha a gyermeket átmeneti illetve ha tartós nevelésbe vették.

Félreérthető a törvénynek ezen meghatározása, hiszen tartós nevelésbe vétel esetén megszűnik a szülői felügyeleti jog, nem pedig szünetel.

Ugyanakkor indokolt is a Gyvt. ezen rendelkezése, hiszen az a szülő, aki a saját gyermekét sem képes gondozni, ne gyakorolhasson gyámságot egy másik gyermek felett.

A szülői felügyelet szünetelésének más esetei nem zárják ki a gyámi tisztt viselését, azonban mindig vizsgálni kell, hogy nem áll-e fenn alkalmatlanság.

1.2.4. Bűncselekményhez fűződő közügyektől eltiltás.

1.2.5. Akit a gyámságból kizártak.

A szülő meghatározhatja, hogy ki ne legyen gyermekének gyámja. Nem köteles sem indokolni, sem másik gyámot nevezni, de határozottan ki kell fejeznie kívánságát, és közokiratba vagy végrendeletbe kell foglalnia.

A gyámságból való kizárás köti a gyámhivatalt, az ilyen személyt még akkor sem rendelheti ki gyámul, ha a kizárás teljesen indokolatlan, különben érvénytelen lesz a gyámrendelés. Azonban, ha az egyik szülő kizár valakit a gyámságból, a másik szülő pedig éppen azt a személyt nevezi meg gyámul, a gyámhivatal az adott személyt – annak alkalmassága esetén – kirendelheti gyámul.⁴⁹

1.2.6. Akinek gyermekét örökbefogadhatónak nyilvánították.

A gyámhivatal az átmeneti nevelésbe vett gyermeket akkor nyilvánítja örökbefogadhatónak⁵⁰:

- ha a szülő a gyermekével önhibájából egy éven át nem tart rendszeres kapcsolatot, illetve életvitelén, körülményein nem változtat, minek következtében az átmeneti nevelés nem szüntethető meg,

- ha a szülő a gyermekével fél éven keresztül semmilyen formában nem tart kapcsolatot,

- ha a szülő lakó- vagy tartózkodási helyét az új lakó- vagy tartózkodási helye hátrahagyása nélkül megváltoztatja, és az ennek felderítésére irányuló intézkedés fél éven belül nem vezet eredményre.

2. A gyámul kirendelhető személyek konkrét meghatározása⁵¹

2.1. Nevelőszülő – ha a gyámságot vállalja.

A jogalkotó célja ezzel a diszpozitív szabályozással valószínűleg az, hogy minél több nevelőszülőt vonjon be a rendszerbe. Könnyen meglehet, hogy a nevelőszülőre a gyámság ellátása túlzott mértékű terhet róna, amire a mindennapi gondozás-nevelés mellett már nem lenne sem ideje, sem ereje. Hiszen nem szabad megfélemlíteni arról, hogy a családjukból kiemelt kiskorúak nagy része a velük történtek

hatására vagy anélkül is igen nehezen kezelhető gyermekek, így a gondozásuk-nevelésük a nevelőszülő részéről az átlagosnál sokkal nagyobb figyelmet, türelmet, körültekintést igényel.

2.2. Annak a gyermekotthonnak a vezetője, amelyben a gyermeket elhelyezték.

A törvény megállapít egy kivételt: az Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium speciális gyermekotthonának vezetője gyámul nem rendelhető, hiszen az ő feladata elsődlegesen az intézmény megfelelő egészségügyi működésének a biztosítása, az ehhez szükséges koordinációs teendők ellátása.

A gyermekotthon vezetőjének gyámsága több szempontból is aggályos lehet.

Egyrészt nem tud közvetlen kapcsolatot tartani gyámoltjaival, és ezáltal sérül a közvetlenség alapelve.

Másrészt a vagyonkezelés feladatát is el kell látnia, amire a többi teendője mellett nincs igazán lehetősége. A gyakorlatban ezt úgy oldják meg, hogy rábízják valaki másra az ezzel járó munkát, akinek a tevékenységét azután az intézmény költségvetéséből finanszírozzák. Természetesen a vagyonkezeléssel kapcsolatos felelősség továbbra is a gyermekotthon vezetőjét terheli.

Van még egy harmadik ellenérv is a gyermekotthon vezetőjének gyámságával szemben. Előfordul ugyanis, hogy egyes, gyakran jobb képességű gyermekek esetén a gyermekotthon vezetője nem igazán érdekelt a hazagondozásban, sőt könnyen lehet, hogy inkább a gyermek „megtartása” felé hajlik.

Véleményem szerint a felsorolt érvek alapján tanácsos lenne elgondolkodni azon, hogy a gyermekotthon vezetője helyett nem lenne-e megfelelőbb hivatásos gyám a gyámi tisztség ellátására. Ennek a megoldásnak nagy előnye lenne, hogy a hivatásos gyám pártatlan munkavégzése sokkal inkább feltételezhető.

2.3. A területi gyermekvédelmi szakszolgálat részéről megjelölt hivatásos gyám, ha

- a) a gyermek fogyatékosok és pszichiátriai betegek otthonában helyezték el,
- b) a nevelőszülő a gyámságot nem vállalta,

c) sem a nevelőszülő, sem a gyermekotthon vezetője nem rendelhető ki gyámnak,

d) a szülő hozzájárult gyermeke ismeretlen személy általi örökbefogadásához, és a gyermeket a gyámhivatal ideiglenesen a leendő örökbefogadó szülőnél helyezte el.

A hivatásos gyám egyidejűleg legfeljebb negyven gyermek gyámságát láthatja el.

VII. A GYERMEKVÉDELMI GYÁM FELADATAI

Ha a nevelőszülő vagy a gyermekotthon vezetője a gyám, akkor ő ugyanúgy, mint a gyám általában, a gyermek gondozója, nevelője, törvényes képviselője továbbá, ha erre őt a gyámhivatal feljogosítja, vagyonának kezelője.

Ha a hivatásos gyám látja el a gyámi teendőket, akkor a gondozás, nevelés feladatait a nevelőszülő, gyermekotthon vagy más bentlakásos intézmény végzi.⁵²

1. Gondozás-nevelés

– A gyám ügyel a gyermek *kiegyensúlyozott fejlődésére*, testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi vonatkozásban egyaránt. Minden lehetséges eszközzel köteles elősegíteni azt. Gondoskodik a kiskorú teljes körű *ellátásáról*.⁵³ Igénybe veheti a gyermekvédelmi szakszolgálat segítségét, valamint köteles együttműködni a gyámhatósággal, aki irányítja és felügyeli tevékenységét. Tartja magát az egyéni gondozási-nevelési tervben valamint az egyéni elhelyezési tervben foglaltakhoz mind a kapcsolattartás, mind a hazagondozás érdekében a gyermek részéről teljesítendő feltételek tekintetében.

– Ha nevelőszülő a gyám, akkor ő a gyermeket *saját bázisátartásában* családszerű, otthonos légkörben neveli, gondozza.⁵⁴ Ilyen körülmények között sokkal nagyobb az esély arra, hogy a kiskorú megőrizi pszichés egészségét, és képes kortársaival együtt fejlődni.

A gyámhivatalnál töltött gyakorlatom során kiderült, hogy valóban nagyon fontos odafigyelni e feladat megfelelő ellátására. Ezt egy 2003-ban történt eset iratai bizonyították számomra, amelyek borzalmas visszaélésről tanúskodtak: a nevelőszülő a gyámolt jövedelmét saját céljaira használta fel, olyannyira, hogy a kisgyermeket a szó szoros értelmében farkaskutyájával azonos módon nevelte és tartotta. A gyermek egy koszos rongyon feküdt a sarokban az ebbel együtt, és az állat táljából kapott enni konyhai maradékot.

– A gyermek *elbelyezésének joga* nem illeti meg a gyámot. A kiskorú tartózkodási helyét csak a gyámhivatal engedélyével változtathatja meg.

– A gyámnak *nincs tartási kötelezettsége*, kivéve, ha ő egyben tartásra köteles rokon is. A gyermek jövedelmét annak tartására igénybe veheti. Ha a kiskorúnak nincs jövedelme, illetve az nem elegendő a tartásra, valamint tartásra, gondozási díj fizetésére kötelezhető szülője sincs, a gyermek vagyonát a szükséges részben felhasználhatja. Ha sem jövedelemmel, sem vagyonnal nem rendelkezik a kiskorú, akkor a tartásra kötelezhető hozzátartozójának kell ellátnia.

– A gyám köteles lehetővé tenni a szülő és a gyermek zavartalan *kapcsolattartását*.⁵⁵

Tapasztalatom szerint ez sem valósul meg mindig. Egy 2001-es ügyben például a nevelőszülő annyira megszerette gyámoltját, hogy elhatározta, végleg magánál tartja a gyermeket. Célja megvalósítása érdekében a vér szerinti szülők ellen nevelte a kiskorút. Rosszindulatú, vádaskodó megjegyzései oda vezettek, hogy a kislány látni sem akarta a szüleit, sőt egy alkalommal anyját ő maga zavarta ki a lakásból. Ekkor fordult az anya a gyámhivatalhoz.

Persze ellenpéldát is találtam az áttanulmányozott ügyek között. Két vagy három esetben is olvastam arról, hogy a nevelőszülő hazagondozása sikeres volt, és a gyermek és szülei közötti feszültség nagymértékben csökkent a nevelőszülő jóindulatú, békítő magatartásának hatására.

– Nézetem szerint nagyon fontos feladat lenne még a gondozás-nevelés kapcsán a *munkára nevelés*, ami a gyerekek otthonokban egyelőre még hiányzik. Egyrészt elősegítené a gyermekek felkészülését az életre, másrészt a munka rendszerességének fegyelmező ereje van, felelősségre nevel, és az elvégzése következtében keletkező egészséges fáradtság a fegyelmezési problémák megoldásához is segítséget nyújtana.

2. Az *életpálya kijelölése*

A gondozás-nevelés mellett a gyermek jövője szempontjából talán a legfontosabb feladat.

A gyám a gyermekkel *közösen* dönt a kiskorú életpályájáról, szem előtt tartva annak képességeit és körülményeit. Átmeneti nevelésbe vett gyermek esetén a gyám a szülők véleményét is köteles kikérni és figyelembe venni. A vitás kérdésekben a gyámhivatal dönt.⁵⁶ Vita

tárgyát képezheti többek között a gyermek továbbtanulása. Egy 2001-es ügyben például az iskolázatlan szülők nem járultak hozzá, hogy tehetséges, szorgos fiuk közgazdasági szakközépiskolába járjon az általános iskola befejezését követően. Nem akarták, hogy „naplopó firkász” váljék belőle. Mereven ragaszkodtak álláspontjukhoz, a gyám érveit meg sem hallgatták. Végül a gyám kérésére a gyámhivatal oldotta meg a helyzetet: természetesen a gyámnak és a kiskorúnak adott igazat.

3. A gyermek törvényes képviselése

A gyám képviseli a gyermeket annak *személyi ügyeiben*, továbbá ha a gyámhivatal a gyámot a vagyonkezelésre is felhatalmazta, akkor a kiskorú *vagyoni ügyeiben* is ő látja el a gyermek törvényes képviselőtét.⁵⁷

A törvényes képviselő szempontjából a gyermeket érintő *jognyilatkozatokat* a következő csoportokba sorolhatjuk.⁵⁸

1.) Vannak olyanok, amelyekben egyáltalán nincs helye képviselőnek, és a törvényes képviselő részéről még hozzájárulásra sincs szükség ahhoz, hogy érvényesek legyenek. Ilyenek például:

- házasságkötési nyilatkozat - 16 és 18 év között gyámhatósági engedéllyel
- végrendelet - a 14. életévét betöltött személy közokiratban
- munkával szerzett keresménnyel való rendelkezés, ha a 14. életévét már betöltötte
- a mindennapi szükségletek kielégítését célzó kisebb jelentőségű szerződések
- olyan szerződések, amelyekkel kizárólag előnyt szerez.

Utóbbi kettőnél szintén a 14. életév betöltése szükséges. 14 éves kora előtt is megkötetheti az egészen csekély jelentőségű szerződéseket.⁵⁹

2.) Jognyilatkozatok, amelyek nem tűnnek képviselőtét, de

érvényességükhöz a törvényes képviselő hozzájárulása elengedhetetlen. Ilyen többek között:

- a teljes hatályú apai elismerő nyilatkozat
- a 14. életévét betöltött személy által az apaság vélelmének megdöntését célzó per indítása

3.) A törvényes képviselő által a kiskorú nevében megtehető jognyilatkozatok.

A jognyilatkozatok többsége ilyen.

4.) Megteheti ugyan a törvényes képviselő, de csak a gyámhivatal jóváhagyásával. Például:

- a kiskorú tartási jogáról való lemondás
- a gyermeket megillető örökség visszautasítása
- a kiskorú tulajdonát képező ingatlan elidegenítése, megterhelése
- a gyermek családi jogállására és az ezzel kapcsolatos perindításra

vonatkozó jognyilatkozatok.

- általában fontosabb, jelentősebb értéket képviselő vagyontárgyakkal való rendelkezés

5.) A gyámhivatal hozzájárulása ellenére is érvénytelenek:

- a kiskorú ellenérték nélküli felelősségvállalása más kötelezettségeiért – de munkával szerzett keresménye erejéig megteheti
- az őt megillető jogról ellenérték nélkül való lemondás.⁶⁰

A gyám *nem képviselheti* a gyermeket:

1.) a nevelési felügyelettel kapcsolatos eljárásban – ilyenkor a gyámhivatal gyermekjogi képviselőt rendeli ki,⁶¹

2.) ha a gyám és a kiskorú között érdekellentét áll fenn,

3.) vagyoni ügyekben, ha nincs vagyongazdálkodási joga.

Ha a gyám törvényes képviselőként nem járhat el, vagy ha nem vál-

lalja a képviselőket a különleges szakértelmet igénylő ügyekben, a gyámhivatal a gyám vagy a gyámolt kérésére, továbbá hivatalból *eseti gondnokot* rendel ki a gyermek képviselőjének ellátására. Az eseti gondnok az ügyben ugyanolyan jogkörben jár el, mint a gyám. Nem minősül különleges szakértelmet igénylő ügynek a gyermeket megillető családi pótlék, iskoláztatási támogatás illetve árvaellátás igénylése, annak gyámhatósági betétben való elhelyezése és kezelése. A gyámhivatal az eseti gondnokot elsősorban a területi gyermekvédelmi szakszolgálat munkatársai közül jelöli ki.⁶²

A gyám nem adhat hozzájáruló nyilatkozatot a gyermek *örökbe-fogadásához*.

A gyám figyelemmel kíséri és segíti az *otthonteremtési támogatás* és az *utógondozói ellátás* iránti igény benyújtását.⁶³

4. A gyermek vagyonának kezelése

Ha a *nevelőszülő* a gyám, akkor kérésére a gyámhivatal felhatalmazhatja a vagyon egészének vagy egy részének kezelésére. Nincs szükség felhatalmazásra az olyan kisebb jelentőségű jognyilatkozatok érvényességéhez, amelyek a mindennapi élet szokásos szükségleteinek biztosítása végett jönnek létre. A gyermek saját keresményéből nem köteles hozzájárulni a nevelőszülő háztartásának költségeihez, a gyám pedig a működése során felmerült kiadásainak megtérítését nem követelheti a gyermektől, hiszen gondozottja ellátásáért nevelési díjat kap, és emellett a gyermekkel kapcsolatos kiadások fedezésére valamint a lakásfenntartás költségeinek kiegészítésére külön ellátmányban is részesül.⁶⁴

Ha a gyámhivatal megadja a gyámnak a vagyonkezelés jogát, akkor a gyám kötelességeinek részévé válik a rendes vagyonkezelés szabályai szerinti *ügyintézés és a vagyon megfelelő hasznosításáról* való gondoskodás. Ezen feladatok ellátása során is a legfontosabb szempont a gyermek érdekeinek védelme.

Amennyiben a gyámhivatal nem hatalmazta fel a gyámot a gyermek vagyonának kezelésére, a gyermek részére vagyonkezelő *eseti gondnokot* rendel. Az eseti gondnokot elsősorban a területi gyermekvédelmi szakszolgálat munkatársai közül választja ki.⁶⁵

A vagyonkezelés legfontosabb szabályai

A gyám a gyermek vagyonát *leltár* alapján veszi át.

A gyám személyében bekövetkező változás esetén az új gyám a vagyont a gyámhivatal által elfogadott *végyszámadás* alapján kapja meg. Amennyiben a gyám a végyszámadást határidőre nem nyújtja be, vagy azt a gyámhivatal nem fogadja el, úgy a vagyon leltározására kerül sor.⁶⁶

A gyermek azon értéktárgyait és készpénzét, amelyek a mindennapi életéhez nem szükségesek, és amelyeket a rendes gazdálkodás szerint folyó kiadásokra vagy más okból készen tartani nem kell, a gyámhatósághoz be kell szolgáltatni.

A pénzt a gyámhivatal székhelye szerint illetékes hitelintézetnél nyitott gyámhatósági fenntartásos betétben, folyószámlán vagy devizaszámlán, az értéktárgyakat az Országos Takarékpénztár és Kereskedelmi Bank Részvény-társaságnál letétként, a kulturális javakat pedig az illetékes múzeumban letétként kell elhelyezni.

Ha az átmeneti vagy tartós nevelésbe vett gyermek törvényes képviselőt hivatásos gyám vagy a gyermekotthon vezetője látja el, akkor a gyámhatósági fenntartásos betétet a vagyonkezeléssel felruházott törvényes képviselő székhelye szerint illetékes hitelintézetnél kell megnyitni.

A gyámhivatal kötelezheti a gyámot arra, hogy a gyermek tulajdonát képező, százezer forint értéket meghaladó értékpapírt hitelintézeti letétben kezelje.

A beszolgáltatott javak *felhasználása kizárólag a gyámhivatal engedélyével* lehetséges. A gyámhivatal nem engedélyezheti a szociális vagy gyermekvédelmi intézmények költségeinek fedezését ebből a forrásból, csak a gyermek zsebpénze vehető igénybe erre a célra.

Nagyon jónak találom ezt az engedélyezési rendszert, mert ahogyan tapasztaltam, bizony előfordul, hogy a gyám önnön igényeinek a kielégítésére akarja felhasználni a gyámolt vagyonát. 2004 júliusában például egy gyám azzal a kéréssel fordult a szegedi gyámhivatalhoz, hogy szeretne felvenni a gyámolt pénzből kilenc-

százezer forintot. Ezen az összegben egy gépkocsit vásárolt volna, azért, hogy a gyámoltat a körülbelül tizenöt-húsz percnyi sétára lévő iskolába szállítsa reggelenként. Indoklása szerint ez feltétlenül szükséges lenne, mert a gyermek nagyon könnyen megfázik. Amikor az ügyben eljáró tanácsos azt kérdezte, hogy miért nem vesz inkább vilamosbérletet, a gyám kissé zavarodottan csak annyit válaszolt, hogy a gyermeknek tömegiszonya van. A tanácsos asszonyban a gyám reakciója gyanút keltett, és intézkedett a gyermek pszichológus által történő megvizsgálásáról. A szakorvos azután könnyedén megállapította, hogy a kislánynak egyáltalán nincs tömegiszonya ...

A gyámhatósági fenntartásos betétben elhelyezett pénzt *be lebet fektetni* államilag garantált értékpapírba, biztosítási kötvénybe, ingó vagy ingatlan vagyonba, de csak akkor, ha az a gyermek érdekében áll, és a gyámhivatal megadja rá az engedélyt.

A gyermekotthonban elhelyezett gyermek gyámja a kiskorú *kötelező ellátását meghaladó szükségleteinek fedezésére* pénzfelvétellel engedélyezését kérheti a gyámhivataltól. Ilyen szükséglet lehet például a képességefejlesztés, valamilyen tartós fogyasztási cikk megvásárlása vagy jelentősebb vagyoni érték megszerzése.

Az ingatlan tulajdont vagy bérleményt *hasznosítani kell*, ha ez lehetséges. Elsősorban az így befolyt pénzből kell fedezni annak fenntartását. Amennyiben a hasznosítás akadályba ütközik, vagy a bevétel a fenntartás, állagmegóvás költségeit nem fedezi, a gyámhivatal az önkormányzathoz fordul, és kezdeményezi a szükséges összegnek a *rendkívüli gyermekvédelmi vagy lakásfenntartási támogatásból* történő juttatását.

A gyámhivatal *jóváhagyja*:

- a lakáscserét,
- a lakásbérletről való lemondást,
- az ingatlan elidegenítését, cseréjét,
- a közös tulajdon megszüntetését,
- az értékes ingó dolog elidegenítését, megterhelését.

Ingatlan elidegenítése, megterhelése: a gyámhivatal azt vizsgálja, hogy a gyermek érdekében áll-e.⁶⁷

A jóváhagyás iránti kérelemhez mellékelni kell:

- az ingatlanra vonatkozó szerződés egy eredeti és három másolati példányát
- 3 hónapnál nem régebbi adó- és értékbizonyítványt vagy egy ingatlanközvetítésre feljogosított szerv értékbecslését, kivéve, ha az ingatlan értékét az illetékhivatal 6 hónapnál nem régebben állapította meg
- az ingatlan 15 napnál nem régebbi tulajdoni lapjának másolatát

– közös tulajdon megosztása esetén a fentiekén túlmenően az elvi telekmegosztási engedélyt és a megosztás után kialakításra kerülő ingatlanrészekre vonatkozó értékbecslést.

A gyámhivatal az okiratot csak akkor láthatja el záradékkal, ha:

- a vételárat már betétben elhelyezték
- részletfizetés esetén akkor, ha a tulajdonjogot fenntartással ruházták át, a vételár megfizetésének biztosítására zálogszerződét kötnek, illetőleg a teljesítést készfizető kezes biztosítja.

Lakásbérlet közös megegyezéssel történő megszüntetése

Csak akkor adható meg a jóváhagyás, ha megfelelően biztosított a gyermek lakhatása.

Értékes ingó dolog elidegenítése, megterhelése

A jóváhagyás iránti kérelemhez mellékelendő egy a vagyontárgy értékesítésével hivatásszerűen foglalkozó szerv vagy személy értékbecslése.

A gyámot illetve a vagyonkezelő eseti gondnokot *számadási kötelezettség* terheli. Az általuk benyújtott eseti, rendes és végszámadást a gyámhivatal bírálja el.

A gyám az előzőekben kifejtett feladatok ellátásáért ellenszolgáltatást nem követelhet, költségei megtérítésére azonban igényt tarthat, amennyiben van a gyermeknek vagyona.

VIII. A GYÁM FELÜGYELETE, IRÁNYÍTÁSA

Ezt a feladatot a gyámhivatal és a gyámi-gondozói tanácsadó látja el.

1. A gyámhivatal

A gyám felügyelete és irányítása elsődlegesen a gyámhivatal kötelessége.

Ennek keretében a következő jogosultságok illetik meg.⁶⁸

1.1. Intézkedésre utasíthatja a gyámot:

ha az a gyermek érdekében áll. Amennyiben a gyám vonakodik az utasításnak megfelelően eljárni, a gyámhivatal felmentheti, vagy az adott ügyben eseti gondnokot rendelhet ki.

1.2. Korlátozhatja a gyám jogkörét.

Megfoszthatja valamely jogának gyakorlásától, valamint akár teljesen elvonhat egy adott részjogosítványt, amelyre nézve eseti gondnokot rendel ki.

1.3. Megváltoztathatja a gyám intézkedéseit.

Hivatalból vagy a gyámolt illetőleg rokonai kérelmére is megteheti ezt.

Kivételt képez az elhelyezés tárgyában tett intézkedés, ami a bíróság hatáskörébe tartozik.

Ha a gyám által kijelölt életpályát akarja megváltoztatni a gyámhivatal, akkor azt csak a gyámolt hozzájárulásával teheti meg.

Fontosabb ügyekben hozandó döntései előtt köteles meghallgatni a 12. életévét betöltött kiskorút.

1.4. Soron kívül felvilágosítást kérhet a gyermek helyzetével kapcsolatban.

1.5. Felmentheti, felfüggesztheti, elmozdíthatja a gyámot.

Felmentésre kerül sor, ha nincs kifogás ugyan a gyám tevékenysége ellen, de a gyermek érdekét az szolgálja, ha más személyt rendel ki a gyámhivatal.

A gyámhivatal felfüggeszti a gyámot, ha valószínűsíthető, hogy tiszttségéből el kell mozdítani, és a késedelem veszéllyel járna.

Elmozdítja, ha jogaival súlyosan visszaél, kötelezettségét nagymértékben elhanyagolja, vagy olyan súlyos cselekményt követ el, amely miatt a gyámi tiszt viselésére méltatlanná válik.

1.6. Vizsgálja a gyámi számadásokat.

A számadás három típusát különböztethetjük meg. Beszélhetünk eseti, rendszeres és végszámadásról.⁶⁹

1.6.1. Eseti számadás

Akkor, ha a vagyont egy egyedi, eseti ügyben használja fel a gyám. Idejét és módját az azt engedélyező határozat tartalmazza. Elkészítésére és elbírálására a rendszeres számadás szabályai az irányadók.

1.6.2. Rendszeres számadás

A gyám minden év február 15-ig köteles benyújtani a gyámhivatalhoz. Alapját a leltár, tartalmát *a bevételek és kiadások* képezik. A bevételeket és kiadásokat külön-külön, tételesen kell felsorolni, és igazolásukként csatolni kell a vonatkozó számlákat. Az élelmezési és háztartási kiadásokról nem kell számlát felmutatni, ha azok havi összege nem haladja meg az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegét.

A számadáshoz csatolandó még a gyámolt személyes ügyeire vonatkozó *jelentés*. Ebben a gyám a kiskorú neveléséről, oktatásáról, egészségi állapotáról, tartásáról számol be.

Egyszerűsített számadás készítésére van lehetőség, ha a gyám a gyámolt közeli hozzátartozója, és a rendszeres jövedelem éves összege nem haladja meg az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének 12-szeresét. Ez esetben ugyanis egyrészt általában alappal feltételezhető, hogy a gyámolt közeli hozzátartozójának nem áll szándékában a gyermeknek kárt okozni, másrészt annak a jövedelemnek az összege, amelyről a gyámnak számot kell adni, nem túl nagy mértékű, ami szintén csökkenti a károkozás valószínűségét. Ilyenkor a rendszeres számadásban nem kell tételesen felsorolni a bevételeket és kiadásokat, és az igazoló iratokat sem

kell csatolni. Ez a főszabály, de ettől függetlenül a gyámhivatal tételes elszámolást is kérhet, ha ezt indokoltnak tartja, és a kirendelő határozatban erre nézve szerepel figyelmeztetés.

1.6.3. Végszámadás

A gyám a vagyonkezelői joga megszűnésekor, illetve a hagyatéki eljárás jogerős befejezését követően három munkanapon belül köteles előterjeszteni egy a vagyon állagára vonatkozó számadást.

Alapja: a korábban felvett leltár és a benyújtott számadások.

Időtartama: a vagyonkezelés teljes időtartama.

Benyújtása:

– a gyámhivatalhoz:

ha a gyámság megszűnésével a gyermek szülői felügyelet alá kerül

ha a gyám személyében van változás

– a nagykorúvá válnak:

ha a gyámság a nagykorúság elérése miatt szűnt meg

– az örökösnek:

ha a gyámolt meghalt.

1.6.4. A számadások elbírálása

A gyámhivatal vizsgálja:

– a számadás helyességét

– a kiadások szükségességét

– a gazdálkodás során tanúsított gondosságot.

Indokolt esetben észrevétel megtételére szólíthatja fel:

– a korlátozottan cselekvőképes személyt

– a törvényes képviselőt, ha nem ő a vagyon kezelője

– a hozzátartozókat

– a bentlakásos szociális intézmény vezetőjét.

Az észrevételeiket a gyámhivatal felhívásától számított 15 napon belül tehetik meg.

Ha a számadás helyes: a gyámhivatal a számadást határozattal elfogadja.

Ebben a határozatban a gyámhivatal rendelkezik:

- a maradványösszeg felhasználásáról, illetőleg annak betétben történő elhelyezéséről
- végszámadás esetén a számadásra kötelezettet a vagyonkezelés alól felmenti.

Ha a gyámhivatal hiányt, indokolatlan kiadást, kárt állapít meg, a számadásra kötelezett személyt felhívja, hogy 8 napon belül betétbe fizesse be az okozott kárnak megfelelő összeget. Ha a számadásra kötelezett az összeget vagy annak egy részét vitatja, a gyámhivatal pert indít a követelés érvényesítése érdekében.

Ha a számadásra kötelezett nem vagy nem megfelelően tesz eleget az őt terhelő kötelezettségnek, akkor a gyámhivatal a kötelezettség megállapítása iránt pert indít. A kereset benyújtásával egyidejűleg a gyámtól a vagyoni ügyek tekintetében megvonja a törvényes képviselő jogát, illetőleg tiszttségéből elmozdítja.

Elévülés:⁷⁰

– A gyám ellen számadási felelőssége alapján támasztható követelések elévülési ideje egy év. Ezt a határidőt

a gyámhivatal azon határozatának közlésétől kell számítani, amely kimondja a gyám felmentését vagy az érdekeltet bírósági útra utasítja, illetőleg

a követelés alapját képező ok felfedezésétől

feltéve, hogy a követelés a rendes elévülés szabályai szerint az így számított határidő eltelte előtt el nem évült.

– Ha a gyám tiltott cselekménye okozott a gyámoltnak kárt, akkor az e kár megtérítésére irányuló követelés a rendes elévülési idő alatt évül el.

2. A gyámi-gondozói tanácsadó

A gyámi-gondozói tanácsadó egy olyan jogintézmény, amely a gyámhivatal és a gyám közé ékelődött be. Voltaképpen a gyámhivatal meghosszabbított karjának tekinthető.

A gyámi-gondozói tanácsadó a gyermeki jogok érvényesülése

érdekében egyrészt szakmai segítséget nyújt a gyámnak, másrészt ellenőrzi annak munkáját. Tevékenysége igen sokrétű.⁷¹

2.1. Rendszeres látogatás

A gyámi tanácsadó szükség szerint, de legalább kéthavonta meglátogatja a nyilvántartásában szereplő gyermeket a gondozási helyén azért, hogy a gyám gondozással-neveléssel kapcsolatos tevékenységét ellenőrizze. Ha szükséges, négy szemközt beszélget a gyermekkel, és a kiskorú kérésére segít a gyermek és a gyám közötti viták rendezésében. A találkozó során a kiskorú gyámjával is konzultál. Ha a gyám tevékenységével vagy a gyám és a gyámolt viszonyával kapcsolatban problémát tapasztal, azonnal jelenti ezt a területi gyermekvédelmi szakszolgálatnak, az pedig értesíti a gyámhivatalt. A beszámolóban pontosan kell fednie a valóságot, ennek érdekében a tanácsadó akár olyan kifejezéseket is használhat megírásakor, amelyek egyébként a becsület csorbítására alkalmasnak minősülnének, tehát a rágalmazás bűncselekményét valószínűsít meg.⁷²

2.2. Feladata a kapcsolattartás tekintetében

Rendszeresen figyelemmel kíséri és értékeli a gyermek és a szülő illetve más hozzátartozó kapcsolattartását. Erre azért van szükség, mert előfordul, hogy a nevelőszülő már saját gyermekének tekinti a gyámoltat, és egyáltalán nem örül a vér szerinti szülő látogatásának, minden eszközzel meg akarja akadályozni azt. Ilyen esetben azonnal jelez a TGYSZ-nek, aki nyomban a gyámhivatalhoz fordul, hiszen ez a közigazgatási szerv gondoskodik a bírósági ítéletben szabályozott kapcsolattartás végrehajtásáról.⁷³

2.3. Teendői az örökbefogadással kapcsolatban

Ha a jogszabályi feltételei fennállnak, akkor kezdeményezi a kiskorú örökbefogadhatóvá nyilvánítását a gyámhivatalnál.

2.4. Feladata a gondozási hely megváltoztatása esetén

Ha a gyám és a gyámolt közötti kapcsolat már tarthatatlan, akkor kezdeményezi a kiskorú gondozási helyének megváltoztatását.

2.5. A nevelésbe vétel felülvizsgálatához kapcsolódó feladata

A felülvizsgálati eljárás során a gyámhivatal felkérésére javaslatot készít, amelyben érvelhet a nevelésbe vétel fenntartása vagy megszüntetése mellett, állást foglalhat az egyéni elhelyezési terv fenntartása illetve módosítása tekintetében. Kezdeményezheti a kiskorú gondozási helyének megváltoztatását, új gyám kirendelését.

2.6. Együttműködési kötelezettsége

A gyámi-gondozói tanácsadó köteles együttműködni egyrészt a gyámmal, másrészt a gyámhivatallal.

A *gyámmal való együttműködés* többféle módon is megvalósulhat. Így például személyes tájékoztatás, esetmegbeszélés vagy tervezési értekezlet összehívása útján.

A gyámi-gondozói tanácsadó munkájának az a célja, hogy *segítse a gyámhivatalt* döntései meghozatalában. Ennek ellenére a tapasztalatok szerint a gyámhivatal gyakran egy teljesen felesleges, akadályozó tényezőnek tekinti a tanácsadót, akinek a munkába történő bevonását, amikor csak lehet, mellőzi.⁷⁴ Nagyon gyakori például, hogy a gyermekotthoni gyám a gyámi tanácsadóval történő egyeztetés nélkül fordul a gyámhivatalhoz egy gyermek áthelyezésének kérelmével. A gyámhivatal általában ezt a kérést teljesíti is. A gyámi tanácsadó legtöbbször nem ért egyet e nélküle kötött megállapodással, s így máris egy konfliktus kellős közepén találják magukat az érintettek.

Véleményem szerint nagyon téves e gyámhivatali magatartás, mivel szem elől téveszti azt aényt, hogy igenis szüksége van a tanácsadó munkájára, hiszen a gyermek gondozására-nevelésére igen csekély mértékű a rálátása. Csak a komoly problémákat észleli. A gyámi tanácsadó feladatának lényegi része a gyámi tevékenység éppen ezen területének ellenőrzéséből, segítségéből állna, tehát tökéletesen kiegészítené és ezáltal segítené a gyámhivatal munkáját, megakadályozná a gyermek számára oly sok fájdalommal járó helyzetek kialakulását.

2.7. Segítség az egyes jognyilatkozatok kapcsán

Felkérésre segít a gyámnak, hogy az az „egyes jognyilatkozatok” megtételéhez ki tudja alakítani álláspontját.

Ezzel a rendelkezéssel a jogalkotó felhatalmazta a gyámi tanácsadót a törvényes képviselőhöz és a vagyoni ügyekhez kapcsolódó közreműködésre is. Úgy gondolom, hogy ez a „szolgáltatás” elvonja a tanácsadó figyelmét és erejét a gondozás-nevelés ellenőrzéséről, segítségéről, holott munkájának lényege, haszna éppen ebben állna. Arról nem is beszélve, hogy kérdéses lehet a vagyoni ügyekben való eligazodáshoz szükséges megfelelő szintű felkészültsége.

IX. A GYÁM KÁRTÉRÍTÉSI FELELŐSSÉGE

A gyámat a **szülő felelősségénél szélesebb körű** felelősség terheli. A szülő csak akkor vonható felelősségre, ha a kiskorú vagyonának kezelése közben nem olyan gondossággal járt el, mint a saját ügyeiben. Ez lehet nagyon felelősségteljes, de lehet enyhén könnyelmű is, és ha ezt a gyámhivatal korábban nem észleli, nem lehet sem megelőzni, sem utóbb megtéríttetni a kárt. A gyámnak ezzel szemben meg kell térítenie mindazt a kárt, amelyet kötelessége megszegésével a gyámoltjának vétkesen okoz, tehát mind a szándékosan, mind a gondatlanul okozott kárért felel.⁷⁵

A gyám kártérítési felelőssége **akkor is fennáll, ha intézkedését a gyámhivatal jóváhagyta.** Ennek oka az, hogy a gyám a saját felelősségével dönt. Ha azonban a kárt okozó cselekményre a gyámhivatal utasította, és a gyám az adott helyzetben megtett mindent a kár elhárítása érdekében a Ptk. szabályai szerint, akkor **mentesül a felelősség alól.**

Nem mindig a gyám kizárólagos felelőssége meghozni egy adott döntést. A Csjt. szabályai alapján ugyanis a törvényhozó úgy gondolja, hogy a 12. illetve a 14. életévét betöltött kiskorú már képes önnön ügyeit tekintve megfelelő döntést hozni. Ez a véleménye fejeződik ki a Csjt. azon rendelkezéséből, hogy a gyámhivatal a kiskorút érintő nagyobb jelentőségű ügyekben határozatának meghozatala előtt a gyámon kívül köteles meghallgatni az ítéltőképesége birtokában lévő 12. életévét betöltött gyermeket is,⁷⁶ kivéve ha a meghallgatás miatti késedelem elháríthatatlan kárral vagy veszéllyel járna. A fontosabb ügyek tekintetében lehetőség van a közeli hozzátartozók véleményének kikérésére is. Az örökbefogadás esetén a 14. évet betöltött és a 14 év alatti ítéltőképesége birtokában lévő örökbefogadandó gyermek álláspontját,⁷⁷ az apai elismerés, a gyermekelhelyezés illetve a kapcsolattartás során a 14. életévét betöltött **kiskorú véleményét** kell figyelembe venni.⁷⁸

X. A GYÁMSÁG ILLETVE A GYÁMI TISZTSÉG MEGSZŰNÉSE

1. A gyámság megszűnéséhez vezető körülmények⁷⁹

1.1. A gyámolt szülői felügyelet alá kerül

Az eddig szünetelő szülői felügyelet feléled, a megszüntetett szülői felügyelet a bíróság döntése alapján a jövőre nézve visszaáll.

1.2. A gyámolt eléri nagykorúságát

Vagy a 18. életévét tölti be, vagy házasságkötés következtében válik nagykorúvá.

A gyámhivatal ekkor értesíti⁸⁰

– a jogosultat:

 vagyonának állagáról,
 a vagyon kezelőjének személyéről és annak
 számadási kötelezettségéről,
 a letétbe helyezett vagyontárgy helyéről,
 a vagyon feletti rendelkezés módjáról,
 arról, hogy az esetleges követeléseit bírósági úton
 érvényesítheti,
 a gyermekvédelmi gondoskodásból kikerült nagykorút
 ingatlanának értékéről

– a földhivatalt:

 a kiskorúság ingatlan-nyilvántartásból való törlése érde-
 kében

– a nyugdíjfolyósítót:

 ha a gyámolt nyugdíjban vagy nyugdíjszerű rendszeres
 szociális ellátásban részesült

– a bankszámla, a letétben lévő vagyontárgy kezelőjét:

 arról, ha a nagykorú személy nem jogosult rendelkezni
 vagyonra felett, mivel korlátozottan cselekvőképes vagy
 cselekvőképtelen.

1.3. A gyámolt halála

A gyámnak az elhalálozott gyermekkel szemben fennálló kötelezettségeit az elhunyt kiskorú örökösei kérhetik számon.

2. A gyámi tisztség megszűnése⁸¹

2.1. A gyámi tisztség megszűnésének esetei

2.1.1. A gyámság megszűnése

A gyámság megszűnésével egyidejűleg a gyámi tisztség is megszűnik.

2.1.2. A gyám felmentése vagy elmozdítása

Felmentés:

– *ha a gyám alkalmatlan, de nem cselekedett felróható módon,*
például megbetegszik vagy lerokkan, és ennek következtében képtelen a gyermek érdekeit érvényesíteni

– *a gyám fontos okból felmentését kéri,*

például a gyám külföldön kap munkát, vagy a gyámolt nagy vagyont örököl, minek következtében jelentősen több időt igényelne a gyermek ügyeinek intézése,

– *vagy utólag egy olyan akadály keletkezik, ami kizárja azt, hogy gyámi tisztséget viselhessen,*

– *a nevelőszülőt vagy a gyermekotthon vezetőjét* akkor is felmenti a gyámhivatal, ha a gyermek máshol nyert elhelyezést, vagy a gyermekotthon vezetőjének vezetői beosztása megszűnt.

Elmozdítás⁸²:

– *ha a gyám az őt megillető jogokkal visszaél,* feladatát nem a gyermek érdekeinek figyelembe vételével végzi,

magatartásával veszélyezteti a gyermek fejlődését, például a gyermek nevelését egy züllött személyre bízva

törvényes képviselőként jognyilatkozatával gyámoltjának kárt okoz

– *kötelességét elhanyagolja,*

a gondozás vonatkozásában, például nem gyógykezelheti a beteg kis-gyermekeket

a nevelés tekintetében, például nem tesz semmit a kiskorú csavargó életmódjának megváltoztatása érdekében

a törvényes képviselőt gyakorlásánál, például egy per során nem nyújt be fellebbezést, minek következtében a kiskorú a pert elveszíti

a vagyonkezelés során, például nem gondoskodik a gyermek tulajdonát képező ingatlan karbantartásáról és ennek eredményeképpen az ingatlanban jelentős kár keletkezik

– *vagy olyan cselekményt követ el, amely miatt már nem méltó a gyámi feladatok ellátására*

a cselekménynek nem kell feltétlenül okozati összefüggésben állnia a gyámsággal

például botrányos családi élet, a gyámolt ellen elkövetett szándékos bűncselekmény.

Azonnali hatályú felfüggesztésre is lehetőség nyílik:

abban az esetben, ha alaposan feltételezhető, hogy a gyámot el kell mozdítani tisztségéből, és a késedelem veszéllyel járna.

2.2. Átfogó jelentés, végszámadás⁸³

Ha a gyám gyámi tisztsége megszűnik, akkor köteles a gyámhivatalnak **átfogó jelentést** benyújtani.

E jelentésnek tartalmaznia kell:

– a gyámi tevékenység megkezdésének és befejezésének időpontját,

– a gyámolt személyével kapcsolatos lényeges események leírását,

itt ki kell térni például:

a nevelésre, a tanulmányi eredményekre,

a tartás, elhelyezés kérdésére,

a gyámoltat érintő esetleges bírósági, államigazgatási eljárásokra,

a gyermek és rokonai kapcsolatára

– a gyámolt vagyonát érintő jelentősebb tények ismertetését ezzel összefüggésben be kell számolni például arról, hogy rendelkezett-e vagyonnal a kiskorú a gyámság keletkezésének idején,

hogyan kezelte a gyám gyámoltja vagyont, változott-e a
vagyon állaga,
hogyan hasznosították a vagyont,
milyen fontosabb gyámi intézkedésekre került sor
– a gyám készkiadásait és költségeit akkor, ha a gyám nem
végzett vagyongazdálkodási tevékenységet, ugyanis ebben az eset-
ben nem kell végzámadást készítenie.

A jelentést a szülői felügyeletet gyakorló szülő, az új gyám vagy a
nagykorúvá vált gyámolt megtekintheti, felvilágosítást kérhet az ott
leírtakról illetve észrevételeket tehet a benne foglaltakkal kapcsolat-
ban.

A gyám köteles a vagyongazdálkodási jogának megszűnésekor a va-
gyon állagára vonatkozóan számadást, ún. **végzámadást** előter-
jeszteni.

XI. A GYÁMSÁGGAL KAPCSOLATOS NEMZETKÖZI VONATKOZÁSÚ RENDELKEZÉSEK

1. Eljárási szabályok

Ha a gyámsággal kapcsolatos jogviszony egyik alanya külföldi állampolgár, akkor az eljárás megindítása előtt két dolgot kell tisztázni:

a.) a **joghatóság kérdését**, vagyis azt, hogy melyik állam melyik hatósága jogosult eljárni az adott ügyben,

b.) majd ezt követően ki kell választani az **alkalmazandó jogot**.⁸⁴

Az eljárásra elsősorban azokat a szabályokat kell alkalmazni, amelyeket a hatályos két- vagy többoldalú egyezmények, a nemzetközi szerződések illetve jogsegélyszerződések tartalmaznak. Ezek hiányában az 1979. évi 13. sz. tvr. rendelkezései az irányadók.

E törvényerejű rendelet szerint a gyámrendelésre és a gyámság megszűnésének feltételeire a **gyámolt személyes jogát** kell alkalmazni. Személyes jog alatt a személyre vonatkozó belföldi anyagi jogi normák összességét értjük. Mivel a személyek megváltoztathatják azt az országot, amelynek jogrendje a személyes jog tartalmát számukra megállapítja, ezért előfordulhat az, hogy a személyek személyes jogát egy saját jogához képest idegen ország hatósága ítéli meg. Ilyenkor a nemzetközi magánjog határozza meg azt, hogy melyik belföldi anyagi jogrend szerint kell a személyes jog tartalmát megítélni.

Az esetek jelentős részében az **állampolgárság elve** a kapcsoló elv, tehát a személyes jog meghatározója.

– Az ellenkező bizonyításáig **magyar állampolgárnak** kell tekinteni azt a gyermeket is, akit Magyarországon találtak és ismeretlen szülőktől származik, illetőleg aki Magyarországon lakóhellyel rendelkező hontalan szülőktől Magyarországon született.⁸⁵

– Ha a kiskorú egyszerre **több állampolgársággal is bír**, és ezek egyike magyar állampolgárság, akkor a gyámhatóság a magyar jogot alkalmazza.

– A **külföldön tartózkodó magyar állampolgárságú gyermek**

érdekeinek védelmében a *konzuli tisztviselő* jár el. Ha a gyermek részére gyámot kell kirendelni vagy a gyám kirendelése már megtörtént, akkor a konzuli tisztviselő soron kívül értesíti a Külügyminisztérium útján az Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztériumot.

– A *külföldön lakó vagy tartózkodó, szülői felügyeletet gyakorló szülő* a gyermek ügyeivel kapcsolatos jognyilatkozatokat az illetékes *konzuli tisztviselőnél* is megteheti. A külföldön kiállított közokiratot valamint a külföldön tett nyilatkozatról készített okiratot az illetékes magyar külképviseleti hatóságnak felül kell hitelesítenie. Ezen szabály alól kivételt képez az az eset, amikor a jognyilatkozatot a magyar külképviseleten vették fel. A gyámhatóság a felülhitelesítés ellenére is dönthet úgy, hogy az okirat kiállítóját megkeresi, és nyilatkoztatja annak valódiságával kapcsolatban.

– A Magyarországon talált, illetve itt lakó vagy tartózkodó *nem magyar állampolgárságú gyermekekre* vonatkozóan az a szabály, hogy ha az elhelyezése, tartása vagy gondozása érdekében halasztást nem tűrő intézkedést kell alkalmazni, akkor az eljáró gyámhatóság a magyar jog szerinti ideiglenes intézkedés megtételére köteles. A

gyámhatóság minden olyan esetben haladéktalanul értesíti az állampolgárság szerint illetékes külképviseletet, amikor a nem magyar állampolgárságú gyermek törvényes képviseletéről kell gondoskodni, de ideiglenes intézkedés megtétele nem szükséges.

Mivel az állampolgárság elvén kívül még számos más kapcsoló elv is létezik a nemzetközi magánjogban, ezért könnyen előfordulhat, hogy a **gyámhatóság nem tud állást foglalni** a személyes jog megítélésének kérdésében, illetőleg az is megtörténhet, hogy az alkalmazandó külföldi jog tartalma vagy éppen az alkalmazandó nemzetközi szerződés kétes.⁸⁶ Ilyenkor az iratokat a felettes szerv útján az Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztériumhoz kell felterjeszteni. E minisztérium megkeresi az Igazságügyi Minisztériumot illetve a Külügyminisztériumot, és az így összegyűjtött információk alapján kialakítja állásfoglalását.

A **gyám és a gyámolt közötti jogviszonyra** a gyámot kirendelő hatóság államának joga az irányadó. Ha azonban a gyámolt

Magyarországon lakik, akkor a magyar jogot kell alkalmazni, feltéve, hogy ez rá nézve kedvezőbb.

2. Az Európai Unió Tanácsának tevékenysége

Az Európai Unió az a szervezet, amely 1993-ban az Európai Közösségek helyébe lépett. Elődjéhez hasonlóan három pillérre épül: az Európai Közösségek valamint a Gazdasági és Monetáris Unió programjaira, a közös kül- és biztonságpolitikára és nem utolsósorban a bel- és igazságügyi együttműködésre.

Dolgozatom jelen fejezetében arra keresem a választ, hogy az Európai Unió szintű *bel- és igazságügyi együttműködés* hatást gyakorol-e témámra.

Az említett kooperációs formát a Maastrichti Szerződés hozta létre. Az Amszterdami Szerződés életbe lépéséig teljes egészében az Európai Unió harmadik pillére volt, ezt követően azonban kettévált: számos területe – közöttük a polgári ügyekben való igazságügyi együttműködés is – átkerült az első pillérbe, így a közösségi intézmények hatáskörébe, míg a rendőrségi és bünyügyi együttműködés a kormányközi harmadik pillérben maradt. A 2003 júliusára elkészült közös európai Alkotmány tervezete jelentős változtatást javasolt e téren: a teljes harmadik pillér Alkotmányba való integrálását, a pillér egyes részeinek újra egységes, egy fejezeten belüli meghatározását szorgalmazta.⁸⁷

A *polgári jogi együttműködést* vizsgálva megállapítható, hogy a gyámság témakörével az Unió még nem foglalkozott. Nem meglepő ez, hiszen a szervezet fő célkitűzésének eléréséhez, tehát a belső piac megfelelő működéséhez nincsen szükség e jogintézmény egységes szabályozására.

Az Európai Unió Tanácsa által eddig megalkotott normák a polgári és kereskedelmi viták tekintetében a joghatóságot, a határoza-
tok elismerését és végrehajtását, a polgári és kereskedelmi kérdésekben eljáró Európai Igazságügyi Hálózat létrehozását, a polgári ügyekben történő igazságügyi együttműködés végrehajtását előmozdító tevékenységek általános közösségi keretének létrehozását valamint a házassági ügyekben és a házastársaknak a közös gyer-

mekek feletti szülői felügyeleti jogával kapcsolatos eljárások vonatkozásában a joghatóságot, a határozatok elismerését és végrehajtását szabályozták.⁸⁸

3. Az Európa Tanács családi jogi tárgyú állásfoglalásai⁸⁹

Az Európa Tanács egy politikai nemzetközi szervezet, amely 1949. május 5-én Londonban jött létre. Célja a demokrácia, az emberi jogok védelme és erősítése, megoldás keresése az európai társadalmat érintő lényeges kérdésekre valamint az európai béke és az európai nemzetek közötti együttműködés megteremtése.

A Strasbourgban székelő szervezet működése tekintetében két fórumot kell kiemelni: a Miniszteri Bizottságot és a Parlamenti Közgyűlést.

A Miniszteri Bizottságot a tagállamok külügyminiszterei alkotják, fő feladata a döntéshozatal. Döntései ajánlások és Európa tanácsi egyezmények formájában születnek meg. (Ha a rendezni kívánt kérdés nem igényel egyezményben történő szabályozást, akkor a Bizottság ajánlásokat fogad el, amelyek kötelező jellegűek a tagállamok számára.)

Az évek során elkészült családi jogi tárgyú ajánlásokat témájuk alapján két csoportba sorolhatjuk: beszélhetünk gyermekekkel kapcsolatos ajánlásokról és felnőttekre vonatkozó ajánlásokról.

A kiskorúakat érintő ajánlások a következők:

- a teljes cselekvőképesség eléréséhez szükséges életkor leszállításáról szóló (R/72/29.),
- a házasságban született gyermekek állampolgárságával kapcsolatos (R/77/13.),
- a nevelő szülőkre (családtagokra) vonatkozó (R/7/6.),
- a gyermektartásdíjnak az állam általi megelőlegezését taglaló (R/82/2.),
- a szülői felügyeletről szabályozó (R/84/4.) valamint
- a családi jogi szükségintézkedésekkel foglalkozó ajánlás.

XII. ÖSSZEGZÉS

Dolgozatom célja az volt, hogy megvizsgáljam a gyermekvédelmi gyámság régi-új jogintézményének szabályozását és gyakorlati működését, mivel többek között ez az intézmény hivatott a leginkább veszélyeztetett, legnagyobb mértékben kiszolgáltatott gyermekek védelmére.

E munka elkészítése során először a témával kapcsolatos hatályos jogszabályokat tanulmányoztam át, majd megismerkedtem az azt magyarázó, értelmező szakirodalommal, végül pedig a Szeged Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal Gyámhivatalánál töltött szakmai gyakorlatom tapasztalatait igyekeztem összefoglalni egy-egy fejezet kidolgozásakor.

Kutatásom azt bizonyította, hogy igenis szükség van e kérdéskör áttekintésére, mivel az általában véve nagyon alapos, precíz és logikus szabályozás bizonyos kérdésekben részben hiányzik. Itt például a gyámi-gondozói tanácsadó szerepére gondolok, aki a gyám gondozással-neveléssel kapcsolatos tevékenységét segíti és ellenőrzi. Igaz, hogy a hatályos szabályok már igen részletesen taglalják a tanácsadó feladatait, azonban a gyámhivatallal való kapcsolatának rendezése véleményem szerint még nem tökéletes. A gyámhivatal ugyanis egyszerűen nincs rászorítva arra, hogy a gyámi tanácsadóval rendszeresen és hatékonyan együttműködjön. Ez azért nagy probléma nézetem szerint, mert a gyámhivatalnak igen korlátozott a rálátása a gyámolt nevelésére-gondozására, vagyis a kiskorú mindennapi életére. Csak a komoly problémákat észleli. A gyámi tanácsadó feladatának lényegi része a gyámi tevékenység éppen e területének ellenőrzéséből, segítségéből állna, tehát tökéletesen kiegészítené és ezáltal segítené a gyámhivatal munkáját, megakadályozná a gyermek számára oly sok szenvedéssel járó helyzetek kialakulását.

A másik kritikus pont e jogintézménnyel kapcsolatban, hogy a legújabb szabályozás, úgy tűnik, ki akarja szélesíteni a tanácsadó feladatkörét azzal, hogy bizonyos gyámi jognyilatkozatok megtételéhez segítségnyújtási kötelezettséget ír elő számára. Ez, úgy gondolom, mindenképpen egy negatív fejlemény, hiszen elvonja a

figyelmet és az erőt a gondozás-nevelés ellenőrzéséről, segítségéről, holott e jogintézmény lényege, haszna éppen ebben állna.

Összességében véve azonban mindenképpen egy pozitív, megnyugtató kép alakult ki bennem a témát illetően: örömmel tapasztaltam a jogalkotó gondosságát, és csak helyeselni tudom körültekintő, a gyermek érdekét mindenek elé helyező szemléletmódját.

FELHASZNÁLT JOGSZABÁLYOK

- 1.) 1952. évi IV. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról
- 2.) 1959. évi IV. törvény a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről
- 3.) 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról
- 4.) 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról
- 5.) 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet a személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről
- 6.) 46/2003. (VIII. 8.) ESZCSM rendelete a 15/1998 (IV. 30.) NM rendelet módosításáról
- 7.) BH 1993. 703.
- 8.) BH 2000. 452.
- 9.) BH 2001. 61.
- 10.) EBH 2002. 719.
- 11.) EBH 2003. 846.
- 12.) Code civil 389-475. cikkei (Franciaország)
- 13.) Codice civile 343-413. cikkei (Olaszország)
- 14.) Código civil 1921-1972. cikkei (Portugália)
- 15.) Bürgerliches Gesetzbuch 1773-1895. szakasz (Németország)
Die Kinder- und Jugendhilfegesetz
- 16.) 1926. évi polgári törvénykönyv 346-438. cikk (Törökország)
- 17.) 1898. augusztus 19-i 34. sz. törvény a gyámságról (Finnország)
- 18.) 1949. június 10-i 381. sz. törvény a szülőkről (Svédország)
- 19.) 1347/2000/EK rendelet a házassági ügyekben és a házastársaknak a közös gyer-

mekek feletti szülői felügyeleti jogával kapcsolatos eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról

20.) 44/2001/EK rendelet a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról

21.) 470/2001/EK határozat a polgári és kereskedelmi ügyekben eljáró Európai Igazságügyi Hálózat létrehozásáról

22.) 743/2002/EK rendelet a polgári ügyekben történő igazságügyi együttműködés végrehajtását előmozdító tevékenység általános közösségi keretének létrehozásáról

23.) Szerződés egy európai alkotmány létrehozásáról – Tervezet, Európai Közigazgatási Szemle (a Magyar Jog mellélete), 2003/1-2. szám, 5-34.o.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1.) Béli Gábor: *Magyar jogtörténet – A tradicionális jog*
Dialog Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 1999
- 2.) Dr. Benedek Katalin: Az Európa Tanács családjogi tárgyú ajánlásai
Magyar Jog, 1993/10. szám, 627-629. o.
- 3.) Dr. Benedek Katalin: Az Európa Tanács családjogi tárgyú ajánlásai II.
Magyar Jog, 1993/11. szám, 696-698. o.
- 4.) Dr. Benedek Katalin: Az Európa Tanács családjogi tárgyú ajánlásai III.
Magyar Jog, 1993/12. szám, 755-757. o.
- 5.) Dr. Brósz Róbert – dr. Pólay Elemér – dr. Móra Mihály: *A római magánjog elemei*
Tankönyvkiadó, Budapest, 1972
- 6.) Dr. Csepeli Ágota: *Ügymenetmodell és iratmintatár a gyermekvédelmi és gyámügyi szakemberek számára*
Frames Production Service Kft., Budapest, 1998
- 7.) Dr. Csiky Ottó – dr. Filó Erika: *Magyar családjog*
HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2003
- 8.) Dr. Csizmadia Judit – dr. Németh László: *A gyámügyi igazgatás kézikönyve*
NOVORG International Kft., 1994.
- 9.) Degré Alajos: *A magyar gyámsági jog kialakulása a dualizmus korának gyámsági kódexéig*
ELTE Magyar Jogtörténeti Tanszék, Budapest, 1977
- 10.) Degré Alajos: *Feudális gyámsági jog Magyarországon,*
Kandidátusi Értekezés Tézisei, MTA, 1955
- 11.) Dr. Filó Erika – dr. Katonáné dr. Pehr Erika: *Gyermekevédelem, gyámügy*
HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 1998
- 12.) Gáspár Károly – Drosztné Kánnai Magdolna – Bán Gabriella: *„Se veled, se nélkülöd”, a gyermekek védelmének helye a hazai jogi és szociálpolitikai rendszerben*
Család, Gyermekek, Ifjúság, 2004/1. szám
- 13.) Hegedűs Andrea: *Családi jog – egyetemi jegyzet 2004*
Kis-Ker Bt., Szeged 2004

- 14.) Heinerné Barzó Tímea: Családi jog – egyetemi jegyzet
„NOVOTNI ALAPÍTVÁNY A MAGÁNJOG FEJLESZTÉSÉÉRT”, Miskolc, 2000, 2004
- 15.) Homoki Nagy Mária: A magyar magánjog történetének vázlata 1848-ig
JATEPress, Szeged 2001
- 16.) Jelenits István: A gyámügy története
Egyetemi Kiadó Nyomdaipari Rt., Pécs, 1943
- 17.) Jobbágyi Gábor: Személyi és családi jog
Szent István Társulat, 2002
- 18.) Mezey Barna (szerk.): Magyar Jogtörténet
Osiris Kiadó, Budapest, 1996
- 19.) Molnár Imre – Jakab Éva: Római jog
Diligens Bt., Szeged 2001
- 20.) Nizsalovszky Endre: A család jogi rendjének alapjai
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963
- 21.) Dr. Pap Tibor (átdolgozta Somfainé dr. Filó Erika): Magyar családjog
Tankönyvkiadó, Budapest, 1979
- 22.) Sipos László: A gyámsági jog és a gyámügy újraszabályozása a kiegyezés utáni kodifikációs folyamatban
Ügyészségi Értesítő, 1992/2-3. sz. 40. o.
- 23.) Szeibert Orsolya: Családi jog
Novissima Kiadó, Budapest, 2004
- 24.) Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások
Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003
- 25.) Weiss Emilia: Változások a magyar családjogban – különös tekintettel a gyermek jogairól szóló 1989. évi New-York-i Egyezményre
Közjegyzők Közlönye, 1998/ 9. sz.
- 26.) Dr. Zámbo Géza: Gyámság, gyermekvédelem, az intézeti gyámság problematikája
Acta Jur. et Pol., Szeged, 2003
- 27.) Dr. Zámbo Géza: A gyermekvédelmi gyámsághoz vezető új szakellátási formák és azok bírálata
Kontroll, 2004/1. szám, 72-82. old.

28.) Dr. Zámbo Géza: Gyámi-gondozói tanácsadás dilemmái
Magyar Jog, 2004/3. szám, 155-160. old.

29.) Dr. Zámbo Géza: Gyámság a római jogban és hatása a magyar gyámsági jog fejlődésére
Jogtudományi Közlöny, 2004. április, 129-139. old.

30.) Dr. Zámbo Géza: A gyámsági törvény (1877: XX. tc.) anyagi joga a szakirodalom tükrében
Acta Jur. et Pol., Szeged, 2004

31.) Dr. Zámbo Géza 2004-ben tartott közigazgatási jogi előadásainak anyaga

32.) Zsámbéki Eszter: A gyámi, gondozói munka tapasztalatai a fővárosi gyermekotthonokban
Család, Gyermek, Ifjúság, 2004., 37-38.o.

33.) Zsámbéki Eszter: A gyámi tanácsadó kompetenciái
Család, Gyermek, Ifjúság, 2002/3. szám

JEGYZETEK

- 1 Egyetértve dr. Csiky Ottóval és dr. Filó Erikával – Magyar családjog, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2003, 374.o.
- 2 1898. augusztus 19-i 34. sz. tv. a gyámságról: 1-3.§, 16-19.§, 26.§, 29.§, 31.§, 33.§, 37.§
- 3 1949. június 10-i 381. sz. tv. a szülőkről: 10. fejezet 3.§, 8.§, 13. fejezet 7.§, 17. fejezet 1.§
- 4 Polgári Törvénykönyv (Codigo civil): 1924-1925.§, 1935.§, 1951-1954.§
- 5 Polgári Törvénykönyv (Codice civile): 414-432.§
- 6 Polgári Törvénykönyv (Code civil): 389-391.§, 393-396.§, 407-416.§, 420.§, 423.§
- 7 Polgári Törvénykönyv (BGB): 1774.§, 1785-1785.§, 1792.§, KJHG (Die Kinder- und Jugendhilfegesetz): 54.§
- 8 Polgári Törvénykönyv (1926): 348-352.§, 363-375.§, 376-381.§
- 9 BH 2001. 61.
- 10 Csjt. 82.§ (1) bek.
- 11 Dr. Brósz Róbert – dr. Pólay Elemér – dr. Móra Mihály: A római magánjog elemei, Tankönyvkiadó, Bp., 1972, 171. o.
- 12 Dr. Brósz Róbert – dr. Pólay Elemér – dr. Móra Mihály: A római magánjog elemei, 172. o.
- 13 Dr. Brósz Róbert – dr. Pólay Elemér – dr. Móra Mihály: A római magánjog elemei, 172. o.
- 14 Molnár Imre – Jakab Éva: Római jog, Diligens Bt., Szeged, 2001.
- 15 Dr. Zámbo Géza megjelenésre leadott kéziratából – valószínűleg az Acta Jur.et Pol. hasábjain jelenik meg hamarosan. A kéziratban azoknak a külföldi törvénykönyveknek az elemzése is megtalálható, melyeket munkám során én is felhasználtam. A nemzetközi kitekintés elkészítésekor nagymértékben támaszkodtam ezen elemzésekre.
- 16 Dr. Zámbo Géza: Gyámság a római jogban és hatása a magyar gyámsági jog fejlődésére, Jogtudományi Közöny, 2004. április, 134.o.
- 17 Degré Alajos: Feudális gyámsági jog Magyarországon; Kandidátusi Értekezés Tézisei, MTA, 1955., 1. o.
- 18 Dr. Zámbo Géza: Gyámság a római jogban és hatása a magyar gyámsági jog fejlődésére, 135. o.
- 19 Degré Alajos: A magyar gyámsági jog kialakulása a dualizmus korának gyámsági kódexéig, ELTE Magyar Jogtörténeti Tanszék, Bp., 1977, 7-9. o.
- 20 Dr. Zámbo Géza: Gyámság a római jogban és hatása a magyar gyámsági jog fejlődésére, Jogtudományi Közöny, 2004. április, 135. o.
- 21 Jelenits István: A gyámügy története, Pécs Egyetemi Kiadó Nyomdaipari Rt., 26. o.
- Mezey Barna (szerk.): Magyar jogtörténet, Osiris Kiadó, Bp. 1996, 109. o.
- 22 Degré Alajos: A magyar gyámsági jog kialakulása a dualizmus korának gyámsági kódexéig, 11. o.

- 23 Béli Gábor: Magyar jogtörténet – A tradicionális jog, Dialóg Campus kiadó, Bp.-Pécs, 1999, 63. o.
- 24 Dr. Zámbo Géza: Gyámság a római jogban és hatása a magyar gyámsági jog fejlődésére, 137. o.
- 25 Dr. Zámbo Géza: Gyámság a római jogban és hatása a magyar gyámsági jog fejlődésére, 138. o.
- 26 Degré Alajos: A magyar gyámsági jog kialakulása a dualizmus korának gyámsági kódexéig, 17-20. o.
- 27 Béli Gábor: Magyar jogtörténet – A tradicionális jog, 63. o.
- 28 Tárkány Szűcs Ernő: Magyar jogi népszokások, Akadémiai Kiadó, Bp., 2003., 428. o.
- 29 Dr. Zámbo Géza: Gyámság a római jogban és hatása a magyar gyámsági jog fejlődésére, 139. o.
- 30 Tárkány Szűcs Ernő: Magyar jogi népszokások, 427. o.
- 31 Tárkány Szűcs Ernő: Magyar jogi népszokások, 428-429. o.
- 32 Jobbágyi Gábor: Személyi és családi jog, Szent István Társulat, 2002, 333. o.
- 33 Jobbágyi Gábor: Személyi és családi jog, 333. o.
- 34 Pap Tibor (átdolgozta Somfainé dr. Filó Erika): Magyar családjog, Tankönyvkiadó, Bp., 1979, 61-63. o.
- 35 Gáspár Károly – Drosztné Kánnai Magdolna – Bán Gabriella: "Se veled, se nélkülöd", a gyermekek védelmének helye a hazai jogi és szociálpolitikai rendszerben, Család, Gyermekek, Ifjúság, 2004/1. szám, 6-7. o.
- 36 Dr. Zámbo Géza: Gyámság, gyermekvédelem, az intézeti gyámság problematikája, Acta Jur. et Pol., Szeged, 2003, 29-35. o.
- 37 Dr. Zámbo Géza: Gyámság, gyermekvédelem, az intézeti gyámság problematikája, 29-31. o.
- 38 Dr. Zámbo Géza: Gyámság, gyermekvédelem, az intézeti gyámság problematikája, 34-35. o.
- 39 Csjt. 95.§ (1) bek.
- 40 Csjt. 96.§ (1) bek.
- 41 Csjt. 96.§ (1) bek.
- 42 Csjt. 96.§ (2) bek.
- 43 Csjt. 97.§ (3) bek.
- 44 Csjt. 98.§ (4) bek. a), b), c), d)
- 45 Csjt. 98.§ (1) bek.
- 46 Csjt. 97.§ (2) bek.
- 47 Csjt. 99.§ (1) bek.
- 48 Csjt. 99.§ (2) bek.
- 49 Csjt. 99.§ (3) bek.
- 50 Gyer. 37.§ (3) bek.
- 51 Csjt. 98.§ (2), (4) bek.
- 52 Gyvt. 91.§ (1) bek.
- 53 Gyvt. 86. § (1) bek.
- 54 Gyvt. 86. § (2) bek.
- 55 Gyvt. 55.§ (3). bek.
- 56 Gyvt. 86.§ (4) bek.

- 57 Gyvt.87.§
- 58 Dr. Hegedűs Andrea: Családi jog – Egyetemi jegyzet, Kis-Ker Bt., Szeged, 2004, 120-121.o.
- 59 Ptk. 12/A.§, 12/B.§, 12/C.§
- 60 Mindezekről a részletesebben: Ptk. 13. § valamint a 149/1997.(IX.10.) Korm. rend. (Gyer.) XX., XXI. fejezete
- 61 Gyvt. 87.§ (6) bek.
- 62 Gyvt. 87. § (4) bek.
- 63 Gyvt. 87. § (2), (3) bek.
- 64 Gyvt. 56. § (1), (3) bek.
- 65 Gyvt. 89.§ (1) bek.
- 66 Gyer.146. § (3), (5) bek. A vagyonkezelés alapvető szabályait a Gyer. XX. fejezetében találtam meg.
- 67 EBH 2002. 719.
- 68 Gyer. XVIII. fejezete
- 69 Gyer XXII. fejezete
- 70 Csjt. 110. § (2), (3) bek.
- 71 15/1998.(IV.30.) NM rendelet: 150-152.§
- 46/2003.(VIII.8.) ESZCSM rendelet: 89-90.§
- 72 EBH 2003. 846.
- 73 BH 2000. 452.
- 74 Egyetértve Zsámbéki Eszter megállapításaival (A gyámi-gondozói tanácsadói munka tapasztalatai a fővárosi gyermekotthonokban, Család, Gyermek, Ifjúság, 2004.)
- 75 Csjt. 104.§ (2) bek.
- 76 Csjt. 105.§
- 77 Gyer. 42.§ (1) b)
- 78 Gyer. 56.§ (2) bek., 28.§ (2) bek., 30.§ (3) bek.
- 79 Csjt.106.§ (1) bek.
- 80 Gyer. 143.§
- 81 Csjt. 106.§ (2)bek.-108.§
- 82 Az 1993.évi 703.számú BH is foglalkozott a kérdéssel, és nyomatékossította a törvényi szabályozást.
- 83 Gyer. 158.§ (3) bek., 160.§ (1) bek.
- 84 Dr. Csizmadia Judit – dr. Németh László: A gyámügyi igazgatás kézikönyve, NOVORG International Kft., 1994, 174-175.o.
- 85 Az alábbiak tekintetében ld.: Gyer. XXIII. fejezete
- 86 Gyer 164.§
- 87 Szerződés egy európai alkotmány létrehozásáról – tervezet, Európai Közigazgatási Szemle (a Magyar Jog melléklete), 2003., 1-2. szám, 5.o.
- 88 1347/2000/EK rendelet, 44/2001/EK rendelet, 470/2001/EK határozat, 743/2002/EK rendelet
- 89 A fejezet megírásakor dr. Benedek Katalin Az Európa Tanács családjogi tárgyú ajánlásai című cikksorozatára támaszkodtam. Magyar Jog , 1993/10. sz. , 1993/11.sz., 1993/12.szám

GAYER KRISZTINA

KONZULENS: DR. PAPP TEKLA EGYETEMI DOCENS

A BÁNYAKONCESSZIÓ

1. ELŐSZÓ

A természeti kincsek kiaknázása már ősidők óta foglalkoztatja az emberiséget. Az ásványi nyersanyagok kitermelése a történelmi múlt mélyére visszavezethető foglalkozásnak tekinthető. A bányászat fontosságát bizonyítja, hogy e tevékenység mindvégig a közösség szintjén mozgott, legyen az királyi haszonvétele, regalia vagy az állam szuverenitásának egyik megnyilvánulása.

Ezen túlmenően e tevékenység számos gazdasági, jogi és politikai vonásokkal bír. A jog szempontjából nézve több terület foglalkozik a bányajoggal, ilyen ágazatként említhető a polgári jog, a közigazgatási jog, a földjog és a napjainkban egyre inkább előtérbe kerülő környezetjog.

Magyarországon bányászati tevékenységről nagyjából a honfoglalás óta beszélhetünk. Az egyes ásványi nyersanyagok bányászata az elmúlt évszázadokban az adott társadalom igényei szerint alakult és fejlődött ki. A XVIII – XIX. század tudományos fejlődésének, az ipari forradalomnak köszönhetően új nyersanyagok kitermelése vált szükségessé. A középkorban virágzó só- és nemesfém-bányászat mellett – és egyre inkább helyett – fellendült a szén-bányászat, majd megjelent a kőolaj- és földgázkitermelés, a XX. századra pedig a bauxit-és uránbányászat került előtérbe.

Ezzel egyidőben, illetve ezt követően olyan új problémák jelentek meg mint a környezetvédelem, az ásványi vagyon szűkössége,

ehhez kapcsolódva a kiaknázás korlátozása és más, egyben hatékonyabb és környezetkímélőbb erőforrások előtérbe helyezése, ld. napenergia, szélerőművek.

E folyamat véleményem szerint egyre szigorúbb feltételeket, anyagi ráfordítást és nem utolsósorban jogi szabályozást igényel. A jogszabályi háttérrel, illetve általában a szabályozás kérdését említem azért is, mert a bányászat, a bányajog nem az a terület, ahol a jognak, amellyel kapcsolatban az ember lépten-nyomon cikkezik, tanulmányokba ütközik. Egyszerűen az a téma, amely iránt – már Lányi Bertalan szerint is, aki az 1800-as évek vége felé foglalkozott e kérdéssel – „a hazai jogászközösség túlnyomó része ...bizonyos idegenkedéssel viseltetik.”¹

Többek között a bányászat e „mostohasága” és ennek következtében nem mindennapisága miatt választottam ezt a témát.

A bányászati tevékenység jelenleg hatályos hazai szabályozását az 1993. évi XLVIII. törvény tartalmazza, amely mint ágazati jogszabály együtt alkalmazandó az 1991. évi XVI. törvénnyel. Ez utóbbi a koncesszióról szóló jogszabály, amely kerettörvényként a bányászatot állami monopól tevékenységnek minősíti és lehetővé teszi e tevékenység gyakorlásának más részére való átengedését koncessziós szerződés útján.

Mielőtt belekezdenék a téma kifejtésébe, szeretném jelezni, hogy a dolgozatban a véleményem szerint fontos gondolatokat, tényeket, illetve részösszefoglalásokat, saját mondanivalót formai szempontból elkülönítve kezelem.

2. A BÁNYÁSZATI TEVÉKENYSÉG GYAKORLÁSA KONCESSZIÓ ÚTJÁN

A jelenleg hatályos 1993.XLVIII.tv a bányászatról továbbra is úgy rendelkezik, hogy az ásványi nyersanyagok, valamint a geotermikus energia természetes előfordulásukban az állam tulajdonát képezik, a kőolaj(termékek) - a földgáz kivételével- és a szénhidrogén-gázok csővezetéken történő szállítása kizárólag állami tevékenység, de a piacgazdasági viszonyoknak megfelelően a korszerű szabályozás lehetővé teszi, hogy az állam nevében eljáró miniszter belföldi vagy külföldi jogi- és természetes személyekkel, valamint ezek jogi személyiség nélküli társaságaival kötött koncessziós szerződéssel meghatározott időre átengedheti:

- a) *zárt területen az ásványi nyersanyagok kutatását, feltárását, kitermelését;*
- b) *a kőolaj, a kőolajtermék, továbbá – a földgáz kivételével – az egyéb szénhidrogén-gáz szállítóvezetékek létesítését és üzemben tartását;*²

A törvény tehát meghatározza egyrészt a bányászati tevékenységek koncesszió szempontjából elhatárolható egyes szakaszait (kutatás, feltárás, kitermelés), másrészt az egyes bányászati koncessziók fajtáit.³ De mit is jelent maga a szó: **koncesszió**?

2.1. A koncesszió jelentése, fogalma

A koncessziót mint latin eredetű szót az *Idegen Szavak és Kifejezések Szótára* engedményként, kedvezményként, engedélyezésként értelmezi.

A koncesszióhoz mint fogalomhoz koronként eltérő jelentéstartalom társul attól függően, hogy az állam milyen mértékben kíván a gazdasági folyamatok részesévé válni.

Mást értettek a koncesszió alatt a XVII. században, előfordult, hogy "a kormányok a saját törvényeik alóli kivételek eladásával kereskedtek."⁴, ugyanakkor az a megoldás is ismert volt, hogy a gon-

doskodó állam a magára vállalt, de nem általa teljesített közszolgáltatásokkal összefüggésben alkalmazta a koncessziót.⁵

Hazánkban a II. világháborút követő történelme során csupán 1964-től nyílt lehetősége szűk körben arra, hogy vízügyi létesítményekre, majd 1988-tól a közúti közlekedésre koncessziós szerződést kössön⁶, az igazi áttörést csak a koncesszióról szóló 1991. évi XVI. törvény jelentette.

A koncesszióról szóló törvény megalkotásával olyan jogszabály született, amelyre mind a külföldi, mind a belföldi vállalkozók már régen és türelmetlenül vártak.⁷ A piacgazdaság kiépítésének időszakában szükségessé vált e jogintézmény törvényi szabályozása, összhangban ugyanis az Alkotmány 10.§-ának (2) bekezdésével, „Az állam kizárólagos tulajdonának, valamint kizárólagos gazdasági tevékenységének körét törvény határozza meg.”

Az 1991. évi XVI. törvény a koncessziót a kizárólagos állami, önkormányzati vagy önkormányzati társulási tulajdon hatékony működtetésének, valamint a kizárólagosan az állam vagy az önkormányzat hatáskörébe utalt tevékenységek gyakorlásának egyik lehetséges útjaként fogja fel.

Mivel az akkor hatályos magyar jogrendszer nem ismerte e jogintézményt, szükségessé vált annak definiálása: *„Az állam, illetőleg az önkormányzat (önkormányzati társulás) a törvényben tételesen meghatározott tevékenységek gyakorlásának jogát visszsterhes szerződéssel, időlegesen úgy engedi át, hogy a jogosultnak részleges piaci monopóliumot biztosít.”*⁸

A fogalom kiegészítendő azzal, hogy:

a) a koncesszió tárgya nemcsak meghatározott tevékenységek gyakorlása, hanem meghatározott vagyontárgyak létrehozása (az előállítás és annak finanszírozása elválhat) és működtetése is lehet (a koncesszornak rendelkeznie kell a birtoklás és a használat jogával, és részleges vagy teljes hasznosítási joggal); itt a facere jellegű magatartás csak másodlagos.

b) sok esetben teljes piaci monopóliumot nyerhet a jogosult

*a koncesszió révén.*⁹ (ld. kizárólagosság kérdésköre pl. a bányászatanban)

A törvény tehát azt a jogalkotói megfontolást tükrözi, hogy abban a szűk körben, ahol az állami (önkormányzati) gazdasági monopóliumok fenntartása továbbra is szükséges, ott e körülmény érdemi, valóságos rendelkezési jogot kell, hogy biztosítson az állam (önkormányzat) számára.

Ha az állam (önkormányzat) a tevékenységet nem a saját vállalkozásában valósítja meg, úgy törvényi szinten szabályozott, nyilvános eljárás keretei között választhatja ki a számára – és az általa képviselt közösség számára – legkedvezőbb ajánlatot tevő személyt, illetőleg szervezetet.¹⁰

2.2. A koncessziós jogviszony jellemzői

A koncesszióról szóló 1991. évi XVI. törvény az állami monopóliumok által érintett területek hatékony, a piaczgazdaságnak megfelelő működését kívánja elősegíteni. E keretek között a magyar jogrendszerben központi helyet elfoglaló magántulajdonnak is lehetősége van részt venni e tevékenységek gyakorlásában, sőt kifejezett jogpolitikai cél, hogy a gazdasági verseny e területen is éreztesse hatását.¹¹

Mégis szólni kell a koncesszió jogintézmények versenykorlátozó hatásáról: a gazdasági élet liberalizációja szükségképpen feltételezi, hogy annak szereplői (vállalkozók) egy adott tevékenység piacára szabadon beléphessenek. A belépés után a szelektáló hatást ne a jog, hanem a piaci verseny fejtsse ki.

Ennek érdekében fontos, hogy az üzletszerűen, vállalkozási céllal folytatni kívánt tevékenységek többségét csak hatósági engedély megadásától lehessen függővé tenni.

A hatósági engedélynek pedig nem az a célja, hogy a versenyt korlátozza, hanem a jognak az az eszköze, amely biztosítja, hogy egy adott piaci szereplő az általa végezni kívánt tevékenységhez megfelelő szakmai, személyi és tárgyi feltételekkel rendelkezzen.¹²

A koncesszióköteles tevékenységek estében azonban a vál-

lalkozót nem illeti meg alanyi jog a tevékenység gyakorlására, ehhez az szükséges, hogy azt az állam (önkormányzat) koncessziós szerződés útján átengedje.

„Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint az állami monopólium körébe vont tevékenység nem része a piaci szférának. A monopólium alapításának ugyanis éppen az a lényege, hogy valamely tevékenységi kört az állam kizárólag önmaga számára tart fenn, ami eleve kizárja a gazdasági versenyt.

Az már valójában részletkérdés, hogy az állam miként gyakorolja monopol jogát: kizárólag állami tulajdonban álló szervezetek útján, avagy belátása szerint más szervek részére történő koncesszióba adás útján, amikor is az állam tetszése szerint állapítja meg a koncesszióba adás feltételeit.”¹³

Azt azonban érdemes megjegyezni, hogy a verseny ebben az esetben is működik, ld. a koncesszióért pályázók ajánlatai konkurálnak egymással. Mégis, koncesszió alkalmazására egy viszonylag szűk, de jelentős szerepet játszó körben van lehetőség: csak olyan tevékenység gyakorlását lehet koncessziós szerződés megkötésétől függővé tenni, amely kizárólagos állami tevékenységnek minősül, vagy amely kizárólagos állami tulajdon, illetőleg forgalomképtelen önkormányzati törzsvagyon működtetéséhez kapcsolódik.¹⁴

A koncesszióról szóló törvény taxatív felsorolást ad a hatálya alá tartozó tevékenységekről, ennek itteni felsorolásától eltekintve megállapítható, hogy lényegében két nagy területet jelöl meg a jogszabály koncesszió alkalmazására:

a) Az egyik csoportba sorolhatók az ú.n. *közcélú nagyberuházások* – pl. országos közutak, repülőterek megvalósítása stb.

b) A másik csoportot pedig azok a *kizárólagos állami tevékenységek* alkotják, amelyek nem járnak együtt forgalomképtelen állami, illetve önkormányzati tulajdon létesítésével, ilyenek működtetésével, viszont kiemelten magas (extra-) profitot termelő képességgel bírnak – pl. játékkaszinók működtetése, de nem utolsó sorban a bányászat is ide tartozik.¹⁵

A koncesszió tulajdonképpen kifejezi részben az állam „kompromisszumkészségét” is:

Az állam ugyanis mindamellett, hogy egy meghatározott körben akár gazdasági, akár nemzetbiztonsági szempontok miatt nem kíván lemondani bizonyos vagyontárgyak tulajdonlásáról, illetőleg arról a jogáról, hogy a tevékenység gyakorlójának kijelöléséről rendelkezhessék, ugyanakkor lehetővé kívánja tenni, hogy a gazdasági tevékenység tényleges folytatója az állami vállalatok mellett vagy helyett a hatékonyabban működő magánszférából kerüljön ki.¹⁶

Fontos alkotmányos követelmény azonban – ha az állam folytat gazdálkodó, vállalkozó tevékenységet –, hogy a piacgazdaságban mindig el kell különíteni egymástól az állam közhatalmi, államigazgatási, illetve tulajdonosi, vállalkozói minőségét; *így az állam egyenrangú szereplője a gazdasági életnek.*¹⁷

Ez utóbbi kitétel felel meg az Alkotmány 9.§ (1) és (2) bekezdésében rögzített két alapelvének (tulajdonjog alanyainak egyenjogúsága, ill. gazdasági verseny szabadsága), valamint a piacgazdaság követelményének.

Ami a koncessziós jogviszony jellegéről elmondható, az általánosságban az, hogy ötvözi a magán- és közjogi elemeket, ennek során egy olyan „**sajátos jellegű jogintézmény**” jön létre, amely nem véletlenül került számos tanulmány vizsgálódásának középpontjába. Ezen elméletek egy része a koncesszió jogintézményét teljesen a magánjog körébe sorolja. Természetesen létezik az utóbbi nézet ellenpólusa is, mely a közigazgatási jog egyik intézményének tekinti a koncessziót, legtöbbjük azonban a koncesszió vegyes jogági jellegére hívja fel a figyelmet.

A magánjogi szerződés elmélet képviselője Kemenes Béla, aki a magánjogi kódexbe beilleszthető szerződéses viszonyt tekinti a koncessziót. Ezzel szemben Hanák András szerint a szóban forgó jogintézményt teljes egészében a közigazgatási jog körébe kell sorolni. A köztes álláspont képviselői között is van eltérés természetesen abban a tekintetben, hogy mekkora teret engednek a magán-, illetve a közjog térhódításának a koncesszió jogintézményével kapcsolat-

ban. E köztes nézet képviselői többek között Tóth Emese, Kovács István, Dantesz Péter, Imre Miklós és Bordás Mária.¹⁸

Dantesz Péter és Imre Miklós megfogalmazása szerint például a koncessziós jogviszony, olyan speciális jogviszony, amelyben a közjogi és a magánjogi elemek egyaránt jelen vannak és így a közjog és a magánjog határterületein elhelyezkedő vegyes jogviszony jön létre.¹⁹ A szerzők által említett jogviszony nem egyenlő arányúan vegyes jogviszony.

Közjogi elemek kétségtelenül megjelennek benne, és ezek vonatkozásában vegyes jogági jelenségről van szó, ugyanakkor nem húzhatunk egyenlőség jelet a koncessziós szerződés és a közigazgatási szerződés közé, hiszen az előbbinél a magánjogi dominancia vitathatatlan.²⁰

A fenti megállapítás igazolását szolgálja a közigazgatási szerződés fogalmának meghatározása, majd összevetése a koncessziós jogviszony jellemzőivel.

A közigazgatási szerződés ismérvei a következőképpen foglathatóak össze:

- a) a szerződés egyik alanya mindig közigazgatási szerv, vagy közjogi jogi személy;
- b) a kontraktus tartalmát mindig közigazgatási szerv állapíthatja meg;
- c) a megállapodás célja közszolgáltatás nyújtása, biztosítása;
- d) a közigazgatási szerv egyoldalú cselekményével módosíthatja, megszüntetheti a szerződést;
- e) a megállapodásból eredő jogviták a közigazgatási bíróság hatáskörébe tartoznak.

A fenti jellemzők a koncessziós szerződésre vetítve a következőképpen alakulnak: Az **a)** ismérv igaz a koncessziós jogviszonyra, hiszen az egyik szerződő fél az állam, illetve az önkormányzat (önkormányzati társulás), a **b)** pontban szereplő állítás már nem vonatkozhat a koncessziós szerződésre, mivel annak tartalmát a pályázati kiírás szigorú jogszabályi meghatározottsága, a pályázat nyertese által teljesítendő feltételek és a háttérben meghúzódó gaz-

dasági szükségszerűség befolyásolják. A c) jegy nem minden esetben igaz a koncessziós szerződésre, hiszen a köz szükségleteinek kielégítése mellett az állami, önkormányzati bevételek növelése szintén hangsúlyos szerepet kap, másrészt például a szerencsejátékok szervezés- és működtetésénél nem beszélhetünk a köz szolgálatáról, nem minden koncesszióköteles tevékenység és koncesszióba adható vagyontárgy célja a közszolgáltatás nyújtása. A d) lehetőség nem általánosan és nem automatikusan illeti meg az államot, önkormányzatot. Még akkor sem mondható, hogy teljes mértékben az alá-fölérendeltség érvényesül a koncessziós jogviszonyban, ha az államot, vagy az önkormányzatot megillető ellenőrzési, szerződésmódosítási, valamint a szerződést idő előtt megszüntető lehetőségek miatt a felek közötti magánjogi mellérendeltség a közjog felé tolódik el. Az e) pont nem alkalmazható a koncessziós szerződésre, mert az ebből eredő perek a hatáskörrel rendelkező és illetékes polgári bíróság előtt indíthatóak meg, az állam és az önkormányzat magánjogi jogalanyként jelenik meg a koncessziós jogviszonyban.

A fenti összevetés konklúziójaként megállapítható: azáltal, hogy a koncessziós szerződés rendelkezik közigazgatási szerződési elemekkel, még inkább a magánjog körébe vonható szerződésfajta, amely mögött jogági komplexitás búzódik meg.²¹

2.3. A kerettörvény (1991. évi XVI.tv.) és az ágazati törvények (jelen esetben az 1993. évi XLVIII.tv.) generalis-specialis viszonya

A koncessziós törvény olyan kerettörvény, mely a koncesszióköteles tevékenység folytatására vonatkozó alapvető, valamennyi ágazatra irányadó közös, kötelező szabályokat tartalmazza.

A hatálya alá tartozó tevékenységek azonban jelentősen különböznek egymástól, ezért a jogszabály kellő rugalmasságot kíván biztosítani annak érdekében, hogy az egymástól sok vonatkozásban eltérő tevékenységek sajátosságait a koncessziós szerződésekben érvényesíteni lehessen. Ezért a speciális részletszabályokat az ágazati törvények állapítják meg,²² ld. pl.: bányatörvény.

A koncesszióról szóló jogszabály jelenti ebben az esetben a *lex generalis*-t, az ágazati jogszabályok pedig *lex specialis*-ok a kerettörvényhez képest.

A „*lex specialis derogat legi generali*” elve alapján, ha egy ágazati törvény részletesebb szabályozást tartalmaz, mint a koncesszióról szóló törvény, természetesen az ágazati jogszabályt kell figyelembe venni, de az ágazati törvények csak a koncesszióról szóló törvény keretei között rendelkezhetnek, állapíthatnak meg részletszabályokat.²³

Ezzel a keretjogszabály behatárolja az ágazati jogszabályok mozgásterét a koncesszió kérdéskörével összefüggően.

Ami ezt a többszintű szabályozást illeti, nem hagyható figyelmen kívül az 1991. évi XVI.tv. azon rendelkezése, amely kimondja, hogy „Ha e törvény másképp nem rendelkezik, a koncessziós szerződésre a Polgári Törvénykönyv rendelkezéseit kell alkalmazni.”²⁴

Ez azt jelenti, hogy a *Ptk. (1959. évi IV.tv.) mögöttes, szubszidiárius jelleggel alkalmazandó azon esetekre, mikor a koncesszióról szóló jogszabály nem állapít meg eltérő rendelkezéseket.*

Ez a garanciális kitétel azért szükséges, mert pont a – korábban már említett – sajátos szabályozási jelleg miatt (közjogi vonások) a koncessziós törvény több esetben eltér a Ptk. általános szabályaitól pl. szerződés időtartamára, felmondásra, meghosszabbításra vonatkozó rendelkezések tekintetében.

Ebben a szabályozási rendszerben tehát a Polgári Törvénykönyv jelenti a legáltalánosabb szabályozást, amit a koncessziós törvény követ, a részletes rendelkezések pedig az ágazati jogszabályokban találhatóak meg, így pl. az 1993. évi XLVI-II.törvényben, amely a már többször említett és a dolgozat szempontjából fontos bányászati tevékenységet szabályozza.

3. AZ 1993. ÉVI XLVIII. TÖRVÉNY CÉLJA; A HATÁLYOS SZABÁLYOZÁS ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

A bányászati tevékenységet jelenleg szabályozó jogszabály céljaként a jogalkotó megemlíti az ásványi nyersanyagok bányászatának, a geotermikus energia kutatásának, kitermelésének, a szénhidrogén szállító vezetékek létesítésének és üzemeltetésének, továbbá az ezekhez kapcsolódó tevékenységeknek a szabályozását az élet, az egészség, a biztonság, a környezet és a tulajdon védelmével, valamint az ásvány- és geotermikus energiavagyon gazdálkodásával összhangban.²⁵

A megfogalmazásból kitűnik, hogy az 1993. évi XLVIII. törvényen egy olyan rendszert kívántak a jogszabály megalkotói létrehozni, amely lehetővé teszi a *bányászat korszerű, átfogó rendezését* figyelemmel nemcsak a szóban forgó gazdasági ágazat veszélyességét hangsúlyozó biztonsági követelményekre, stb., hanem olyan viszonylag újabb, a társadalom egészét érintő kérdésekre, mint például a természet védelme.

Ezen túlmenően az új bányatörvény megszünteti a hazai jogi szabályozás és a működő piacgazdasággal rendelkező országok szabályozásai között fennállt ellentmondásokat, korszerű intézményrendszerével és szabályozási megoldásaival megfelelően illeszthető a gazdaságilag fejlett országok törvényi szabályozásaihoz.²⁶

„A bányászat törvényi szabályozásának két kiindulási alapja lehetséges.”²⁷: az egyik esetben az ingatlan tulajdonjoga kiterjed az ásványi nyersanyagokra is – így az adott föld tulajdonjoga nem válik el az ásványkincsek tulajdonjától, egy kézben összpontosul; a másik megoldás szerint viszont nem, így az ingatlan és az ásványkincsek tulajdonjoga egymástól elkülönül.²⁸

„A bányászatról szóló törvény a szabályozás alapján az állam bányászati jogát fogadta el és azon alapuló *bányászati tevékeny-*

séget olyan állami monopol tevékenységnek minősíti, amelynek időleges gyakorlása koncessziós szerződéssel másnak átengedhető."²⁹

A koncesszió fontos eleme a *kizárólagosság*: Ilyen szerződést akkor kötnek, ha a vagyontárgy kizárólagos állami vagy önkormányzati tulajdonban van, illetőleg a tevékenységet csak az állam vagy az önkormányzat gyakorolhatja. *Ez a monopolhelyzet oldódik a koncessziós szerződés révén.*

Ennek részletes kifejtése előtt azonban szeretnék kitérni a törvényi szabályozás további jellemzőire általánosságban:

a) A jogszabály bizonyos tevékenységeket kivont a koncessziós rendszer alól és hatósági engedély alapján (*liberalizált tevékenységek*) végezhető tevékenységnek minősített (ld. Bt. 5-6.§), másrészt az 1991. évi XVI. törvény biztosította, hogy az egyébként koncesszió-köteles tevékenységet olyan gazdálkodó szervezet is végezhet, amelyben az állam, vagy az önkormányzat többségi tulajdoni részesedéssel, szavazati joggal vagy tartós kisebbségi állami tulajdoni részesedés esetén szavazatszöbbségi részvénnel rendelkezik. (ld. Ktv. 2.§(1) bek. a) pont).

b) A jogszabály céljában kifejezésre jutó korszerű rendezés igénye mutatkozik meg – a koncessziós rendszeren kívül – például abban, hogy a piacgazdaság követelményeinek megfelelően a törvényi szabályozás a bányászat állami irányítási rendszerét megszünteti és azt vállalkozási alapokra helyezi.

c) A kutatás és a kitermelés a bányavállalkozó kockázata, aki a kitermelt ásványi nyersanyagot tulajdont szerez. Az így megkapott szabad rendelkezési jog fejében azonban köteles az államnak törvényben meghatározott „ellenértéket” fizetni.³⁰

d) A bányászatra a piaci verseny szabályai érvényesek. Ez nemcsak a koncessziós pályázati rendszerben nyilvánul meg,

hanem abban is, hogy a különböző tevékenységi fázisok elvégzésére a törvény határidőket állapít meg.

e) A szabályozás különböző garanciákat tart fenn az állam részére a bányakárok, tájrendezéssel, stb. kapcsolatban.

f) Ezen túlmenően érvényre juttatja a környezet, a természet és a természeti erőforrások védelméhez fűződő társadalmi érdekeket.

g) A bányabiztonsági szabályozási rendszer kialakítása során figyelemmel van a törvény arra, hogy ne akadályozza az új műszaki-technológiai megoldások alkalmazását: a teljesítendő követelményeket és nem a megoldási módot kell pontosan megállapítani.³¹

h) Szintén sajátossága a törvénynek, hogy megtartja a bányajog évezredes fejlődése során kialakult jogintézményeket, így a bányatelek intézményét is.

Végül, de nem utolsó sorban az átfogó szabályozási rendszernek megfelelően kerül sor a bányászati igazgatás egységes intézményrendszerének rendezésére első fokon a területileg szervezett bányakapitányságok, másodfokon a Magyar Bányászati Hivatal révén.

A hatályos szabályozást azonban hosszú út előzi meg, ennek áttekintése szükségesnek bizonyul a jelenlegi állapot ismeretéhez.

4. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

A magyar bányajog történetének korszakolása egy-egy fontosabb jogalkotási eseményhez köthető, ezért a megszokottól eltérően nem tartom be a feudális kori periodizációt.

Az elmondottakra tekintettel a következő szakaszokról beszélhetünk a bányajog terén:

- a) a korai magyar bányajog (1000-1572)*
- b) a Miksa-féle bányarendtartás (1573-1853)*
- c) az Osztrák Általános Bányatörvény (1854-1945)*
- d) a bányászat államosítása (1946-1960)*
- e) az 1960. évi III. tv., a szocialista állam bányajoga*
- f) a jelenleg hatályos, a rendszerváltás után született 1993. évi XLVIII. tv. a bányászatról*

A bányászat államosítását és a szocialista állam bányajogát megtestesítő 1960. évi III. törvény keletkezési körülményeit a dolgozatomban egy alfejezetben említem, mert véleményem szerint a kettő összefüggésben van egymással.

4.1. A korai magyar bányajog

Annak ellenére, hogy a hazai bányajogról, bányászatról a honfoglalás kora óta szokásos beszélni, e tevékenység sokkal korábbra visszavezethető a Kárpát-medencében. Ennek régi nyomai hazánk területén különböző helyeken lelhetők fel. Ilyen ősi emlékként említhető meg a Lovas község határában feltárt festékbánya, amelyet a régészek az emberi történelem legrégibb ismert bányájaként tartanak számon. Ezen kívül számos kovabánya, illetve fémhasználati tárgyak árulkodnak arról, hogy ezen a helyen széles területre kiterjedő bányászati tevékenység folyt.

Honfoglaló őseink a kor viszonyaihoz képest fejlett só- és ércbányászatot találtak az új haza hegyeiben. Ezeket felújítva és továbbfejlesztve olyan ásványi anyagok kitermelése zajlott első sor-

ban, amelyek a kialakuló állam védelmével, pénzügyeivel függtek össze. Ide sorolhatók a nemesfémek, a vas, a réz, illetve a só. Hazánk arany-, ezüstkitermelése ebben az időszakban világvizonylatban is számottevő volt. Ami a bányászat jogi szabályozottságát illeti, összefüggő bányászati jogrendszerről ebben a korszakban nem beszélhetünk.

Általánosságban az mondható el az egész korai középkorról jogi szabályozottság tekintetében – sőt, ami még talán a Habsburg-uralomra is igaz –, hogy *a bányászati életviszonyok szabályozása kevésbé a központi államhatalom általános érvényű jogalkotása, mint inkább területi kiváltságok, privilégiumok útján, partikulárisan történt.* Az Árpád korból bányászati vonatkozású törvényünk nem maradt fenn.

Jelentősnek mondható *Károly Róbert* 1327–1328 közötti reformja, de ez sem öltött törvényi formát. Ezt a szabályozást erősítette meg 1351-ben dekrétum formában *I. Lajos*.

A királyt megillető bányászati joggal összefüggésben tartalmaztak rendelkezéseket *Zsigmond 1405. évi, I. Mátyás 1486. évi, II. Ulászló 1514. évi II-III. cikkelyei és II. Lajos 1523. évi V. dekrétumának 39. cikke.*

Ezeknél azonban lényegesebb a *partikuláris jogalkotás*, amely egy-egy fontosabb bányavidékhez, bányavároshoz kapcsolódott. A helyi szokásokon alapuló bányavidéki jogszabályok sokkal részletesebbek, időtállóbbak, mint egy-egy uralkodó próbálkozása arra nézve, hogy megteremtse a bányajog egész országra kiterjedő szabályozását.

A szokások, a szokások által meghatározott, s később a helyi bíróságok által elfogadott jogszokások átfogták a bányászattal kapcsolatos életviszonyok összességét. A XIII. század közepétől életbelépő helyi statútumok egyes vonatkozásait még a XX. század elején is érvényesnek tekintették – *pl. selmeci jog* –, törvénytöltő szerepet tölthettek be.

Forrásuk több irányú lehetett: külföldi vagy szomszédos bányavárosok joga, földesúri rendelkezés, de a helyi szokásjog, bármilyen forrásról is lévén szó, mindvégig motiváló szerepet töltött be. Legrégibb, legismertebb helyi jogként említésre méltó a selmeci

szokásokon kívül a körmöci bányajog, valamint az 1487-ben Kassán írásba foglalt több városra kiterjedő bányászati életviszonyokat szabályzó statútum.

A korai középkorról bányászati szempontból összességében elmondható, hogy *a bányászat joga kizárólag a királyt illette meg, uralkodói felségjogai közé tartozott. Az az elv uralkodott nálunk is – több más feudális európai állam mellett –, „... hogy a tulajdonosé földjének hozadéka, ameddig az eke elér, a bányatermékek, nemesércek és a só is a király kincstárát gyarapították.”*³²

Az udvar egyik legfontosabb bevételi forrásának tekinthető a bányákból származó jövedelem, ezért a nagyobb királyi haszonvételek – *iura regalia maiora* – közé sorolták. *„A királyi haszonvételeken regálékon bizonyos jogosítványokat értettek, amelyeknek jövedelmei a német-római birodalomban, de más országokban, így náluk is eredetileg kizárólag az államfőt illették.”*³³

Az Anjouk korában az állambáztartás legfőbb bevételei a regálék voltak. Károly Róbert bevezette a nemesérc monopóliumot. A földesuraknak megvolt a bányaszabadsága, de a talált nemesérc beváltására csak a királyi pénzverőkamaráknak volt joguk. Sótermelésre csak a király volt jogosult.

A bányászok a király részére termelésüknek már csak meghatározott hányadát voltak kötelesek beszolgáltatni. Ez volt az *urbura*, az érchen beszedett bányaadó. A XIII. század második felétől az is rendszeressé vált, hogy a király a bányászat jogát a birtokadományozással együtt a nagyobb földesuraknak és külön privilégium formájában szabad községeknek átengedte.

Ez az akkori társadalmi változásokkal állt összhangban: megerősödött a földesurak hatalma és kialakult a városok öngazgatása. A királyi hatalom átmeneti erősödése következett be *Mátyás* uralkodása alatt, aki a „zavaros” időkben nagymértékben lecsökkent regálé-jövedelmeket rendbe hozta, és a kincstár bevételeit e címen lényegesen fokozta. Ez azonban csak időszakos fellendülés volt, hiszen a *Jagellók* alatt a királyi jövedelem nagymértékben a szükséges színvonal alá csökkent. Ez a folyamat nem volt már visszafordítható, így *a király kizárólagos bányászati jogától hamarosan eljutunk a földesurak feltétlen bányaszabadságának elismeréséhez*, amely a központi hatalom gyengülését is eredményezte

többek között. Ezzel a folyamattal voltak összefüggésben a későbbi központosítási törekvések az udvar részéről, de ez a folyamat már átvezet a XVI. századra.

4.2. A Miksa-féle bányarendtartás

A korai magyar bányaajog tehát azzal zárult, hogy *a királyi batalom gyengülése folytán a bányászat joga a földesurak kezébe került*. Ez alapvetően még nem jelentette volna a bányászat hanyatlását, de az adott század körülményeit is figyelembe véve elmondható, hogy sajnos az általános válság nem volt elkerülhető. A földesurak ugyanis kellő tőke hiányában képtelenek voltak a szóban forgó gazdasági ágazat szinten való tartására. Ezt a negatív állapotot nagyban segítették az ország három részre szakadása, a kedvezőtlen közállapotok, a termelési költségek emelkedése, a fejlett technikai eszközök hiánya.

A Mohács utáni bányaajogunk alakulását, fejlődését alapvetően meghatározta az a tény, hogy hazánk uralkodói az elkövetkező négyszáz évben a világhatalomra törő Habsburg-házból kerültek ki. *Az említett négyszáz évet végig jellemezte az az ellentét, amelyben az európai koncepcióban gondolkodó uralkodók önös érdekei és az országos-rendi hagyományokhoz makacsul ragaszkodó birtokok nemessége, valamint a helyi hagyományokból engedni nem akaró bányavárosok érdekei álltak egymással szemben.*

„Az ellentmondásos helyzetet a következőkkel lehetne illusztrálni: az uralkodó saját nagyhatalmi szempontjait érvényesítve, európai szinten, korszerűen, de az ország érdekeit és hagyományait teljesen figyelmen kívül hagyva, a nemesség és a magyarországi bányaközösségek pedig a közvetlen saját és az ország érdekeit szem előtt nem tévesztve, görcsösen ragaszkodva azokhoz a hagyományokhoz, amelyek nemcsak a jogokat, hanem a korszerűtlenné vált termelési viszonyokat és technikai színvonalat is konzerválták, kívánták a bányászatot jogilag és igazgatásilag szabályozni.”³⁴

Tulajdonképpen ez utóbbi feudális hagyományokhoz való ragaszkodás és makacsság volt az oka annak, hogy országos, egységes bányaajogrendszer még jó néhány évszázadig nem alakult ki a magyar szabályozásban.

A korszak *kettősségét* jellemzi egyrészt *a földesurak bánya-*

szabadságának az elismerése, amely az ásványkincseknek a földbirtokhoz való tartozását jelentette, másrészt bevezetésre került a **Miksa-féle bányarendtartás**, amely a hatalom központosítását tűzte ki célul a bányászati felségjogra mint alapelve támaszkodva.

A központosítási törekvések már I. Ferdinánd király uralkodásának idején elkezdődtek, hiszen szinte egy évtized alatt az egész ország bányászatát irányítása alá vette részben mint kincstári birtokos, részben mint az ország uralkodója.

1548-ban elérkezettnek látta az időt arra, hogy a Habsburg korona alatt egyesített országok bányajogát és bányavezetését egységesítse az alsó-ausztriai kamara irányítása alatt. A magyar országgyűlés a tervezet ellen számos kifogást emelt, lényeges tételeit nem fogadta el. Ennek ellenére egyes helyeken kihirdetésre került, de gyakorlati alkalmazására nem került sor. Ezt többszöri átdolgozások után számos kihirdetés követi, pl. Miksa 1565-ben, de az utóbbi próbálkozások is sikertelennek bizonyultak.

Ennek oka, hogy a hét alsó-magyarországi bányaváros ragaszkodott a több évszázados és helyi viszonylatokhoz igazodó statútumaihoz és privilégiumaihoz, mindez olyan lényeges és nagyszámú módosítását eredményezte volna a szabályzatnak, hogy alapvető céljától fosztotta volna meg a rendeletet. Ez a látszólag feloldhatatlan helyzet *kompromisszumos megoldást* eredményezett, amely abban nyilvánult meg, hogy a változatlan szövegű szabályzathoz „*Erläuterungen*”-ként *hozzácsatolták a körmöcbányai és újbányai, valamint a selmecebányai, besztercebányai, bélabányai, bakabányai és ligetbányai privilégiumok, statútumok kivonatos gyűjteményét.*

A Miksa-féle szövegbe foglalt rendelkezések csak akkor nyertek alkalmazást, ha a felvilágosító szabályok az adott kérdésre nem adtak végleges irányutatót. Így 1573. február 16-án kihirdették és nyomtatásban meg is jelentették a szabályzatot, amely Miksa-féle bányarendtartás néven vált általánosan ismertté és amely másodlagos (szubszidiárius) jogforrásként érvényesülhetett csupán a bányavárosok írásba foglalt szokásjoga mögött. A rendtartás és a helyi szabályok összhangját pótrendeletek biztosították.

A rendtartás öt részre tagolódik, a Bevezetésen kívül 46 cikkből áll. A bányászati jog tekintetében a *merev bűbéri bányaregálé* elvét tette magáévá. Ez már a Bevezető részben is kitűnik:

„Minden bányamű és lelőhely a művelésükhöz szükséges erdőkkel és vizekkel királyi kamerális vagyonná válik és se a földesurak, se a városok királyi engedély nélkül bányaművelést nem végezhetnek, bányavámot vagy bányabért nem követelhetnek.”³⁵

A szöveg a király személyes jogát deklarálja a bányatulajdonra és a bányászati jogra nézve. Ez eleve sértette a földesúri bányaszabadságot.

A szabályzat foglalkozik többek között a bányák nyitásával, telepítésével, bányaműveléssel, mértékek meghatározásával és felsorolásával, bányagazgatással, bányagazdasággal. Részletesen taglalja a bányabírószági és eljárásjogi, valamint a kártérítés ide vonatkozó kérdéseit is. Ezt követően a bányaművelés termékeivel, a különféle ércekkel, mosott arannyal, a kohászati feldolgozás módszereivel, az előállított arany és ezüst beváltásával foglalkozik. A bányavárosok felvilágosító szabályai szinte pontról - pontra követik a szabályzat cikkeit, persze előtérbe helyezve a régi statútumok alapján élő helyi szokásokat.

Wenczel Gusztáv jellemzése a Miksa-féle rendtartásról: *„Európa XVI. századi bányajogában nem jelent újdonságot; két forrásra támaszkodik: a bamberg-karintiai és a Ferdinánd-féle ausztriai szabályzatra; alapvetően ellentétben van a batályban lévő magyarországi országos bányajog elveivel. Ezért sohasem lett törvény nyé Magyarországon, csak a bányabíróságok magánjogává (lex privata).*

A bányászati felségjogot (*ius regale minerale*) osztrák minta alapján fogalmazza meg. Az országos jogszabályok eddig kizárólag latin nyelven születtek: ez az első német nyelvű. A bányarendtartás technikai színvonala jobban megfelelt az akkori bányászat érdekeinek, mint a több évszázados helyi statútumok, de a számos idegen elem következtében bevezetése sok nehézségbe és meg nem értésbe ütközött.”³⁶

A Miksa-féle bányarendtartás országos joggá tehát csak szubszidiárius jelleggel válhatott volna, de hogy jelentősége ezen a

szerepen mégis túlmutat, annak köszönhető, hogy – Werbőczy Hármaskönyvéhez hasonlóan – a bíróságok ítélezésükben alkalmazni kezdték.

Az évszázadot, illetve hazánk történelmének ezt az időszakát végig kísérik az uralkodó, a rendek és bányavárosok harcai saját érdekeikért. Ezt bizonyítja pl. az 1574. évi 19.tc., amelyben az ország továbbra is ragaszkodott a földesúri bányaszabadsághoz. A bányavárosok általában az ország törvényei alá tartozást támogatták, mely egyben régi kiváltságaik elismerését is jelentette.

A magyar bányajog fejlődése csak a XVIII. századtól indul meg ismét. Különösen *Mária Terézia* és fia, *II. József* uralkodása alatt születtek jelentősebb reform törekvések, amelyek a török uralom alól felszabadult ország és a Habsburg-irányítás alá került Erdély bányászatát igyekeztek a mélypontról felfejleszteni. Fontosabb jogforrásként megemlíthetők pl. *Mária Terézia* 1766-os munkarendtartása, valamint pl. *II. József*nek a bányaregálé gyakorlásáról szóló 1781. évi és az 1788. évi rendeletei.

A XVIII. század közepéig a bányászati igazgatás átfogó, egységes szervezetéről nem beszélhetünk. *II. József* a bányai igazgatást is megreformálta: 1788-ban kerületi bányatörvényszékeket és a távolabb fekvő bányahelyeken bányabírószági helyetteségeket szervezett. 1854-ig ezek voltak Magyarországon a bányai igazgatási és bányatörvénykezési hatóságok.

Az 1790/91-es országgyűlés eredménye az 1791. évi 22.tc., amely a bányaugyet a magyar udvari kamara alá rendelte, de a bányauigy gazdasági szabályozását az uralkodó magának tartotta fenn: a bányatörvényeket és a bányászati bíraskodás kérdéseit az országgyűlés, de a bányászati gazdálkodás szabályozását, mint a király jogköréhez tartozót, a király részére tartja fenn.³⁷ A bányászati kamarai igazgatás nyelve egyébként kezdettől fogva a német volt.

Az 1791. évi, az 1827. évi és az 1844. évi bányatörvény-javaslatok jelezték a szükséges bányajogi reformtörekvéseket, de elfogadásra nem kerültek. Az egységes szabályozás még a XIX. század közepéig várat magára.

4.3. Az Osztrák Általános Bányatörvény

A XIX. században az egységes bányajogi szabályozás szükségességét nem pusztán annak hiánya, hanem olyan gazdasági és társadalmi változások tették szükségessé, mint az ipar tőkés alapon történt rendkívüli méretű és ütemű fejlődése. A bányászat ebben az időben még kisüzemi jelleget mutat. Ez az állapot azonban sokáig nem volt tartható, annál is inkább, mert új ásványkincsek jelentek meg, amelyek kitermeléséhez fejlettebb technikára volt szükség.

Ez utóbbi viszont a nagyobb anyagi ráfordítás igénye miatt nem volt kivitelezhető egyrészt partikuláris jogi szabályozottsággal, másrészt tőkeszegény környezetben. Ilyen új ásványkincsek voltak a nem érces ásványi nyersanyagok, pl. a betonit; ezen kívül a kaolin, tűzálló agyagfélék, a kovaföld később a mangánérc, a XX. század elején pedig a szénhidrogén-származékok, stb.

„Ahogy a XVI. század merkantilista bányászati törekvéseit idegen jogi rendszer szolgálta, ugyanúgy idegen törvény, az abszolutizmus idején kibocsátott osztrák törvény volt hivatva elősegíteni a polgári átalakulást, a fejlődésben meggyorsult ipari kapitalizmus bányászati érdekeit is.”³⁸

Az 1854. május 23-án császári nyílt paranccsal „bevezetett” **Osztrák Általános Bányatörvény** hazánkban tulajdonképpen hivatalosan 1961-ig hatályban volt. A törvény jelentőségét növeli többek között az is, hogy a közép-európai országok legtöbbszörének területén alkalmazták. Magyarországon kötelező erejét annak köszönhette, hogy az 1861-es Országbírói Értekezleten elfogadott *Ideiglenes Törvénykezési Szabályok* „a bányajognak törvény általi végleges megállapításáig”³⁹ átmenetileg hatályban tartotta. Mivel azonban a magyar bányatörvény – néhány jogszabálytervezetet leszámítva – még száz évet váratott magára, az Osztrák Általános Bányatörvény átvészelve a kapitalizmust, még az államosítás idején is hatályban maradt néhány évig.

A törvényről elmondható, hogy több vonatkozásban feudális elemeket őriz, ezáltal az akkori viszonyokhoz képest néhány kérdésben korszerűtlen.

A jogszabályt 1849-ben egy bizottság készítette elő. Ennek feladata az volt, hogy olyan szabályozást hozzon létre, amelyet a Habsburg

uralom egész területére alkalmazni lehet. Ez azt eredményezte, hogy a bizottság nem vehetett figyelembe konkrét viszonyokat, általánosságban vizsgálta ezt a gazdasági ágat, éppen ezért egy ideális állapotból indult ki. Az alaptípus, amelyre ez a törvény épül a kisüzemi fémbányászat, ez a kapitalista átalakulás közepette nem nevezhető korszerű megoldásnak.

Ami a bányászati jogot illeti, a törvény a földben lévő ásványi nyersanyagokkal való rendelkezés jogát korlátok közé szorította azáltal, hogy a „bányaúrjog” intézményével az uralkodó a fontosabb ásványkincseket magának tartotta fenn. Ezek közé tartozott a kén, a timsó, a konyhasó, a gálic, a grafit, a bauxit és a szénhidrogének.

Ami vitás esetet képezett az hazánkban a szén volt, ezt az 1861-es Országbírói Értekezlet a nagybirtokosok nyomására kivette a fenntartott ásványi nyersanyagok köréből. A fent említett ásványok kutatását és kitermelését csak engedély alapján lehetett végezni. Így a bányászati jog bárki számára hozzáférhetővé vált, aki ingatlan-szerzési képességgel bírt.

Ami a banyaúrjog tartalmát illeti, vagyis hogy mik képezték az uralkodó jogát a bányászat terén, felsorolás szintjén ez a következőket jelentette:

a) a bányák és a tárnák adományozása(tulajdonjog)

b) a banyaüzem feletti felügyelet

c) a banyaművelés ellenében pénzszolgáltatás követelése

d) a kibányászott nemesfémek kizárólagos felvásárlása

A földtulajdoniól az ásványi nyersanyagok tulajdonjoga elvált. Ez azt eredményezte, hogy az ingatlantulajdonos csak az uralkodótól (államtól) kapott adomány megléte esetén kutathatta fel és termelhette ki a földjében található ásványkincseket.

A banyaúrjog nem az uralkodó személyes, hanem államfői főhatalmából származó különleges joga volt, amely már a Miksa-féle banyaarendtartásban is szerepel. A hűbéri elv megnyilvánulása ezen kívül, hogy a törvény az adományozás jogforrásául a *Berglehens-*

recht-et jelölte meg, így az adomány a feudalizmus legtipikusabb fogalmának, a hűbéri *Lehen*-nek felelt meg.⁴⁰

Az, hogy a bányatörvény egyes ásványi nyersanyagokat az állam részére tartott fenn, másokat pedig a földtulajdonos számára szabadnak nyilvánított, nem minősül újdonságnak a maga korában, mert ez a törvény kiadásakor általános jelenségeként minősíthető.

A bányatulajdon részletes kifejtésétől itt eltekintenek, mert a bányászat kapcsán a tulajdoni viszonyok történelmi alakulására egy későbbi vázlatpontban visszatérek majd.

Az 1854-es szabályozás által említett társulási formákról is az mondható el összességében, hogy már korábban jelentkeztek Közép-Európában. Kezdeti formájukat az jellemezte, hogy tagjai egyúttal a bányák tulajdonosai és munkásai is voltak. Később a társulás tagjai részvényszerűen osztoztak a tulajdonon, az üzemet forgótőkével látták el.

E társulási formák egyikét kodifikálta a bányatörvény. A tulajdonközösség a bányavállalkozás folytatására való társulás, amelyre alapvetően a magánjog általános szabályai voltak az irányadók, azokkal az eltérésekkel, amelyeket a bányatörvény állapított meg.⁴¹ *Alapvetően tehát magánjogi elvekre épülő társaságról beszélhetünk, az eltérések pedig az ágazat sajátosságaiból adódnak, amelyekre a bányatörvény – hasonlóan a mai szabályozáshoz – ad iránymutatást.*

Az eltérések bizonyos korlátokat jelentettek: a társulásban 16 személynél többen és 1/16-od résznél kisebb résszel nem vehettek részt.

A tulajdonosok szabadon rendelkezhettek a tulajdoni hányadukkal, azt eladhatták, elzálogosíthatták, stb. Ellenkező megállapodás hiányában a tulajdoni hányadokat egyenlőnek kellett tekinteni.

A tulajdonostársakat arányosan illették meg a hasznok, illetve arányosan viselték a terheket. A társulásban résztvevők jogviszonyait rendszerint társasági szerződés szabályozta, ami bányahatósági jóváhagyást igényelt.

Ha a társulás a tulajdonközösség szabályai szerint nem volt megvalósítható, főleg ha a bányatulajdont 16-od résznél kisebb részekre

kívánták felosztani, a bányatörvény arra kényszerítette a tulajdonos társakat, hogy *bányatársulatot* alakítsanak.⁴²

E „kénysértársulatban” a bányavagyont mint osztatlan egészet vezették be a bányatelekkönyvbe. A társulat *jogi személy* volt és a tagok felelősségét a törvény vagyoni hányadaik erejéig állapította meg. A bányatársulatban a tagok között a bányavagyon eszmeileg volt részekre osztva, minden rész azt a hányadot fejezte ki, amellyel az illető tag a társulati vagyonban részt vett. A részt *kuxának* nevezték. Az eszmei felosztás korlátok között érvényesült:

„A bányatársulati vagyon 128 bányarésznél, egy bányarész 100 résznél többre nem osztható.”⁴³ A társulati tagok számára ún. *bányarészhányad-jegyet* állítottak ki, ezen tüntették fel a részvételi arányokat. A jegyek az ingók természetével bírtak, ezek alapján történt a javak felosztása, a pótfizetések követelése, stb. A *bányatársulati könyvet*, amely a bányatársakat és a részesedésüket tartja nyilván, a bányahatóságok vezetik, tartják nyilván.

A bányatársulat szervei: *az igazgató és a közgyűlés*. Ami kicsit a mai szabályozásban a *közkereseti és a részvénytársaság lényegi különbségét illeti, az jelenik meg ebben az időben a bányatársulat és a bányatulajdonos részvénytársaság között: az előbbi inkább személyegyesülés, az utóbbi pedig a tőkék egyesülése. A társasági forma részletes kifejtése többek között azért is fontos, mert a jelenleg hatályos bányajogi szabályozásnak több társasági jogi vetülete is van.*

Az Osztrák Általános Bányatörvény a társasági forma szabályozásának tekintetében sem értékelhető előrelépésként, mert némi eltéréssel a Miksa-féle rendtartás szabályait tartotta fenn.

A felszíni ingatlan használatával kapcsolatban ismeri a törvény a bányaszolgálat intézményét, de ez is a megelőző évek gyakorlatát idézi. Részletes szabályok találhatók a bányászat állami felügyeletére vonatkozóan, de a hangsúly nem a veszélyek megelőzésére esik, hanem az utólagos büntetésre.

A sok negatívum ellenére korszerűnek tekinthetőek a kutatásra, a vízhasználatra és a bányaművek együttműködésére vonatkozó rendelkezések.

Ami összességében elmondható erről az igencsak szép kort megért törvényről az az, hogy *korszerű jogi megoldások helyett*

*általában a feudalizmusból átmentett intézményekkel igyekezett kielégíteni a kapitalista gazdaság igényeit.*⁴⁴

Az 1945 után végbemenő gazdasági és politikai változások szele azonban új szabályozást igényelt.

4.4. Az államosítás korának bányajogi szabályozása és az 1960. évi III. törvény

Korábban már említettem, hogy az 1854. évi osztrák bányatörvény tulajdonképpen Magyarországon 1961-ig hatályban volt. Ez azonban nem jelenti azt, hogy 1945 után ne történtek volna olyan lényeges módosítások többek között a bányászat terén is, amelyek az időközben gyökeresen megváltozott politikai, társadalmi és gazdasági viszonyokat voltak hivatva elősegíteni.

Az azonban ismételten nem mondható el e jogterületről, hogy annak átfogó szabályozására sor került volna. A II. világháború lezárását követő újjáépítés során a korszakváltást az állami gazdaságirányítás, a magántulajdonban lévő termelőeszközök állami kezelése és a tervszerű gazdálkodás jelentette.

Az állami bányászat megszervezése és a tervgazdálkodás követelményeinek megfelelő kialakítása több ütemben történt. Ahogy az osztrák bányatörvény idején is fontos és vitás szerepet képviselt a szén, a tervgazdálkodás első lépése szintén a szénbányászathoz kapcsolódott: az 1946. évi XIII. törvény ugyanis a szénbányászat államosításáról intézkedett.

Ezzel megszűnt a földtulajdonosi szénjog, állami tulajdonba kerültek az ásványszén feltárására adományozott bányatelkek alkotórészeikkel, tartozékaikkal és a hozzájuk esetlegesen kapcsolódó bányaszolgalmakkal együtt. A törvény a kutatás és a bányaművelés jogát az állam részére tartotta fenn.

Hasonló rendelkezéseket tartalmazott az 1948. évi XIII. törvény, amely a bauxitbányászat és az alumíniumtermelés államosításáról szólt. A bányászat többi ágazata is hasonló átszervezésen esett át 1948-ban és 1949-ben.

Végül, de nem utolsó sorban a folyamat alkotmányos háttérét meghatározó alapszabály is megszületett az 1949. évi XX. törvénnyel, amely kimondta, hogy *a föld méhének kincsei és a*

***bányák az egész nép vagyonaként az állam tulajdonát képezik.*⁴⁵**

Ez a nagyszabású, mindenre – gazdaságra, társadalomra, politikára – kiterjedő átalakítás a régi bányatörvény szinte valamennyi rendelkezését feleslegessé tette. Ezzel ellentétben a bányászatot érintő jogi szabályozás fő forrásai ebben az időben a *kormányhatározatok és a miniszteri rendeletek* voltak.

Példaként megemlíthető a 9050/1948. számú Korm. rendelet, amely a bányászat, a kutatás és a tüzelőanyag előállítás egységes irányítását az iparügyi miniszterre bízta. Ezen kívül a bányagazgatás kapcsán említést érdemelnek az 1025/1955.(II.20.) MT sz. és az 1024/1955.(II.20.) MT sz. rendeletek, amelyek két közvetlenül a Minisztertanácsához tartozó főhatóságot hoztak létre (Országos Bányaműszaki Főfelügyelőség; Országos Földtani Főigazgatóság).

Ezek *alacsonyabb szintű jogszabályok*, ezért nem voltak alkalmazhatók arra, hogy a már lassan száz éves bányatörvény elmaradottságát orvosolják. Történtek kísérletek a módosításra, ezek a novellák 1948-ra, illetve 1949-re el is készültek, de mivel az Alkotmány rendelkezései folytán *a bányászat szakított a magángazdálkodás rendszerével*, új, egységes bányatörvény vált szükségessé.

Ennek előkészületei zajlottak az 50-es évek elején, de siker nem koronázta a munkálatokat részben azért, mert a gazdasági viszonyokban az átalakulás még folyamatban volt, részben pedig hiányoztak az egyéb kodifikációs előfeltételek pl. a polgári jog és a földjog területén.

*Általánossá vált az a nézet, hogy az egységes bányászati kodifikáció is előmozdíthatja az állami és gazdasági szervek gyors, hatásos és biztonságos működését a bányászati életviszonyok rendezése terén.*⁴⁶

Ezt követően 1957-ben indultak meg a törvényt előkészítő munkálatok azzal, hogy tapasztalatok gyűjtése céljából modern külföldi bányatörvények kerültek feldolgozásra, pl. a lengyel, a csehszlovák bányatörvények, az NDK újabb bányászati szabályozásai, az ide vonatkozó egyes szovjet határozatok mellett az angol, az osztrák és a francia bányászati jogalkotás termékei képezték vizs-

gálat tárgyát. Ezzel párhuzamosan zajlott az utóbbi évtizedekben kiadott bányajogi részletszabályok felülvizsgálata.

Gyorsította a folyamatot a készülő *Polgári Törvénykönyv*, továbbá az *államigazgatási eljárás általános szabályairól* szóló 1957. évi IV. törvény. A kodifikációs munkát az e célra létrehozott három bizottság: a szerkesztő-, az előkészítő és a szövegező bizottság végezte.

A végleges változatot az Országgyűlés 1960. december 1-jén tárgyalta le és fogadta el. Kihirdetése az *1960. évi III. törvényként (Bt.)* történt meg. *A Bt. a tervutasításos gazdasági rendszernek megfelelően a bányászatot állami monopóliumként kezelte, amely kifejezésre jut abban, hogy a bányászat kizárólag az államot megillető tevékenység volt, amelyet saját vállalatai útján folytatt.* A felszínen előforduló kavics, kő, homok és agyag kitermelésére a föld tulajdonosa volt jogosult, feltéve, hogy az állam ezekre az ásványi nyersanyagokra nem érvényesítette bányászati jogát.^{47 48}

A szocialista állam bányajogát is érintette természetesen a gazdasági, politikai változások szele. Ennek megnyilvánulása például a 14/1969.(III.28.) számú Korm. rendelet, amely az új gazdasági mechanizmus szellemének megfelelően a Bt. végrehajtási rendeletének (9/1961.) novellájaként értékelhető. Szintén az 1969-es évhez köthető az a jogi norma, amely a gáz termelését, szállítását és szolgáltatását szabályozta, majd az ennek kiegészítését tartalmazó 1/1977. (IV.6.) NIM. sz. rendelet, valamint a 9/1970 (VII.1.) NIM. sz. rendelet és a módosítást tartalmazó 11/1982. (VIII.18.) IpM sz. rendelet.⁴⁹

Az új, rendszerváltás után megalkotott bányatörvény (1993. évi XLVIII.tv.) keletkezésének körülményeit, illetve a létrehozásának szükségességét megalapozó változásokat nem tartom annyira a múlt részének, hogy arról a történeti részben írjak, ezért a batályos szabályozás keretében fogok erről szót ejteni.

Amit viszont mindenképpen fontosnak tartok – a történeti rész összefoglalásaként –, az az, hogy bogyan is alakultak a tulajdoni viszonyok a bányászat kapcsán hazánk történelme során.

4.5. A bányászat által érintett tulajdoni viszonyok változásai a magyar állam kialakulásától a rendszerváltásig

„Az állam szempontjából sohasem volt közömbös, hogy a bányakincseket rejtő földek kinek a tulajdonában, birtokában vannak, ki jogosult a bányavagyon kitermelésére és kit illet a kitermelt ásványvagyon.”⁵⁰

Lányi Bertalan szerint a törvényhozás kétféle módon rendezheti a bányászat viszonyát a földtulajdonhoz. Vagy azt az álláspontot fogadja el: hogy a föld belsejében található ásványok szükségszerűen a föld területének tartozékát képezik, s mint ilyenek a földtulajdonos kizárólagos rendelkezése alá esnek; avagy bizonyos ásványnemekre a föld tulajdonosának jogi uralma nem terjed ki.⁵¹, ezért az utóbbi esetben az ásványi nyersanyag az uralkodó, később a helyére lépő állam kizárólagos tulajdona.

Hazánkban az állami szervezet kialakulása után a királyi hatalom vált a bányamívelési jog erőforrásává.⁵² Ennek megnyilvánulása az ún. bányaregálé, „mely a bányászatnak a földtulajdontól való tényleges különválását az állami hatalom legfőbb tekintélyével sanctionálta.”⁵³

Az Árpád-házi királyok idején a királyi felségjog tárgyát képező bányászat jelentette a korona bevételeinek legfontosabb részét. A bányák királyi tulajdont képeztek, a bányamívelés joga pedig fenntartott királyi jog, melyet a fejedelem saját közegei által vagy önmagá gyakorol, vagy annak gyakorlását a jövedelem bizonyos részének lekötése mellett vagy másnemű bányaadózás fejében másoknak átengedi.⁵⁴

Egy következő fejlődési lépcsőfokot jelent a bányaművelés szabadságának elfogadása a XVI. században, amely földtulajdontól független bányamívelési jog megalapítását szolgálta.

Ez a fogalom Németországban alakult ki (Bergbaufreiheit) és a bányaregálé ellenpólusának nevezhető. *Lányi Bertalan* szerint semmi szükség sincsen arra, hogy a bányamívelési jog önállóságának s a bányaművelés szabadságának megalapítása végett a bányas

regálé fictiójához folyamodjunk, csupán az állami szuverenitás megnyilvánulására van szükség a bányászat szabályozása kapcsán, méghozzá „a tulajdon magánjogi és társadalmi elemeinek összhangba hozatalával.”⁵⁵

A tulajdon magánjogi eleme abban rejlik, hogy „A tulajdonos jogosítva van a tulajdonához tartozó dologgal kénye-kedve szerint rendelkezni... ez a joga kiterjed a felszíni területekre, a föld feletti légűrre és a felszíni terület alatti földtestre.”⁵⁶ A társadalmi elem pedig abból fakad, hogy az államnak bizonyos esetekben, a köz érdekében joga van a tulajdonos feltétlen rendelkezési jogát korlátozni:

„Ha ... az állam arra a meggyőződésre jut, hogy a bányászat felvirágoztatását csak úgy mozdíthatja elő, s a bányatermékek forgalomba hozatalából várható gazdasági előnyökben a társadalom összességét csak úgy részesítheti, hogy ha a bányamívelést e földtulajdontól önállósítja, ezzel kapcsolatban a bányamívelési jognak megszerzését mindenkire nézve lehetővé teszi, s ekként a bányamívelés szabadságát minden irányban megvalósítja: akkor hatalmában áll a kiválóbb közgazdasági fontossággal bíró ásványoknak kiaknázási jogát a tulajdonjog tartalmából kiválasztani.”⁵⁷

A bányaszabadság fogalma esetén azonban az is említést érdemel, hogy a földtulajdonost megillető rendelkezési jog csak olyan mértékben eshet korlátozás alá, amilyen mértékben azt a bányamívelés szabadságában megnyilatkozó közgazdasági érdek feltétlenül megköveteli.⁵⁸ Ebből pedig az következik, hogy „a bányamívelési szabadság tárgyát képező ásványok mindaddig a földtest részül (pars fundi) tekintendők, míg fel nem találtnak s rendszeres- kiaknázási... munka tárgyául tétetni nem szándékoltnak.”⁵⁹

A XVI-XVIII. századra tehát általánosan elfogadottá válik a bányaszabadság elve a bányaregáléval szemben, az 1854. évi Osztrák Általános Bányatörvény azonban nem egészen ezt mutatja, hiszen feudális vonása, hogy a bányaregálé elvét tartja fenn a bányajog alapjaként.

A törvény a bányaregálé (bányafőúri jog) alatt azt a fejedelmi jogot érti, melynél fogva bizonyos, természeti telepeken előforduló

ásványok a fejedelem kizáró rendelkezésének tartatnak fenn.⁶⁰ Ezeket az ásványokat nevezték ebben az időben *fenntartott ásványkincseknek*.

Az osztrák bányatörvény azonban a feudális elemen kívül kimondja azt is, hogy „... a ki törvény szerint ingatlant szerezhethet és bírhat, az bányaművelési jogosítványok nyerésére és bányák birtokának szerzésére is képes.”⁶¹ *Tebát a törvény a bányaművelési szabadságot tartja szem előtt, de hogy ennek lehetővé tételét biztosítsa, a bányaregálé eszméjét állítja fel.*

Az uralkodói felségjog elve a XIX-XX. században már természetesen nem tartható fenn, ezt bizonyítják azok a jogalkotási kísérletek, amelyek az 1800-as évek második felétől tulajdonképpen az államosításig jellemezték a hazai bányajog fejlődését. Mivel azonban ezek megrekedtek az előkészület szintjén, az 1854-es bányatörvény feudális vonásait megőrizte az 1960-as évekig.

Ami az államosítás bányászatát tulajdonjogi szempontból érinti, az a következőképpen foglalható össze: a szóban forgó gazdasági ágazat teljesen állami irányítás alá kerül, magánjogi elemmel nem igazán találkozunk a szabályozás során. A bányászat kizárólag állam által végezhető tevékenység volt, a föld méhének kincsei pedig az állami tulajdon kizárólagos tárgyai között kerültek elhelyezésre.

1960. május 1-jétől egészen 1978. március elsejéig a föld méhének kincsein kívül az állami szocialista tulajdon tárgyait képezték még a Ptk. alapján a folyóvizek, a csatornák és a természetes tavak, valamint ezek medre, a folyóvíz elhagyott medre és a folyóban újonnan keletkezett sziget, a közutak és közterek, ezen kívül, ha a jogszabály kivételt nem tett az erdők és az alapvető munkaeszközök.

Ez a felsorolás 1978-ban kibővül a vízi utakkal, a vasúttal, a bankkal, a postával, a távíróval, a távbeszélővel, valamint a rádióval és a televízióval.

Ez a szabályozás megmaradt egészen a rendszerváltásig – pontosabban 1991. júniusáig –, és ténylegesen megfelelt annak a szocialista ideológiának, amely hazánkat egészen a rendszerváltásig jellemezte, nem felelt azonban meg a 90-es évek piacgazdaságának,

így 1991-től az állami tulajdon tárgyait a következők képezték: továbbra is a föld méhének kincsei, a folyóvizek, a csatornák és a természetes tavak, valamint ezek medre, a folyó elhagyott medre és a folyóban újonnan keletkezett sziget; ami újdonságot jelent viszont a felsorolásban, az a következő: az állami tulajdon tárgyai lettek az országos közutak, vasutak, vízi utak és az országos közforgalmú kikötők, a nemzetközi közforgalmú repülőtér, az ország területe feletti légtér, a távközlési alaphálózat és felhasználható frekvenciák, az atomenergiával kapcsolatos szolgáltatások, üzemi létesítmények, berendezések és nukleáris anyag, a közcélú villamosművek, az energiaszolgáltatás és -szállítás országos távvezeték-hálózata.

1991-től a hatályos szabályozásig természetesen hosszú út és számos Ptk. módosítás vezet, így a most alkalmazandó szabályok szerint az állami tulajdon kizárólagos tárgyai a következőképpen alakulnak: ide tartoznak a föld méhének kincsei változatlanul, a felszín alatti vizek, ezek természetes víztartó képződményei, a folyóvizek és a természetes tavak, valamint ezek medre, a folyó elhagyott medre és a folyóban újonnan keletkezett sziget, az országos közutak, vasutak, a nemzetközi kereskedelmi repülőtér, továbbá az ország területe feletti légtér, a távközlésre felhasználható frekvenciák, a hírközlő hálózatok működéséhez, hírközlési szolgáltatások nyújtásához, illetőleg hírközlő hálózatok és szolgáltatások együttműködéséhez szükséges azonosítók és ezek tartományai.

Összefoglalásként az állami tulajdon kizárólagos tárgyai kapcsán megállapítható, hogy ezek köre az elmúlt 40 év során mindig az adott társadalmi-gazdasági viszonyokhoz igazodott, így hol bővült a törvényi felsorolás, hol egyszerűsödött, a dolgozat témájához kapcsolódva viszont elmondható, hogy a föld méhének kincsei mindvégig az állami tulajdonhoz kötődnek, legyen az állami szocialista tulajdon, vagy csak „egyszerűen” a rendszerváltás után állami tulajdon.

5. ÚJ BÁNYAJOGI SZABÁLYOZÁS IGÉNYE A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN

Magyarországon a 80-as évek közepe táján körvonalazódott, hogy a szovjet mintára bevezetett tervutasításos rendszer sokáig nem tartható. Ezt igazolja az 1989-90-ben bekövetkező rendszerváltás, amely a nevéhez hűen teljesen más társadalmi, politikai és nem utolsósorban gazdasági változásokat vont maga után.

Azért nem gondolom, hogy erről az időszakról a történeti részben kellett volna szólnom, mert ennek az átalakulásnak a szelét még ma is érezzük, nem köthető csupán egy-két évhez.

A piacgazdasági rendszerre való átállás természetesen együtt járt a szinte minden területet átfogó jogszabályalkotással és -módosítással. A folyamat a bányajog területét sem kerülhette el, hiszen az akkor hatályos 1960. évi III. tv. még az államosítás korának „terméke”, és mint ilyen kizárólag állami irányítást és tevékenységet, illetve állami tulajdont ismert.

Ez sokáig nem volt tartható, többek között azért sem, mert például a bányák kimerülése folytán egyre mélyebb rétegekből kellett felszínre hozni az ásványkincseket, ez – figyelembe véve az akkori gazdasági helyzetet – kizárólag állami szerepvállalással nem volt kivitelezhető.

A 80-as évek végére korszerűtlenné vált állapot kedvezőtlen hatása már érzékelhető volt a bányaipar háttér ágazataiban is. A hazai szénbányászat a teljes ellehetetlenülés állapotába került.⁶² Nem beszélve arról, hogy ezzel összefüggésben olyan folyamat indult volna meg, amely tömeges bányabezárásokhoz és bányász-elbocsátásokhoz vezetett volna, ami részben így is bekövetkezett.

A bányajogi szabályozás módosításának szükségességére hívja fel a figyelmet a Magyar Jogban 1991-ben megjelent tanulmányával Dr. Prugberger Tamás.

A cikk a piacgazdasággal összhangban álló szabályozás egy lehet-

séges változatát mutatja be. Ebben a szerző a továbbiakban is különbséget tesz műszaki szempontból *mély- és külszíni fejtésű bányászat között*.

Ez a szabályozás nem jelent újdonságot, hiszen a különbségtétel az 1960.III. törvényben is szerepelt azzal, hogy a felszín alatti bányafejtés bármely ásvány esetében abszolút állami monopólium volt.

Míg a külszíni fejtésű bányatevékenység csak relatíve állami monopólium, mivel ez alól két kivétel a szövetkezetek, illetve az ingatlan tulajdonosok javára szólt: „...kavicsot, követ, homokot, agyagot és tőzeget külszíni fejtéssel iparszerűen a szövetkezetek is kitermelhettek a saját ingatlanjaik alatt húzódó talajrétegekből.”⁶³ Másrészt bármely ingatlan tulajdonos a saját szükségletére, vagyis nem értékesítési célzattal ezeket az ásványi kincseket kitermelheti.⁶⁴

Ami ezzel szemben újdonságot jelent a javaslatban, az a tulajdoni viszonyok megkülönböztetésében és a bányászati jog hasznosításában rejlik.

A tanulmány szerint a mélyfejtésű bányászatnál és a külszíni fejtésű nemes ásványoknál a föld méhének kincse tulajdonjoggal az államot illetné meg, és ugyanígy a bányászati jogosultság is.

Az állam azonban a bányászati jogát bármely bányatársaságnak átengedni lenne jogosult, függetlenül attól, hogy van-e benne állami vagyონrészesedés, vagy nincs, és hogy a nem állami vagyónrészesedések belföldiek, külföldiek, vagy pedig vegyesek. Ez esetben az állam a bányászati jogát mintegy bérbeadás útján hasznosítaná erre irányuló szerződéssel.⁶⁵

Ami ebből a szabályozási körből kimaradt, azt a nem nemes külszíni fejtésű ásványok jelentik. Ezekről akként rendelkezik a javaslat, miszerint a mészkő-, és homokkő, az agyag és kavics kitermelésénél a bányászati jog a földtulajdonost kellene, hogy megillesse. Bányászati tevékenységet azonban csak üzemeltetési engedély alapján folytathatna, egyébként pedig e jogát csak bérbeadás útján hasznosíthatná.⁶⁶

Számos módosító javaslat és tervezet után a magántulajdonosítás célul tűzése egyértelművé tette, hogy az érvényes bányatörvény más okokból már korábban is tervezett módosítása helyett *új bányatörvényre van szükség*.⁶⁷

Ezt testesíti meg az Országgyűlés által 1993. április 20-án elfogadott 1993. évi XLVIII. törvény a bányászatról.

Tehát a hatályos szabályozásra rátérve az általános jellemzők közül természetesen – a dolgozat témájához igazodva – *a bányászatot a koncesszió rendszerén keresztül, a koncessziós szerződést középpontba állítva kívánom bemutatni.*

Erre tekintettel a következő felosztásban szeretném először minden fejezetnél a koncessziós szerződést, majd az ágazati jogszabály rendelkezéseinek megfelelően a bányászati koncessziós szerződést tárgyalni:

- a) a szerződés alanyai*
- b) a szerződés tárgya (közvetlen, közvetett tárgy)*
- c) a szerződés megkötésének folyamata az előfeltételekkel együtt*
- d) érvényesség-hatályosság kérdése*
- e) a szerződés tartalma (jogok, kötelezettségek)*
- f) a teljesítés garanciái*
- g) a szerződés megszűnésének esetei*

Ezt megelőzően azonban a koncessziós szerződés általános jellemzőiről szeretnék szólni, mert ezeket tisztázva könnyebben értelmezhetőek mind a kerettörvény, mind az ágazati jogszabály rendelkezései.

6. A KONCESSZIÓS SZERZŐDÉS ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI, ATIPIKUS SZERZŐDÉSKÉNTI BEMUTATÁSA

A koncessziós szerződésről mint a magánjog körébe tartozó, közjogi vonásokat is magán viselő kontraktusról általános jellemzőit tekintve a következők mondhatóak el:

a) Visszterhes szerződés, hiszen a koncessziós törvény úgy rendelkezik, hogy „A koncesszió-köteles tevékenység gyakorlásának átengedéséről a felek visszterhes szerződésben rendelkezhetnek.”⁶⁸ A megfogalmazás alapján megállapítható, hogy a törvény kógens szabályként nem írja elő a koncessziós díj fizetésének kötelezettségét, a szerződésnek visszterhesnek kell lennie –, az állam vagy az önkormányzat (önkormányzati társulás) kizárólagos tulajdonában lévő vagyontárgyak birtoklásának, használatának és hasznosításának joga, illetve a koncesszió-köteles tevékenységek gyakorlásának joga csak ellentételezés fejében engedhető át.”⁶⁹ –, de a koncesszió átengedése ellentételezésének módjában a szerződő felek a koncessziós szerződésben a konkrét körülmények szem előtt tartásával határozhatnak.⁷⁰, vagyis az ágazati jogszabályok és ezek alapján a szerződő felek megállapodásai lesznek az irányadók. Ha a koncesszió ellenértékét koncessziós díjban határozzák meg, akkor ennek összegszerű kialakítását befolyásolhatják a következők:

a) az árak megállapításáról szóló 1990. évi LXXXVII.tv.

b) az ágazati miniszter megállapítási jogköre (bányászat esetén a gazdasági és közlekedési miniszter)

c) az ágazati törvény (jelen esetben az 1993. évi XLVIII.tv.) évi minimum díjelőírásai (Ktv.13.§(2)bek.)⁷¹

b) A koncessziós szerződést csak *határozott időre* lehet megkötni, határozatlan időre kötött koncessziós szerződés nem létezik, mert ez csaknem a koncessziós jog végleges átruházásával lenne egyenértékű.⁷² A Bt. (1993. évi XLVIII.tv.)

úgy rendelkezik, hogy „A koncessziós szerződés legfeljebb 35 évi időtartamra köthető, amely egy alkalommal, legfeljebb a koncessziós szerződés időtartamának felével, meghosszabbítható.”⁷³ A Bt. indokolása szerint ez az időtartam alkalmaznak mutatkozik arra, hogy az ásványvagyon gazdálkodási érdekek is érvényre jussanak, a rövid koncessziós időtartam ne kényszerítse a bányavállalkozót arra, hogy a kitermelés során rablógazdálkodást folytasson. A koncesszió időtartamának meghosszabbítási lehetősége az egyéb bányászati koncessziók (csővezetéki szállítás) esetében pedig a befektetői szándékok megvalósítását segíti elő. A bányászat kapcsán a határozott idejűség abban is megnyilvánul, hogy a törvény *időben szakaszolt ütemterveket* állapít meg, amelyet a bányavállalkozó köteles betartani.

c) A koncessziós szerződés – a lízing, faktoring, franchise, timesharing, stb. szerződések mellett – az ún. **atipikus szerződések** körébe tartozik. Az atipikus szerződéseknek nincs általános fogalma a polgári jogban, csak bizonyos ismérvek alapján mondhatjuk egy szerződésről, hogy az atipikus vagy „tipikus”, azaz a Ptk-ban nevesített két-(több)oldalú jogügylet; ugyanakkor az atipikus megállapodások önálló, sui generis szerződések. Az említett megkülönböztető ismérvek a következők, amelyek egyben a koncessziós szerződésre is jellemzők:

Nincs igazán magyar elnevezésük az atipikus szerződéseknek, hanem idegen eredetű nevük van. Ha mégis van magyar megfelelőjük, akkor több szóból álló (pl.: timesharing szerződés- az ingatlanok időben megosztott használati jogára irányuló szerződés). A koncesszió esetén korábban már említettem, hogy a latin eredetű szó engedményt, engedélyezést, kedvezményt jelent.

A szindikátusi és a franchise-szerződés kivételével az atipikus szerződések törvényi, kormányrendeleti szinten vagy implementált nemzetközi egyezmények révén kodifikálva lettek.

E megállapodások kapcsán az európai jogfejlődésben jogegységesítési törekvések figyelhetők meg (pl. 94/47 EK irányelv a timesharing szerződésről), melyek az európai uniós jogharmonizáció által a magyar szabályozásban is tükröződnek.

A Polgári Törvénykönyv „Egyes Szerződések” (Negyedik rész, III.cím) részében nem nevesített szerződésekről van szó, ezért a rájuk vonatkozó joganyag a külföldi minta és a hazai szokások sajátosságának vegyülete. Ehhez kapcsolódnak az atipikus szerződések szabályozására vonatkozó nézetek:

Az **abszorpció**s elmélet szerint az adott atipikus szerződéssel legtöbb hasonlóságot felmutató Ptk-beli nevesített szerződés elnyelné az atipikus megállapodás szabályait, vagyis e nézet szerint nincs szükség külön atipikus szabályozásra.

A **kombináció**s álláspont egyfajta „lista” abban a vonatkozásban, hogy az egyes atipikus szerződés különböző aspektusai mely Ptk-ban nevesített megállapodások rendelkezései szerint bírálhatóak el.

Egy következő lehetőséget vázol fel az **analogikus** elmélet, mely szerint a Ptk. szerződéseket érintő általános szabályait kellene analógia útján alkalmazni az atipikus szerződésekre.

Végül a **kreáció**s elmélet mondja ki azt – amit egyébként a jelenlegi jogalkotás is követ –, hogy az atipikus megállapodásokat komplikáltságuk miatt külön jogszabályok kodifikálása útján kell szabályozni.

Bár a Ptk-ban nem nevesített jogügyletekről van szó, a szerződések közös szabályait rájuk is alkalmazni kell, hiszen a Ptk.1.§(1) bek. szerint: „Az e viszonyokat – vagyis vagyoni és egyes személyi viszonyokat – szabályozó más jogszabályokat – ha eltérően nem rendelkeznek – e törvénnyel összhangban, e törvény rendelkezéseire figyelemmel kell értelmezni.” Ezen kívül az atipikus szerződésekre fokozottan érvényes a *típuszabadság* elve,

mely szerint „A szerződés tartalmát a felek szabadon állapíthatják meg. A szerződésekre vonatkozó rendelkezésektől egyező akarattal eltérhetnek, ha jogszabály az eltérést nem tiltja.” (Ptk.200.§(1)bek.)

Ezek a megállapodások általában az írásbeliséghez kapcsolódóan általános szerződési feltételeket tartalmaznak, ld. pl. a koncessziós pályázati kiírás elemeit.

Az általános szerződési feltételekkel összefüggésben az alakszerűségükről elmondható, hogy nem feltétel az írásbeliség (szindikátusi szerződés, faktoring-szerződés, franchise-szerződés), de mivel nem ritkán több száz oldalas jognyilatkozatokról van szó, így nem fordul elő gyakran, hogy szóban kötnék meg a fenti szerződéseket, ugyanakkor vannak olyan atipikus megállapodások, amelyeknél jogszabály írja elő az írásbeliséget, pl. koncessziós szerződés.

A szerződést kötő felek általában gazdálkodó szervezetek, tehát a Ptk.685.§ c) pontja alá tartoznak.⁷⁴

Hosszútávú piaci kapcsolatok szabályozására jönnek létre, így mindig tartós jogviszonyt rendeznek (kivéve a hálózati kereskedést és a távollevők között kötött szerződést). Ezen túlmenően pedig a szerződés alanyainak gazdasági és jogi érdekeit is a tartós kontraktuális kapcsolat szolgálja, és így nincs értelme minimális szerződési idő jogszabályi rögzítésének.⁷⁵

A koncessziós szerződést az atipikus szerződések körén belül egy szűkebb csoportba is be lehet sorolni, ugyanis az atipikus jogügyleteknek alapvetően két nagy csoportja létezik: az önálló és az önállótlán atipikus szerződések. Az utóbbiakról az mondható el, hogy mindig „valamire” ráépülve léteznek csak, ez vagy egy másik szerződés – pl. szindikátusi szerződés esetén –, vagy egy tevékenység – pl. konzorciós szerződés. A koncessziós szerződés az önálló atipikus szerződések körébe tartozik.⁷⁶

7. A SZERZŐDÉS ALANYAI

Az általános jellemzők vizsgálata után, a korábban említett tagolásnak megfelelően a koncessziós szerződés alanyairól a következők mondhatók el:

7.1. Koncessziós szerződés alanyai

Az állam, illetőleg az önkormányzat koncessziós szerződést a belföldi és külföldi természetes, és jogi személyekkel, valamint ezek jogi személyiség nélküli társaságaival kötheti meg.⁷⁷

A szerződési jogviszony egyik pólusán tehát az állam, önkormányzat (önkormányzati társulás) áll, a másik oldalon a szerződés megkötéséig akár belföldi, akár külföldi természetes, jogi személy, illetve az utóbbi jogi személyiség nélküli társaságai szerepelhetnek, ugyanis a nemzetközi beruházásvédelmi megállapodások kiemelt figyelmet fordítanak arra, hogy a fogadó állam a külföldi beruházónak is biztosítsa mindazon lehetőségeket, melyek az országban élő természetes személyeket, illetőleg a belföldi székhelyű cégeket megilletik.⁷⁸

Ezért a törvény kógens szabályként rendelkezik arról, hogy a külföldi jogalanyok a hazaiakkal azonos feltételek és esélyek mellett pályázzanak a koncesszió elnyeréséért. Másrészt a jogi személyiség nélküli „kategória” kisebb pontosításra szorul: „...a közkereseti és a betéti társaságot kell érteni a törvény idézett szövegrésze alatt...”, a kkt-vel és a bt-vel egy csoportba tartozó építőközösség és társasház-közösség – relatív jogképességük miatt – nem lehetnek koncessziósorok.

A polgári jogi társaságot...tulajdoni-vagyoni viszonyai és a társaság megszűnésének esetei nem teszik alkalmassá koncessziós szerződés kötésére.”⁷⁹

Az állam – mint ahogy azt már korábban említettem – polgári jogi jogalanyként jelenik meg a koncessziós jogviszonyban. A Ptk.28.§(1) bekezdése alapján az államot a polgári jogi jogviszonyokban a pénzügyminiszter képviseli, kivéve akkor, ha jogszabály ettől eltérően rendelkezik. A törvénynek ezt a diszpozitív megfogal-

mazását „kihasználva” a koncessziós jogviszonyokban a főszabálytól eltérően az egyes ágazati miniszterek járnak el.

Az önkormányzatoknál a koncessziós szerződés a közszolgáltatások ellátását elősegítő nagyberuházások megvalósításához kapcsolódik. Esetükben a szerződés megkötésének folyamata nem egy „személyhez” köthető, ugyanis a pályázat kiírására és annak elbírálására a képviselőtestület jogosult.⁸⁰ A szerződés aláírásának feladata azonban már a polgármesterre hárul.

A koncessziós szerződés másik pólusán pedig elválik egymástól a szerződés megkötésére és a későbbi tevékenység végzésére jogosult személye, ugyanis a törvény erejénél fogva a koncesszió jogosultjának személyében alanymódosulás következik be.⁸¹

A koncesszió-köteles tevékenység folytatására a koncessziós szerződést aláírónak az aláírástól számított kilencven napon belül saját részvételével működő belföldi székhelyű gazdasági társaságot kell alapítania.⁸²

Az alanymódosulásra a törvény indokolása szerint azért van szükség, hogy biztosítható legyen a koncesszió-köteles tevékenység biztonságos folytatásához szükséges tőke mennyiség, valamint hogy korlátozza az induló tőkének és a felhalmozott vagyonnak más tevékenységhez történő átcsoportosítását.⁸³

A koncessziós szerződés tehát csak a törvényben megállapított felfüggesztő feltétel bekövetkeztével (a koncessziós társaság létrejöttével: alapításával és cégnyilvántartásba vételével) válik hatályossá. Ha hiányzik a koncessziós társaság megalapítása: nem lép hatályba a koncessziós megállapodás.⁸⁴

7.2. A bányászati koncesszió esetén a szerződés alanyai

A bányászat esetén véleményem szerint a koncessziós szerződés alanyairól általánosságban elmondottak annyiban módosulnak, hogy mivel az ásványi nyersanyagok, valamint a geotermikus energia természetes előfordulásukban az állam tulajdonában állnak⁸⁵ és a kőolaj, a kőolajtermékek, továbbá – a földgáz kivételével – a szénhidrogén-gázok csővezetéken történő szállítása kizárólagos állami tevékenység,⁸⁶ így az állam mellett az önkormányzat – mint alter-

natíva – szerződéskötési partnerként nem jöhet szóba. Kizárólag az állam szerepelhet a szerződéses jogviszony egyik pólusán.

A másik oldalon a jogviszony szereplői a kerettörvényben már az előzőekben ismertetett belföldi vagy külföldi természetes, illetve jogi személy, valamint ezek jogi személyiség nélküli gazdasági társaságai lesznek (kkt.,bt.), természetesen azzal a kitételrel, hogy a bányatörvény által meghatározott feltételeknek meg kell felelniük.⁸⁷

A szerződés megkötése után pedig – az ágazati törvény rendelkezéseinek megfelelően – a bányászati koncesszió esetén is alanymódosulás következik be a jogosulti oldalon: A koncesszió jogosultjának a bányászati tevékenység végzésére az aláírástól számított 90 napon belül, saját részvételével, belföldi székhelyű gazdasági társaságot kell alapítania.⁸⁸ Több eredményes pályázat esetében természetesen koncesszióként külön-külön társaságot kell alapítani.

A bányatörvény a fenti rendelkezéstől egy esetben eltérést enged és kimondja, hogy nem kell gazdasági társaságot alapítani, ha a koncesszió jogosultja bányászati tevékenység végzésére létrehozott belföldi gazdálkodó szervezet.⁸⁹

A jogalkotó tehát értelmetlen időhúzásnak és felesleges kiadásnak tekintené, ha a koncessziós szerződés aláírója már eleve bányászati tevékenység végzésére létrehozott belföldi gazdálkodó szervezet, és ennek ellenére mégis létre kéne hoznia gyakorlatilag egy vele megegyező tevékenységű és szervezetű gazdasági társaságot.

Ezen túlmenően szabályozza az ágazati jogszabály az ún. liberalizált, vagyis koncessziós rendszer alól kivett, hatósági engedély alapján végezhető tevékenységeket,⁹⁰ a kerettörvény pedig lehetőséget biztosít arra, hogy az egyébként koncesszió-köteles tevékenységet többségi, állami tulajdonhányaddal működő vállalkozások végezhessék.⁹¹

8. A SZERZŐDÉS TÁRGYA

Bármilyen szerződésről is legyen szó, a megállapodás tárgya lehet közvetlen és közvetett.

8.1. A koncessziós szerződés tárgya

A koncessziós szerződés közvetlen tárgya tulajdonképpen egy jogi felhatalmazás, amelynek segítségével a koncesszió jogosultja lehetőséget kap meghatározott időre az állami, önkormányzati (önkormányzati társulási) tevékenység gyakorlására, illetve az állam kizárólagos tulajdonában (az önkormányzat törzsvagyonában) lévő dolognak birtoklására, használatára és hasznosítására.

E tevékenység többnyire az állam (önkormányzat) kizárólagos tulajdonában lévő vagyontárgy működtetéséből, vagy szolgáltatásából, vagy anyag termeléséből és forgalmazásából áll.⁹²

E tevékenységeket az 1991. XVI. törvény taxatív felsorolja, és olyan – korábban már említett – stratégiailag jelentős tevékenységek tartoznak ide, amelyek a nemzetgazdaság szempontjából kiemelkedő fontosságúak, valamint extraprofit termelő képességük számottevő.

Közvetett szerződési tárgyként a dolog jelenik meg, amelyen, vagy amellyel a koncesszió-köteles tevékenység megvalósítható⁹³ Ide tartoznak például az országos vagy önkormányzati törzsvagyon tárgyát képező közutak, közművek, műtárgyak, csatornák, stb.

Másrészt közvetett tárgy a tevékenység is, amelyre a jogi felhatalmazás vonatkozik:⁹⁴ csővezetékes termékszállítás és tárolás, a hasadó és sugárzó anyagok előállítása és forgalmazása, szerencsejátékok szervezése és működtetésére irányuló tevékenység, közforgalmú vasúti személyszállítás, a menetrend alapján trolibusszal végzett közforgalmú – közúti személyszállítás, az elektronikus közbeszerzési rendszer kialakítása és működtetése, bányászati kutatás és kitermelés, valamint az ezzel összefüggő bányászati melléktevékenységek.⁹⁵

Egyes ágazati jogszabályok kibővíthetik a szerződés tárgykörét a keretjogszabályhoz képest, pl. közúti közle-

kedésről, vízgazdálkodásról szóló törvények. Az 1993. évi XLVIII. törvény inkább pontosítja a koncessziós törvényhez képest a bányászati koncessziós tevékenységek körét.

8.2. A bányászati törvény speciális rendelkezései a szerződés tárgyát illetően

Az 1991. évi XVI. törvény tárgyi hatálya alá tartozik többek között a bányászati kutatás és kitermelés, valamint az ezzel összefüggő bányászati melléktevékenységek; a csővezetékes termékszállítás és tárolás⁹⁶, ennek részletesebb kifejtését a bányatörvény tartalmazza, amely lehetővé teszi:

a) zárt területen az ásványi nyersanyagok kutatását, feltárását, kitermelését

valamint

b) a kőolaj, a kőolajtermék, továbbá – a földgáz kivételével – az egyéb szénhidrogén-gáz szállítóvezetékek létesítését és üzemben tartását.⁹⁷

Itt megjegyezném, hogy a 2004. január 1-je előtti szabályozás még lehetővé tette a geotermikus energia kutatását és kitermelését koncessziós rendszer keretében, de a 2003. évi XLII. törvény – a földgázellátásról – következményeként, ez a hatályos szabályozásban már nem szerepel.

Az *a)* esetben a szerződés közvetlen tárgya a kutatás, feltárás, kitermelés (facere jellegű tevékenység), közvetett tárgya pedig – a dolog, amelyre a szerződés közvetlen tárgya irányul – az ásványi nyersanyag, amely természetes előfordulásában az állam tulajdonát képezi.

Viszont ha közvetlen tárgyként a jogi felhatalmazást említjük, akkor a kutatás, feltárás, kitermelés mint tevékenységek lesznek a szerződés közvetett tárgyai.

A *b)* eset közvetlen tárgya szállítóvezetékek létesítése és üzemben tartása (szintén facere jellegű tevékenység), közvetett tárgyként pedig a szállítóvezeték – természetesen kőolaj, kőolajtermék és

egyéb szénhidrogén-gázok vonatkozásában (kivéve: földgáz).
Másként vizsgálva a kérdést a szállítóvezetékek létesítése és üzemben tartása is lehet a koncessziós szerződés közvetett tárgya abban az esetben, ha a közvetlen tárgy a fentiekben már említett jogi felhatalmazás az állam részéről.

9. A KONCESSZIÓS SZERZŐDÉS MEGKÖTÉSE

A tényleges szerződéskötés előtt adódhatnak ú.n. előzetes feltételek, amelyek megszerzése, teljesítése nélkül a szerződéses jogviszony nem jöhet létre.

9.1. *Előzetes feltételek*

A koncessziós szerződés közjogi vonásaiból adódóan, illetve amiatt, hogy koncessziós megállapodás a nemzetgazdaság szempontjából kiemelkedő fontosságú tevékenység gyakorlására jön létre a legtöbb esetben – egyezőval a társadalom széles körét érintő szerződésről van szó -, az államot és az önkormányzatot a szerződéskötési folyamat megindítása előtt bizonyos kötelezettségek terhelik.⁹⁸ Ezek a Ktv.5.§(2) bek., a 7.§, illetve a 7/A.§ alapján a következők lehetnek:

a) Ha koncessziós szerződés olyan jog gyakorlásának átengedésére jön létre, amely az önkormányzat törvényben előírt kötelezettségének teljesítésére közvetlenül hatással van, a pályázat kiírásához az érintett önkormányzat egyetértése szükséges.⁹⁹

b) Ha olyan tevékenység koncessziós szerződés útján való gyakorlásáról van szó, amely hatósági engedélyhez kötött – a legtöbb tevékenység, amely így módon gyakorolható, hatósági engedélyhez kötött-, többek között a bányászati tevékenység is: az állam, illetőleg az önkormányzat a koncesszió-köteles tevékenység gyakorlásával összefüggésben szükséges hatósági engedély megadásának feltételeit az illetékes államigazgatási szervvel a pályázat kiírása előtt egyeztetni köteles.¹⁰⁰ A törvény idézett szakaszához fűzött indokolás szerint azonban az előzetes tájékoztatás nem eredményezi azt, hogy a hatósági engedélyezési jogkörben eljáró államigazgatási szerv az engedély kiadására előzetesen kötelezettséget vállalna; az ilyen kikötés semmis¹⁰¹, csupán arról van szó, hogy a jogalkotó szeretné kizárni a bármilyen jogszabályba ütközés lehetőségét is.

c) az illetékes gazdasági kamara véleményét kell kikérni a

pályázat kiírása előtt a Ktv. 1. §(1) bekezdésének a), c), d), f), valamint j)-m) pontjában meghatározott tevékenységek esetén.^{102, 103}

A fentiekhez képest speciális feltételeket az ágazati jogszabályok tartalmazzák, ilyen a bányatörvényben is található, pl. a környezetvédelmi előírások kapcsán.

9.2. A bányatörvény speciális rendelkezései az előzetes feltételekre vonatkozóan

Az előzetes feltételeket érintve csak az államot terhelő kötelezettségekről beszélhetünk, hiszen a bányászat esetében az önkormányzat nem jöhet szóba, mint koncesszióba adó.

a) A bányászat hatósági engedélyköteles tevékenység, ezt igazolja a Bt. 21.§-a, amely szerint „A bányavállalkozó a bányászati tevékenységet a bányafelügyelet engedélyével kezdheti meg, és az abban foglalt feltételek megtartásával végezheti.”; ezen túlmenően a felszín alatti víz kitermelésének engedélyezése során a bányahatóság szakhatóságként működik közre. Meghatározott ásványi nyersanyag kutatását pedig koncesszió esetén a munkaprogram elfogadásával – amely egyébként a koncessziós szerződés kötelező tartalmi eleme a bányászati tevékenységet figyelembe véve – engedélyezi a hatóság.¹⁰⁴

b) Továbbá speciális feltételként jelenik meg, hogy a bányászati tevékenységet jóváhagyott műszaki üzemi terv szerint kell végezni.¹⁰⁵ „A bányászati tevékenység biztonsági, egészségvédelmi, vízgazdálkodási, ásvány-vagyon gazdálkodási és környezetvédelmi követelményeit a műszaki üzemi tervben kell érvényre juttatni.”¹⁰⁶

Összességében elmondható, hogy a bányászati tevékenység folytatása során mindvégig figyelemmel kell lenni a környezetvédelmi, egészségvédelmi, tájrendezési, vagyonvédelmi előírásokra. Olyan intézmények bizonyítják ezt, mint pl. a biztonsági övezet kialakítása, ezen túlmenően a védőpillér létrehozása, a létesítési előírások, a bányatérkép

elkészítése, a bányászati tevékenység befejezésekor a tájrendezési munkálatok, különböző bányabiztonsági minősítések, stb.

c) Az illetékes gazdasági kamara véleményét pedig a bányászati tevékenységhez kapcsolódóan a csővezetékes termékszállítás és tárolás esetén kell kikérni.

A számos kötöttség, engedélyezési rendszer a bányászatot a köztgazgatási jog irányába tolja el még a koncesszió jogntézményén keresztül vizsgálva is.

9.3. A koncessziós szerződés megkötésének folyamata

A szerződés megkötésének szakaszai – *felhívás ajánlattételre, ajánlat megtétele, elfogadása*, végül a *szerződés megkötése* – alapvetően a Ptk. szabályaira épülnek (Ptk.211.§-215.§), az *eltérést a törvényben szabályozott eljárás, valamint a nyilvánosság adja.*

Az ajánlattételi felhívást a pályázat kiírása jelenti: A koncessziós szerződés megkötésére az állam, illetőleg az önkormányzat pályázatot köteles kiírni.¹⁰⁷

A pályázat általában nyilvános, kivéve ha zártkörű pályázat kiírását szükségessé tevő honvédelmi, illetőleg nemzetbiztonsági¹⁰⁸ érdek merül fel.

A pályázati rendszer garanciális szerepet tölt be: a nyilvánosság kontrollját építi be az állami, ill. önkormányzati vagyონműködtetésébe.

Az illetékes ágazati miniszternek a nyilvános pályázati felhívást legalább két országos napilapban, az önkormányzati képviselőtestületnek pedig a helyi napilapban kell megjelentetnie, legalább harminc nappal a koncessziós pályázatok benyújtási határidejének kezdő napja előtt.¹⁰⁹

Zártkörű pályázat esetén az érdekelteket egyidejűleg, közvetlenül kell a pályázatra felhívni.¹¹⁰

A pályázatnak vannak kötelező tartalmi elemei, amelyek tartalmazzák a pályázat elbírálásának szempontjait, valamint egyéb ele-

meket, illetve vannak ún. lehetséges elemei, amelyeket a pályázati kiírásnak „szükség esetén” kell csak tartalmaznia.

A tartalmi elemek felsorolásától itt eltekintek, mert a bányatörvény speciális rendelkezéseit vizsgálva ezek még szóba fognak kerülni, azonban az már az általános szabályokat vizsgálva elmondható, hogy a pályázati kiírás szükséges elemei főleg a jogi, pénzügyi feltételek körébe tartoznak: ...pl. a koncessziós díj legkisebb mértéke, árképzési szabályok..., országgyűlési jóváhagyásról szóló tájékoztatás.¹¹¹

A törvény a nyilvános felhívás után az ajánlatok megtételére vonatkozó szabályokat tartalmazza: „A pályázatok benyújtására nyitva álló időtartam nem lehet kevesebb hatvan napnál.”¹¹²

A koncessziós törvény eléggé szűkszavú e téren, a pályázat alaki és tartalmi követelményeit illetően nincsenek jogszabályban lefektetett elvárások, így a pályázatok a pályázati kiíráshoz igazodnak.¹¹³

A benyújtott pályázatok elbírálására a törvény szerint a pályázatok benyújtására előírt időtartam lejártát követő kilencven napon belül kell sort kerítenie az állam, illetve az önkormányzat nevében eljáró személynek, szervnek.¹¹⁴ „Az ágazati törvény a pályázat lebonyolításának módjára vonatkozóan további” szabályokat állapíthat meg.¹¹⁵

A szerződés létrejöttét az elfogadó nyilatkozat jelenti, ez a pályázat eredményének kihirdetésével és a nyertes személyének közlésével történik. A pályázat nyertese az, aki összességében az állam, illetőleg az önkormányzat számára a kiírásnak megfelelő legkedvezőbb ajánlatot tette.¹¹⁶ Vele fog az állam, ill. az önkormányzat szerződést kötni. A koncessziós szerződés írásban jön létre, ezt a szabályozandó kérdések nagy száma indokolja első sorban.

„A pályázat elbírálásáról a koncessziós szerződés megkötésétől számított harminc napon belül a megfelelő iratokhoz csatolandó emlékeztetőt kell készíteni.”¹¹⁷ Ennek részletes tartalmi elemeit a Ktv. 9/A.§-a, ill. az ágazati jogszabályok tartalmazzák, valamint min-

den olyan adatot magában foglalhat, amelyet bármelyik szerződő fél szükségesnek tart.

Az is előfordulhat, hogy az ágazati törvény az állam által kötendő egyes koncessziós szerződések létrejöttéhez az Országgyűlés jóváhagyását¹¹⁸ követeli meg.

E helyzet jogkövetkezménye a Ptk. 215.§(1) bekezdése szerint az, hogy a jóváhagyás megtörténtéig a szerződés nem jön létre, de a felek nyilatkozataikhoz kötve vannak, ha a jóváhagyás megtörténik, a szerződés megkötésének időpontjától hatályos lesz.

„Amennyiben a koncessziós szerződés aláírásától számított, kilencven napon belül azt az Országgyűlés nem hagyja jóvá, úgy a jogosult nyilatkozati kötöttségétől szabadul.”¹¹⁹

A fenti kitétel is azt bizonyítja, hogy egy koncessziós szerződés megkötése időben elbúzódo folyamat, de ez akkor is így van, ha az ágazati jogszabály országgyűlési jóváhagyást nem kíván meg.

A batósági engedély mint előzetes feltétel megszerzése után a koncessziós szerződés megkötésének folyamata az általános szabályokhoz mérten a következő:

9.4. A szerződés megkötésének folyamata a bányászatban

Magát a folyamatot – tehát a felbívást ajánlattételre, ajánlatok megtételét, elfogadó nyilatkozatot, majd a szerződés megkötését – nem tartom szükségesnek megismételni, mert a bányatörvény ezzel kapcsolatban nem tartalmaz a koncessziós törvényhez képest eltérő szabályokat.

Viszont, ami speciális tartalma miatt említést érdemel, az a pályázat kiírása kapcsán a hirdetmény tartalma, valamint az elbírálásra létrehozott Minősítő Bizottság intézménye.

A Bt.10.§ (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogy a koncessziós szerződés megkötésére a miniszter nyilvános pályázatot ír ki. Ezt követően a törvény meghatározza a pályázati kiírás kötelező tartalmi elemeit, ezeket alapvetően két csoportba sorolhatjuk aszerint, hogy azt a kerettörvény, vagy az ágazati jogszabály tartalmazza.

A következő táblázat ezt úgy próbálja szemléltetni, hogy a két jogszabály erre vonatkozó rendelkezéseit összevetve, egymásnak megfelelteti a mindkét törvényben szereplő tartalmi elemeket, ezen kívül pedig egy külön csoportot képez azon tartalmi elemek

részt, amelyek ugyan nem szerepelnek mindkét jogszabályban, vagy szerepelnek, de igazán megfeleltetésre nem alkalmasak, de az általánosság és a bányászati koncessziós pályázati kiírásnak is tartalmi elemei.

Kötelező tartalmi elemek a koncessziós törvény szerint	Közös tartalmi elemek	Kötelező tartalmi elemek a bányatörvény alapján
<i>a kötendő szerződés közvetett tárgya és az ezzel szervesen összefüggő kiegészítő tevékenységek</i>	<i>a pályázaton való részvétel feltételei (pl. részvételi díj...) és az elbírálás szempontjai (pl. a munkaprogram tartalma, a pályázatban meghatározottnál magasabb mértékű bányajáradék megfizetésének vállalása...)</i>	<i>a Bt. hatálya alá tartozó koncesszió-köteles tevékenység meghatározása</i>
<i>az átengedés területi terjedelme és a koncessziós jog kizárólagosságának kérdése¹²⁰</i>	<i>az átengedés időtartama</i>	<i>a pályázatra bocsátott terület térbeli lehatárolása barmadik személy esetleges jogának feltüntetésével</i>
<i>jogi, pénzügyi feltételek</i>	<i>a szerződés idő előtti megszűnésének feltételei</i>	<i>sikeres pályázat esetén a teljesítendő fizetési kötelezettségek (bányajáradék, stb.)</i>
	<i>az állam ellenőrzési jogait</i>	<i>az adott tevékenység szakmai, környezetvédelmi, földügyi, vízügyi, közegészségügyi, egészségvédelmi, természet- és tájvédelmi követelményei, valamint ezek teljesítésére szolgáló biztosíték-adási kötelezettség</i>
		<i>a munkaprogram főbb tartalmi követelményei</i>
		<i>a tájrendezésre, helyreállításra vonatkozó kikötések és biztosítékok (óvadék letétbe helyezése, stb.)</i>
		<i>a koncessziós társaság alapítási kényszerére vonatkozó tájékoztatás</i>
		<i>további feltételek - pl. kisajátítás költségeinek megtérítése, állami elővásárlási jog...¹²¹</i>

A törvény szerint azokat a pályázatokat kell elbírálni, amelyek a pályázati feltételeknek megfelelnek.¹²²

Ha például a pályázat részvételi díj befizetését írta elő, a pályázat értékelésénél azt is figyelembe kell venni, hogy a pályázó igazolta-e a részvételi díj megfizetését.¹²³

Egy másik eset az, ha többen együttesen pályáznak ugyanarra a koncessziós tevékenységre, vagy területre, ilyenkor kötelesek maguk közül képviselőt kijelölni és azt a pályázatukban feltüntetni.¹²⁴

„A pályázatok értékelésére a Magyar Bányászati Hivatal elnöke Minősítő Bizottságot hoz létre.” Ennek tagjai a következő minisztériumok képviselői:

- a) *Belügyminisztérium*
- b) *Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium*
- c) *Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium*
- d) *Gazdasági és Közlekedési Minisztérium*
- e) *Honvédelmi Minisztérium*
- f) *Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium*
- g) *Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma*
- h) *Pénzügyminisztérium, valamint az MGSZ (Magyar Geológiai Szolgálat) képviselője.*¹²⁵

A szerződés megkötéséig eltelt folyamatra vonatkozó határidők nem térnek el a koncessziós törvényben meghatározottaktól.

„A pályázat nyertesével a miniszter koncessziós szerződést köt. A koncessziós szerződés legfeljebb 35 évi időtartamra köthető, amely egy alkalommal, legfeljebb a koncessziós szerződés időtartamának felével, meghosszabbítható.”¹²⁶

10. A KONCESSZIÓS SZERZŐDÉS ÉRVÉNYESSÉGE, HATÁLYOSSÁGA

Egy szerződés akkor érvényes, ha a rá vonatkozó jogszabályokban foglalt alaki és tartalmi előírásoknak megfelelően zajlott le a szerződéskötési folyamat, és ez alapján kerül sor a megállapodás megkötésére.¹²⁷ A koncessziós szerződésnek tehát meg kell felelnie a koncessziós törvény követelményeinek, valamint a mögöttes jogszabály szerepét betöltő Ptk. rendelkezéseinek.

A koncessziós szerződés a koncessziós társaság megalakulásával (cégbejegyzéshez kötött) lép hatályba, ugyanis a koncessziós társaságot fogják megilletni a koncesszióval kapcsolatos jogok és őt fogják az ebből származó kötelezettségek is egyben terhelni. A koncessziós társaság jogosult arra, hogy a koncessziós tevékenység gyakorlását megkezdjé.¹²⁸

10.1. A bányászati koncessziós szerződés érvényessége, hatályossága

Itt csupán egyetlen egy hozzáfűznivalóm lenne, még pedig az, hogy bányászati koncesszió esetén a szerződés érvényességéhez szükséges, hogy az 1991. évi XVI. törvényen és a Ptk. rendelkezésein kívül a bányatörvény szabályainak is megfelelően mind alakilag, mind tartalmilag a szerződéskötési folyamat és az ezt követő megállapodás megkötése.

A hatályosság kapcsán ugyanaz mondható el, mint a fent már említett általános koncessziós szerződés esetében.

11. A KONCESSZIÓS SZERZŐDÉS TARTALMA

Bármilyen szerződésről is legyen szó, a megállapodás tartalmán a szerződést kötő felek jogainak és kötelezettségeinek összességét kell érteni.

11.1. Az államot illetve az önkormányzatot megillető jogosítványok

A szerződéses jogviszony egyik oldalán szereplő államot, illetve önkormányzatot megillető jogosítványok a következők:

a) A koncessziós szerződés visszterhességéből adódik, hogy az államot, önkormányzatot a koncessziós jogok átengedéseért ellenszolgáltatás illeti meg. Ez egyrészt a „koncesszió-köteles tevékenységgel összefüggésben létrejött kizárólagos állami tulajdonnak, vagy önkormányzati törzsvagyonnak minősülő vagyontárgy...”¹²⁹ tulajdonjogának megszerzését jelenti, amely az üzembehelyezés időpontjával kerül az állam, illetőleg az önkormányzat tulajdonába a koncessziós szerződésben rögzített feltételek szerint.¹³⁰

Másrészt jelenti a koncessziós díjat, amelynek részletes szabályait az ágazati jogszabályok határozzák meg: „Ha az ágazati törvény ellenszolgáltatásként koncessziós díj fizetését írja elő, úgy annak csak legkisebb összegét határozhatja meg. A koncessziós díj megfizetésének módjáról és mértékéről a koncessziós szerződésben kell rendelkezni.”¹³¹ Vagyis ezt a szerződést kötő felek szabadon állapíthatják meg, annyi megkötéssel, hogy a fizetés módja vagy időszakonkénti bizonyos összeg megfizetését, vagy a koncessziós társaság nyereségéből meghatározott hányadú részesedést jelenthet.

b) További jogosítvány az államot, önkormányzatot megillető ellenőrzési, felügyeleti jogkör. Az arra vonatkozó tájékoztatást, hogy a koncessziós szerződésben foglaltak betartásának ellenőrzése kapcsán az államot (önkormányzatot) milyen jogosítványok illetik meg¹³² már a pályázati kiírásnak is tartalmaznia kell.

c) Szintén jogosítványként lehet értékelni az államot, önkormányzatot megillető ún. védelmi jogot, amelynek segítségével a koncessziós tevékenység jogosultja (koncesszor) bizonyos cselekményeket csak az állam, önkormányzat engedélyével, jóváhagyásával tehet meg.

Példaként említhető, hogy a koncessziós társaság a koncesszió-köteles tevékenység gyakorlásának jogát az állam, illetőleg az önkormányzat hozzájárulása nélkül másra nem ruházhatja át, valamint azt másik gazdasági társaságba nem pénzbeli hozzájárulásként (apportként) nem viheti be.¹³³

d) Az államot (önkormányzatot) megilletheti a szerződés egyoldalú módosításának a joga, de csak abban az esetben, ha erre vonatkozóan a felek a koncessziós szerződésben megállapodtak.¹³⁴

11.2. A koncesszort megillető jogosítványok

A szerződéses jogviszony másik oldalán szereplő koncesszort megillető jogosítványok a következők:

a) A koncesszort a koncessziós szerződés alapján megilleti a „... koncesszió-köteles tevékenység gyakorlásának és a birtoklás, használat, hasznok szedésének joga, az állam kizárólagos tulajdonában lévő, illetőleg az önkormányzat törzsvagyonához tartozó vagyontárgyak felett”¹³⁵, de a koncessziós társaság a birtokába adott kizárólagos állami tulajdonnak, illetőleg önkormányzati törzsvagyonnak minősülő vagyontárgyra vonatkozó használati jogát nem idegenítheti el, valamint azt nem pénzbeli hozzájárulásként más gazdasági társaságba nem viheti be.¹³⁶

A tulajdonosi triász harmadik pillérét jelentő rendelkezési jog nem illeti meg a koncessziós jog jogosultját – nem illeti meg az elidegenítés, megterhelés, biztosítéku adás, apportálás joga –, hiszen a koncessziós szerződés nem irányulhat tulajdonjog átruházására.

Ennek következtében a kizárólagos állami tulajdonban, ill. önkormányzati törzsvagyonban lévő vagyontárgyak forgalomképtelenek a koncesszió szempontjából. Ha azonban a

koncesszor tevékenység gyakorlására szerez jogosítványt, ez már az állam, önkormányzat hozzájárulásával elidegeníthető, megterhelhető, biztosítéku adható, illetőleg apportálható, tehát korlátozottan forgalomképes – és nem forgalomképtelen – lesz a koncesszió szempontjából (pl. bányászati). A koncessziós társaság azonban a koncesszió-köteles tevékenységen kívül kizárólag azzal szervesen összefüggő tevékenységek gyakorlására jogosult.¹³⁷

b) Emellett a koncesszió-köteles tevékenységgel összefüggésben létrejött kizárólagos állami tulajdonnak, illetőleg önkormányzati törzsvagyonnak minősülő vagyontárgy rendeltetésszerű használatát elősegítő vagyontárgyak (létesítmények) elkészültük (üzembehelyezésük) után a koncessziós társaság tulajdonába kerülnek.¹³⁸

Ezek olyan vagyontárgyak, amelyek ugyan a rendeltetésszerű használatot segítik elő, de a működéshez nem elengedhetetlenül szükségesek, vagyis a polgári jog körén belül tartozéknak minősülnek.

A Ktv. idézett szakaszához fűzött indokolás szerint a koncesszió jogosultja számára garanciális jelentőségű, hogy a fent említett tartozékok elkészültük után a jogosult, illetőleg az általa működtetett koncessziós társaság tulajdonába kerüljenek.

11.3. Az államot, az önkormányzatot, illetve a koncesszort terhelő kötelezettségek

Természetesen, ami az egyik oldalon jog, az a szerződéses jogviszony másik oldalán kötelezettségként jelentkezik.

Így:

a) Az állam, ill. önkormányzat köteles túrní, ill. elősegíteni, hogy a koncesszor a kizárólagosan állami, önkormányzati tulajdonban lévő vagyontárgy felett birtoklási, használati jogot, illetve a hasznok szedésének jogát megszerezze, a koncesszió-köteles tevékenységet folytassa, valamint, hogy a rendeltetésszerű használatot elősegítő ún. tartozék tulajdonjogát megszerezze. Az állam által kötött koncessziós megál-

lapodás esetén a befolyt koncessziós díj elkülönített nyilván-
tartásának kötelezettségét írja elő a törvény, amelynek a fel-
használásáról az Országgyűlés az éves költségvetési törvény
elfogadásakor határoz.¹³⁹

b) A koncesszor pedig köteles teljesíteni a koncessziós
szerződés visszerhességéből következő vagyoni köte-
lezettségeket – ld. köteles koncessziós díjat fizetni, köteles az
állam, önkormányzat ellenőrzési, felügyeleti jogának alávet-
nie magát, ezen kívül köteles az állam, önkormányzat
jóváhagyását, engedélyét beszerezni, ha ezt a törvény előírja
köteles a koncessziós szerződés egyoldalú módosítását
eltérni, ha ennek törvényi feltételei fennállnak.

c) További kötelezettsége a koncessziós pályázat nyertesének,
hogy a koncessziós szerződés megkötésétől számított 90
napon belül koncessziós társaságot kell létrehoznia, ehhez
kapcsolódóan a koncessziós szerződés tartalmát a koncesszi-
ós társaság alapító okiratában érvényre kell juttatnia, valamint
a „koncessziós” elnevezésnek a cégnévben szerepelnie kell.

*Ezek a koncessziós szerződés egyes társasági jogi vetületei és
részben garanciális szabályai is egyben.*¹⁴⁰

11.4. A bányászati koncessziós szerződés tartalma

*Mielőtt a bányatörvény speciális rendelkezéseire rátérnék,
fontosnak tartom megjegyezni azt, hogy természetesen a koncesszi-
ós szerződés tartalmát jelentő, a fentiekben már kifejtett jogok és
kötelezettségek a bányászati koncessziós megállapodásra is
igazak, ezért most csak az ágazati jogszabályban meghatározott és
az említett „generális” jogokat és kötelezettségeket kiegészítő
speciális tartalmi elemekről szeretnék szólni.*

Mindenek előtt az 1993. évi XLVIII. törvény egy általános érvényű
kötelezettségével kezdeném, amelyet a Bt. mind az állam, mind
pedig a bányavállalkozó (koncesszor) számára előír, hiszen a
jogalkotó szerint a bányászati tevékenységet az emberi élet, az
egészség, a környezet, a termőföld és a tulajdon védelmének,

valamint az ásvány- és geotermikus energiavagyon gazdálkodási követelmények érvényesülésének biztosításával szabad végezni.¹⁴¹

A javaslat e szakasza – amely egyébként a jogszabály preambulumában is egyben – alapvető szintre emeli a fent idézett követelményeket, amelyre a Bt. indokolása szerint azért van szükség, mert az állam gazdaságban – bányászatban is – betöltött szerepe alapvetően megváltozott, a bányászat vállalkozási alapokra helyeződött, és ebből eredően a bányavállalkozó felelőssége is előtérbe került.¹⁴²

11.5. Az államot megillető jogosítványok a bányászati koncesszió esetében

Konkrétan a bányászati koncesszióhoz, illetve koncessziós szerződéshez kapcsolódó és az államot megillető jogok a következők:

a) A koncessziós szerződés kapcsán már említett, az államot megillető védelmi jog jelenik meg a Bt-ben a koncesszió átruházása kapcsán, ugyanis a bányatörvény kimondja, hogy a bányászati koncessziós tevékenység gyakorlásának másra történő átruházásához a miniszter hozzájárulása szükséges.¹⁴³

A hozzájárulás megadása érvényességi követelmény, a megadás feltétele pedig az, hogy az átvevő az átadót terhelő valamennyi szerződési kötelezettség teljesítését átvállalja és megfelelően a koncessziós tevékenység gyakorlására meghatározott feltételeknek.¹⁴⁴ A kérelmet egyébként a Magyar Bányászati Hivatalhoz kell benyújtani.

b) Az állam a felügyeleti, ellenőrzési jogát a bányafelügyelet útján látja el, erről részletesebben inkább a teljesítés garanciáinál szeretnék szólni, illetve a bányavállalkozó kötelezettségeinél az adatszolgáltatással kapcsolatban.

c) Ehhez kapcsolódik az ágazati jogszabályban meghatározott szankcionálási joga, ezt a fentiekhez hasonlóan később fejtem ki.

d) Az állam rendelkezik az ásványi nyersanyagok elővásárlási jogával, ezt a kikötést már a koncessziós pályázati kiírásnak is

tartalmaznia kell. Szintén tartalmaznia kell a pályázati kiírásnak az állam által vállalt esetleges kisajátításokkal kapcsolatos költségek megtérítését, amelyet az állam jogosult a bányavállalkozóra áthárítani.

e) A szerződés visszterhességéhez kapcsolódóan itt is megemlíthető, hogy ha a bányászati tevékenység során új vagyontárgy keletkezik, vagy új alkotórész kapcsolódik a koncessziós társaság vagyontárgyaihoz, az állam tulajdonát fogja képezni.

f) Ezen túlmenően a kitermelt ásványi nyersanyag és geotermikus energia után az államot részesedés, bányajáradék illeti meg.¹⁴⁵ A bányajáradék fogalmát a törvény a következőként határozza meg: „A bányajáradék pénzben kifejezett összege a kitermelt ásványi nyersanyag értékének e törvényben vagy a koncessziós szerződésben meghatározott százaléka.”¹⁴⁶

*A megfogalmazásból kitűnik, hogy a bányajáradék és a koncessziós díj fogalma nem fedik egymást, hiszen a bányajáradék tágabb kategória, mint a koncessziós díj. Bányajáradékot nemcsak a koncessziós szerződés alapján bányászati tevékenységet végző bányavállalkozónak kell fizetnie, hanem például a bányászati tevékenységet hatósági engedély (liberalizált tevékenységek) alapján végző személynek, vagy a geotermikus energiát, energetikai hasznosítás céljából kitermelőnek is.*¹⁴⁷

A koncessziós rendszerben a pályázó tesz ajánlatot arra, hogy a bányászati tevékenység gyakorlásának ellenében az ásványi nyersanyag értékének hány százalékát hajlandó az államnak részesedésként (bányajáradékként) befizetni.

Ezt követően – ha a pályázat sikeres – a bányajáradék mértékét a miniszter az ásványi nyersanyag fajták, a kitermelés eredményességét befolyásoló természeti adottságok és egyéb közérdek különbözőségének figyelembevételével kitermelési helyenként állapítja meg¹⁴⁸

Ha nem a koncessziós pályázati rendszeren belül gondol-

kodunk, hanem a bányatörvényben szabályozott, a bányászati tevékenységet hatósági engedély alapján folytatható liberalizált formában, akkor a törvényben megállapított mértékű bányajáradékot kell az államnak fizetni.

Ez pl. szénhidrogének esetében jelenleg 12%, nemesfemes ásványi nyersanyagok esetében 5%, egyéb ásványi nyersanyagok esetében 2%. (ld. Bt. 20.§ (3) bek.)

A bányajáradékot főszabály szerint pénzben kell megfizetni, de a törvény lehetőséget biztosít arra, hogy a bányavállalkozó az államot megillető részesedést a Magyar Bányászati Hivatal engedélyével, illetve előírásának megfelelően természetben, vagyis ásványi nyersanyagokban teljesítse.¹⁴⁹

g) A koncessziós szerződés egyoldalú módosításának joga az államot természetesen a bányászati koncesszió esetén is megilleti, ha ennek törvényi feltételei fennállnak.

11.6. A koncessziort megillető jogosítványok a bányászati koncesszió esetében

A bányavállalkozó jogosítványai a koncessziós szerződés keretein belül:

a) A Ktv. rendelkezése szerint abban az esetben, ha a koncesszió-köteles tevékenység kizárólagos állami tulajdonhoz vagy az önkormányzati törzsvagyonhoz tartozó vagyontárgyhoz kapcsolódik, a koncessziós szerződés megkötése e vagyontárgy tulajdonjogában változást nem eredményez.¹⁵⁰ Ezt főszabályként kezelve kivételes szabályozást tesz lehetővé a kerettörvény a bányászatot illetően, hiszen megengedő rendelkezést tartalmaz arra vonatkozóan, hogy az ágazati törvény a bányászati koncessziós szerződés alapján kitermelt természeti kincs feletti tulajdonjog vonatkozásában ettől eltérő rendelkezést¹⁵¹ állapítson meg.

A bányatörvény a fenti lehetőséggel élve kimondja, hogy az eredetileg állami tulajdonban lévő ásványi nyersanyag a kiter-

meléssel a bányavállalkozó tulajdonába megy át, a zárt területen¹⁵² az ásványi nyersanyag kutatása, feltárása, kitermelése pedig koncessziós rendszerben is folytatható.

A koncesszor így nemcsak birtoklási, használati, hasznosítási jogot, hanem rendelkezési jogot is szerez. Ebből talán nem túl merészen levonható az a következtetés, hogy a koncesszor egyfajta monopol-jogot szerez, így sokkal inkább kizárólagosság ez, mint „szimpla” koncesszió.

Továbbá lehetővé teszi a Bt. a szénhidrogén szállítóvezetékek létesítését és üzemben tartását a bányavállalkozó részére szintén koncessziós szerződés alapján.

A bányászati koncesszió másik fajtájával, a szénhidrogén szállítóvezeték létesítésével és üzemben tartásával kapcsolatban a Bt. kimondja, hogy az engedélyes jogosult a szállítóvezeték, valamint az üzemben tartáshoz szükséges létesítményeket megépíteni és működtetni, továbbá a szerződésben meghatározott létesítményeket használni.¹⁵³

Itt a koncesszor a tevékenység gyakorlásának jogát kapja meg, amely a korábban már említettek szerint korlátozott forgalomképességet jelent a koncesszió szempontjából, tehát a bányavállalkozó az állam (miniszter) hozzájárulásával rendelkezési jogosítvánnyal is bír.

b) Az ú.n. tartozék – tehát a rendeltetésszerű használatot elősegítő, de a működéshez nem elengedhetetlenül szükséges dolog, amely a földolog sorsát ebből következően nem osztja – szintén a koncessziós társaság tulajdonába kerül a bányászati koncesszió esetén, ha a törvény eltérően nem rendelkezik: a külszíni létesítmények az üzembe helyezés időpontjával a bányavállalkozó tulajdonába kerülnek.¹⁵⁴

c) A bányavállalkozónak az adott ingatlan tulajdonosával

szemben is vannak jogosítványai. Ilyen jogosítvány például az adott ingatlan rendeltetésszerű használatát nem akadályozó megfigyelések, mérések végzése, jelek elhelyezése, vezetékek létesítése; ha azonban a rendeltetésszerű használat lehetőségének biztosítása sérül, a bányavállalkozó kérheti a szolgalmi jog alapítását időlegesen és kártalanítás ellenében. (Izd. Bt.38.§)

d) A koncessziós tevékenység – jelen esetben a bányászat – folytatható *kizárólagosan*, illetve *együttesen* egyaránt.

A kizárólagosságot a Bt. több helyen biztosítja a bányavállalkozó részére. Ez azt jelenti, hogy egy tevékenységet, egy megadott területen, egy koncessziós társaság folytathat csupán. Az erre vonatkozó tájékoztatást már a koncessziós pályázati kiírásnak is tartalmaznia kell.

Ilyen kizárólagosságot biztosít a Bt. a kutatással¹⁵⁵, feltárással, kitermeléssel, elsődleges feldolgozással, felhasználással, értékesítéssel, az adott tevékenységhez szükséges létesítmények elhelyezésével, továbbá a koncessziós szerződésben meghatározott létesítmények használatával kapcsolatban.¹⁵⁶

A Bt. az *együttes* kitermelésre is ad lehetőséget, de ezzel összefüggésben kötelezettségeket is előír, ezért ezt a bányavállalkozót terhelő kötelezettségek kifejtésénél említtem majd.

e) Új pályázat kiírása esetében a törvény kimondja, hogy a legkedvezőbb ajánlat feltételeinek vállalása esetén a koncesszió a volt jogosultat illeti meg.¹⁵⁷ Ez a megoldás egyfajta elsőbbséget biztosít a korábbi koncesszor részére, de csak akkor, ha a legkedvezőbb ajánlattal járó feltételeket az illető vállalni tudja.

f) A kutatási engedély kiterjesztése esetén a kiterjesztéssel érintett ásványi nyersanyag bányászatának vonatkozásában a bányavállalkozót szintén elsőbbség illeti meg.¹⁵⁸

11.7. Az államot terhelő kötelezettségek a bányászati koncesszió esetében

Az államot terhelő kötelezettségek a bányászattal kapcsolatban:

a) Az állam összességében köteles tűrni, illetve biztosítani hogy a bányászati koncesszió jogosultja egyrészt tulajdonjogot szerezzen kitermeléssel az ásványi nyersanyag felett, illetve a rendeltetésszerű használatot elősegítő tartozék felett, másrészt, hogy a koncessziós tevékenységet zavartalanul folytassa.

Ezzel összefüggésben köteles a koncesszort már a pályázati kiírásban is tájékoztatni a leendő szerződés tárgyát képező tevékenység (dolog) jellegéről, jellemzőiről.¹⁵⁹

b) A különböző hozzájárulások, engedélyek megadása a bányafelügyelet segítségével, de természetesen csak abban az esetben, ha annak törvényi feltételei fennállnak, tehát egy engedély megadása a bányahatóság részéről sosem lehet automatikus, szigorú jogszabályhoz kötöttség érvényesül a szabályozásban, pl. bányatelek megállapítása. Ezen túlmenően az állam feladatai közé tartozik a bányafelügyelet működtetése.

c) Az évente befizetett bányajáradék 10%-ával kapcsolatban az állam köteles azt a bányavállalkozóra át nem hárítható tájrendezési feladatok finanszírozására fordítani.¹⁶⁰

11.8. A koncesszort terhelő kötelezettségek a bányászati koncesszió esetében

A bányavállalkozó kötelezettségei a koncessziós szerződés esetén:

a) A bányavállalkozó köteles bányajáradékot fizetni az állam részére. Ha pedig a bányászati tevékenység szünetelésére kerülne sor, a miniszter a koncessziós szerződésben a kieső bányajáradék pótlására díjfizetési kötelezettséget állapíthat meg, kivéve elemi csapás, illetve bányaveszély esetén.¹⁶¹

b) Köteles a különböző engedélyeket, hozzájárulásokat és jóváhagyásokat beszerezni (ld. kutatás, kitermelés engedélyezése), földgázszállító-, elosztó- és célvezetékek, valamint

tároló létesítmények tervezésére, létesítésére, felújítására, üzemeltetésére és elbontására az engedélyesnek minőségbiztosítási rendszert kell kidolgoznia.¹⁶²

c) A földtani adatszolgáltatás keretében a koncesszor köteles a bányászati tevékenység során nyert földtani adatokat évente a Magyar Geológiai Szolgálatnak megküldeni.”¹⁶³

Ezen túlmenően a bányavállalkozó köteles az ásványi nyersanyag mennyiségére, minőségére és elhelyezkedésére vonatkozó kezdeti adatokat a kutatási zárjelentésben, a termelés megkezdését követően az ásványvagyonban bekövetkezett változást évente, továbbá a bánya bezárásakor, illetve a mező felhagyásakor pedig a visszahagyott ásványvagyonról készített kimutatást a Magyar Geológiai Szolgálatnak megküldeni.¹⁶⁴ Az adatok üzleti titoknak minősülnek és valódiságukért a bányavállalkozó tartozik felelősséggel.¹⁶⁵

d) A törvény általános bejelentési kötelezettséget ír elő a bányászati tevékenység során feltárt, szakmai-tudományos szempontból jelentős ásvány, ásványtársulás, ősmaradvány tekintetében, mely szerint ezeket az illetékes nemzeti parknak vagy természetvédelmi igazgatóságnak be kell jelenteni, és a lelet mentését lehetővé kell tenni.¹⁶⁶

e) Az üzemeltetési szabályok körében a törvény úgy rendelkezik, hogy a bányavállalkozó köteles e törvény és az ennek alapján kiadott műszaki-, technológiai, biztonsági rendelkezések előírásait megtartani, végrehajtásukról gondoskodni.¹⁶⁷ ehhez kapcsolódóan felelős műszaki vezetőt kijelölni.

f) A Bt. a korábban már említettek szerint lehetőséget biztosít az együttes kitermelésre. Ez a következőt jelenti: adott egy terület, amely nincs megosztva. Ezen a területen egy koncessziós tevékenységet több társaság végezhet.

Ezzel kapcsolatban a Bt. feltételként megkívánja, hogy a szóban forgó terület összefüggő ásványi nyersanyag lelőhely

legyen, amelynek művelésére egyidejűleg több bányavállalkozó legyen jogosult.

Ha ez fennáll, a bányavállalkozók kötelesek tevékenységük gyakorlását összehangolni, biztosítani a szakszerű, együttes és ésszerű kitermelés feltételeit.¹⁶⁸ Ha pedig szénhidrogén együttes kitermeléséről esik szó, a bányavállalkozóknak ki kell jelölniük maguk közül képviselőjüket, aki a továbbiakban a bányavállalkozót megillető jogok és kötelezettségek alanya lesz.¹⁶⁹

Ha egymást fedő, egymással érintkező területek kapcsán lenne együttes kitermelésről szó, a bányavállalkozóknak meg kell állapodniuk a területek egyesítésében és a kitermelési feltételekben, amely a bányafelügyelet jóváhagyásához kötött.¹⁷⁰

g) A bányavállalkozó köteles betartani az ú.n. bányabiztonsági előírásokat (ld. pl. bányatérkép elkészítése, biztonsági övezet, ill. védőpillér kialakítására vonatkozó szabályok, bányamentő, ill. kitörésvédelmi szolgáltról való gondoskodás, üzemzavar elhárítási, ill. kitörésvédelmi terv készítése, a fő bányaveszélyek szerinti minősítés elkészítése, súlyos baleset, üzemzavar bejelentése a bányafelügyelethez, stb.)

h) A bányavállalkozó számára a Bt. tájrendezési kötelezettséget is előír: „A bányavállalkozó köteles a külszíni területet, amelynek használhatósága a bányászati tevékenység következtében megszűnt vagy lényegesen korlátozódott, a műszaki tervnek megfelelően, fokozatosan helyreállítani és ezzel a területet újrahasznosításra alkalmas állapotba hozni vagy a természeti környezetbe illően kialakítani.”¹⁷¹

i) A bányavállalkozó köteles a bányászati tevékenységgel idegen ingatlanban, az épületben, az ingatlan alkotórészeiben és tartozékában okozott, továbbá a vízelvonás folytán keletkezett károk, beleértve a károk megelőzésére, csökkentésére és elhárítására fordított kiadásokat is megtéríteni.¹⁷² (bányakár megtérítésének kötelezettsége) *A bányászat esetében ugyanis is a tulajdonhoz való jog és a bányavállalkozó kitermelési*

jogosultsága egymással, ellentétben állhatnak. A bányatelekké nyilvánított ingatlan tulajdonosának érdekeit sértetik a tulajdonában lévő területen végzett munkálatok, ezért elengedhetetlen a pontos törvényi szabályozás megfelelő garanciákkal.

Ezzel a kérdéssel foglalkozik az Alkotmánybíróság 1/2004 (II.12.) *határozata*. Ebben a testület megállapítja, hogy az 1993. évi XLVIII. törvény *nem teljes körűen állapította meg a bányatelek területén fekvő ingatlanok tulajdonosai tulajdonhoz való jogának védelmét szolgáló, a tulajdonkorlátozás arányosságát biztosító garanciális rendelkezéseket. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a tulajdonhoz való jog ugyan alapjog, de nem korlátozhatatlan, így közérdekből való korlátozása nem alkotmányellenes.* A bányászati tevékenység a közérdeket hivatott szolgálni, a lakosságot energiával és építő anyagokkal látja el. Ugyanakkor nem elhanyagolható, hogy mekkora területen fekszik a bányatelek, milyen munkálatok elvégzése árán nyerhető ki az ásványi nyersanyag, azaz *felszín alatti vagy felszíni* műveléssel lehet az ásványokat kinyerni.

A felszíni bányászati tevékenység esetében a bányatelekkel lefedett felszíni ingatlanok rendeltetése és használata megváltozik. *Lényeges, hogy a jogszabály pontos határidőket állapítson meg a kitermelésre vonatkozóan, hogy ezzel biztosítsa a tulajdonos számára a tulajdonvédelem garanciáit.*¹⁷³

j) A bányavállalkozó köteles az esetleges bírságok megfizetésére, intézkedések megtételére, ha ezt a bányafelügyelet előírja, illetve erre felszólítja.¹⁷⁴(ld. garanciák)

12. A KONCESSZIÓS SZERZŐDÉS TELJESÍTÉSÉNEK GARANCIÁI

A koncessziós megállapodások szerződészerű teljesítéséhez a felek érdekei mellett jelentős közérdek, társadalmi érdek is fűződik, ennek teljesülése céljából a Ktv. a következő garanciális szabályozást nyújtja:

A *polgári jogi* „biztosítékok” a következők:

a) A Ktv. 17.§-ában kötelezettséget ír elő a koncessziós pályázat nyertese számára, mely szerint a koncesszor köteles az általa a koncessziós megállapodásban vállaltakat az alapítandó gazdasági társaságot létrehozó okiratban érvényre juttatni.

Ez csak az engedményezéssel és a jogról való lemondással töltheti be a jogalkotó által elképzelt szerepét.¹⁷⁵

Ha ezek után a koncessziós társaság működése nem lesz összhangban a szerződésben foglaltakkal, az állam, illetőleg az önkormányzat azonnali felmondási jogával élhet.

b) „A koncesszorra nézve hátrányos szerződésmódosítás joggal is élhet a koncesszióba adó a pályázat kiírásában, és később a koncessziós szerződésben rögzítetteknek megfelelően.”¹⁷⁶

A hátrányos szerződésmódosítás a koncesszort megillető koncessziós díjat, illetve a kizárólagosságra vonatkozó szerződési feltételeket érintheti a koncessziós szerződés időtartama alatt (a szerződés egyéb kikötéseit csak abban az esetben, ha ezt már maga a pályázati kiírás tartalmazza, ellenkező esetben nem), de csak abban az esetben érvényesülhet ez a jogosult beleegyezése nélkül, ha a felek ezt a koncessziós megállapodásban kikötötték. Ellenkező esetben már a Polgári Törvénykönyv 5.§ (2) bek. alapján *joggal való visszaélésről* beszélhetnénk, amely esetben a jogosult a bíróságtól kérhetné a szerződés módosítását.¹⁷⁷

A hátrányos szerződésmódosítás gyakorlata függővé

tehető a közszükségletek kielégítésére irányuló tevékenység minőségétől, időbeli hatékonyságától egyaránt.¹⁷⁸

c) Az államot, önkormányzatot megillető ellenőrzési jogosítvány fontosságát jelzi, hogy ennek módját, további feltételeit már a pályázati kiírásban rögzíteni kell.

d) A koncessziós társaság a koncesszió-köteles tevékenységen kívül kizárólag azzal szervesen összefüggő tevékenységek gyakorlására jogosult.¹⁷⁹

Ennek indoka, hogy a koncesszió-köteles tevékenység ellátását biztosító társasági vagyont, felesleges, a koncessziós szerződés funkcióját nem szolgáló kockázatvállalások révén ne használhassák fel.¹⁸⁰

A polgári jogi „biztosítékokon” kívül az ágazati jogszabályok a polgári jogtól idegen, **közigazgatási jellegű szankciókat** is tartalmaznak.¹⁸¹ Ennek lényege, hogy egy a szerződéses jogviszonyon kívüli hatóság avatkozik be a szerződésszerű teljesítés érdekében. *Ennek részletesebb kifejtését a bányászati koncesszió vonatkozásában emlitem majd.*

12.1. A teljesítés garanciái a bányászati koncesszió esetén
A bányászat esetén a teljesítés garanciái az államhoz kötődnek. „A bányászat állami szakigazgatási feladatait a bányafelügyelet látja el.”¹⁸²

A Bt. indokolása szerint „A koncessziós rendszer belépése szükségessé tette az ásványvagyon-gazdálkodási érdekek, valamint a környezeti hatástanulmányok eredményeinek figyelembevételével az ásványvagyon-ügynökségi feladatok ellátását, valamint a koncessziós szerződésben vállalt kötelezettségek teljesítésének ellenőrzését.”¹⁸³

E feladatok ellátását a törvény első fokon a területileg illetékes **bányakapitányságok**, másodfokon pedig a **Magyar Bányászati Hivatal** hatáskörébe utalja, ezzel megteremtve az egységes és átfogó bányászati igazgatás intézményrendszerét.

A bányafelügyelet feladata, hogy a felügyelete alá tartozó tevékenységek végzése során védje a dolgozók életét, testi épségét és egészségét, ellenőrizze az ásványvagyon gazdálkodásra, a környezet-, a táj- és a természetvédelemre, valamint a műszaki biztonságra és a tűzvédelemre vonatkozó szabályok megtartását.¹⁸⁴

A bányafelügyelet hatósági felügyelete során műszaki-biztonsági, munkavédelmi, építéshatósági – építésfelügyeleti és ásványvagyon-gazdálkodási, valamint korlátozottan tűzvédelmi hatásköröket gyakorol.¹⁸⁵

A Magyar Bányászati Hivatal (továbbiakban: MBH) országos hatáskörű közigazgatási szerv, amelynek irányítását a kormány, felügyeletét a miniszter látja el, ezen túlmenően jogi személy, amely önállóan gazdálkodó központi költségvetési szervként működik.¹⁸⁶

A területi bányakapitányságok székhelyét és illetékességi területét a MBH elnöke javaslatára a miniszter állapítja meg.¹⁸⁷

A bányafelügyelet eljárására az 1957. évi IV. törvény – az államigazgatási eljárás általános szabályairól szóló jogszabály – rendelkezései az irányadóak, a Bt-ben meghatározott kivételekkel.¹⁸⁸

A teljesség igényének megfelelően külön jogszabály hatály alá nem tartozó földtani hatósági, szakhatósági és állami földtani kutatási feladatokat önálló költségvetési intézményként, a **Magyar Geológiai Szolgálat** (továbbiakban: MGSZ) látja el.¹⁸⁹

Feladatai közé tartozik az állami ásványi nyersanyag és geotermikus energiavagyon nyilvántartása, kötelező szakvélemény adása a bányafelügyelet kutatás-engedélyezési, bányabezárásra, mezőfelhagyásra készített műszaki üzemi tervek jóváhagyására irányuló eljárás során.¹⁹⁰

A bányászat állami felügyeletének szervezeti felépítése után rátérek azokra a speciális, közigazgatási jellegű szankciókra, amelyek konkrétan a bányászati tevékenység során garantálják a szerződésszerű teljesítést.

A bányafelügyelet tehát a bányavállalkozóval szemben a következő jogosítványokkal bír:

a) *figyelemfelhívási jogkör*: Abban az esetben alkalmazza a bányafelügyelet, ha a bányavállalkozó a bányászati tevékenységet szabálytalanul vagy engedélytől eltérő módon gyakorolja. Ha ez a bányafelügyelet által meghatározott határidőn belül nem vezet eredményre, a törvény súlyosabb szankció kiszabásának jogával ruházza fel a bányafelügyeletet, ez a következő:¹⁹¹

b) *bírság kiszabása*: jogosulatlan bányászati tevékenység esetén¹⁹², a figyelemfelhívásra engedélyezett határidő eredménytelensége esetén, e határidő engedélyezése nélkül, ha a bányavállalkozó közvetlen és súlyos veszélyhelyzetet teremt; ugyanezen okok miatt kerülhet sor bírság kiszabására a gázipari tevékenység kapcsán, itt a bírság ismételten is kiszabható.¹⁹³

c) További súlyosabb intézkedések a következőek:

- az adott tevékenység gyakorlásától való eltiltás általában bírság kiszabása mellett jogosulatlan bányászati tevékenység végzése esetén
- a bányászati tevékenység gyakorlásának felfüggesztése,
- az engedély visszavonása, valamint
- a koncessziós szerződés megszüntetésének kezdeményezése az eredeti állapot helyreállításának kötelezettsége, illetve tájrendezés mellett, ha a szabálytalan, engedélytől eltérő tevékenység miatti figyelemfelhívásban meghatározott határidő eredménytelenül telik el, gázipari tevékenység esetében azonnali hatályú felfüggesztésre is van lehetőség.¹⁹⁴

A bányászat esetében azonban véleményem szerint olyan összetett szabályozásról van szó, hogy szinte minden egyes tevékenységi fázis biztosítékadási kötelezettséggel jár, ez az engedélyhez kötöttségből is következik.

Már a pályázati kiírásban is szerepeltetni kell pl. a tájvédelmi követelmények teljesítésére szolgáló esetleges biztosítékokat, ezen túlmenően garanciális szabályként lehet kezelni a törvénynek azt a rendelkezését, amelyben a miniszter kikötheti a munkaprogram befejezéséhez szükséges költségek megtérítését arra az esetre, ha a koncesszió jogosultja nem az elfogadott munkaprogram szerint teljesítene.¹⁹⁵

A fentiekre tekintettel véleményem szerint már a munkaprogram készítésének előírása is biztosítékuul szolgál az állam részére.

Szintén garanciális szabály a minőségbiztosítási rendszer kidolgozásának kötelezettsége a szénhidrogén szállítóvezetékek tervezése, létesítése, felújítása, üzemeltetése és elbontása során, felelős műszaki vezető kinevezése a bányauzemben.¹⁹⁶

További garanciális szabályokat is rögzít az ágazati jogszabály a vállalkozási alapokon nyugvó bányászati tevékenységgel összefüggésben, de ezek nemteljesítése egyben szerződés megszüntető tényként is jelentkezik, így ezt a bányászati koncessziós szerződés megszűnési eseteivel kapcsolatban szeretném kifejteni.

Bármilyen biztosítékadási kötelezettségről, engedély beszerzéséről is legyen szó a bányászat esetében, az ezek teljesülését elősegítő a fentiekben már felsorolt intézkedések, bírság, valamint egyéb biztosítékot jelentő jogintézmények a teljesítés legfőbb garanciái.

13. A KONCESSZIÓS SZERZŐDÉS MEGSZŰNÉSE

A koncessziós szerződés megszűnésének a következő okai, esetei lehetnek:

a) Mivel koncessziós szerződést a felek határozott időre kötnek, megszűnik a jogügylet a határozott időtartam lejártával.

b) Egy következő eset, ha a koncessziós társaság fizetéseképtelenné válik és ennek következtében felszámolására kerül sor, vagyis a koncesszor jogutód nélküli megszűnése a szerződés megszűnését is eredményezi, ugyanis lehetetlenül a koncessziós szerződés teljesítése. A koncesszor jogutód nélküli megszűnése előtt, már a felszámolási eljárás során, a felszámoló jogosult a koncessziós szerződést felmondani.¹⁹⁷

c) A jogutód nélküli megszűnésen kívül a kikötött időpont előtt a megállapodást csak a szerződésben már előre rögzített feltételek bekövetkezése esetén, valamint a következő esetekben lehet felmondani (ex nunc hatályú, egyoldalú megszüntetés):

Ha a koncesszió-köteles tevékenység folytatására kiírt pályázat nyertese elmulasztja azt a kötelezettségét, mely szerint neki a koncessziós szerződésben vállaltakat az általa alapított gazdasági társaság alapító okiratában érvényre kell juttatnia. Ebben az esetben azonnali hatályú felmondási jog illeti meg az államot, illetőleg az önkormányzatot.¹⁹⁸

Szintén felmondási joggal élhet az állam vagy az önkormányzat, ha a pályázat nyertese a belföldi székhelyű gazdasági társaság alapítására nyitva álló 90 napos határidőt elmulasztja.¹⁹⁹

„Ha a koncesszió-köteles tevékenység folytatását külön

jogszabály hatósági engedélyhez köti, a koncessziós társaság tevékenységét csak ennek birtokában folytathatja.”²⁰⁰ Visszás jogi helyzet esetén – ha hiányzik az engedély, vagy azt a hatóság valamiért visszavonja. – nem lesz a koncessziós szerződés sem érvénytelen, sem hatálytalan, a koncessziós társaság folytathatja tevékenységét, de ha 6 hónapos időintervallumon belül – amely a szerződés megkötésétől, a hatósági engedély visszavonásától, valamint a tevékenységet megtiltó határozat közlésétől számít – nem válik az adott tevékenység gyakorlására jogosulttá, az állam, illetőleg az önkormányzat a szerződést felmondhatja szintén.

Ha a koncessziós szerződésben a törvényben meghatározottakon kívül egyéb feltételeket is rögzítenek, akkor ezek bekövetkeztekor mindkét felet megilletheti a jövőre nézve az egyoldalú szerződés megszüntetés joga.²⁰¹

A koncesszió-köteles tevékenység jellegétől függően a koncesszió visszavonása nemcsak a jövőre nézve (ex nunc) eredményezhet változást, hanem visszamenőleges (ex tunc) hatállyal in integrum restitutiohoz is vezethet, pl. a bányászati tevékenység esetén: a bányavállalkozó köteles a külszíni létesítményeket elbontani és a területet helyreállítani.²⁰²

A koncessziós szerződés megszűnésétől számított harminc napon belül a koncessziós társaság tagjainak végelszámolást kell lefolytatniuk.²⁰³

Vagyis a koncesszió „visszavonásával” a koncesszor léte is értelmetlenné válik. Ha a társaság tagjai ezzel kapcsolatban nem jogszabályszerűen járnak el, a cégbíróság hivatalból érvényt szerez a jogutód nélküli megszűnés következményeinek.²⁰⁴

Új koncessziós pályázat kiírásával pedig előlről kezdődik az egész folyamat, kivéve előkoncessziós jog esetén – amelyet a bányászatról szóló ágazati jogszabály tesz lehetővé –, amikor is a legkedvezőbb ajánlat feltételeinek vállalásával az új koncesszió a volt jogosultat illeti meg.²⁰⁵

Természetesen az ágazati jogszabályok egyéb megszűnési módokat is előírhatnak, a bányászat esetében ezek a következők:

13.1. Megszűnési esetek a bányászati koncesszió esetén

a) Az egyik ilyen speciális megszűnési eset, amikor a bányafelügyelet ellenőrzési jogának gyakorlása során javasolhatja az ágazati miniszternek a szerződés megszüntetését a következő esetekben:

Ha a bányatelek megállapításának kezdeményezésére nyitva álló, a kutatás befejezésétől számított 1 éves batáridő alatt a bányavállalkozó a törvényben meghatározott követelményekkel bíró kérelmet nem nyújtja be.²⁰⁶

A másik eset ehhez kapcsolódóan az, amikor a bányatelek már megállapításra került, azonban a bányavállalkozó a megállapítást követő 5 éven belül a kitermelést nem kezdi meg, ezért a törvény a kiesett bányajáradék pótlására kötelezi a szerződésben meghatározott térítés formájában, ennek a térítési kötelezettségnek viszont a bányavállalkozó nem tesz eleget.²⁰⁷

b) A korábban már más vonatkozásban megemlített koncesszió átruházásának lehetősége értékelhető szerződést megszüntető jogi tényként is, hiszen a korábbi jogosult vonatkozásában a szerződés megszűnik és az átruházással új megállapodás jön létre az állam és az „átvevő” koncesszor között.

c) A bányafelügyelet szankciós jogosítványaként már a szerződés teljesítésének garanciáinál említett szerződés megszüntetését kezdeményező jog szintén eredményezheti a koncessziós jogviszony, ezáltal a szerződés megszűnését.

d) További garanciális szabálya a vállalkozási alapokon nyugvó bányászati tevékenységnek, hogy az ágazati jogszabály a kutatás, feltárás, kitermelés esetében különböző határidőket állapít meg a koncessziós jogviszony fennállásán belül:

a kutatási idő nem lehet 4 évnél hosszabb, amely két alkalommal, de legfeljebb az eredeti kutatási időszak felével hosszabbítható meg, a bányavállalkozó a bányatelek megállapítását a kutatás befejezésétől számított 1 éven belül köteles kezdeményezni, különben a koncesszió megszűnik.²⁰⁸

„Ha a koncesszió jogosultja a szerződésben meghatározott határidőn belül, legkésőbb azonban a bányatelek megállapításától számított 5 éven belül a kitermelést nem kezdi meg, a kiesett bányajáradék pótlására a szerződésben meghatározott térítést köteles megfizetni.”

Ha ennek nem tesz eleget, a koncesszió megszűnik.²⁰⁹

A kerettörvény generális szabályai természetesen a szerződés megszűnése esetén is irányadóak.

14. UTÓSZÓ

A dolgozatomban kifejtettekre tekintettel elmondható, hogy a bányászat a gazdaság egyik jelentős ágazata ma is és századokat viszszalépvé, a múltban is az volt.

Jelentősége miatt szigorú, részletes, ugyanakkor egyértelmű szabályozást igényel.

A bányászat hatályos szabályozását adó 1993. évi XLVIII. törvényt vizsgálva a dolgozatom Előszavában említett „mostohaság” kifejezést nem a bányászat alulszabályozottsága miatt használnám, hanem inkább annak kissé kazuisztikus voltára tekintettel.

Természetesen én a bányászatot a koncesszió szempontjából vizsgáltam, tisztában vagyok azzal, hogy az ágazati jogszabály címe ennek ellenére nem a bányakoncesszió, kritikai véleményem tehát az ágazatot a koncesszió nézőpontjából vizsgálva lehet csupán.

A törvény véleményem szerint nem minden esetben következetes abban a tekintetben, hogy a jogszabály mely szakaszai alkalmazandók akkor, ha az állam, illetve az önkormányzat többségi részesedésű gazdasági társasággal működtet egy bányát, mely szakaszok alkalmazandók koncesszió esetére és melyek azok a törvényi részek, amelyek mindkét esetre vonatkoznak. Így kissé nehézkesen értelmezhető a jogszabály.

A másik megjegyezni való, hogy a „mostohaság” kapcsán, hogy kevés az olyan hozzáférhető jogirodalmi-jogtudományi munka, amely a bányászatot ténylegesen, mint koncesszió-köteles tevékenységet vizsgálja.

A dolgozatomban megírásához, illetve a hatályos szabályozás bemutatásához így a legfontosabb támpontom az ágazati jogszabály maradt.

A bányászati tevékenység szabályozásának jellegét tekintve az is elmondható – végigtekintve a történeti korokon –, hogy **a bányászat egyre inkább a közigazgatás felé tolódott el.** Ez a folyamat a XIX. század engedélyhez kötött, félig feudális rendszerében már tisztán megfigyelhető, a mai szabályozás pedig szintén

ezt a rendszert követi; a bonyolult szabályozás, a szigorú engedélyhez kötöttség mind-mind a bányászatnak a magánjogtól való fokozatos eltávolodását „segítik”.

Összességében nem tartom rossznak a szabályozást, hiszen szükség van keretjogszabályra és a részletes szabályozást tartalmazó ágazati törvényre, mégis úgy vélem, hogy a részletekben nem szabad elveszni, ehelyett az egyértelmű, átlátható, logikus és világos szabályozásra kell törekedni.

A dolgozat témáját tekintve pedig az mondható el, hogy a koncessziós jogszabályt összevetve a bányatörvénnyel sokkal inkább egy monopólium-kép látszik körvonalazódni a bányászatról, tehát nem húzható egyenlőségjel a koncesszió és a bányakoncesszió jogintézménye között, és ezt a megálapítást nem csupán az ágazati jogszabály részletező, pontosító jellege támasztja alá, hanem mindenek előtt a tulajdonjog átszállásának kérdésköre.

15. FELHASZNÁLT IRODALOM- ÉS JOGANYAG- JEGYZÉK

1. Barta – Fazekas – Harsányi – Miskolczi – Osváth – Újváriné: Magyar polgári jog és kereskedelmi jog (Kereskedelmi szerződések)(*Egyetemi jegyzet Miskolc, 2000. Novotni Kiadó*)
2. Csizmadia Andor – Kovács Kálmán – Asztalos László: Magyar állam- és jogtörténet (Bp. 1998. *Nemzeti Tankönyvkiadó*)
3. Dantesz Péter – Imre Miklós: A koncessziós jogviszony természetéről (*Magyar Közigazgatás, 1991. 2. szám*)
4. Eckhart Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet (Bp., 2000. *Osiris Kiadó*)
5. Ficzer Lajos – Forgács Imre: Magyar Közigazgatási jog különös rész (Bp., 2001. *Osiris Kiadó*)
6. Idegen Szavak és Kifejezések Szótára (Bp., 1998. *Akadémiai Kiadó*)
7. Lányi Bertalan: A bányaművelési jog önállósága szemben a földtulajdonnal (*Magyar Jogászegyleti Értekezések, VII. Kötet 3. füzet, Bp., 1891. Franklin – Társulat Könyvnyomdája*)
8. Márffy Ede: Magyar Közigazgatási és pénzügyi jog I. Kötet (Bp., 1925. *Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat*)
9. Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület: A magyar bányászat évezredes története I. Kötet (1996. *Római Kiadó és Nyomdaipari Bt.*)
10. Dr. Papp Tekla: Atipikus szerződések (*egyetemi jegyzet, Szeged, 2004.*)
11. Dr. Papp Tekla: A koncesszió (*PhD. Értekezés, Szeged, 2003.*)
12. Dr. Papp Tekla: A koncessziós szerződésekről és a koncessziós társaságokról, (*Gazdaság és Jog, 2001. 5. szám*)
13. Dr. Papp Tekla: A koncessziós szerződés (*Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Juridica et Politica, Tomus LIV. Fasciculus 14., Szeged*) 1998.
14. Dr. Prugberger Tamás: A bányászat által érintett tulajdoni, használati és kárhelytállási viszonyok korszerű rendezéséről
15. Szalay László – Szentiványi Iván: A gazdaság közjogi szabályai (*Magyar gazdasági jog III., 1999. Aula*)
16. Tárkány Szücs Ernő – Radnay József – Kiss László: *Magyar bányajog, (1970., Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó)*

15.1. Források az internetről:

1. Dr. Balsai István igazságügy-miniszter országgyűlési felszólalása:
<http://www.mkogy.hu/naplo34/0850017.html>
2. Kurtán Lajosné – Kurtán Lajos: A koncesszió:
http://www.sulinet.hu/cgibin/db2www/ma/et_tart/est?kat=Acas&ure=/eletestudomany/archive/1997/9719/gazdmi/gazdmi.html
3. Szabó Béla: A bányajog forrásai és szabályozásának tárgya a 16. században:
<http://www.lib.uni-miskolc.hu/archive/agrikonf/stabo.htm>

4. Székely Zoltán képviselő országgyűlési felszólalása:

http://www.mkogy.hu/nap1098/121/n121_042.htm

15.2. Jogszabályok:

1. Alkotmány (1949. évi XX.tv.)

2. Polgári Törvénykönyv (1959. évi IV.tv)

3. 1991. évi XVI.tv. a koncesszióról és a törvényhez kapcsolódó általános indokolás

4. 1993. évi XLVIII.tv. a bányászatról, egységes szerkezetben a végrehajtásáról szóló 203/1998.(XII.19.) Korm. rendelettel és a törvényhez kapcsolódó általános indokolás, figyelemmel a 2003. évi XLII.tv. a földgazdálátásról rendelkezéseit

5. 981/B/1991. AB.hat.

6. 1/2004. (II.12.) AB.hat.

7. Csongrád Megyei Bíróság 1. Gf. 40.028/2001/4. ítélete

JEGYZETEK

- 1 Lányi Bertalan: A bányamívelési jog önállósága szemben a földtulajdonnal, (Bp. 1891 Franklin Társulat könyvnyomdája), 63. oldal
- 2 1993. évi XLVIII. törvény a bányászatról 8. §
- 3 1993. évi XLVIII. törvény 8. §-ához fűzött indokolás
- 4 Dr. Balsai István igazságügy-miniszter országgyűlési felszólalása (forrás: internet)
- 5 Dr. Balsai István igazságügy-miniszter országgyűlési felszólalása (forrás: internet)
- 6 Kurtán Lajosné-Kurtán Lajos: A koncesszió (forrás: internet)
- 7 Székely Zoltán országgyűlési felszólalása (forrás: internet)
- 8 1991. évi XVI. törvény preambuluma fűzött indokolás
- 9 Dr. Papp Tekla: A koncessziós szerződés (Acta Universitatis Szegediensis De Attila József Nominatae, Tomus LIV., Fasciculus 14., Szeged 1998., 4. oldal
- 10 1991. évi XVI. törvény preambuluma fűzött indokolás
- 11 981/B/1991. AB. határozat
- 12 Dr. Balsai István igazságügy-miniszter országgyűlési felszólalása (forrás: internet)
- 13 Dr. Papp Tekla: A koncessziós szerződés (Acta Universitatis Szegediensis De Attila József Nominatae, Tomus LIV., Fasciculus 14., Szeged 1998), 4. oldal
- 14 Dr. Balsai István igazságügy-miniszter országgyűlési felszólalása (forrás: internet)
- 15 Dr. Balsai István igazságügy-miniszter országgyűlési felszólalása (forrás: internet)
- 16 Dr. Balsai István igazságügy-miniszter országgyűlési felszólalása (forrás: internet)
- 17 Dr. Papp Tekla: A koncessziós szerződés (Acta Universitatis Szegediensis De Attila József Nominatae, Tomus LIV., Fasciculus 14., Szeged 1998), 5. oldal
- 18 Dr. Papp Tekla: A koncesszió (Ph.D. Értekezés, Szeged, 2003.) 14-16. old.
- 19 Dantesz Péter-Imre Miklós: A koncessziós jogviszony természetéről (Magyar Közigazgatás 1991.2.) 1038. oldal
- 20 Dr. Papp Tekla: A koncessziós szerződés (Acta Universitatis Szegediensis De Attila József Nominatae, Tomus LIV., Fasciculus 14., Szeged 1998.) 7. oldal
- 21 Dr. Papp Tekla: Atipikus Szerződések (egyetemi jegyzet, Szeged 2004.) 80-81. old.
- 22 1991. évi XVI. törvény indokolása
- 23 1991. évi XVI. törvény indokolása
- 24 1991. évi XVI. tv. (Ktv.) 19. §
- 25 1993. évi XLVIII. tv. (Bt.) preambuluma
- 26 Bt-hez fűzött indokolás
- 27 Bt-hez fűzött indokolás
- 28 Bt-hez fűzött indokolás
- 29 Bt-hez fűzött indokolás
- 30 Szalay László-Szentiványi Iván: A gazdaság közjogi szabályai (Magyar Gazdasági Jog III. Bp. 1999, Aula) 178. oldal
- 31 Szalay László-Szentiványi Iván: A gazdaság közjogi szabályai (Magyar Gazdasági Jog III. Bp. 1999, Aula) 179. oldal
- 32 Eckhart Ferenc: Magyar Alkotmány-és Jogtörténet, (Bp. Osiris Kiadó 2000.), 132. oldal

- 33 Csizmadia-Kovács-Asztalos: Magyar állam- és jogtörténet, (Bp. Nemzeti Tankönyvkiadó 1998), 107. oldal
- 34 A magyar bányászat évezredes története I. Kötet – Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület (1996. Római Kiadó és Nyomdaipari Bt. Bp.) 153. oldal
- 35 Tárkány Szűcs Ernő-Radnay József-Kiss László: Magyar Bányajog (1970. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó Bp.) 31. oldal
- 36 A magyar bányászat évezredes története I. Kötet – Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület (1996. Római Kiadó és Nyomdaipari Bt. Bp.) 154-155. oldal
- 37 A magyar bányászat évezredes története I. Kötet – Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület (1996. Római Kiadó és Nyomdaipari Bt. Bp.) 156. oldal
- 38 Tárkány Szűcs Ernő-Radnay József-Kiss László: Magyar Bányajog (1970. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó Bp.) 37. oldal
- 39 Tárkány Szűcs Ernő-Radnay József-Kiss László: Magyar Bányajog (1970. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó Bp.) 38. oldal
- 40 Tárkány Szűcs Ernő-Radnay József-Kiss László: Magyar Bányajog (1970. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó Bp.) 45. oldal
- 41 Tárkány Szűcs Ernő-Radnay József-Kiss László: Magyar Bányajog (1970. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó Bp.) 42. oldal
- 42 Tárkány Szűcs Ernő-Radnay József-Kiss László: Magyar Bányajog (1970. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó Bp.) 43. oldal
- 43 Ede: Magyar Közigazgatási és pénzügyi jog I. Kötet (Bp. 1925., Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat) 570. oldal
- 44 Tárkány Szűcs Ernő-Radnay József-Kiss László: Magyar Bányajog (1970. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó Bp.) 46. oldal
- 45 Tárkány Szűcs Ernő-Radnay József-Kiss László: Magyar Bányajog (1970. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó Bp.) 47. oldal
- 46 Tárkány Szűcs Ernő-Radnay József-Kiss László: Magyar Bányajog (1970. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó Bp.) 51. oldal
- 47 Dr. Prugberger Tamás: A bányászat által érintett tulajdoni, használati és kárhelytárási viszonyok korszerű rendezéséről, (Magyar Jog 1991.), 158. oldal
- 48 Dr. Papp Tekla: A koncesszió (Ph.D. Értekezés, Szeged, 2003.) 44. oldal
- 49 Dr. Papp Tekla: A koncesszió (Ph.D. Értekezés, Szeged, 2003.) 45. oldal
- 50 Szalay László-Szentiványi Iván: A gazdaság közjogi szabályai (Magyar Gazdasági Jog III. Bp. 1999. Aula) 177. oldal
- 51 Lányi Bertalan: A bányamívelési jog önállósága szemben a földtulajdonnal (Bp. 1891. Franklin Társulat Könyvnyomdája) 65. oldal
- 52 Lányi Bertalan: A bányamívelési jog önállósága szemben a földtulajdonnal (Bp. 1891. Franklin Társulat Könyvnyomdája) 69. oldal
- 53 Lányi Bertalan: A bányamívelési jog önállósága szemben a földtulajdonnal (Bp. 1891. Franklin Társulat Könyvnyomdája) 69. oldal
- 54 Lányi Bertalan: A bányamívelési jog önállósága szemben a földtulajdonnal (Bp. 1891. Franklin Társulat Könyvnyomdája) 70. oldal
- 55 Lányi Bertalan: A bányamívelési jog önállósága szemben a földtulajdonnal (Bp. 1891. Franklin Társulat Könyvnyomdája) 70. oldal
- 56 Lányi Bertalan: A bányamívelési jog önállósága szemben a földtulajdonnal (Bp. 1891. Franklin Társulat Könyvnyomdája) 72. oldal

- 57 Lányi Bertalan: A bányamívelési jog önállósága szemben a földtulajdonnal (Bp. 1891. Franklin Társulat Könyvnyomdája) 73. oldal
- 58 Lányi Bertalan: A bányamívelési jog önállósága szemben a földtulajdonnal (Bp. 1891. Franklin Társulat Könyvnyomdája) 73. oldal
- 59 Lányi Bertalan: A bányamívelési jog önállósága szemben a földtulajdonnal (Bp. 1891. Franklin Társulat Könyvnyomdája) 78. oldal
- 60 Lányi Bertalan: A bányamívelési jog önállósága szemben a földtulajdonnal (Bp. 1891. Franklin Társulat Könyvnyomdája) 78. oldal
- 61 Lányi Bertalan: A bányamívelési jog önállósága szemben a földtulajdonnal (Bp. 1891. Franklin Társulat Könyvnyomdája) 78. oldal
- 62 A magyar bányászat évezredes története I. Kötet – Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület (1996. Római Kiadó és Nyomdaipari Bt. Bp.) 588. oldal
- 63 Dr. Prugberger Tamás: A bányászat által érintett tulajdoni, használati és kárhelytál-lási viszonyok korszerű rendezéséről, (Magyar Jog 1991.) 158. oldal
- 64 Dr. Prugberger Tamás: A bányászat által érintett tulajdoni, használati és kárhelytál-lási viszonyok korszerű rendezéséről, (Magyar Jog 1991.) 159. oldal
- 65 Dr. Prugberger Tamás: A bányászat által érintett tulajdoni, használati és kárhelytál-lási viszonyok korszerű rendezéséről, (Magyar Jog 1991.) 159. oldal
- 66 Dr. Prugberger Tamás: A bányászat által érintett tulajdoni, használati és kárhelytál-lási viszonyok korszerű rendezéséről, (Magyar Jog 1991.) 159. oldal
- 67 A magyar bányászat évezredes története I. Kötet – Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület (1996. Római Kiadó és Nyomdaipari Bt. Bp.) 588. oldal
- 68 Ktv. 13. § (1)
- 69 Dr. Papp Tekla: A koncessziós szerződésekről és a koncessziós társaságokról, (Gazdaság és Jog 2001.5.szám) 7-8. oldal
- 70 Ktv. 13. §-hoz fűzött indokolás
- 71 Dr. Papp Tekla: A koncessziós szerződésekről és a koncessziós társaságokról, (Gazdaság és Jog 2001.5.szám) 8. oldal
- 72 Dr. Papp Tekla: A koncessziós szerződésekről és a koncessziós társaságokról, (Gazdaság és Jog 2001.5.szám) 8. oldal
- 73 Bt. 12. § (1)
- 74 Ptk.685.§c) pontja alapján gazdálkodó szervezet: az állami vállalat, az egyéb álla-mi gazdálkodó szerv, a szövetkezet, a gazdasági társaság, az egyesülés, a közhasznú társaság, az egyes jogi személyek vállalata, a leányvállalat, a vízgazdálkodási társulat, az erdőbirtokossági társulat, a végrehajtói iroda, az egyéni vállalkozó. Az állam, a helyi önkormányzat, a költségvetési szerv, az egyesület, a köztestület, valamint az alapítvány gazdálkodó tevékenységével összefüggő polgári jogi kapcsolataira is a gazdálkodó szervezetekre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni, kivéve, ha a törvény e jogi személyekre eltérő rendelkezést tartalmaz.
- 75 Dr. Papp Tekla: A koncessziós szerződésekről és a koncessziós társaságokról, (Gazdaság és Jog 2001.5.szám) 8. oldal
- 76 Dr. Papp Tekla: Atipikus szerződések (egyetemi jegyzet, Szeged, 2004.) 12-13. old.
- 77 Ktv. 3. § (1)
- 78 Ktv. 3. § -hoz fűzött indokolás
- 79 Dr. Papp Tekla: A koncessziós szerződés (Acta Universitatis Szegediensis De Attila József Nominatae, Tomus LIV., Fasciculus 14., Szeged 1998.9 10. oldal

80 Ktv. 6. §

81 Dr. Papp Tekla: A koncessziós szerződés (Acta Universitatis Szegediensis De Attila József Nominatae, Tomus LIV., Fasciculus 14., Szeged 1998.) 10. oldal

82 Ktv. 20. § (1)

83 Ktv. 20. § -hoz fűzött indokolás

84 Csongrád Megyei Bíróság: 1. Gf. 40.028/2001/4. sz. ítélete

85 Bt. 3. § (1)

86 Bt. 3. § (2)

87 Bt. 11. § (1)

88 Bt. 13. § (1)

89 Bt. 13. § (2)

90 Bt. 5-6. §

91 Ktv. 2. § (1)

92 Dr. Papp Tekla: A koncessziós szerződés (Acta Universitatis Szegediensis De Attila József Nominatae, Tomus LIV., Fasciculus 14., Szeged 1998.) 11. oldal

93 Dr. Papp Tekla: A koncessziós szerződés (Acta Universitatis Szegediensis De Attila József Nominatae, Tomus LIV., Fasciculus 14., Szeged 1998.) 11. oldal

94 Dr. Papp Tekla: A koncessziós szerződés (Acta Universitatis Szegediensis De Attila József Nominatae, Tomus LIV., Fasciculus 14., Szeged 1998.) 11. oldal

95 Ktv. 1. § (1)

96 Ktv. 1. § (1) bek. e), f)

97 Bt. 8. §

98 Dr. Papp Tekla: A koncessziós szerződésekről és a koncessziós társaságokról, (Gazdaság és Jog 2001.5.szám) 9. oldal

99 Ktv. 5. § (2) bek.

100 Ktv. 7. §

101 Ktv. 21. §

102 Ktv. 7/A. §

103 Az illetékes gazdasági kamara véleményét a következő esetekben kell kikérni a Ktv. 1 § (1) bekezdését figyelembe véve: az országos közutak és műtárgyaik, országos és helyi közforgalmú vasúti pályák, csatornák, regionális közműrendszerek, nemzetközi kereskedelmi repülőtér; helyi közutak és műtárgyaik, helyi közművek működtetése; a csővezetékes termékszállítás és tárolás; közf-i vasúti személyszállítás; valamint a menetrend alapján trolibusszal végzett közforgalmú-közüti személyszállítás

104 Bt. 22. §

105 Bt. 27. § (1)

106 Bt. 27. § -hoz fűzött indokolás

107 Ktv. 4. § (1) bek.

108 Ktv. 4. § (2) bek.

109 Dr. Papp Tekla: A koncessziós szerződésekről és a koncessziós társaságokról, (Gazdaság és Jog 2001.5.szám) 9. oldal

110 Ktv. 8. § (1) bek.

111 Dr. Papp Tekla: A koncessziós szerződésekről és a koncessziós társaságokról, (Gazdaság és Jog 2001.5.szám) 10. oldal

112 Ktv. 9. §

- 113 Dr. Papp Tekla: A koncessziós szerződésekről és a koncessziós társaságokról,
(Gazdaság és Jog 2001.5.szám) 10. oldal
- 114 Ktv. 9. §
- 115 Ktv. 10. §
- 116 Ktv. 11. §
- 117 Dr. Papp Tekla: A koncessziós szerződésekről és a koncessziós társaságokról,
(Gazdaság és Jog 2001.5.szám) 10. oldal
- 118 Ktv. 18. §
- 119 Ktv. 18. §
- 120 Dr. Papp Tekla: A koncessziós szerződésekről és a koncessziós társaságokról,
(Gazdaság és Jog 2001.5.szám) 9. oldal
- 121 Bt. 10. § (1) bek. alapján
- 122 Bt. 11. §
- 123 Vhr. (203/1998. Korm. Rend.) 2. § (1)
- 124 Vhr. 2. § (2)
- 125 Vhr. 2. § (3)
- 126 Bt. 12. §
- 127 Dr. Papp Tekla: A koncessziós szerződésekről és a koncessziós társaságokról,
(Gazdaság és Jog 2001.5.szám) 10. oldal
- 128 Dr. Papp Tekla: A koncessziós szerződésekről és a koncessziós társaságokról,
(Gazdaság és Jog 2001.5.szám) 10. oldal
- 129 Ktv. 15. § (2)
- 130 Ktv. 15. § (2)
- 131 Ktv. 13. § (2)
- 132 Ktv. 8. § (2)
- 133 Ktv. 25. §
- 134 Ktv. 14. §
- 135 Dr. Papp Tekla: A koncessziós szerződésekről és a koncessziós társaságokról,
(Gazdaság és Jog 2001.5.szám) 10. oldal
- 136 Ktv. 23. § (2)
- 137 Ktv. 22. §
- 138 Ktv. 24. §
- 139 Ktv. 13. § (3)
- 140 Dr. Papp Tekla: Atipikus szerződések (egyetemi jegyzet, Szeged, 2004.) 82-83.
old.
- 141 Bt. 2. §
- 142 Bt. 2. §- hoz fűzött indokolás
- 143 Bt. 18. §
- 144 Bt. 18. §
- 145 Bt. 20. § (1)
- 146 Bt. 20. § (11)
- 147 Bt. 20. § (2)
- 148 Bt. 20. § (8)
- 149 Bt. 20. § (9)
- 150 Ktv. 15. §
- 151 Ktv. 15. §

152 Bt. szerint zárt területnek minősül: meghatározott ásványi nyersanyag kutatása, feltárása, kitermelése céljából lehatárolt, koncessziós pályázatra kijelölt terület, továbbá a Bt. 50. §-ának (6) bekezdése a)-c) pontjában meghatározott területek az adott ásványi nyersanyag vonatkozásában.

153 Bt. 24. § (1)

154 Bt. 12. § (4)

155 Bt. 22. § (3), (6)

156 Bt. 23. § (3)

157 Bt. 12. § (3)

158 Bt. 22. § (7)

159 Bt. 10. § (2)

160 Bt. 20. § (12)

161 Bt. 30. § (3)

162 Bt. 24. § (3)

163 Bt. 25. § (1)

164 Bt. 25. § (2)

165 Bt. 25. § (3), (4)

166 Bt. 27. § (6)

167 Bt. 28. § (1)

168 Bt. 29. § (1)

169 Bt. 29. § (2)

170 Bt. 29. § (3)

171 Bt. 36. § (1)

172 Bt. 37. § (1), (2)

173 1/2004 (II.12.) Ab.h.

174 Bt. 41. §

175 Dr. Papp Tekla: A koncessziós szerződésekről és a koncessziós társaságokról, (Gazdaság és Jog 2001.5.szám) 11. oldal

176 Dr. Papp Tekla: A koncessziós szerződésekről és a koncessziós társaságokról, (Gazdaság és Jog 2001.5.szám) 11. oldal

177 Dr. Papp Tekla: A koncesszió (PhD. értekezés, 2003.) 70-71. oldal

178 Dr. Papp Tekla: Atipikus szerződések (egyetemi jegyzet, Szeged 2004.) 89. oldal

179 Kiv. 22. §

180 Dr. Papp Tekla: A koncessziós szerződésekről és a koncessziós társaságokról, (Gazdaság és Jog 2001.5.szám) 11. oldal

181 Dr. Papp Tekla: A koncessziós szerződésekről és a koncessziós társaságokról, (Gazdaság és Jog 2001.5.szám) 11. oldal

182 Bt. 43. § (1)

183 Bt. 43-44. §-hoz fűzött indokolás

184 Bt. 43. § (2)

185 Bt. 43. § (3)

186 Bt. 43. § (5)

187 Bt. 43. § (6)

188 Bt. 44. § (2)

189 Bt. 48. § (1)

190 Bt. 48. § (2), (3)

191 Bt. 41. § (2)

192 A Bt. szerint jogosulatlan bányászati tevékenységet folytat: a) aki felszíni előkutatást a kötelező bejelentést elmulasztva gyakorolja; b) bányászati koncesszió vagy hatósági engedély nélkül ásványi nyersanyagkutatást vagy kitermelést végez; c) külön jogszabályban előírt hatósági engedély nélkül vagy attól eltérően folytatott tevékenysége során ásványi nyersanyagot termel ki

193 Bt. 41. § (4)

194 Bt. 41. § (5)-(7)

195 Bt. 12. § (2)

196 Bt. 24. § (3); 28. § (2)

197 Dr. Papp Tekla: Atipikus szerződések (egyetemi jegyzet, Szeged 2004.) 92. oldal

198 Ktv. 17. §

199 Ktv. 20. §

200 Ktv. 21. § (1)

201 Dr. Papp Tekla: Atipikus szerződések (egyetemi jegyzet, Szeged 2004.) 92. oldal

202 Bt. 12. § (4) bek.

203 Dr. Papp Tekla: A koncessziós szerződésekről és a koncessziós társaságokról, (Gazdaság és Jog 2001.5.szám) 11. oldal

204 Dr. Papp Tekla: A koncessziós szerződésekről és a koncessziós társaságokról, (Gazdaság és Jog 2001.5.szám) 11. oldal

205 Bt. 12. § (3)

206 Bt. 14. § (2)

207 Bt. 15. §

208 Bt. 14. § (1)-(2)

209 Bt. 15. §

SZÉCSI EDIT SAROLTA

KONZULENS: DR. SZABÓ IMRE EGYETEMI DOCENS

A SAJTÓSZABADSÁG KORLÁTAI, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A SAJTÓ- HELYREIGAZÍTÁSI ELJÁRÁSRA

ELŐSZÓ

Dolgozatom témája – a rendszerváltást követően egyre nagyobb népszerűségnek örvendő – sajtó-helyreigazítás és a sajtó-helyreigazítási eljárás.

Úgy gondolom, hogy az egyre növekvő sajtó-helyreigazítási igények mind alátámasztják témaválasztásom aktualitását.

A nyilvánosság biztosítására szolgáló jogszabályi rendelkezések, különösen a klasszikus szabadságjogok a jogállamiság kialakulásával a középpontba kerültek. A demokrácia nem létezhet szabad véleményalkotás és -nyilvánítás nélkül, mert különben az egész alkotmányos rendszer megrendül. Ha az emberek nem közölhetnék szabadon gondolataikat, véleményeiket, a tényeket – akár a sajtón keresztül – akkor az emberek információkhoz való jutása és tájékozódása lehetetlenné válna. A nyilvánosság korlátozása egyúttal akadálya lenne a demokratikus jogállam működéséhez szükséges biztosítékok megfelelő működésének és ellenőrzésének is.

A sajtó szabadságának tiszteletben tartása azonban nem jelenti annak korlátozhatatlanságát. Ahhoz, hogy a sajtó-helyreigazítási perek száma csökkenjen, nélkülözhetetlen, hogy tudatában legyünk a jogszabályok által felállított korlátoknak. A közösséget vagy az egyént sértő visszaélések, közlések, cikkek elhárítására jogrendszerünk büntetőjogi és polgári jogi korlátokat állított fel. A sajtószabadság korlátozásának eszköze az egyén védelmét szolgáló

személyiségvédelem. A jogsértő többféle jogkövetkezménnyel számolhat, ezek közül a kártérítés és a sajtó-helyreigazítás érdemel figyelmet.

Dolgozatom a sajtó-helyreigazítás anyagi és eljárásjogi szabályait ismerteti részletesen.

Ezúton szeretném megköszönni témavezetőm, Dr. Szabó Imre Dékán Úr iránymutatásait és mindazok munkáját, akik dolgozatom elkészítésében segítségemre voltak.

Dolgozatomat abban a reményben bocsátom a Tisztelt Olvasó rendelkezésére, hogy megfelel az előírt minőségi és mennyiségi követelményeknek, és átfogó betekintést nyújt a sajtó-helyreigazítás eljárás hazai szabályozásába.

1. A VÉLEMÉNYNYILVÁNÍTÁS KORLÁTOZÁSÁNAK ELMÉLETI ALAPJAI

A nyilvánosság felöleli a személyi-politikai szabadságjogok, a gondolat-, vélemény-, szólás-, sajtó-, gyülekezési és egyesülési szabadság gyakorlati érvényesülését, egyúttal jelenti a tájékozódás lehetőségét, a nyilvános eszmecserét és tudományos és politikai vitát, az érdekötköztetést és érdekegyeztetést, a nyilvános gyűléseket, az egyesületeket, klubokat, köröket, a szabad véleményformálást. A nyilvánossághoz hozzátartozik annak igénye is, hogy a demokratikusan választott hatalom működése ellenőrizhető legyen, értem ezalatt például a parlamenti viták nyilvánosságát, a választójogi harcot stb.

A demokratikus jogállam kiegyensúlyozott működése érdekében azonban korlátozni kell a mások jogait sértő közléseket. A Büntető Törvénykönyv, a Polgári Törvénykönyv, valamint a sajtóról, az államtitokról és a szolgálati titokról szóló törvények mind tartalmaznak olyan rendelkezéseket, melyek oltalmazzák a sajtó szabadságához való jog érvényesülésének határait.

A legitim védendő érdekeknek általában négy csoportja ismert egy demokratikus jogrendszerben.

Az elsőbe az állam érdekei tartoznak. Ilyenek az adott állam alkotmányos alaprendjének védelme, az állam külső és belső biztonsága, a közjogi méltóságok és az állami szimbólumok esetleges védelme.

A második csoportot a társadalom egészének érdekei alkotják, mint például a közérkölcös vagy a közrend.

A harmadik kategóriába sorolandó egyes társadalmi csoportok érdekeinek védelme a faji, etnikai, vallási, nemi diszkriminációt kifejező megnyilvánulásokkal szemben.

Végül a védendő érdekek negyedik körét a magánszféra képezi, amelybe beletartoznak az egyén személyiségi jogai, becsülete, magánitkai, vállalkozásának jó hírneve, üzleti titkai.

A szólás- és sajtószabadság a véleménynyilvánítás fogalma alá tartozik.

A szólás- és sajtószabadság hosszú időn keresztül alig különült el egymástól annak ellenére, hogy mindkettőnek jól körülhatárolható jelentése van. A szólás- és sajtószabadság összekapcsolásának természetesen oka az is, hogy hosszú évszázadokon keresztül a vélemény közvetítésének egyetlen eszköze – médiuma- a sajtó volt, így a kapcsolatos jogi szabályozás is ezt a helyzetet vette alapul.

Ennek következtében a mindennapos szóhasználatban a véleménynyilvánítás, illetve a sajtószabadság fogalma azonos tartalommal jelent meg.

A szólásszabadság a véleménynyilvánítás szabadságának az a formája, amelynél a vélemény kinyilvánítása nem szervezett keretek között, illetve nem valamely közvetítő, médium igénybevételével történik, hanem közvetlenül szóban és természetesen más(ok) jelenlétében.

Az írott sajtó megjelenésének és a modern politikai nyilvánosság kialakulásának időszakában a jogi szabályozás középpontjában a kifejezés szabadságának területei közül azonban már nem annyira az egyéni véleménynyilvánítás, hanem sokkal inkább a sajtó szabadsága állt. Ez azt jelentette, hogy a kifejezés szabadsága a politikai véleményformálásban részt vevő, ehhez megfelelő műveltséggel rendelkező rétegekre koncentrálódott, akik politikai vitákra képesek és hajlandók voltak.¹

1.1. A véleménynyilvánítás szabadságának alkotmányjogi megközelítése

A Magyar Köztársaság Alkotmányának 61.§ (2) bekezdése szerint "A Magyar Köztársaság elismeri és védi a sajtó szabadságát."²A sajtó szabadsága tehát Alkotmányban biztosított alapjog, melynek lényeges tartalmát törvény nem korlátozhatja, megállapíthatja azonban, hogy milyen keretek között gyakorolható ez az alkotmányos alapelv.³ Az Alkotmánybíróság gyakorlata alapján az állapítható meg, hogy a sajtószabadság korlátozása általában nem ellentétes az Alkotmánnyal, ha ilyen rendelkezés szükséges és az elérni kívánt cél

fontossága arányban van az alapvető jog sérelmével, az államnak egy másik alapvető jog védelmére vonatkozó kötelezettsége pedig alapja lehet a sajtószabadság korlátozásának. Ilyen másik alapvető jog lehet az alkotmányos védelem alatt álló emberi méltóság, becsület és jóhírnév, mely a 36/1994. (VI.24.) AB határozat szerint az értékítéletben megnyilvánuló véleménynyilvánítás szabadságának külső korlátja lehet.⁴

Az alkotmány tehát a véleménynyilvánítási szabadság megfogalmazásánál nem tesz különbséget tényközlés és értékítélet között, a véleménynyilvánítás határainak a megvonásánál azonban az Alkotmánybíróság indokoltnak tartja a különbségtételt az értékítélet és tényközlés között. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a véleménynyilvánítás szabadsága nem terjed ki a becsületsértésre alkalmas valótlán tények közlésére akkor, ha a nyilatkozó személy kifejezetten tudatában van a közlés valótlanságának vagy foglalkozása, hivatása gyakorlásának szabályai szerint elvárható lett volna tőle a tények valóságtartalmának vizsgálata, de a véleménynyilvánítási alapjog felelős gyakorlásából adódó gondosságot elmulasztotta.⁵

A 30/1992. (V.26.) AB határozat pedig kimondta, hogy a véleménynyilvánítás és sajtószabadság korlátozásának szükségessége következik a magyar állam nemzetközi kötelezettségeiből is, hiszen az 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 3. bekezdése szerint a véleménynyilvánítás és a sajtó szabadsága mások jogainak vagy jó hírnevének tiszteletben tartása érdekében korlátozhatók.

Ugyanezt a véleményt fogalmazta meg az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény 2. bekezdése is.⁶

1.2. Büntetőjogi korlátok

A hatályos magyar jog a véleménynyilvánítás alkotmányos alapjogának határait több helyen húzza meg. A legsúlyosabb korlátozásokat a büntetőjogi kódex a béke elleni bűncselekmények, a szabadság és az emberi méltóság elleni bűncselekmények, az államtitok és a szolgálati titok megsértése, illetve a köznyugalom elleni bűncselek-

mények körében tartalmazza, valamint a rendészeti bűncselekmények között, speciálisan a sajtóra vonatkozó sajtórendészeti vétés tényállásban.⁷

A béke elleni bűncselekmények között szereplő háborús uszítás büntetettét követi el, aki háborúra uszít vagy egyébként háborús hírverést folytat.⁸ Uszítás a háborúra való nyílt felhívás, az egyéb háborús hírverés lehet bármilyen háborús propaganda, az ilyen hangulatkeltés minden formája. Az elkövetés történhet szóban, írásban, sajtó, rádió, film stb. útján. Súlyosabban büntetendő, ha az elkövetés nagy nyilvánosság előtt történik. Nagy nyilvánosságon a bűncselekménynek sajtó, egyéb tömegtájékoztatási eszköz vagy sokszorosítás útján való elkövetését is érteni kell.

A szabadság és az emberi méltóság elleni bűncselekmények között helyezkedik el a magántitok megsértésének tényállása. A személyiségi jogoknak, az egyén lelkiismereti és gondolati szabadságának, emberi méltóságának lényeges részét képezi, hogy a magánélet titkai sérthetetlenek, mások által háborítatlanok legyenek, illetve ezek az érintett személy hozzájárulásával, vagy csak jogilag szabályozott keretben legyenek felfedhetők.⁹ A magántitok megsértésének elkövetési magatartása minden olyan aktív vagy passzív magatartás, amelynek folyományaként a titok illetéktelen személy tudomására jut.¹⁰

A büntetőjog az állampolgár becsületéhez fűződő jogait is védi. A Btk. 179.§-a szerint rágalmazás tényállását az valósítja meg, aki valakiről más előtt a becsület csorbítására alkalmas tényt állít, híresztel, vagy ilyen tényre közvetlenül utaló kifejezést használ.¹¹ A tényállás akkor valósul meg, ha a becsület csorbítására alkalmas állítás más személy tudomására jut. A nyilvánosság kitágulásával, a szabad sajtó megszületésével 1989 után ugrásszerűen megemelkedett a rágalmazási perek száma.¹²

Becsületsértés vétségét az követi el, aki a sértett munkakörének ellátásával, köz megbízatásának teljesítésével vagy közérdekű tevékenységével összefüggésben, nagy nyilvánosság előtt a becsület

csorbítására alkalmas kifejezést használ, vagy egyéb ilyen cselekményt követ el. (Btk. 180. §.)¹³

A rágalmazás, a becsületsértés és a kegyeletsértés bűncselekménye miatt nem büntethető az elkövető, ha a becsület csorbítására alkalmas tény valónak bizonyul. A Btk. ilyenformán próbálja meg összeegyeztetni egyrészt a szólásszabadság, a gondolatközlés és a sajtószabadság alkotmányos alapjogi igényét a személyiségi jogok hatékony védelmének elveivel. A valóság bizonyításának azonban csak akkor van helye, ha a tény állítását, híresztelését a közérdek vagy bárkinek a jogos érdeke indokolta. Aki a más becsületének csorbítására alkalmas, objektíve azonban a valóságnak megfelelő tényről állít, csak akkor mentesül a büntetőjogi felelősség alól, ha az ilyen magatartás tanúsítása társadalmilag szükséges és indokolt volt.

A Sajtótörvény 12. §(1) bekezdése szerint „mindenkinek jogában áll sajtóterméket előállítani és nyilvánosan közzélni”. Ezt a jogot törvény a feltétlenül szükséges és arányos mértékben – más alapvető jog érvényesülése érdekében – korlátozhatja. Ilyen korlátozást tartalmaz az Stv. 3. §(1) bekezdése: „a sajtószabadság gyakorlása nem valósíthat meg bűncselekményt vagy bűncselekmény elkövetésére való felhívást, nem sértheti a közérkölcst, valamint nem járhat mások személyéhez fűződő jogainak a sérelmével”. Az e rendelkezésbe ütköző sajtótermék nyilvános közzését az ügyész indítványára a bíróság megtilthatta, az ügyész pedig a nyilvános közzélést nyomban felfüggeszthette. (Stv. 15. § (3) bekezdés)¹⁴

A Sajtótörvény ezen bekezdését azonban az Alkotmánybíróság a 20/1997.(III.19.) AB számú határozattal részben alkotmányellenesnek találta és 1997. október 31. napjával megsemmisítette. Az Alkotmánybírósági határozat szerint csupán az a rendelkezés alkotmányos sértő, hogy a mások személyéhez fűződő jogait sértő sajtótermékre az ügyésznek, illetve a bíróságnak a sérelmet szenvedő kérelme nélkül biztosít jogosítványokat. Ezzel az egyén önrendelkezési jogát és cselekvési autonómiáját sérti.

A sajtóigazgatás hatályos szabályai szerint egyébként sajtótermék előállításához vagy terjesztéséhez engedély nem szükséges. Csupán az időszaki lap előállítására és nyilvános közzelésére tartalmaz bejelen-

tési kötelezettséget a Sajtótörvény, és előírja, hogy nyilvántartásba vétel előtt időszaki lap nem terjeszthető.

Államtitoksértést követ el, aki az államtitkot jogosulatlanul megszerzi, jogosulatlanul felhasználja, illetéktelen személy részére hozzáférhetővé teszi vagy illetékes személy részére hozzáférhetetlenné teszi. (Btk. 221.§) Hasonló szabályok érvényesülnek a szolgálati titokra nézve is.¹⁵

A köznyugalom elleni bűncselekmények között helyezkedik el a törvény vagy hatósági rendelkezés elleni izgatás elnevezésű büntető tényállás. Eszerint aki nagy nyilvánosság előtt, a köznyugalom megzavarására alkalmas módon törvény vagy más jogszabály, avagy a hatóság rendelkezése ellen általános engedetlenségre uszít, büntettet követ el. (Btk.268.§)¹⁶ A tényállást az valóítja meg, aki a hallgatóságot, olvasókat úgy igyekszik befolyásolni, hogy azok a jogszabályt, illetve a hatósági rendelkezést magukra nézve ne tartsák kötelezőnek, annak érvényét kétségbe vonják. A bűncselekmény nagy nyilvánosság előtt történt elkövetés esetén valósul meg.

A Btk.269.§-a szerint közösség elleni izgatást az követ el, aki nagy nyilvánosság előtt a magyar nemzet vagy valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport vagy a lakosság egyes csoportjai ellen gyűlöletre uszít.¹⁷ Az Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek ítélte a Btk. 269.§ (2) bekezdését, amely a magyar nemzet, nemzetiség, nép, felekezet stb. elleni sértő vagy lealacsonyító kifejezés használatát rendelte büntetni, mondván, ez utóbbi tényállás „szükségtelenül, és az elérni kívánt célhoz képest aránytalanul korlátozza a szabad véleménynyilvánításhoz való jogot”¹⁸

A Btk. 1993. tavaszi reformja részeként született a nemzeti jelkép megsértése nevű tényállás. A Btk.269/A.§-a értelmében büntetendő, aki nagy nyilvánosság előtt a Magyar Köztársaság himnuszát, zászlaját vagy címerét sértő vagy lealacsonyító kifejezést használ, vagy más ilyen cselekményt követ el, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg.¹⁹

Ugyancsak 1993 tavaszától hatályos a Btk. kiegészítése az önkényuralmi jelképek használata elnevezésű tényállás bűncselekménnyé nyilvánításáról. Ez az alakzat is a véleménynyilvánítás szabadságát érinti. A bűncselekményt az követi el, aki horogkeresztet, SS-jelvényt, nyilaskeresztet, sarló-kalapácsot, ötágú vöröscsillagot vagy ezeket ábrázoló jelképet terjeszt, nagy nyilvánosság előtt használ, vagy közszemlére tesz, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg. (Btk.269/B.§)²⁰

Az önkényuralmi jelkép közszemlére tételéhez nem szükséges a tényleges nyilvánosság, csak annak elméleti lehetősége, így az éjszakai órákban a horogkeresztet zászló kitűzése és lefényképezése egy lakóépület bejáratánál, ahol ezt többen észlelhették, az önkényuralmi jelkép közszemlére tételének minősült. (BH 1996.186.)

Rémhírterjesztés büntetettét követi el az, aki közveszély helyszínén nagy nyilvánosság előtt olyan valótlan tény – vagy való tény – oly módon elferdítve – állít vagy híresztel, amely alkalmas az emberek nagyobb csoportjában zavar vagy nyugtalanság keltésére. (Btk.270.§)²¹

A Btk.270/A.§-a szerint közveszéllyel fenyegetés²² vétségét az követi el, aki más előtt olyan, a köznyugalom megzavarására alkalmas valótlan tény állít, hogy közveszéllyel járó esemény bekövetkezése fenyeget. A cselekmény súlyosabban büntetendő, ha a közveszéllyel fenyegetés a köznyugalmat súlyosan megzavarta, illetve a bűncselekményt radioaktív anyaggal fenyegetve követik el.²²

A fentiekben részletesen kifejtett, Büntető Törvénykönyvben szabályozott tényállások megegyeznek abban a tekintetben, hogy elkövetési magatartásuk nagy nyilvánosság előtt, tehát sajtó útján is megvalósítható, így a sajtó szabadságának korlátait jelentik.

Fontos hangsúlyozni annak jelentőségét, hogy a bíróság hogyan értékeli a büntetőjogi felelősség körében a mástól szerzett információk továbbadását. A sajtó, a mások becsületének csorbítására alkalmas kijelentés közlésével megvalósítja a törvényi tényállás „híresztel” magatartásformáját, a közzététellel így a sajtó válik a bűncselek-

mény alanyává. A BH 1992.75. szám alatt közzétett bírósági határozat szerint: „A rágalmazásnak híreszteléssel elkövetése esetén annak a személynek a büntetőjogi felelősségét kell vizsgálni, aki a sértő, becsület csorbítására alkalmas tényállást vagy tényre közvetlenül utaló kijelentést nyilvánosan, mások előtt továbbadta, közzétette; a mások becsületét csorbító tényközléseket tartalmazó újságcikk állításaiért a cikk szerzője akkor is felelős, ha a cikk állításait megalapozó ismereteit mástól szerezte. Az ezzel ellentétes jogértelmezés a sajtó munkatársait egyértelműen felhatalmazná mindennemű sértő tényközlés publikálására, ha azok más nyilatkozók közléséből származnak.”

Részben más a helyzet, ha a sajtó értesülése hivatalos szervtől származik. Abban az esetben, ha a közlemény a hatóságoktól kapott információknak megfelel, a közlemény írójának büntetőjogi felelősségét nem lehet megállapítani. Ugyanakkor, ha a szerző önállóan von le következtetéseket, tesz tényállításokat, a valósághoz való viszonyt értékelni szükséges, tehát ebben a körben felmerülhet a felelősség kérdése.²³

Nem lehet bűncselekményeket elkövetni irodalmi eszközökkel sem, a szatíra tipikusan más személyének vagy cselekedetének kigúnyolására alkalmas eszköz.

Mindezek alapján megállapítható, hogy az eljáró bíróságok legösszetettebb munkája a szöveg kontextuális elemzése, az összefüggések értékelése és a valóság bizonyítása.²⁴

1.3. Polgári jogi korlátok

A véleménynyilvánítás polgári jogi korlátait jelentik a személyhez fűződő jogok. A Polgári Törvénykönyv szabályai között elhelyezett személyhez fűződő jogok által biztosított védelem tárgya a személyiség. A személyhez fűződő jogok ennek megfelelően biztosítják, hogy a magánszférát jogtalan beavatkozással senki meg ne sérthesse.²⁵

A személyhez fűződő jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani. (Ptk. 75.§ (1) bekezdés) A polgári jognak ez a szabálya hangsúlyozza a személyiségi jogok védelmének a fontosságát. Ez a ren-

delkezés a jogok védelmét nem szűkíti le egyes személyiségi jogokra, hanem védelmet nyújt a személyiség megsértésének mindenfajta lehetséges esetére, a személyiséget általában, egészben s minden megnyilvánulásában a törvény védelme alá helyezi. E rendelkezés szerint mindenkit terhel a személyhez fűződő jogok tiszteletben tartásának kötelezettsége, illetve mindenkit megillet az a jog, hogy személyének tiszteletben tartását követelhesse.

„A polgári jog a személyhez fűződő jogokat vagyoni eszközökkel és a polgári jogi szabályozásra jellemző eszközökkel szabályozza, biztosítva a sérelmet szenvedőknek a vagyoni eszközökkel való elégtételadást, ugyanakkor a személyiségi jogok védelmére rendeli a nem vagyoni jogkövetkezmények alkalmazását is (erkölcsi elégtételadás).”²⁶

A legfontosabb helyreállító és jóvátételi igény a nem vagyoni, erkölcsi elégtétel adására való kötelezés. Ha a jogsértés sajtó útján történt, az elégtételyújtást sajtóközléssel kell elrendelni. Az elégtétel sajtónyilvánosságát akkor is el lehet rendelni, ha a jogsértést nem sajtó útján követték el, de széles körben vált ismertté.

A személyhez fűződő jogot sértő magatartás tehát megvalósítható sajtó útján is, így a személyhez fűződő jogok védelme a sajtó szabadságának hatékony korlátja lehet.

Dolgozatomban a személyhez fűződő jogok védelmén belül a sajtó-helyreigazítás intézményével foglalkozik.

A sajtó-helyreigazítás többletvédelmet kínál a személyiségvédelem általános szabályaihoz képest, ugyanakkor csak a jogsértés meghatározott módja, eszköze esetén vehető igénybe, s az eljárás eredménye is csak helyreigazító közlemény lehet.

A jogosult választásán múlik, hogy személyiségi jogának védelmében a Ptk. általános, vagy a sajtó-helyreigazításra vonatkozó különös szabályait veszi-e igénybe.²⁷ A sajtó-helyreigazítás előnye a

gyors reagálás, rövid pertartam valamint a sérelem jellegéhez igazodó jóvátétel; hátránya viszont egy meghatározott magatartáshoz való kötöttség.²⁸

2. A SAJTÓ-HELYREIGAZÍTÁS

2.1. Sajtó-helyreigazításról általában

A sajtó-helyreigazítás anyagi jogi természetű szabályait a Ptk. 79.§-a, míg az eljárási jogi rendelkezéseket a Pp. XXI. fejezete tartalmazza. A helyreigazítás olyan sajátos személyiségvédelmi eszköz, amely alkalmazkodik a sajtó sajátosságaihoz. Ez a sajátosság a sajtó által megteremthető, széles körű nyilvánosság. A sajtó sokféle és igen sajátos sérelmeket okozhat. Ezekhez a sajátos sérelmekhez kell igazodnia az elégtételnek hasonló eszközökkel. A sajtó-helyreigazításnak ugyanazon nyilvánosság előtt kell megvalósulnia lehetőleg, amely előtt a sérelem megvalósult. Nagyon fontos jellegzetesség, hogy ez az elégtétel állami, hatósági kényszer nélkül történhet.

A jogalkotók belátták, hogy a helyreigazítás nem vonatkozhat mindenre, csak a leginkább megfogható tényekre, hiszen még az egyszerű, köztudott tények megállapíthatósága is vitákra ad alkalmat, ezért a törvényalkotó nem szívesen merészkedik a tényeken túli területek szabályozhatatlan szabályozására.²⁹

A jogosult a helyreigazítás iránt csak azon az alapon támaszthat igényt, hogy a sérelmes közleményben szereplő tények valótlanok, illetve a sajtóközlemény a való tényeket hamis színben tüntette fel.

Más személyhez fűződő jogsérelem orvoslása érdekében nem vehető igénybe e személyiségvédelmi eszköz akkor sem, ha a jogsértés sajtó útján valósult meg. Így kizárt alkalmazása például olyankor, amikor az újságban közreadott cikk aláírása névviselési jogot, illetve ha a tartalma üzleti titkot vagy más személy becsülethez való jogát durván megsérti. Annak persze nincs akadálya, hogy a jogsértő a megfelelő elégtétel adására sajtó útján legyen köteles (Ptk. 84.§ (1) c) pont).³⁰

A helyreigazítás intézményének fontos eleme a gyorsaság, felesleges, hosszadalmas pereskedésektől való mentesség, ugyanis az időszakos tömeghírközlési eszközök hatása nagyobb és gyorsabb, mint az egyéb eszközöké (könyvé, színdarabé). Ami a tévé esti főműsor idejében elhangzik, arról akár több millió ember szerezhet tudomást. Ezt a kivételes gyorsaságot szolgálják a speciális eljárásjo-

gi rendelkezések, melyek a per minél rövidebb idő alatt történő befejezését sürgetik.

Fontos megemlíteni, hogy az internet egyes felhasználási területei is sajtószerűen működnek, hiszen már vannak a napilapoknak, folyóiratoknak is on-line elérhető elektronikus változatai. Ugyancsak sajtóként funkcionálnak egyes levelezési listák, hirdetőtáblák stb. Az internetes szolgáltatás, az interneten közölt információ, az internet által biztosított gondolatközlési lehetőség mindenki számára hozzáférhető. Ezért lehet azt mondani, hogy az internet minden korábbinál demokratikusabb médium. A közlésnek helyet adó honlapokat az internet-szolgáltatótól lehet bérelni. A mai jogszabályi rendezetlenség következtében azonban nem egyértelmű, hogy a honlapon közölt információért ki a felelős, a honlapot bérlő vagy az internet-szolgáltató bérbeadó, illetve egyáltalán felelőssé tehető-e bármelyikük? Ráadásul a bérlő a bérleti szerződés megkötésekor nem kell hogy felfedje kilétét, arról nem is beszélve, hogy az internet információs világhálózat, így a rajta közölt információk szabályozását illetően az egyes államok lehetőségei korlátozottak.³¹

Bár a magyar precedens ezen a téren hiányos, a jövőben ez a terület sem maradhat szabályozatlan.

2.2. A sajtó-helyreigazítás sajátosságai

A sajtó-helyreigazítás kettős természetű: egyrészt olyan anyagi jogi szabály, amely egyes személyek fokozott, objektív felelősségét állapítja meg bizonyos személyiségi jogot sértő cselekmények tekintetében; másrészt eljárásjogi szabály, amely a jogsértés elkövetésének gyors orvoslását biztosítja.³²

A sajtó-helyreigazítás sajátosságai:

- A személyiségi jog megsértését csak meghatározott személyek követhetik el: napilap, folyóirat (időszaki lap), rádió, televízió vagy filmhíradó, ebből következik, hogy a jogkövetkezmény is csak e szerveket terhelheti.
- A személyiségi jogi sérelem csak valótlan tény közlésével

vagy híresztelésével, illetőleg való tények hamis színben való feltüntetésével valósulhat meg.

- A jogkövetkezmény csupán helyreigazító közlemény közléte.³³

2.3. A jogsértés elkövetésének módjai

„Ha valakiről napilap, folyóirat (időszaki lap), rádió, televízió vagy filmhíradó valótlan tényt közöl vagy híresztel, illetőleg való tényeket hamis színben tüntet fel, a törvényben biztosított egyéb igényeken kívül követelheti olyan közlemény közzétételét, amelyből kitűnik, hogy a közlemény mely tényállítását valótlan, mely tényeket tüntet fel hamis színben, illetőleg melyek a való tények.” (Ptk. 79. § (1) bekezdés)

A sajtó-helyreigazítás csak a törvényben meghatározott jogsértés esetén vehető igénybe:

- *valótlan tény közlése*
- *valótlan tény híresztelése*
- *való tény hamis színben való feltüntetése esetén.*

A PK 12. számú állásfoglalása szerint a sajtó-helyreigazítás iránti igény elbírálásánál a sajtóközleményt a maga egészében kell vizsgálni. A kifogásolt közléseket, kifejezéseket nem formális megjelölésük, hanem valóságos tartalmuk szerint kell figyelembe venni, a sajtóközlemény összetartozó részeit összefüggésükben kell értékelni, és az értékelésnél tekintettel kell lenni a társadalmilag kialakult közfelfogásra is.³⁴ Ez az elfogadott elv azt is jelenti, hogy a „címlapon levő figyelemfelkeltő közleményeknek önálló információértékük van, mert az olvasók nem kötelesek a lapot teljes egészében végigolvasni, hogy meggyőződjenek a beharangozó közlemény valóságáról. Ezért társadalmi szempontból a címlapon való közlés különösen sérelmes.” (BH 1992. 456.)

A valótlan tények állítása rendszerint írásban vagy szóban megjelent közleménnyel történik. Azonban a valótlan tényközlés vagy a tények hamis színben való feltüntetése képi úton is elkövethető, például a valóságtól eltérő fénykép, ábra, grafika közlésével.³⁵

Mindezekből következik, hogy a sajtó-helyreigazítási perben a

jogsértés megállapításához alapos és mélyreható vizsgálódás szükséges.

A Ptk. 79.§-ából félreérthetetlen, hogy csak napilapban, folyóiratban (időszaki lapban), rádióban, televízióban, vagy filmhíradóban megjelenő közleményről lehet szó. A közleménynél közömbös, hogy ez milyen műfajban történik, vagy a valótlan vagy hamis tény hírben, dokumentumfilmben, riportban, regényben, novellában vagy fényképészeti alkotásban jelenítették meg.³⁶

A sajtó helyreigazításra köteles a fizetett, tehát a megrendelő által szövegezett közleményért is, ha az valótlan tényt állít.³⁷

Erre kitűnő példa a 2000. 41. szám alatt közzétett bírósági határozat. Az alperes kiadásában megjelenő időszaki lap egyik számában jelent meg a kifogásolt sajtóközlemény, melyet az alperesek fizetett hirdetésként, azaz ellenszolgáltatásért közöltek a lapban.

A felülvizsgálati eljárásban a bíróság megállapította, hogy a sajtóhelyreigazítás anyagi jogi alapja a Ptk. 79.§-ának (1) bekezdése, amely nem tesz különbséget a tényállítást hordozó információ jellege szerint (reklám, hirdetés vagy bármilyen más sajtóközlemény). Annak van tehát ügydöntő jelentősége, hogy a felperesek által kifogásolt sajtóközlemény a tájékoztatás körében keletkezett-e.

Az Stv. 20.§-ának e) pontja szerint a tájékoztatás tényeknek, eseményeknek, hivatalos közleményeknek, beszédeknek, valamint az ezekre vonatkozó véleményeknek, elemzéseknek és értékeléseknek sajtótermék útján történő nyilvános közlése.

A perbeli sajtóközlemény mint a társadalmi vita része, egy társadalmi eseményre vonatkozóan közöl tényeket, véleményt, elemzést, illetve értékelést, így nyilvánvaló, hogy az a sajtó tájékoztatási tevékenysége körében lett nyilvánosan közölve, és a sajtóhelyreigazítási igény szempontjából nincs annak jelentősége annak, hogy ezért a kiadó ellenszolgáltatásban részesült.

A sajtó-helyreigazítás nem általában a valótlan tényekre vonatkozik, hanem a más személyiségi jogát sértő közlésekre. Ha valaki azt állítja, hogy pl. romlik az egyetemisták vagy a nyugdíjasok életszínvonala, ez lehet valótlan közlés, azonban helyreigazításnak még sincs helye.

2.4. Valótlan tény közlése

A valótlan tényközlés elkövethető szóban és írásban, valamint verbális és képi eszközök egymáshoz kapcsolásával is. Ha a valótlan tényállítás fényképen ábrázolt személyekre vonatkozik, a helyreigazítás során a fénykép ismételt közlésére is kötelezhető az alperes, főleg ha a fénykép és a szöveg együttesen fejezi ki a tényállítás valótlanosságát.³⁸

Példa erre egy 1992-es Bírósági Határozat:

Az alperes által szerkesztett napilap az 1990. szeptemberi számában az első oldalon a felpereseket ábrázoló fényképet közölt, amely alatt és fölött a kísérő szöveg valótlan tényeket tartalmazott, miszerint a képek erőszakra utalnak. A Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy a személyekről készült képek közlése esetén a képet és a képhez kapcsolt szöveget együtt kell értékelni annak a megállapításánál, hogy a közlemény valójában mit fejez ki. (BH 1992.456.)

Sajtó-helyreigazítás tárgya lehet – valótlanúsága esetén – az a tényállítás is, amelyből levont következtetés a sajtóközleményben foglalt értékelés alapjául szolgál.³⁹

A sérelmes közleménynek azok a kitételei, amelyek újságírói vélekedésnek minősülnek, nem lehetnek helyreigazítás tárgyai.⁴⁰

A valótlan tényállítást akkor is helyre kell igazítani, ha azokat a sajtóközlemény, mint nem teljesen biztosat vagy mint feltételezhető lehetőséget hozza a közvélemény tudomására. A tények közötti hamis kapcsolat sugalmazásáért, ha nem tudja az alperes tényekkel tisztázni, alátámasztani, elmarasztalható.⁴¹

A kiadó felelőssége akkor is megállapítható, ha a valótlan tényközlés szerkesztői gondatlanságból történt. (BH 1993. 607.)

2.5. Valótlan tény híresztelése

A PK 14. számú állásfoglalása szerint: „A sajtó-helyreigazítás rendeltetésének az érvényesülése: a valósághű tájékoztatás, a sajtó hitelének a megőrzése, illetve a közleménnyel érintett személy (közérdek vagy egyéb érdek) reális társadalmi értékelésének a biz-

tosítása érdekében akkor is szükség van a valótlan tényállítás helyreigazítására, ha a közlés idegen forrásból származik.”

A valótlan tény híresztelése akkor valósul meg, ha a sajtó mástól származó olyan tényeket közöl, amelyek valótlanok. Nem mentesíti a sajtót a helyreigazítási kötelezettség alól, ha a tudósító bejelentésekre, szóbeszédre hivatkozik és nem saját állításaként közöl tényeket. A történés látszatát keltő vélekedés is alapul szolgálhat sajtó-helyreigazítási kereset indítására. Ha valamit megtörténtként állítanak, az akkor is tényállításnak minősül, ha megalapozatlan. A sajtó akkor is köteles helyreigazításra, ha más személy nyilatkozatát híven közli, és e nyilatkozatot valamely hírügynökségtől veszi át.⁴²

A tudósító felelősséget vállal azért, hogy amiről beszámol, az valóban elhangzott, úgy, ahogyan mondja, azonban azért már nem, hogy ami elhangzott, az valóban úgy is van.⁴³

Ha viszont a sajtó nem tényről tudósít, hanem valamilyen eljárás vagy vita menetéről számol be, akkor elegendő, hogy a véleményeket valóságos tartalmuk szerint, az elhangzottaknak megfelelően, híven adja vissza, a szemben álló nézeteket egyaránt ismerteti, kiegyensúlyozottan tájékoztat a szemben álló vélekedésekről, ugyanis az egyoldalú ismertetés jogsértő lehet.⁴⁴ A vita során állított tényekért azonban a sajtó nem tartozik felelősséggel.

A Fővárosi Bíróság egy 1995-ös ítélete a Ptk. „híresztelés” fordulatát az elsőfokú bíróság érvelésével összhangban úgy értelmezte, hogy az újságírói kérdés formájában is megvalósulhat. A kérdésben burkoltan rejlő másoktól származó tényállítás, abban az esetben is alapul szolgálhat a sajtó felelősségre vonására, ha a kérdező a kérdésben rejlő állításról nem nyilvánított véleményt. (FPK. 1995/4.)

Mindezekből következik, hogy a sajtónak nem a véleményével ellátva kell az állítást közölnie, hanem a más személyiségi jogát nyilvánvalóan sértő híresztelések közlésétől egyértelműen el kell zárkóznia. A jogbiztonság követelményének ez az álláspont felel meg.⁴⁵

2.6. Valós tények hamis színben való feltüntetése

Sajtó-helyreigazításnak van helye a valóságos tények hamis színben való feltüntetése esetén is. Ezt elkövetheti a sajtó azáltal, hogy valamely nyilatkozat lényeges értelmét megváltoztatja, illetve a nyilatkozat egyes részeit kihagyja vagy átcsoportosítja.⁴⁶

A sajtóról szóló 1986. évi II. tv. ezzel kapcsolatban a következő kívánalmakat támasztja: „Az újságíró... a kapott felvilágosítást, valamint megállapításait kellő körültekintéssel, ellenőrzéssel és a valóságnak megfelelően köteles közzétételre előkészíteni, a tényeket, eseményeket, a maguk teljességében ismertetni.” (Stv. 11.§ (1) c.) pont) Az újságíró a szerkesztési munkálatok során az általa megismert tényeket, információkat különféle szempontok alapján csoportosíthatja, egyes részeket kiemelhet, összefüggéseket tárhat fel, azonban ez nem vezethet a való tények hamis színben való feltüntetéséhez.

Köteles továbbá a nyilvános közlésre készített nyilatkozatot, a nyilatkozatot adó személynek – kérelmére – bemutatni; azt nem közölheti, ha ehhez a nyilatkozatot adó személy azért nem járul hozzá, mert nyilatkozatát az újságíró megváltoztatta. Ha a szerkesztő az újságíró által nyilvános közlésre átadott anyag tartalmát lényegesen megváltoztatja, az újságíró hozzájárulása szükséges a neve alatt történő közléshez. A nyilatkozatot adó személynek a hozzájárulását ilyen esetben ismételten be kell szerezni.⁴⁷

Tehát alapos ok a helyreigazításra, ha a riporter feltett kérdéseit utólag megváltoztatja. „Személyiségi jogokat és a hiteles tájékoztatáshoz fűződő érdekeket sérthet a sajtó eljárása, ha a riportalanyhoz feltett kérdések hozzájárulás nélküli megváltoztatása a riport eredeti szövegének tartalmi torzulásait eredményezi” (BH 1992.688.).

Valóságos tény hamis színben való feltüntetését jelenti, ha valakit hozzájárulása nélkül úgy tüntetnek fel a sajtóközleményben, hogy adott áruval kapcsolatban reklámtevékenységet végez.⁴⁸

3. A SAJTÓ-HELYREIGAZÍTÁSI ELJÁRÁS

3.1. A sajtó-helyreigazítás nemzetközi szabályozása

Korábban az európai országok többségében a sajtótörvény a sajtó-helyreigazítás határait és lehetséges eseteit széles körben húzta meg, ma már azonban legtöbb országban csak valótlan és nyilvánvalóan sértő tény megjelenése esetén fordulhat a személyében sértett természetes vagy jogi személy bírósághoz.⁴⁹

Franciaország az egyetlen, ahol kivételes módon a tényközlés mellett véleménynyilvánítás is lehet helyreigazítási kérelem alapja függetlenül attól, hogy megfelel-e a valóságnak, vagy sem. A most is alkalmazandó 1881. évi sajtótörvény 13. Cikkének 2. és 3. bekezdése előírja, hogy az időszakos kiadványok kötelesek közölni a kiadványban megnevezett személy válaszát. A válaszközlési kötelezettségnek a szöveg szerint nem feltétele a jogsértés, és nincs különbség a tényközlés és a vélemény között, de a válasz terjedelmét a törvény korlátozza. A francia szabályozás példáját követi a spanyol 2/1984. számú organikus törvény is.⁵⁰

A német szabályozás ezzel szemben 1874. óta csak a tényközlés esetére adja meg az érintett személynek a válaszadás jogát. Ezt az elvet követik ma is a Német Szövetségi Köztársaságban a Landok szintjén megalkotott törvények. A válaszadás joga azonban erősen korlátozott terjedelmében is, formájában is. A svájci Polgári Törvénykönyv vonatkozó szabályai a némethez hasonló megoldást tartalmaznak.⁵¹

Svédország és az Egyesült Királyság jogrendszeréből pedig hiányzik a sajtó-helyreigazításhoz való jog intézménye. Svédországban a sértett fél pert indíthat rágalmozásért a sajtószerv ellen, mely során a bíróság figyelembe veheti a helyreigazítás tényét. Bár jogszabály nem biztosítja a helyreigazításhoz való jogot, az újságírók etikai kódexe szerint bárki megjegyzéssel élhet a sajtószerv felé, akiről a lap valótlan tényt közöl, vagy valós tényt tüntet fel hamis színben.⁵²

Az Egyesült Királyságban egy külön szerv, a Panaszbizottság foglalkozik sajtóügyekkel, amelynek a határozata szerint a sajtószerv

köteles lehetőséget biztosítani a helyreigazítási igény érvényesítésére, ez a kötelezettség azonban bírói úton nem kényszeríthető ki.⁵³

Az USA alkotmánya eredetileg nem rendelkezett a véleménynyilvánítás szabadságáról; a szólásszabadságról és a sajtószabadságról is szóló rendelkezést tartalmazó első alkotmánymódosítást 1791-ben fogadták el a szövetségi kormány korlátozása érdekében. Az USA-nak a jelenlegi időszakban érvényesülő felfogása a New York Times Co. v. Sullivan ügyben, 1964-ben meghozott bírósági határozatra vezethető vissza. Ebben az ügyben az alabamai bíróság kártérítési kötelezettséget mondott ki egy téves megállapításokat tartalmazó közlemény miatt. Az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága azonban a tagállam bíróságának kártérítési határozatát megváltoztatta. Hangsúlyozta annak jelentőségét, hogy ha a közigazgatást bíráló téves tartalmú vagy sértő vélemény miatt büntető jellegű kártérítésre kötelezésre kerülne sor, annak véleménynyilvánítástól visszatartó hatása volna.⁵⁴

3.2. A sajtó-helyreigazítási eljárás története

A sajtó-helyreigazítás a francia jogfejlődés találmánya. Először az 1819-es francia sajtótörvényben szabályozták, aztán kisebb-nagyobb módosításokkal egész Európában elterjedt.

Az első magyar sajtótörvényt, az 1848. évi XVIII. tc.-t nagyrészt Szemere Bertalan fogalmazta, ugyanis mélyrehatóan tanulmányozta Európa sajtótörvényeit. A belga és francia törvények különösen nagy hatással voltak rá. A sajtó-helyreigazítás azonban még nem szerepelt az 1848-as sajtótörvényben. Bizonyos legendák szerint a tervezetben még szerepelt, de a főrendi tábla Eötvös József kifogására kivetette a javaslatból.⁵⁵ Az első magyar sajtótörvényt azonban a sajtó-helyreigazítás nélkül is mintegy 60 évig alkalmazták.

Fontos megemlíteni, hogy Deák Ferenc igazságügy-miniszter kezdeményezte a sajtóperekben az esküdtszéki bíraskodás bevezetését.

Az esküdtszéki bíraskodáshoz azt a megjegyzést fűzném, hogy jó gondolatnak tartom népi elemek bevetését a sajtóperekbe, hiszen

egy „hétköznapi ember” jobban képes érzékeltetni, megítélni, hogy egy újságcikk olvasása vagy egy műsor milyen benyomást kelt az emberekben (mekkora sérelemmel jár), mint a jogtudományban jártas személyek, akik többszöri átolvasás után aprólékosan értelmezik a szavakat.

Az 1914. évi XIV. tc., azaz a második sajtótörvény már szabályozta a sajtó-helyreigazítást. Tisza István miniszterelnök a századfordulóra kialakult sajtó nagy részét felelőtlennek ítélte, az állam és intézményeinek a sajtóval szembeni helyzetét pedig a kelleténél védtelenebbnek érezte. Ezzel magyarázható, hogy a magyar sajtótörténetben először megfogalmazott helyreigazítás-paragrafusban első helyen a hatóság védelme szerepelt.⁵⁶ Az 1914-es sajtótörvény kiegészítő jogszabályokkal alapvetően a II. világháborúig maradt hatályban, a háború azonban a sajtószabadságot is megszüntette.

Az újabb nagy korszakváltás után törvény helyett kormányrendeletekkel szabályozták a sajtóviszonyokat, a sajtó-helyreigazítás intézménye pedig lassan átkerült a polgári, illetve polgári eljárás jogi szabályai közé. A szabályozás középpontjába lassanként a személyiség került. Bár a jogszabályi keretek rendelkezésre álltak ezen intézmény igénybevételéhez, eleinte nagyon ritkán alkalmazták ezeket a szabályokat. A jelenlegi szabályozás gyökerei a hetvenes évek elejéig nyúlnak vissza.

A sajtó-helyreigazítás szabályozásának fontosabb állomásai a következők:

A második sajtótörvény értelmében a határidőben beadott sajtó-helyreigazítási nyilatkozat közlését a szerkesztő csak akkor tagadhatta meg, ha kétségbevonhatatlanul és nyomban bizonyítható volt magának a helyreigazító nyilatkozatnak a valótlan-sága. Kihágást követett el a szerkesztő, ha a nyilatkozat közlését megtagadta, egyben az érdekeltnak megnyílt a joga arra, hogy a közzétételt bírói úton kényszerítse ki.

Ez a szabályozás nem a bünvádi eljárásnak valamiféle különös

típusa, hanem tulajdonképpen sajtórendészeti eljárás volt, a közlés kikényszerítése nem rendőrhatalósági, hanem a nyomatékosabb, garanciális szempontból is megfelelőbb út igénybevételel történt. A büntető perrendtartás csak mint kiegészítő eljárási jogszabály kerülhetett alkalmazásra.⁵⁷

Az 1914. évi XIV. tc. által hazánkban bevezetett sajtóhelyreigazítási eljárás megváltozott viszonyaink miatt szükségessé vált tartalmi-formai reformját a 26/1959. (V.1.) Kormányrendelet végezte el. A sajtó egyes kérdéseit rendező kormányrendelet rendelkezései értelmében, ha a lap szerkesztője megtagadja a helyreigazítást, a bíróság köteles felfedni az olvasók előtt a korábbi közlés valótlanágát.

A Kormányrendelet még a büntetőeljárás alapján szabályozta a sajtóhelyreigazítást. Az eljárásban a sérelmet szenvedett fél és a felelős szerkesztő álltak egymással szemben, és az eljárás célja a sérelmet okozó közlemény helyreigazítása volt.⁵⁸ Komoly problémának számított, hogy az ítélet végrehajtása bírósági végrehajtással nem történhetett meg, ugyanis a bírósági végrehajtásról szóló törvény szerint ez „büntetőügyben hozott” ítélet volt, annak pedig csak a polgári igényre vonatkozó rendelkezését lehet bírósági végrehajtással kikényszeríteni.⁵⁹

1972. évi 26. törvényerejű rendelet végre megnyitotta a sajtóhelyreigazítási igény érvényesítése előtt a polgári bírósági utat. Fontos megemlíteni a szabályozásnak azt a sajátosságát, hogy a sajtóhelyreigazításnak az anyagi jogát is a Pp. szabályozta. A különleges eljárások közé beiktatott sajtóhelyreigazítási eljárásban a sérelmet szenvedett fél és a sajtószerv most már mint polgári peres felek álltak egymással szemben, és az eljárás célja csupán a helyreigazításról szóló döntés volt.⁶⁰

Összefoglalva:

A tvr. kiemelte a bírósági eljárást a büntető keretek közül, peres eljárássá tette, szerepét és jelentőségét hangsúlyozva a megyei bíróság hatáskörébe utalta.

A polgári perjog intézményei közé való átvétellel több

„kisegítő” rendelkezés megtartása feleslegessé vált (képviselő, ügyész fellépési joga stb.).

Az eljárás különleges jellegére tekintettel viszont szükség volt speciális szabályok megalkotására, mellyel az eljárást igyekeztek célszerűbbé tenni.

A törvényalkotó az ágazati besorolás megváltoztatásánál egy-két korábbi szabályozást is módosított (a szerkesztő helyett a sajtószervet kell perelni, határidők).⁶¹

A következő módosítás 1978-ban történt, amikor a sajtó-helyreigazítás anyagi és eljárási szabályai különváltak egymástól. Az előbbieket az 1978. évi IV. törvénnyel módosított Ptk. 79.§-ába kerültek, míg az utóbbiak kisebb módosításokkal a Pp. XXI. fejezetében maradtak. A nyolcvanas években az elektronikus sajtó elterjedése és a tömegtájékoztatás részleges decentralizálása miatt átalakult a sajtó fogalma. Az 1986-ban elfogadott sajtótörvény elsősorban erre tekintettel változtatott a Pp. rendelkezésein. Az 1992. évi LXVIII. törvény 4.§ (2) bekezdése módosította a sajtó-helyreigazítási eljárás hatásköri és illetékességi szabályait. Az 1995. évi LX. törvény 27.§ (4) bekezdése, az 1999. évi CX. törvény 53.§-a, és a Rádiózásról és televíziózásról szóló 1996. évi I. törvény nyomán ismét néhány kisebb változtatásra került sor a Pp. XXI. fejezetében.

A Pp. 23.§ (1) bekezdés j) pontja 2003. július 1. napján lépett hatályba, mely szerint a sajtó-helyreigazítási perek újra a megyei bíróság hatáskörébe tartoznak.

3.3. A sajtó-helyreigazítási eljárásról általában

A sajtó-helyreigazítási peres eljárás a személyhez fűződő jogok védelmének szabályai között szereplő sajtó-helyreigazítás érvényesítésére szolgál. A személyhez fűződő jogok megsértésének kiemelkedően súlyos esete, amikor a személyiség jóhírnevét sértő valótlan állítás a sajtóban megjelenve széles körű nyilvánosságot kap.⁶² A különleges eljárások részen belül a XXI. fejezet tartalmazza a sajtó-helyreigazítási eljárás szabályait. Az eljárás két részből áll. Az első peren kívüli, békés eljárás, a második szakasz a különleges peres eljárás.⁶³

Alkalmazás-technikai szempontból három fontos csoportról beszélhetünk:

- 1.) Általános szabályokat lerontó speciális szabályok (a keresetlevél benyújtásától számított nyolcadik napra már tárgyalást kell kitűzni; a tárgyalás elmulasztásának az általánostól eltérő következményeit írja elő; a speciális szabályok vonatkoznak a bizonyításra is).
- 2.) Általános szabály alkalmazását tiltó rendelkezések (igazolás, viszontkereset, szünetelés tilalma, perújítás kizárása).
- 3.) Új szabályok, melyek alakítják, bővítik az eljárást (perbenállási jog az alperesi oldalon perképeség hiányában is; speciális hatásköri és illetékességi szabályok).⁶⁴

3.4. A helyreigazítás kötelezettje

A helyreigazítás iránti keresetet a sajtó ellen kell megindítani. A helyreigazítás kötelezettje a sajtószerv, melyből következik, hogy a helyreigazítás sajtótermékhez kötött.⁶⁵ A rádiózásról és televíziózásról szóló 1996. évi I. törvény módosította az Stv. 20.§-át, amely a sajtó fogalma alá a napilapot, folyóiratot (időszaki lapot), a Rádiózásról és televíziózásról szóló törvény szerinti műsorszolgáltatót és a Magyar Távirati Irodát (hírügynökséget) vonja.⁶⁶ A Pp. 343.§-ának (1) bekezdése ennek megfelelően módosult.

A sajtó-helyreigazítás szabályainak alkalmazása szempontjából az időszaki lapok esetében a sajtószerv fogalmán belül megkülönböztetésre van szükség. A Stv. 7. és 8.§-ában foglaltakból következik, hogy az időszaki lapok alapítója és kiadója egyaránt sajtószervnek minősül. Az alapító és a kiadó lehet magán- vagy jogi személy, és ezek jogi személyiséggel rendelkező társasága. Amennyiben az alapító az időszaki lapot nem saját maga adja ki, hanem ezzel kiadót bíz meg, a kiadáshoz szükséges tárgyi és személyi feltételekről a kiadónak kell gondoskodnia.⁶⁷

A sajtó-helyreigazítási per alperese akkor is félként járhat el, ha a Pp. 48.§ alapján egyébként nincs perbeli jogképesége. (343.§(3) bekezdés) A jogi személyiséggel nem rendelkező sajtószerv perbeli

jogképessége csak a helyreigazítás tekintetében áll fenn, ezért alperesként csak a helyreigazításra kötelezhető, perköltségekben nem marasztalható.

Az ebből eredő ellentmondást oldja fel a 7/1972. (XI.28.) IM rendelet 18.§-a: *„Ha a sajtó-helyreigazítási vagy a sajtóval kapcsolatos más perben a sajtó szervének nincs perbeli jogképessége, helyette a perköltség viselésére az alapítóját kell kötelezni.”*⁶⁸

A Magyar Rádió, illetőleg a Magyar Televízió körzeti stúdiója esetén a Magyar Rádiót, illetőleg a Magyar Televíziót; a Filmhíradó Szerkesztősége esetén a Magyar Filmgyártó Vállalatot kell kötelezni. A bírói gyakorlat az ilyen esetekben e szerv perbenállását nem követeli meg, csupán az ítélet rendelkező részében nevesíti a perköltség viselésére köteles szervezetet.

Sajtó-helyreigazítást csak olyan időszaki laptól lehet kérni, amely szerepel a lapnyilvántartásban, amelyet a jogszabály rendelkezéseinek megfelelően állítanak elő, adnak ki, és közölnek. Sajtó-helyreigazítási eljárást nem sajtószerv ellen nem lehet indítani.⁶⁹

3.5. A sajtó-helyreigazítás jogosultja

A sajtó-helyreigazítás követelésére az jogosult, akinek jóhírnevét a sajtóközlemény megsértette, akiről valótlán tényt állítottak vagy híreszteltek, illetve akivel kapcsolatban való tényeket hamis színben tüntettek fel.

A helyreigazításhoz való jog természetes és jogi személyeket egyaránt megilleti.

A személyhez fűződő jogok védelmére vonatkozó szabályokat a jogi személyekre is alkalmazni kell, kivéve ha a védelem csak magán-személyeket illelhet meg. (Ptk.75.§ (2) bekezdés).

Ezen felül sajtó-helyreigazítás követelésére jogosultak azok a szervezetek is, amelyek jogi személyiséggel nem rendelkeznek ugyan, de mégis közös nevük (cégnévük) alatt jogokat szereshetnek és kötelezettségeket vállalhatnak, perben állhatnak és perelhetők.⁷⁰

A jogi személy (egyéb jogalany) képviselője útján járhat el, ha a sajtóközlemény magára a jogi személyre (jogalanyra) vonatkozik, nem pedig annak egyes tagjaira. Ha a sajtóközlemény a jogi személyt és a képviselőjét ellátó tagját (igazgatóját, ügyvezetőjét, stb.) egyaránt érinti, a képviselő mind saját nevében, mind pedig a jogi

személy képviselőjeként is felléphet. A perben ilyenkor a jogi személy is és a képviseletet ellátó természetes személy is egyaránt felperesként vehet részt.⁷¹

Ha valamelyik szervezet nem rendelkezik jogi személyiséggel (illetőleg nem közkereseti vagy betéti társaság) sajtó-helyreigazítási eljárás indítására nem jogosult.⁷²

Nem kérhet sajtó-helyreigazítást a jogi személy az alkalmazottja, tagja, tisztségviselője nevében, ha a közlemény – név szerint vagy közvetett utalással – kizárólag valamelyik alkalmazottját, tagját, tisztségviselőjét jelöli meg. Ha a bíróság a jogi személy keresete alapján már kötelezte a sajtót helyreigazításra, ez nem zárja ki, hogy a jogi személy tulajdonosai, alkalmazottai stb. saját nevükben is helyreigazítást kérjenek.⁷³ Az alkalmazott, tag, tisztségviselő személyesen akkor is kérhet helyreigazítást, ha a sérelem egyébként a munkakörével, feladatkörével kapcsolatos.

A Legfelsőbb Bíróság PK 13. számú állásfoglalása szerint a Ptk. 75.§-ának (2) bekezdésében és a Ptk. 79.§-ában foglalt szabályok helyes értelmezése alapján annak sincs akadálya, hogy a sérelmes sajtóközleménnyel szemben, akár ugyanazon tényállítások tekintetében is, mind a jogi személy, mind pedig a jogi személy alkalmazottjaként érintett természetes személy is fellépjen, akár együtt, akár külön perben, és igényeljenek önállóan, akár egymástól függetlenül is sajtó-helyreigazítást.

Ha a tényállítás több személyt érint (pl. egy klub, baráti társaság, egymással együttműködő gazdálkodó szervezetek), mindegyikük csak a rá vonatkozó tényállítás miatt érvényesíthet igényt; a jogérvényesítés érdekében tett lépései, a perindítás stb. a többiekre nem terjed ki.⁷⁴ „Ha a sajtóközlemény több természetes, illetőleg jogi személyre vonatkozik, ezek együtt, ugyanabban a perben érvényesíthetik ugyan jogaikat, köztük azonban nem a Pp. 51.§-ának a) pontjában, hanem csak e jogszabály b) pontjában írt pertársaság jön létre.” (Legfelsőbb Bíróság PK 13. számú állásfoglalás)⁷⁵

A személyhez fűződő jogok csak személyesen érvényesíthetők, az arra jogosult a sajtó-helyreigazítási kérelmet csak saját nevében

nyújthat be.⁷⁶ A személyes igényérvényesítés alól a Pp. és a Ptk. csak néhány kivételt enged. Így akkor, ha a valótlan tartalmú közlemény közérdeket sért.

A közérdek védelmében a Pp. 342.§-ának (1) bekezdése szerint sajtó-helyreigazítást kérhet az illetékes miniszter és az országos hatáskörű szerv vezetője is.⁷⁷ Ha a minisztert támadják, a miniszternek mint személynek kell fellépnie, nem járhat el nevében pl. a minisztérium sajtóirodája.⁷⁸

„Az ügyvédekért sérelem esetén az igazságügy-miniszter indíthat sajtó-helyreigazítási eljárást.”⁷⁹

A cselekvőképtelen személy érdekében törvényes képviselője, a távollévő érdekében hozzátartozója vagy gondnoka léphet fel. (Ptk. 85.§ (2) bekezdés)

Amennyiben a Ptk. 79.§-ának (1) bekezdése szerint jogvédelemre jogosult személy már nem él, kegyeleti jog megsértése címén – a Ptk. 85.§-ának (3) bekezdése alapján – hozzátartozója vagy a végrendeleti juttatásban részesített léphet fel, de csak a személyiségi jogvédelem általános szabályai szerint. Ha pedig a közlés közérdekbe is ütközik, a jó hírnév sérelme miatt az igényérvényesítésre az ügyész is jogosult.⁸⁰

„A PK 13. számú állásfoglalása szerint sajtó-helyreigazítást az kérhet, akinek a személyére a sajtóközlemény –nevének megjelölésével vagy egyéb módon- utal, vagy akinek a személye a sajtóközlemény tartalmából felismerhető.”⁸¹

Sajtó-helyreigazítást elsősorban az kérhet, akit a sajtóközleményben név szerint megjelöltek. Valakinek a személyére azonban más módon, nevének a megjelölése nélkül is lehet utalni, a közlés ilyenkor is sérelmes lehet az adott személyre. Ezért sajtó-helyreigazítást az is követelhet, akit név szerint nem jelöltek meg, ha a közlés a személyére vonatkozik, feltéve, hogy személye a sajtóközlemény tartalmából valamilyen módon felismerhető.⁸²

„A sajtóközlemény név szerint vagy név nélkül homályos, burkolt utalásaival, bizonytalan megjelölésével többeket is sérthet állítá-

saival. Ilyen esetben az érintett személyek közül bárki kérhet helyreigazítást, de csak a saját nevében, és a helyreigazítás tartalma is csupán annak a személyére korlátozódhat, aki igényt érvényesített.”⁸³

Kitűnő példa erre egy 1998-as Bírósági Határozat:

Egy hetilap 1994 márciusában a következő újságcikket közölte: „Szexmániás volt a zsvány polgármester!” Az írás nem nevez nevének senkit, nem közöl helységet, nem utal semmi azonosíthatóra, csak bizonyos eseteket mesél el. A felsorolt események alapján a közösség lakói ráismertek polgármesterükre. A magát sértve érző polgármester sajtó-helyreigazítást kért. Miután a szerkesztőség ezt megtagadta, a megbántódott polgármester bírósághoz fordult, azonban a bíróság a keresetet elutasította. A polgármester felülvizsgálatot kért arra hivatkozva, hogy az újságcikk sem a felperes személyét (foglalkozását), sem pedig a személyével kapcsolatban közölt tévőleges magatartást illetően nem vonatkoztatott el olyan mértékben, amely a felperest felismerhetetlenné tette volna. A Legfelsőbb Bíróság pedig megállapította, a személyiség sérelméhez nincs szükség névhez, helységhez, időponthoz. Ha egy szűkebb környezet felismeri az írásban említett személyt, megállapítható a sérelem. (BH 1998.330.)

A gyakorlat szerint a helyreigazításra alapul szolgáló jogsértés megállapításához elegendő az is, ha szűkebb körben, szakmai vagy egyéb érdekeltségi körben vált lehetővé a sajtóközleménnyel érintett személy felismerése. (BH 1991.59.)

3.6. Közzsereplők védelme

A közzsereplőket kevesebb védelem illeti, hiszen a nyilvánosság elé lépve vállalják a fokozottabb kritizálás veszélyét. A véleménynyilvánítás korlátai tehát másként érvényesülnek a nyilvános közzsereplést vállalók esetében.⁸⁴

A BH 1981. 402. szám alatt hozott határozat így indokol: „Aki a nyilvánosság porondjára lép, aki másokat bírál, annak számolnia kell azzal, hogy őt is megbírálják, nyilatkozatait értelmezik, elemzik és, hogy ez az értelmezés, bírálat esetleg eredményében sérelmes is lehet a számára.”

A plurális politikai környezet természetesen megnövelte a nyilvános közszereplők, elsősorban politikusok kritizálásának lehetőségét. A nyilvánosság követelményéhez hozzátartozik a kritizálás szabadsága is.

A közszereplők – különösen az államhatalom gyakorlásában résztvevő személyek – a nemzetközi gyakorlat szerint többet kénytelenek elviselni, mint a magánszemélyek.

A Strasbourgban működő Emberi Jogi Bíróság egy ízben úgy foglalt állást, hogy a közélet szereplőinek személyiségi jogai, kvázi „születelnek”, mert tevékenységük nyilvánosságához nagyobb társadalmi érdek fűződik, mint személyiségi jogaik védelméhez. Ezért ugyanaz a véleményközlés, amely magánszemélyre vonatkozóan jogsértő, nem okvetlenül minősül ilyennek a közélet szereplőivel szemben. Kivételt az olyan közlések jelentenek, mint például visszataszító állatokhoz való hasonlítás, illetve a magánélet súlyos, az emberi méltóságot is sértő támadása.⁸⁵

A 36/1994. (VI.24.) AB határozat szerint a véleménynyilvánítási és sajtószabadság különleges védelmet követel akkor, amikor közügyeket és a közhatalom gyakorlását, a közfeladatot ellátó, illetve a közéletben szerepet vállaló személyek tevékenységét érinti. A közhatalom gyakorlásában résztvevő személyek védelmében a véleménynyilvánítás szabadságának szűkebb körű korlátozása felel meg a demokratikus jogállamiságból adódó alkotmányos követelményeknek. A demokratikus társadalom létezésének és fejlődésének nélkülözhetetlen eleme ugyanis a közügyek vitatása, amely feltételezi a különböző politikai nézetek, vélemények kinyilvánítását, a közhatalom működésének bírálatát.⁸⁶

A sajtó figyelmét sem kerülte el az az ügy, amelyben a vita tárgya egy képviselőnő fejéhez montírozott fürdőruhás női test volt. Az eset, felülvizsgálati kérelem folytán a bírósági hierarchia minden szintjét megjárta. Részletesebb ismertetése azért indokolt, mert alapvető elvi kérdésekben tértek el a határozatok.⁸⁷

A másodfokú bíróság a felperesi keresetet elutasította, mert alapvetően szatirikus jellegű ábrázolás egy közéleti szereplő esetében nem hatol be a magánélet szférájába olyan mélyen, hogy jogi védelmet kelljen biztosítani. A montázs elhelyezése, szöveg-

környezete nem volt sértő, valamely politikai jelenséget akart szatirikusan bírálni.

A Legfelsőbb Bíróság azonban nem értett egyet és éppen az ábrázolás módja miatt látta fennforogni a személyiség sérelmét. A ruhátlan, fürdőruhás női test nem a felperes nyilvános közszereplésén készült és sérti a felperest női mivoltában, emberi méltóságában. A felperesi tiltakozást a közzététel ellen jogilag jelentősnek értékelte a közszereplői minőség ellenére.

A jogsértést és a személyiség sérelmét tehát olyan súlyosnak értékelte a Legfelsőbb Bíróság, hogy kártérítés megítélését látta indokoltnak. Mivel az esetre még nem lehetett alkalmazni az Alkotmánybíróságnak a nem vagyoni kárról szóló határozatát, az ítélet „pszichés vonatkozású életmegnehezülésre” hivatkozva ítélt meg a jogsértés súlyához igazodó kártérítést, valamint az alperesi sajtóorgánumat közérdekű célra fordítható bírsággal is sújtotta. (BH 1994. 127.)

A közszereplők véleménynyilvánításánál meg kell még említeni az alkotmányos államokban a törvényhozás tagjait megillető mentelmi jog intézményét is. Ennek célja a törvényhozás függetlenségének biztosítása, azaz hogy tagjai megnyilatkozásaikban, tevékenységükben zaklatást ne szenvedjenek. Az egyik eleme a felelőtlenség („immunitas”), melynek lényege, hogy a törvényhozás tagjai számára mentességet adjon a képviselői minőségben a törvényhozásban vagy azon kívül tanúsított magatartásukért, megnyilatkozásaikért – felszólalás, beszéd elmondása stb. – kivéve a polgári jogi úton történő helytállást, esetleg a rágalmazást, becsületsértést stb.

Az országgyűlési képviselők jogállásáról szóló 1990. évi LV. törvény 4.§-a szerint a képviselő és volt képviselő bíróság vagy más hatóság előtt nem vonható felelősségre leadott szavazata, továbbá a megbízatása gyakorlása során általa közölt tény vagy vélemény miatt. Ez a mentesség nem vonatkozik az államtitoksértésre, a rágalmazásra és becsületsértésre, valamint a képviselő polgári jogi felelősségére.⁸⁸

3.7. A sajtó-helyreigazítás és a személyiségi jogok védelmének egyéb eszközei

Előjáróban hangsúlyozni kívánom, hogy a személyiségvédelem általános szabályai alapján indult per nem ugyanazon felek közötti per, mint a sajtó-helyreigazítási per.

A sajtóközlemény által érintett személy valótlan tény közlése, híresztelése vagy a való tény hamis színben való feltüntetése miatt a jogszabályban meghatározott személlyel szemben igényelhet sajtó-helyreigazítást. Ugyanakkor, ha a sajtóközlemény egyéb személyhez fűződő jogot is sért, így sérti a Ptk.78.§-ában védett jó hírnevet, a sérelmet szenvedett személy igényével szükségképpen külön perben léphet fel, mert a Pp. 343.§-ának (2) bekezdése értelmében a sajtó-helyreigazításra irányuló keresetet más keresettel összekapcsolni vagy egyesíteni nem lehet. Ez a rendelkezés a pertartam lerövidítésére szolgál.

A sajtó-helyreigazítás eljárási szabályai csak akkor alkalmazhatók, ha a kereseti kérelem kizárólag erre irányul. Ha a kereseti kérelem túlterjed a helyreigazítási igényen, a bíróságnak tisztáznia kell, hogy a felperes sajtó-helyreigazítási eljárást kíván-e indítani, vagy a Pp. általános szabályai szerint kívánja-e a per lefolytatását. Ez a kérdés különösen akkor szokott felmerülni, ha a felperes a helyreigazításra irányuló igényét kártérítési követeléssel kapcsolja össze.⁸⁹

A sértett félnek tehát lehetősége van arra, hogy a sajtóban elkövetett jogsértés jellegétől függően sajtó-helyreigazítást kérjen, és ezzel párhuzamosan vagy ezt követően a Ptk. 84.§-ának megfelelően igényeljen jogvédelmet egyéb személyhez fűződő joga megsértése miatt, azonos értékű jogkövetkezményeket azonban mindkettőben nem követelhet.⁹⁰

A sajtó-helyreigazítás iránt indított külön per nem eredményez tehát perfüggséget, illetve a sajtó-helyreigazítás iránti kereset tárgyában született jogerős ítélet nem képez ítélt dolgot, még akkor sem, ha azonos személyek között ugyanazon ténybeli alaphól folyik a per, illetve született a jogerős ítélet, mert az érvényesített jog különböző.⁹¹

A sajtó-helyreigazításra kötelező ítéletnek – ugyanazon ténybeli alap esetén – legfeljebb a Ptk. 84.§-a (1) bekezdésének c) pontja

alkalmazásánál, az elégtétel adása módjának megválasztásánál lehet jelentősége.⁹²

3.8. Véleménynyilvánítás

A sajtó-helyreigazítás csak a tények közlésével elkövetett jogsértés esetén vehető igénybe. Ha a közlés nem tényeket tartalmaz, hanem véleményt, értékelést, akkor nem a sajtó-helyreigazítást, hanem a személyiségi jog védelmének egyéb eszközeit kell igénybe venni.

„Véleménynyilvánítás, értékelés, bírálat, valamint a társadalmi, politikai tudományos és művészeti vita önmagában nem lehet sajtó-helyreigazítás alapja.” (PK 12. számú állásfoglalás)⁹³

Ezzel a kifejezéssel a Legfelsőbb Bíróság PK 12. számú állásfoglalása arra utal, hogy csak a kifejezés értékelő mozzanata nem lehet tárgya sajtó-helyreigazításnak, de a tárgya lehet az ezáltal kifejezett tényállítás. Tárgya lehet az a tényállítás, amelyből levont következtetés az értékelés alapja.

Más megítélés alá esik a bírálat, értékelés, ha a sajtóközlemény a megbírált személyt tévesen idézi és ezzel a megbírált személyiségét érintően tesz vagy fejez ki valótlan tényállítást, illetőleg tüntet fel való tényt hamis színben.⁹⁴

A sajtóközleményben foglalt álláspont, bírálat, értékelés nem felel meg társadalmi rendeltetésének akkor sem, ha a közlemény más személyiségét sértő valótlan tényállítást nem tartalmaz, ezért nem ad alapot helyreigazításra, de kifejezésmódjában indokolatlanul bántó, lekicsinylő, durván sértő kifejezés használata okoz sérelmet.⁹⁵ Az ilyen sérelem orvoslása azonban nem a Ptk. 79.§-ában meghatározott sajátos sajtó-helyreigazítás, hanem a törvényben biztosított egyéb jogok érvényesítése útján történhet meg (Ptk. 76.§ 84.§).

Önmagában valamely tény közlése is véleménynek minősülhet, hiszen magának a közlésnek a körülményei is tükrözhetnek véleményt.⁹⁶

Politikai nézetek ismertetése önmagában nem képezheti sajtó-helyreigazítás alapját.⁹⁷ Amennyiben az újságíró csak a politikai

eseményen vagy sajtótájékoztatón elhangzottakat ismerteti, nincs helye helyreigazításnak.

E szabályozásnak az egyik fő indoka, hogy a sajtó-helyreigazítás intézményének perjogi jellemzője a gyorsaság, mely során nem mindegy, hogy tények vagy vélemények valóságát kell bizonyítani, ugyanis a tények valóságtartalmának megállapítása, a magatartás jogellenessége viszonylag egyszerűen igazolható. Nem ez a helyzet a véleménynyilvánítás esetében. A vélemény, értékelés jogellenessége számos körülmény összehatásaként mutatható ki, a személyiség sérelme a közlésnek a környezetre gyakorolt negatív hatása által következik be. A vélemény, értékítélet esetében a jogellenesség megállapítása körültekintő mérlegelést, bizonyítást igényel. Mindezekből következik, hogy a sajtóban közölt vélemény, és az érintett személy saját véleményének eltérése nem adhat alapot a közlemény helyreigazítására.⁹⁸

3.9. Lex Pokol és a Lex Répássy törvényjavaslat

A tényállítás és véleményközlés elhatárolásánál nagyon fontos megemlíteni a Lex Pokolt, valamint a továbbfejlesztett Lex Pokolt, avagy Lex Répássyt, ami nagy vitát váltott ki a sajtószabadsággal kapcsolatban.

Pokol Béla „lex pokolként” ismertté vált törvénymódosító javaslatának lényege az volt, hogy bármely írásra, amely véleményt, értékelést tartalmaz valakiről, joga lenne az érintettnek az adott médiumban saját álláspontját közzétenni. Pokol Béla először 1998-ban állt elő törvényjavaslatával, azonban akkor sem a Fiala Demokraták Szövetsége, sem a Magyar Demokrata Fórum nem támogatta, így azt előterjesztője visszavonta. A törvényjavaslat 2001. elején újra a figyelem középpontjába került. A javaslatot több oldalról is támadták. Egyes vélemények szerint a javaslat kevés volt, megkövetelték volna, hogy a médiumok állításaikat bizonyítsák is, és ekkor merült fel egy médiafigyelő központ létrehozásának gondolata is. Voltak olyan elképzelések is, melyek azt sürgették, hogy a médiumok felügyelete kerüljön át a civil szervezetek kezébe.⁹⁹

A Fiala Demokraták Szövetsége a Lex Pokolt végül nem támogatta tovább, ehelyett a párt jogi kabinetje benyújtotta Pokol javaslatát.

nak átdolgozott változatát. Eszerint az érintettnek csak akkor áll a jogában reagálni az adott sajtóban megjelent véleményre, amennyiben az személyiségi jogokat sért. A képviselői önálló indítvány lényeges módosításokat tartalmazott.¹⁰⁰

A Ptk 79.§-át a következő 2 szakasszal egészítette volna ki:

(2) Akinek személyhez fűződő jogát napilapban, folyóiratban (időszaki lapban), rádióban vagy televízióban közölt valamely vélemény vagy értékelés sérti, – a törvényben biztosított egyéb igényeken kívül – követelheti saját véleményének vagy értékelésének közzétételét is (válaszadás).

(3) A helyreigazítást, illetve válaszadást napilap esetében az erre irányuló igény kézhezvételét követő nyolc napon belül, folyóirat (időszaki lap) esetében a legközelebbi számban azonos módon, rádió, illetőleg televízió esetében pedig – ugyancsak nyolc napon belül – a sérelmes közléssel azonos napszakban kell közölni.

A Ptk. 84.§ (2) bekezdése helyébe a következő rendelkezés lép:

(2) Ha a kártérítés címén megítélhető összeg nem áll arányban a felróható magatartás súlyosságával, a bíróság a jogsértőre közérdekű célra fordítható bírságot is kiszabhat. Ha a jogsértése napilap, folyóirat (időszaki lap), rádió, televízió útján történt, a bíróság a jogsértőre közérdekű célra fordítható bírságot is kiszab. A közérdekű célra fordítható bírság összegét úgy kell meghatározni, hogy az visszatartsa a jogsértőt a további jogsértésektől.

A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény a következő 346/A.§-sal egészül ki:

346/A.§ A válaszadás közlési eljárásra megfelelően alkalmazni kell a sajtó-helyreigazítási eljárás szabályait.¹⁰¹

Az indítvány indokolása szerint mivel a személyhez fűződő jog sérelme nemcsak tényközlés, hanem értékelés, vélemény megjelentetése következtében is megvalósulhat, ezért semmi nem indokolja, hogy a Ptk. 79.§-ába foglalt jogintézmény kizárólag a tényközlésekre vonatkozzon, és a sajtó képviselőit ne lehessen kötelezni arra, hogy az Alkotmányban és a Sajtótörvényben rögzített szabad véleménynyilvánítás jogát azoknak is biztosítsa, akiknek a közölt vélemény vagy értékelés a személyhez fűződő jogát megsértette. A válaszadás joga a helyreigazítással együtt azt a célt is szolgálja, hogy az emberi méltóság, a jó hírnév sérelmét okozó közlemény az adott kérdésben

ne maradjon kizárólagos ismeretforrás a külvilág számára, hanem ugyanazok számára, akik az első nyilatkozattal, közleménnyel megismerkedhettek, kapjanak tájékoztatást a valós tényekről, illetve az érintett személy álláspontjáról. A sajtó szabadsága a szabad véleménynyilvánítás mellett a véleményformáláshoz szükséges információszerzéshez való jogot is magában foglalja.¹⁰²

Annak érdekében, hogy a válaszadást kérő ne élhessen vissza a módosítás adta lehetőséggel, megfelelő garanciát biztosít annak rögzítése, hogy a válaszadás közzétételét kizárólag személyhez fűződő jog megsértése esetén lehetne kérni, annak eldöntésére pedig, hogy a jogsértés ténylegesen megtörtént-e, végső soron kizárólag a bíróság lenne jogosult.

Többen sérelmezték azt, hogy a Fiai Demokraták Szövetsége nem a kétharmados sajtótörvények módosítását kezdeményezte, hanem az egyszerű kormánytöbbséget igénylő Polgári Törvénykönyv módosítást. Az ellenzék az Alkotmány 61.§ (3) bekezdésére hivatkozott, miszerint a sajtószabadságról szóló törvény elfogadásához a jelen lévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges. Répássy Róbert elmondta, hogy azért a Polgári Törvénykönyv módosítását kezdeményezték, mivel ez szabályozza a személyiségi jogvédelmi eszközöket. Az ellenzék szerint a javaslat sértette a sajtószabadság, a véleménynyilvánítás szabadságának alkotmányos elvei mellett a tulajdonosok alkotmányos jogait is. Elfogadása esetén a bíróságok szerkesztenék a lapokat, a televízió-, és rádióműsorokat, nekik kellene eldönteni, hogy mi a „társadalmilag hátrányos vélemény” és mi nem.¹⁰³

A kérdés megítélése egyébként nemcsak a pártokat, hanem az újságíró társadalmat is megosztotta. A Magyar Újságírók Országos Szövetsége a nyilvánosság előtt is hangot adott tiltakozásának a véleménynyilvánítási és a sajtószabadság alkotmányos alapjogának védelme érdekében, mivel szerintük ilyen szabályozás durván sértené a sajtó szabadságát.¹⁰⁴

Mádl Ferenc köztársasági elnök szerint: "A sajtószabadság természetesen nem korlátozhatatlan, azonban a válaszadás jogin-

tézménye az elérni kívánt célhoz képest aránytalanul, ezért alkotmányellenesen korlátozza a sajtószabadságot”.¹⁰⁵

Az Alkotmánybíróság több hónapos mérlegelés után az alap-törvénnyel ellentétesnek minősítette a válaszadás jogát, ugyanis a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény módosító javaslatának (továbbiakban: PtkM.) 1.§-a által meghatározott szabály nem teremt arányosságot egyrészt az emberi méltóság és a jó hírnév alapvető jogának védelmére biztosított válaszadásról szóló szabály által elérhető eredmény, másrészt a sajtó és a véleménynyilvánítás szabadsága alapvető jogának korlátozásával előidézett hátrány között. Azonban az Alkotmánybíróság azt is jelezni kívánta – amit az indokolásban azután részletesen is kifejtettek –, hogy a válaszadás intézményét általában nem, csak a vizsgált törvényben alkalmazott megoldását tartja összeegyeztethetetlennek az Alkotmánnyal.

A PtkM. 1. §-ában megfogalmazott az a szabály – amely az egyébként meglévő jogi védelmi eszközök mellé illeszti be a válaszadás jogát – nem határozza meg e jog gyakorlásának a korlátait és egyidejűleg kötelezően alkalmazandó bírságot is előír és olyan mértékben korlátozza a sajtó, valamint közvetetten a véleménynyilvánítás szabadságát, amit nem indokol az emberi méltóság és a jó hírnév védelme. A válaszadási kötelezettség továbbá terhet is jelent, költséget és bevételcsökkenést okoz; ennek a hátrálynak a kilátásba helyezése a véleményközlés tekintetében visszatartó hatással járhat.¹⁰⁶

A sajtó-helyreigazítás intézményének vizsgálata során felmerülő problémákra tehát nehéz egyértelmű és minden tekintetben tökéletes megoldást találni.

Egyik oldalról érthető annak igénye, hogy akiről a médiában negatív vélemény jelenik meg, annak a jogszabályok megfelelő védekezési lehetőséget biztosítsanak. A személyiségvédelem általános szabályai alapján indult perben alkalmazott jogkövetkezmények nem ugyanazt a hatást váltják ki; még ha a jogsértőt elégtétel adására kötelezik is megfelelő nyilvánosságot biztosítva, az sem garancia arra, hogy ugyanazon nyilvánosság előtt történik az elégtétel, mint amelyik előtt a jogsérelem megvalósult.

Azonban a másik oldal ellenállása is indokolt, hiszen ha a médiában megjelent minden sérelmes véleményre reagálnának az érintettek, akkor az egész újság illetve műsor viszontválaszok sokaságából állna, és javarészt a bíróságok szerkesztenék azokat. Ebben az esetben a sajtószabadság alapjaiban sérülne, illetve értelmét vesztené.

Véleményem szerint azonban a sajtó a sajtószabadság alkotmányos alapjogának védelmére hivatkozva gátlástalan módon behatol a magánszférába.

A jogi szabályozás nem vezethet oda, hogy a média durván sértő véleményeivel mások életét tönkre tegye. Az érintett személyek nem képesek felvenni a harcot a sajtóval, nincsenek abban az anyagi helyzetben, hogy hasonló eszközökkel, mint a média, nyilvánosságra hozzák saját véleményeiket. Ha egy konkrét személyről megjelenik egy reá nézve sértő, ráadásul alaptalan véleményt tartalmazó közlemény, az mind a jó hírnevét súlyosan sértheti, mind a társadalmi kapcsolatait, munkahelyi pozícióját, családi életét hátrányosan befolyásolhatja.

Úgy gondolom, hogy ilyenkor indokolt lenne jelentős mértékű sérelemdíjat megítélni a sértettnek, méghozzá olyan, akár több milliós összeget, amely anyagilag érzékenyen érinti a kiadót, és amely alkalmas arra, hogy a sértettet ért erkölcsi kárt is jóvátegye. A keményebb szankciók elriasztanák a sajtót attól, hogy igazságtalan, mások emberi méltóságát sértő véleményeket közöljenek.

Szép dolog a sajtó szabadságának felmagasztalása, de káros lehet, ha másik alkotmányos alapjog rovására történik (pl. emberi méltósághoz való jog). Nemcsak a véleménynyilvánítás szabadságához van jogunk, hanem a méltó emberi élethez is.

A Ptk. és a Pp. fent vázolt módosítására nem került sor.

3.10. Hatáskör és illetékesség

A sajtó-helyreigazítási és egyéb személyhez fűződő jog megsértésével kapcsolatos per hatásköri kérdéseinek tisztázása a bíróság feladata.

A sajtó-helyreigazítási per 1992. december 31-ig a megyei (fővárosi) bíróság hatáskörébe tartozott. Az 1992. évi LXVIII. tv. 4. § (2) bekezdés azonban a Pp. 23.§-át úgy módosította, hogy a sajtó-

helyreigazítási pert kihagyta a megyei bírósági hatáskörbe tartozó ügyek közül. Ezért 1993. január 1. napjától kezdve a sajtó-helyreigazítási per is a Pp. 22.§ (1) bekezdése folytán az általános hatáskörű bíróság, azaz a helyi (városi, a fővárosban kerületi) bíróság hatáskörébe tartozott.

2003. július 1. napján hatályba lépett Pp. 23.§ (1) bekezdés j) pontja szerint azonban a sajtó-helyreigazítási perek újra a megyei bíróság hatáskörébe tartoznak. Ugyanekkor lépett hatályba a 344. § (1) bekezdésének módosított törvényi szabálya, amelyben a jogalkotó a törvényi szóhasználatban is igazodik a sajtó területén kialakult új szervezeti formákhoz.

A perre azoknak az időszaki lapoknak az esetében, amelyeknek a szerkesztősége Budapesten van, továbbá minden budapesti székhelyű műsorszolgáltató és a Magyar Távirati Iroda esetében a Pesti Központi Kerületi Bíróság volt illetékes, 2003. július 1. napjától pedig a Fővárosi Bíróság, egyébként pedig az a bíróság, amelynek területén az időszaki lap szerkesztősége, a hírügynökség vagy a rádió-, illetve televízió-társaság székhelye található. A bíróság illetékességét a rádió- vagy televízió-társaság helyi stúdiójának székhelye is megalapítja.¹⁰⁷

3.11. Egyeztető eljárás

A sajtó-helyreigazítási pert pontos határidőkhöz kötött egyeztető eljárásnak kell megelőznie a sértett fél és a sajtószerv között. (Pp. 342.§) Bár az előzetes igényérvényesítést eljárási szabály írja elő, súlyos anyagi jogi következmények fűződnek hozzá.¹⁰⁸ A közlemény közzétételekor a sajtó munkatársainak korlátozott idő áll rendelkezésükre az állított tények valóságtartalmának vizsgálatára, hiszen a hírek időszerűségét veszélyezteti a késlekedés. Az egyeztető eljárásnak pont ez a célja, hogy a sajtó győződjön meg az általa közölt tények valóságáról, a sajtószervnek az érintett személy fellépése nyomán már kötelessége megvizsgálni azt, hogy a közlemény tartalma megfelel-e a valóságnak.

3.11.1. A sajtó-helyreigazítás iránti kérelem

A kérelemben meg kell jelölni a helyreigazítás pontos tartalmát, a sajtó csak azoknak a tényállításoknak a helyreigazítására köteles, amelyeket a jogosult a nyilatkozatában megjelölt.¹⁰⁹

A kérelemnek tartalmaznia kell a sérelmesnek tartott közlemény megjelölését és kifejezett igényt a helyreigazításra, valamint a sérelmezett közlemény valótlan tényállításainak megjelölését, és hogy melyek a közlendő való tények. (BH 1993. 159.) A kérelemmel szemben formai követelmény nincs az írásbeliségen kívül.

A helyreigazítási igény érvényesítése során a jogosult követelheti annak feltüntetését is, hogy melyek a való tények.¹¹⁰ Gyakori, hogy a helyreigazító közlemény a rendeltetését betölti akkor is, ha abban a való tények nincsenek feltüntetve például azért, mert közömbösek vagy éppenséggel az érintett személy nem kívánja. Tehát nem minden esetben tüntetik fel a való tényeket, amennyiben a helyreigazítás kétséget kizáróan, e nélkül is kifejezésre juttatja a támadott közlés valóságsértő voltát.¹¹¹

Sajtó-helyreigazítás címen a sajtóközlemény kiegészítése nem igényelhető.

A jogosultnak ügyelnie kell arra is, hogy a sajtótól nem követelheti oly nyilatkozat közzétételét, amely „a helyreigazításhoz szükséges mértéket akár tartalmában, akár terjedelmében túllépi” (PK 15. számú állásfoglalás).¹¹² Ez azt jelenti, hogy nem igényelhető az ügy lényegét nem érintő lényegtelen pontatlanságok, elírások helyreigazítása, továbbá a helyreigazító nyilatkozatban nem lehet követelni a sérelmes közlemény kereteit meghaladó további tényeknek és körülményeknek vagy a jogosult véleményének közzétételét sem.¹¹³

A FB 1. P. 26 427/1973/8. sz. ítéletében foglaltak szerint a felperes a napilap cikkével szemben azt is sérelmezte, hogy a munkaszerződésének megszűnését 1972. június 30-ára tették, ami nem felel meg a valóságnak, mert a munkaviszonya 1972. június 15-én szűnt meg. A bíróságnak az volt az álláspontja, hogy a közlés valóban téves, de annyira közömbös a cikk mondanivalója

szempontjából, hogy a helyreigazítást ezért felesleges lett volna elrendelni. A lényeges és lényegtelen részek megkülönböztetése azonban nem vezethet oda, hogy a sajtószerző erre hivatkozással a helyreigazítási kényszerrel megkerülje.

3.11.2. Válaszlevél

A jogosult sajtó-helyreigazítást saját válaszlevelének közlésével is kérheti, feltéve, hogy a fentebb kifejtett szempontoknak megfelel. A válaszlevél rendszerint többet tartalmaz, mint a közlemény tényállításainak megjelölései, és valótlanságuk kijelentése. A jogosult ezen felül ki szokta fejteni álláspontját, véleményét, s a közlemény tartalmát vitatja.¹¹⁴ E többlettartalom miatt bízva az ítélkezési gyakorlat a válaszlevél közzétételének eldöntését a sajtószerzőre. Ha a jogosult által közzétenni kívánt válaszlevél terjedelme a valótlán vagy hamis színben feltüntetett tényekhez képest túlságosan terjedelmes, akkor azt a sajtószerzőnek helyreigazítási kérelemként kell elfogadnia és a helyreigazító közleményt a szükséges terjedelemben megszűvegezve közzétennie.¹¹⁵

3.11.3. A Sajtó-helyreigazításra irányuló igény előterjesztésének határideje

Sajtó-helyreigazításra irányuló igény előterjesztésének határideje a Pp. 342.§-ának (1) bekezdése szerint közlemény megjelenésétől, illetőleg közvetítésétől számított 30 nap. Ez az anyagi jogi határidő – bár eljárási törvény tartalmazza – elmulasztása nem menthető ki. „Sajtó-helyreigazítás elrendelése iránt csak akkor lehet pert indítani, ha a helyreigazítást kérő irat az előírt harminc napos határidőn belül megérkezik a sajtószerzőhöz. E határidő elmulasztása esetén nincs lehetőség igazolásra.” (PK 13. számú állásfoglalás)¹¹⁶ Tehát a késedelmes előterjesztés az igényérvényesítés jogának elvesztésével jár.¹¹⁷

A helyreigazítási kérelem megküldésére nyitva álló határidő azon a napon nyílik meg, amikor a közlemény megjelent, illetve amikor a közvetítésre sor került.¹¹⁸

Amint arra a jogerős ítélet is utalt, sem a Pp., sem a Ptk., sem pedig a Sajtótörvény nem tartalmaz arra vonatkozó kifejezett ren-

delkezést, hogy mit kell tekinteni a sajtóközlemény megjelenésének, illetve időszakai lap esetén melyik időpont minősül a lap megjelenési idejének.¹¹⁹ Ezzel kapcsolatban állapította meg a Legfelsőbb Bíróság a BH 1986.22. szám alatt közzétett határozatában, hogy a sajtóhelyreigazítási határidő számítása szempontjából a megjelenés napjának meghatározásánál elsődlegesen azt az időadatot kell figyelembe venni, amelyet a közleményt tartalmazó lap feltüntet. Korábbi napot csak abban az esetben lehet a határidő kezdőnapjának venni, ha bizonyítják, hogy az igénylő a korábbi tényleges megjelenésről – a keltezést megelőző terjesztésről – tudomást szerzett. Ha viszont a sajtótermékben feltüntetett adatokból kitűnő megjelenésnél később történt a lap terjesztése, az igénybejelentési határidő kezdete arra a – szükség szerint bizonyítással igazolandó – napra esik, amikor a terjesztett sajtótermék az olvasók számára hozzáférhetővé vált.

Hónap feltüntetésével forgalmazott időszaki lap esetén ezért vélelem szól amellet, hogy az újság a kérdéses hónapban megjelent. A megjelenés közelebbi időpontjára utaló egyéb adat hiányában pedig a hónap utolsó napját lehet a megjelenés időpontjának tekinteni.¹²⁰

3.11.4. A helyreigazítás közlése

A helyreigazítást a törvényben meghatározott időpontban közölni kell, napilap esetében az erre irányuló igény kézhezvételét követő nyolc napon belül; folyóirat, illetőleg filmhíradó esetében a legközelebbi számban azonos módon; rádió, illetőleg televízió esetében nyolc napon belül a sérelmes közléssel azonos napszakban. (Ptk. 79.§ (2) bekezdés) A határidőben kért helyreigazítás közlését csak akkor lehet megtagadni, ha a helyreigazítási kérelemben előadottak valósága nyomban megcáfolható. (Pp. 342.§ (2) bekezdés) A sajtónak ugyanis már azelőtt kell meggyőződnie a valóságról, mielőtt a kifogásolt cikket megjelenteti.

A fentiekből következően a közzététel időpontja attól függ, hogy az írott sajtó illetve az adott műsorszolgáltató folyamatosan vagy időszakosan működik-e.

Folyamatos működés esetén, a sajtó-helyreigazítási kérelem

kézhezvételétől számított nyolc napon belül a közzététel minden esetben kötelező, ha annak egyéb törvényes feltétele is fennáll.¹²¹ A sajtó-helyreigazítási közlemény közzétételének kötelezettsége az igény kézhezvételét követő nyolc napon belül terheli a napilapot akkor is, ha az igény a napilap havonta megjelenő mellékletében közzétett közlemény helyreigazítására irányul. A közleményt ebben az esetben a napilap megfelelő számában kell közzétenni, de a jogosult követelheti, hogy a helyreigazítást jelentessék meg a lap mellékletében is. (BH 1990.469.)

Ha a megjelenés, illetve műsorszolgáltatás időszakos, a következő lapszámban, illetve műsorban kell közzétenni a helyreigazítást. Abban az esetben, ha a sajtó-helyreigazítási kérelem a lapzárta napján érkezik, a helyreigazítást a szerkesztőség nem a lapzárta után közvetlenül megjelenő, hanem a rá következő lapszámban köteles közölni. (BH 1991.390.) Mindenesetre el kell várni a sajtószervtől, hogy a legközelebbi számban való közzététel érdekében a lehetséges intézkedéseket megtegye.¹²²

A BH 1993.607. szám alatt közzétett esetben a sajtó-helyreigazítási perben hozott ítélet ellen fellebbező alperes arra hivatkozott, hogy önként, a technikai lehetőségeihez képest a legközelebbi lapszámban megfelelő módon helyreigazítást tett közzé, így a per indítása alaptalan volt.

A fellebbezés az alábbiak szerint alaptalan. A bíróság álláspontja szerint nincs jelentősége annak, hogy a helyreigazítást igénylő levél kézhezvétele után a legközelebbi lapszámban a sajtó-helyreigazítás nyomdatechnikai okból lehetséges-e vagy sem. Önmagában tehát az alperes az idő rövidségére nem hivatkozhat. Ilyen esetben az alperes akkor tudja a sajtó-helyreigazítási pert megelőzni, ha nyomban írásban közli a sérelmet szenvedett személlyel, hogy az igényét elismeri, és megjelöli azt, hogy melyik lapszámban közli a helyreigazítást, vagy akkor, ha a legközelebbi lapszámban feltűnő módon közli, hogy a következő lappéldányban az adott tárgyban sajtó-helyreigazítást fog közzétenni.

Azt, hogy a sajtó által teljesített helyreigazítás milyen szempontok szerint fogadható el helyesnek, az ítélkezési gyakorlat dolgozta ki.

Ha a sajtó határidőn belül a kívánt helyreigazítást közzéteszi, az ügy véget ér.

A sajtó a megadott szöveget nem jogosult módosítani, vagy helyreigazító jellegét elkendőzni.

A Legfelsőbb Bíróság 15. számú polgári kollégiumi állásfoglalása II. pontja szerint a helyreigazítás csak a hivatkozott jogszabályi rendelkezésben megfogalmazott követelmények megtartása esetén érheti el célját, fejtheti ki a megfelelő hatást. Ezért az ezektől eltérően, így például a „szerkesztői üzenetek”-ben történt közlés nem tekinthető megfelelő helyreigazításnak. A felperes által közölt helyreigazításnak a „Posta” rovatban való közlése és szerkesztésének módja sem felelt meg a hivatkozott előírásoknak. (BH 1992.388.)

Nem fogadható el helyesnek a helyreigazítás, ha a sajtó a kívánt szöveget közli ugyan, de ahhoz olyan megjegyzéseket, kísérő szöveget fűz, ami a közlemény helyreigazító jellegét lerontja, elferdíti, ugyanis előfordul, hogy a szerkesztőség különféle trükkökkel próbál kitérni felelőssége elől. Ilyen, ha a szerkesztőség látszólag eleget tesz az igénynek, de ez nem igazi elégtétel. Ilyen esetben újabb helyreigazítást lehet kérni.¹²³

A perbeli esetben egy városi hetilap 1994 februárjában megjelentetett egy „Mindenki tehetetlen” c. írást. Ezt követően az újság ugyan közölte az érintett „Nem mindenki tehetetlen” című válaszlevelét, de kicsit kommentálta az abban foglaltakat. Elismerte, hogy az első írás rossz színben tünteti fel a sértettet, de erről az újság szerint ő maga tehet. Továbbá megjegyezte, hogy a sértett zavaros ügyeivel kapcsolatban különféle ítéletek, határozatok, jegyzőkönyvek már kilókbán mérhetőek. A bíróság megállapította, hogy az ilyen típusú helyreigazítás nem tekinthető elégtételnek. A közléshez fűzött kommentár elvette a helyreigazító jelleget, sőt a közvélemény számára megerősítette a fenntartásokat. (BH 1997.174.)

Nem kifogásolható a helyreigazítás, ha a sajtó a kért közleményből a felesleges részeket, a jelentéktelen részleteket hagyja el, a

helyreigazításhoz szükséges lényeges részeket azonban meghagyja.¹²⁴

A felek a helyreigazítás szövege és időpontja felől megállapodhatnak.¹²⁵ „A jogszabály nem zárja el a feleket attól, hogy a helyreigazítás közlésének időpontjában megállapodjanak.” (BH 1985.423.) Ebben az esetben a sajtószerv a megállapodás szerint köteles eljárni, melyet a bíróság is köteles figyelembe venni, ha perre kerül sor.¹²⁶

3.12. Kereset a sajtó-helyreigazítási perben

A Pp. 343.§-a szerint a sajtó-helyreigazítási per akkor indítható meg, ha a sajtó a helyreigazítási kötelezettségének határidőben nem tesz eleget.

„Sajtó-helyreigazítás elrendelése iránt csak akkor lehet pert indítani, ha a helyreigazítást kérő irat az előírt harmincnapos határidőn belül megérkezik a sajtószervhez. A perben csak az írásban közölt kérelemben megjelölt tényállítások helyreigazítását lehet kérni.” (PK 13. számú állásfoglalás)

A sajtó-helyreigazításra irányuló per nem csak a határidő elmulasztása esetén indítható meg, hanem akkor is, ha a helyreigazítás módja nem felel meg a Ptk. rendelkezéseinek.¹²⁷

A felperes a bíróságtól a sajtó-helyreigazítási perben csak azoknak a tényállításoknak a helyreigazítását kérheti, amelyeket a sajtószervhez a Pp. 342.§-ának (1) bekezdésében meghatározott harminc napon belül megérkezett írásbeli kérelmében megjelölt, mást illetve többet a jogosult nem követelhet, kevesebbet azonban igen. A peres eljárás során új tényt nem lehet érvényesíteni, ez az igényérvényesítésre megszabott határidők megkerülésére adna lehetőséget. (BH 1991. 196.)

Ha a jogosult válaszlevél közzétételét kívánta, de ennek a sajtószerv nem tett eleget, a válaszlevél keretein belül kérheti keresetében helyreigazító közlemény közzétételét.¹²⁸

A Pp. 343.§-ának (3) bekezdése határidőt szab a per megindítására is: a pert a közzétételi kötelezettség utolsó napjától számított 15 napon belül kell megindítani.

„Ha tehát a sajtószerv, az előzetes kérelem alapján a helyreigazítást megfelelő módon nem közli, a helyreigazítás elrendelése iránt a keresetlevelet, a közlési kötelezettségre a Ptk.79.§-ának (2) bekezdésében előírt határidő utolsó napját követő 15 nap alatt kell a bírósághoz benyújtani.”

A PK 13. számú kollégiumi állásfoglalás úgy fogalmazott, hogy a sajtó-helyreigazítási per megindítására előírt tizenöt napos perindítási határidő elmulasztásának következményeit nem lehet alkalmazni, ha a keresetlevelet legkésőbb a határidő utolsó napján ajánlott küldeményként postára adták. A PK 13. számú kollégiumi állásfoglalás III. pontjának indokolása szerint a törvényben megengedett igazolás mellett a tizenöt napos határidő számításánál is a Pp. szabályai érvényesülnek, mert ez következik a Pp. 343. § (2) bekezdéséből, amely a sajtó-helyreigazítási perekben – a XXI. fejezetben foglalt eltérésekkel – alkalmazni rendeli a Pp. I-XIV. fejezetének rendelkezéseit, következésképpen a 105. § (4) bekezdését is.

A 4/2003. Polgári jogegységi határozat rámutat arra, hogy a Pp. 105. § a fél elmulasztott perbeli cselekménye következményeit szabályozza, azonban a keresetlevélnek a bírósághoz történő benyújtása nem perbeli cselekmény.

A keresetindítási határidő sajtó-helyreigazítási perben is anyagi jogi határidő számításánál tehát a Pp. 105. § (4) bekezdés nem vehető figyelembe.

Tekintettel arra, hogy a jogegységi határozat a PK 13. számú kollégiumi állásfoglalás III. pontjában foglaltaktól eltérő iránymutatást tartalmaz, ezért a jogegységi tanács úgy rendelkezett, hogy a kollégiumi állásfoglalás fent említett pontja a jogegységi határozatnak a közzétételétől nem alkalmazható.¹²⁹

A perindítási határidőnél azt kell vizsgálni, hogy a közzétételi kötelezettség utolsó napja mikor volt, tehát melyik az a szám, amely a helyreigazítást kérő nyilatkozatnak a sajtószervhez való

megérkezése után legközelebb megjelent, illetőleg, hogy a helyreigazítás melyik számban volt első alkalommal lehetséges.¹³⁰ A felek a sajtó-helyreigazítás közlésének időpontjában megállapodhatnak, ebben az esetben a perindítás határideje a vállalt kötelezettség elmulasztásától kezdődik.¹³¹

A Pp.343.§-ának (4) bekezdése szerint a keresetlevélben meg kell jelölni a helyreigazító nyilatkozat tartalmát, határozott kereseti kérelmet kell előterjesztteni a kívánt helyreigazító közlemény szövegére, csatolni kell a helyreigazítást kérő levél másolatát és az elküldést igazoló ajánlott feladóvevényt, végül ha az állított jogsértés írott sajtó útján valósult meg, csatolni kell a lap vonatkozó teljes példányát.¹³² Ha a keresetlevél hiányos, akkor hiánypótlásra vissza kell adni, mert e nélkül az alperestől nem követelhető meg, hogy a keresetről a tárgyaláson nyomban nyilatkozzék.

A sajtó esetében a felperes viszonylag könnyebb helyzetben van, hiszen a lapokat, folyóiratokat a könyvtárak folyamatosan gyűjtik, így onnan nagyobb nehézség nélkül beszerezhető a szükséges példány vagy annak másolata. Nehezebb a helyzet a rádió, televízió vagy egyéb elektronikus média esetében, hiszen ritka, hogy a sérelmet szenvedett éppen rögzítette a kérdéses műsort vagy riportot. Ezt gyakorlatilag a sajtószerv tudja, tudná a bíróság rendelkezésére bocsátani.¹³³ A szerkesztett rádió- vagy televízió műsorok esetében például szükség lehet a „mesterfelvétel” bemutatására, annak megvizsgálására. Ennek esetleges hiánya megalapozhatja azt, hogy a média rosszhiszeműen járt el, és pervesztéshez vezethet.

A keresetlevélnél fontos még megemlíteni, hogy a sajtó-helyreigazítási perben a feleket jövedelmi és vagyoni viszonyaikra tekintet nélkül illeték-feljegyzési jog illeti meg, hiszen a személyek polgári jogi védelmével kapcsolatos perről van szó. (1990. évi XCIII. tv.(Itv.) 62.§ (1) bekezdés f) pont).

3.13. Elsőfokú eljárás

Az eljárás soronkívüiségét a Pp.344.§-ának (2) bekezdése külön is előírja: „Az elnök legkésőbb a keresetlevél benyújtásától számított nyolcadik napra tárgyalást tűz ki”.

A bíróság a keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül elutasítja, ha a jogosult helyreigazítási kérelmet az előírt 30 napon belül nem nyújtott be; ha a keresetlevél benyújtása elkésett, vagy ha az nem a jogosulttól származik.¹³⁴ Ha a határidő megtartása vagy a jogosult személye a keresetlevélből nem tűnik ki, az elutasítás felől csak hiánypótlás, illetve az erre megadott határidő eredménytelen eltelte után lehet határozni.

A sajtó-helyreigazítási kérelem jogosságának megállapítása szempontjából lényegtelen, hogy a közlemény milyen színvonalú (írás, riport stb.), a szerző mennyire felkészült, milyen alapos ismerettel rendelkezik az adott témakörben.

A perbeli esetben a felperes sérelmezte a Kossuth Rádió adásában elhangzott riportműsort, mert helyreigazítási kérelme szerint a riportban elhangzott tényállítás nem felelt meg a valóságnak és a tényeket hamis színben tüntette fel, mellyel a felperes jó hírnevét sértette. A Legfelsőbb Bíróság arra mutatott rá, hogy a sajtó-helyreigazítási eljárás keretében nincs lehetőség annak vizsgálatára, hogy a perbeli sajtóközlemény, riport megállapításai a vizsgált kérdésben jogi, közgazdasági és politikai szempontból mennyiben szakszerűek, ehhez képest a tényleges társadalmi-gazdasági problémát tárják-e fel, vagy pedig csupán utalnak arra egyes részletek, jelenségek bemutatásával.

Szünetelésnek a perben nincs helye, ezt tehát a felek közös kérelmére vagy a tárgyalás elmulasztása esetén sem lehet elrendelni. A Pp. nem engedi meg a viszontkereset előterjesztését sem.¹³⁵

Az első tárgyalás megtartásának nem akadályozza az, ha a felperes vagy az alperes nem jelenik meg. Ha azonban egyik fél sem jelenik meg az első tárgyaláson, az eljárást meg kell szüntetni.¹³⁶

A felperes távolmaradása esetén a megjelenő alperes választhat: vagy a tárgyalás megtartását és a kereset érdemben való elutasítását, vagy pedig a Pp. általános szabályai (Pp.136.§ (1) bekezdés) alapján a per megszüntetését kéri. Az alperes távolmaradása esetén a tárgyalás megtartható; bírósági meghagyás kibocsátásának azonban nincs helye, a felperes csak érdemi döntést kérhet. A folytatólagos

tárgyalás akkor is megtartható, ha egyik fél sem jelenik meg, hiszen szünetelésre még ebben az esetben sem kerülhet sor.

A sajtó-helyreigazítási perben a felperessel szemben nem alkalmazható a tárgyalás elmulasztásának jogkövetkezménye, ha a tárgyalás távollétében való megtartását kérte. (BH 2004.7.)

A bírósági határozatban szereplő perben a felperes az elsőfokú bírósághoz érkezett beadványában bejelentette, hogy a tárgyalás napján külföldre utazik, és kérte a tárgyalásnak ezt követő időpont-ra való elhalasztását. Az első tárgyalás elmulasztásának a Pp.136.§-a szerinti jogkövetkezményeit csak a Pp. 345.§ (1) bekezdésében foglalt eltérésekkel lehet alkalmazni. Ilyen eltérés, hogy sajtó-helyreigazítás iránti per megszüntetésének csak akkor van helye, ha az első tárgyaláson egyik fél sem jelenik meg. A felek kölcsönös távolléte esetén a per megszüntetése a felperes mulasztásához fűződik.

Az általános szabályok értelmében azonban nem alkalmazhatók a Pp. 345.§ (1) bekezdése szerinti jogkövetkezmények akkor, ha a felperes a tárgyalás távollétében való megtartását kérte. Ennek lehetőségét ugyanis a sajtó-helyreigazítási eljárás speciális szabályai sem zárják ki. Ha a személyesen eljáró felperes a tárgyalás elhalasztását kéri és a sajtó-helyreigazítás szabályai szerint rövid határidővel kitűzött tárgyalás időpontját megelőzően a kérelmét elutasító döntésről nem értesülhet, nem kerülhet hátrányosabb helyzetbe annál a félnél, aki megfelelő tájékoztatás mellett akadályoztatása miatt a tárgyalásnak a távollétében való megtartását kéri. Ezért a felperesnek az a bejelentése, hogy a kitűzött tárgyaláson külföldi útja miatt megjelenni nem tud, magában foglalja azt kérelmét is, hogy ha a tárgyalás elhalasztására nincs mód, a bíróság a tárgyalást távollétében tartsa meg, és ne alkalmazza a mulasztás jogkövetkezményeit.

3.14. Határidők a sajtó-helyreigazítási eljárásában

A határidőknek nagyon fontos szerepük van a sajtó-helyreigazítási eljárásban, így számításuk módját is szükséges ismertetni.

Ha a határidő utolsó napja munkaszüneti napra esik, a határidő

csak az ezt követő legközelebbi munkanapon jár le. Ezt a szabályt a sajtó-helyreigazítási eljárásban három esetben kell figyelembe venni.¹³⁷

mikor járt le a helyreigazítás kérésére megadott 30 napos anyagi jogi jogvesztő határidő;

mikor járt le a sajtószervnek a helyreigazítás közlésére adott határidő;

mikor járt le a perindítás tizenöt napos határideje.

A napokban meghatározott határidőbe a kezdő nap nem számít bele.¹³⁸

helyreigazítás kérésénél ez a jogsértő közlemény megjelenésének vagy közvetítésének napja,

a sajtó részére a helyreigazítás teljesítésének szempontjából az erre irányuló kérés kézhezvételének a napja,

a perindítás tekintetében a helyreigazítás közzétételére megszabott határidő utolsó napja.

Munkaszüneti napnak kell tekinteni a „szabad szombator” is: „A sajtó-helyreigazítási határidő szempontjából azt a (szabad) szombator is munkaszüneti napnak kell tekinteni, amikor a munka szünetel.” (Legfelsőbb Bíróság Pf. IV.20.411/1985.)

3.15. Bizonyítás a sajtó-helyreigazítási eljárásában

A sajtó-helyreigazítási eljárásban a bizonyítás sajátos szabályai érvényesülnek. A Pp.-ben általában és főszabályként a bizonyítás azt terheli, aki állít. Az „ei incumbit probatio qui dicit, non qui negat” elvéből következik, hogy az igényt megalapozó, de tagadott vagy bizonyítás nélkül meg nem állapítható kereseti igényeket a felperesnek kell bizonyítania, ha érdekében áll, hogy a bíróság azt valónak fogadja el. A felperesnek kell kialakítani a bíróságban a meggyőződést a kérdéses tényállítások valósága felől. Ha a tényállás ténybeli bizonytalanság miatt mégis tisztázatlan marad, akkor ennek hátrányát, a bizonyítási teher szabályai szerint a felperes viseli.

A sajtó-helyreigazítási perben a fenti főszabállyal ellentétben a

felperes a keresetlevelében arra alapítja igényét, hogy róla az alperes valótlan tényt közölt, híresztelt vagy való tényt hamis színben tün-
tetett fel. Itt nyomban az alperesnek kell bizonyítania, hogy a közölt
tény való, ebben a perben a főszabály nem könnyíti meg az alperes
helyzetét, sőt visszájára fordul, mert a bizonyítatlanság is a tagadó
alperest sújtja.¹³⁹

3.15.1. A bizonyítás speciális szabályaira vonatkozó elméletek

A sajátos bizonyítási szabályokra és eljárásra az alábbi magyaráza-
tokat adták a jogtudósok:

1.) A jogtudomány először arra a következtetésre jutott, hogy
a speciális helyzet elsősorban praesumptionált jogi helyzetre
vezethető vissza, mert a bizonyítási teher átfordulásának
gyakori előidézője a vélelem. Azonban itt nincs szó arról,
hogy valamilyen közvetett bizonyító tény bizonyítottsága
maga után vonná a releváns jogi tény bizonyítottságát, már-
pedig a törvényi vélelemnek ez a lényege. Esetleg azt lehet
figyelembe venni, hogy a sajtó-helyreigazítási eljárásban az
igény érvényesítéséhez a felperesnek igazolnia kell, hogy a
sajtószervezet határidőben benyújtotta helyreigazítási kérel-
met.

A jogtudósok nem fogadták el azt az álláspontot, miszerint ez
lenne az a külső tény, aminek bizonyítottsága maga után
vonná azt, hogy a felperes kereseti tényállításait ellenkező
bizonyításig valónak kell elfogadni. A vélelmezésnek a
feltételei tehát hiányoznak.¹⁴⁰

2.) A megoldások kutatása során szóba kerültek az ideiglenes
igazságok is, amelyeknek a lényege az, hogy a bíróság jog-
szabályi felhívás alapján bizonyos tényt, ellenkező
bizonyításig valónak köteles tartani. A vélelemmel összeha-
sonlítva itt még közvetett külső tény bizonyítására sincs szük-
ség.

Azonban kizárt, hogy a sajtó-helyreigazítási eljárásban a
felperesnek ne kellene bizonyítania kereseti előadását, mert

mellette ideiglenes igazság szól, és ellenkező bizonyításig való amit állít.¹⁴¹

3.) Ki lehet indulni abból a jogi konstrukcióból is, hogy a sajtó-helyreigazításhoz való jog egy valóságos alanyi jog, amelyet a sajtó akkor sért meg, amikor a kért helyreigazítástól elzárkózik. A felperes azért indítja a pert, mert az alperes megsértette a helyreigazításhoz való jogát. A sajtó-helyreigazítási igény alapja tehát az alanyi jog, amelyet sem kétségbe vonni nem lehet, sem külön bizonyítani nem kell, mert személyhez fűződő jog, amely minden személyt megillet születésétől halála pillanatáig. Az abszolút szerkezetű jogviszonyt a jogsértés ténye (a helyreigazítás megtagadása) konkrét, relatív szerkezetű és pozitív tartalmú jogviszonnyá változtatja át.

Fontos azonban megemlíteni, hogy a felperesnek igazolnia kell, hogy közte és a sajtó között már létre jött egy konkrét jogviszony, aminek tartalmi eleme az alperes oldalán a helyreigazítás kötelezettsége.¹⁴²

3.15.2. A legfontosabb bizonyítási változatok

Ha az alperes arra hivatkozik, hogy a helyreigazítási kérelmet nem kapta meg, vagy elkésve küldte a felperes, illetve a megküldött kérelem nem tekinthető helyreigazítás iránti kérelemnek, akkor ezekben az esetekben az alperes azzal védekezik, hogy a felperes korábbi eljárása nem volt szabályszerű. Ilyen verzióban felesleges vizsgálni azt, hogy a sérelmezett közlés való tény volt-e, vagy sem, ilyenkor a felperesnek kell bizonyítania, hogy eljárása jogszerű volt.¹⁴³

Ha az alperes azzal védekezik, hogy a sérelmezett közlés nem a felperesre vonatkozott, tehát konkrét jogviszony evéből létre sem jöhetett, akkor a konkrét jogviszonyra hivatkozó felperes az állító fél, tehát neki kell bizonyítania, hogy a közlemény az ő személyére vonatkozott.¹⁴⁴

Abban az esetben pedig, ha az alperes szerint a közölt tények

megfelelnek a valóságnak, akkor azt állítja, hogy a helyreigazítást jogszerűen tagadta meg, tehát jogsértés nem történt. Ekkor viszont már az alperes az állító fél, ismét érvényesül a szabály: annak kell bizonyítani, aki állít.

A PK 14. számú állásfoglalás szerint: *„A sajtóközlemény kifogásolt tényállításainak valóságát a sajtószerző köteles bizonyítani. Nemleges körülmény bizonyítása ugyanis általában nem lehetséges, illetve komoly nehézségekbe ütközik. Ha valakinek a személyére vonatkozóan tényállításokat közölnek, tőle nem lehet megkövetelni a tényállítások valótlanságának a bizonyítását. Az olyan sajtóközlemény valóságát is általában a sajtószerző köteles bizonyítani, amely híven közli más személy tényállítását, nyilatkozatát, vagy átveszi más szerző (sajtószerző) közleményét.”*

Tehát a polgári perben a sajtószerző csak akkor mentesül a helyreigazító nyilatkozat közzétételére való kötelezéstől, ha a kifogásolt közleményben írtak valódiságát bizonyítja.

Összegzésül megállapítható, a jogi szabályozás nem helyezte a sajtó-helyreigazítási eljárás felperesét kivételes pozícióba, csak az érvényesített személyhez fűződő jog jellegéből adódóan, az általánostól valamivel kedvezőbb oltalmi helyzetet élvez.

A bizonyítási teher fenti módon való megfordulása az alperesi sajtószerzőt arra akarja rászorítani, hogy csak olyan tényeket közöljön, amelyeknek a valódiságáról meggyőződött és azt nyomban bizonyítani is tudja.¹⁴⁵

A felperes keresete nemcsak egyes közölt tények cáfolatára irányulhat, hanem egyben való tények közlésére is. Megtörténhet, hogy egy közlés valótlanságának a kiderítése egyben az ellenpárként odaállított közlés valóságát is igazolja, de legtöbbször az ilyen logikai következtetés nem érvényesülhet. A közölt tény valótlansága nem jelenti egyben azt is, hogy a felperes által közölni kért további tény való. Ilyen esetben a bíróságnak le kell folytatnia a bizonyítást, és az ellenfél elzárkózása miatt a felperest terheli az állított tény valóságának a bizonyítása, ha pedig a bizonyítás sikertelen marad, a kialakult „non liquet” a felperest sújtja.¹⁴⁶

Továbbá a sajtó-helyreigazítási perben a felperesnek kell bizonyítania azt, hogy¹⁴⁷

a sérelmezett közlés az alperes részéről történt, és a kifogásolt lappéldányt, amennyiben a rendelkezésére áll, a keresetlevélhez kell csatolnia (Pp. 343.§ (4) bek.);

a valótlan vagy hamis színben feltüntetett tényállítás rá vonatkozik (Ptk.79.§ (1) bek.);

a helyreigazítást a törvényes határidőn belül kérte az alperestől (Pp.342.§ (1) bek.).

A bizonyítás kiegészítése miatt a tárgyalás csak nyolc napra és csak akkor halasztható el, ha ezt a felperes kéri vagy ha a bíróság megítélése szerint a már feltárt bizonyítékok a bizonyítás eredményességét valószínűsítik.¹⁴⁸

A bizonyítás időbeli korlátai vonatkoznak az okiratokra is, tehát az okirati bizonyításra vonatkozó eljárási szabályok a sajtó-helyreigazítási eljárásra is vonatkoznak. Az alperes által bemutatott, megfelelő okirattal szemben a bizonyítás a felperesre száll át, mely tekintetében a bizonyítást nyomban fel kell ajánlania.¹⁴⁹

A Sajtótörvény 19.§-ának (8) bekezdése szerint a sajtó a tájékoztatás anyagát a nyilvános közléstől számított harminc napig – ha helyreigazítást kértek, az eljárás befejezéséig – köteles megőrizni.¹⁵⁰

3.15.3. Az eljárás kivételes gyorsaságát elősegítő szabályok

A sajtó-helyreigazítási perben a bizonyításra vonatkozó szabályok elsősorban az eljárás gyorsítását szolgálják. A bizonyítás rendkívüli mértékben korlátozott, a lehető legrövidebb pertartam érdekében. A sajtó-helyreigazítási vita mielőbbi lezárása mindkét félnek érdeke, ez indokolt az olvasók szemszögéből is, hiszen a helyreigazítás értéke, informatív ereje az idő múlásával együtt csökken, sőt, az elkészített helyreigazítás ellenkező hatást válthat ki. Az egész jogszabályi rendezést áthatja a határidő-kényszer. A felperes még 15 napos határidőt kap arra, hogy döntsön a keresetlevél beadása felől, a bíróságnak viszont a kereset benyújtásától számított 8 nap alatt meg

kell hoznia a döntését. Ez a gyorsaság egyedülálló a polgári eljárásjogban.¹⁵¹

Az eljárás gyors befejezését elrendelő és támogató rendelkezések egyrészt a pertartam csökkenését szolgálják, másrészt az ennek érdekében szükséges bizonyítási korlátozásokat írják elő.

a.) a pertartam-csökkentés irányába ható szabályok:

- a soron kívüli eljárás kötelezettsége
- a tárgyalási időköz törvényi leszűkítése
- főszabályként az első tárgyaláson döntés hozatala
- a tárgyalás elhalaszthatóságának kivételessége
- az eljárás szünetelésének tilalma
- a tárgyalás elmulasztásának eltérő következményei
- a bírósági meghagyás kibocsátásának tilalma

b.) a bizonyítás felvételét korlátozó szabályok:

- a bizonyításnak a tárgyaláson már rendelkezésre álló bizonyítékokra szűkítése
- koncentrált bizonyítási lehetőségek

„A perben bizonyítás felvételének csak olyan bizonyítékokra vonatkozóan van helye, amelyek a tárgyaláson rendelkezésre állnak, és amelyek alkalmasak lehetnek arra, hogy a közlemény kifogásolt tényállításainak valóságát nyomban igazolják, vagy a keresetben előadottakat nyomban megcáfolják. Bizonyítás felvételének helye lehet a felperes által nyomban felajánlott bizonyítékokra is.” (Pp. 345.§ (2) bekezdés)

3.16. Határozat

Ha a bizonyítás eredményeként a bíróság arra a következtetésre jut, hogy az alperesi sajtószerv alappal tagadta meg a helyreigazítást, vagy az e tárgyban közzé tett közlemény tartalmában és a közreadás módjában egyaránt megfelelő volt, a keresetet el kell utasítania. Ha a bíróság a keresetnek helyt ad, a sajtószervet helyreigazításra kötelező határozatot hoz.¹⁵²

Ha a helyreigazításra a bíróság döntése alapján kerül sor, akkor az ítélet rendelkező része fogja meghatározni a helyreigazítás tar-

talmát, szövegét és a megjelentetés módját, a határidő megjelölésével. A rendelkező részben azonban meg kell jelölni, hogy a perköltség fizetésére melyik sajtószerv köteles, ez rendszerint az alapító lesz.¹⁵³

A helyreigazító közleményből ki kell tűnnie, hogy a kifogásolt közlemény mely tényállításai valótlanok, vagy mely tényeket tüntet fel hamis színben, és melyek a valós tények.

A sajtó a helyreigazításra csak a pert megelőző eljárásban igényelt sajtó-helyreigazítási kérelemben sérelmezett körben kötelezhető.

Nincs törvényi akadálya annak, hogy a jogosult sajtó-helyreigazításként saját nyilatkozata közzétételét kérje. A helyreigazító közlés szövegét a perben – a kérelem és ellenkérelem határain belül a Ptk.79.§-ában foglaltak figyelembevételével – a bíróság a belátása szerint állapítja meg. (Pp.345.§ (3) bekezdés) Válaszlevél közzétételére különösen akkor kerülhet sor, ha a pert megelőzően is ezt követelte a jogosult a sajtótól. Ennek értelmében megfelelő elégtétel lehet a sértett fél válaszában közlése is, de ilyen esetben sem kötelezhető a sajtó aránytalanságra, tehát olyan közlemény közzétételére, amely a szükséges mértéket terjedelmében vagy tartalmában túllépi. Ilyen esetben, ha a jogosult közzétenni kért nyilatkozata nem megfelelő, a bíróság – ezt a közlési módot mellőzve – a helyreigazító közlemény szövegét az érvényesített jog tartalmi körén belül másként határozza meg.

A közlemény szövege nem alakítható úgy, hogy ezáltal tartalma elveszítse helyreigazító jellegét, tilos tehát a helyreigazítás minden olyan kommentálása, magyarázata stb. amely helyreigazító jellegét elvenné. Ilyenkor újabb helyreigazításnak van helye.

Megfogalmazásában ügyelni kell arra, hogy a valótlan tények ismételt felemlítésével lehetőség szerint ne idézze fel a hírnévrontást. Szükséges lehet azonban a kifogásolt közlemény felidézése a helyreigazítás nyilvánosságra hozatalakor, különösen a nem írott sajtóban. Nincs akadálya annak, hogy egy rádióban vagy televízióban elhangzott műsorrészletet, amely sértette valaki személyhez fűződő jogait, a helyreigazító közlemény elhangzásakor megismételjenek. Fénykép újra közlése is indokolt lehet például olyan esetekben,

amikor a fénykép és a hozzá kapcsolt szöveg valósította meg a személyiség sérelmét.¹⁵⁴

Az ítéletben meg kell határozni a helyreigazítás módját is. A helyreigazítás közzétételére a sajtószerv a közléssel azonos módon, illetve elektronikus média esetén azonos napszakban köteles. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a nyomtatott sajtóban azonos rovatban, ugyanazon az oldalon, hasonló tördeléssel és betűtípussal kell lehozni a helyreigazítást, mint ahogy a sérelmes közlés történt, a rádió és a televízió esetében – az azonos napszakon belül – ugyanabban a rovatban vagy műsorfajtában (pl. híradó) köteles közvetíteni a helyreigazítást, mint amelyben a jogsértést elkövette, mert az elkövetett sérelem orvoslása csak így lesz teljeskörű.¹⁵⁵

Az Stv. 19.§-ának (7) bekezdése: *„Ha a Magyar Távirati irodát a bíróság jogerős határozattal helyreigazításra kötelezi, a sajtónak az eredeti közleményt átvevő más szervei is kötelesek a helyreigazítást közölni.”*

Ha a felek a peres eljárást megelőzően a sajtóhelyreigazító közlemény közzétételének módjával, szövegével kapcsolatban tárgyalnak, ennek tartalmát a bíróság a helyreigazítás módjának, illetve szövegének megállapításánál figyelembe veheti.¹⁵⁶

A bíróságnak rendelkeznie kell a közzététel határidejéről, melynek meghatározásánál szintén a Ptk. 79.§-ának (2) bekezdése az irányadó. A határidő kijelölésénél tekintettel kell azonban lenni arra, hogy a közzétételi kötelezettség, az ahhoz szükséges előkészítő tevékenységre is figyelemmel, reálisan mely időpontban teljesíthető.¹⁵⁷

A helyreigazításnak a lényeges körülményekre kell kiterjednie, a sérelmezett cikk lényegtelen megállapításaival szemben helyreigazításra nincs szükség.¹⁵⁸

3.17. Jogorvoslat

A sajtó-helyreigazítási perre az általános szabályoktól eltérő különös rendelkezések vonatkoznak: a másodfokú bíróság a fellebbezést

legkésőbb az iratok beérkezésétől számított nyolc napon belül köteles tárgyalni.¹⁵⁹ Fellebbezés esetén a másodfokú bíróság hoz jogerős ítéletet, ha nem fellebbeznek, úgy az elsőfokú ítélet emelkedik jogerőre.¹⁶⁰

Nem sértett jogszabályt a másodfokú bíróság, amikor az alperek által felajánlott további bizonyítás lefolytatására mellőzte a másodfokú tárgyalás elhalasztását. A másodfokú eljárásban olyan tanúbizonyítás lefolytatásának, amit az elsőfokú eljárásban fel sem ajánlottak, nincsen helye.

A dokumentumok beszerzésére pedig a tárgyalás elhalasztását a Pp. 345.§-ának (2) bekezdése kizárja.

„A sajtó-helyreigazítási perben hozott ítélet ellen perújításnak nincs helye.” (Ptk. 346.§ (2) bekezdés)

A felülvizsgálati eljárásra mindenben az általános szabályok (Pp. XIV. fejezet) az irányadók.¹⁶¹

ÖSSZEGZÉS

Dolgozatomban elsősorban arra igyekeztem felhívni a figyelmet, hogy az emberek egyre inkább kiszolgáltatottá válnak a médiával szemben. A személyhez fűződő jogoknak hatékony védelmet kell biztosítani a sajtó támadásaival szemben, ugyanis egyre többen visszaélnek az újság, televízió, rádió, és napjainkban az internet által nyújtott lehetőségekkel, és a személyhez fűződő jogok sérelmével, sérelmére használják fel a nagy nyilvánosságot.

Úgy gondolom a személyhez fűződő jogok fokozottabb védelme mellett azonban legalább ekkora jelentősége van az újságírók, a médiában dolgozók és természetesen az olvasók informáltságának, hiszen a sajtó-helyreigazítás jellegzetessége a pontos határidőkhöz kötött eljárás, mely megköveteli, hogy az emberek megfelelő információkkal rendelkezzenek az eljárási szabályokról, és így lehetőség nyílna a felesleges jogviták és sérelmek megelőzésére is.

Ahhoz, hogy a sajtó-helyreigazítási perek száma csökkenjen, nélkülözhetetlen, hogy tudatában legyünk a jogszabályok által felállított korlátoknak. Fontos, hogy ezek a szabályok világosak, egyértelműek, érthetőek legyenek, mert ezáltal lehetséges elkerülni a jogsértéseket.

Kutatómunkám során azt tapasztaltam, hogy a rendelkezésre álló irodalom nagy része hiányos, nehezen átlátható és az emberek számára megfoghatatlan módon közelít a témához. Ezt azért tartom nagy problémának, mert az elmúlt 14 év alatt a demokrácia kiteljesedésével egyre nagyobb „népszerűségnek” örvend a sajtó-helyreigazítás intézménye, ugyanakkor kevés olyan tanulmány található, amely végigköveti az utóbbi években történt jelentős változásokat és az ezzel kapcsolatos politikai, tudományos vitákat.

Véleményem szerint a sajtó-helyreigazítás hazai szabályozása sok helyen zavaros, és sok esetben egymásnak ellentmondó bírói

gyakorlattel találkozunk. Itt kell megemlíteni a tényállítás-véleménynyilvánítás elhatárolásának problémáját, ami a mai napig a viták kereszttüzeiben áll.

A sajtó-helyreigazítás olyan konkrét szabályozását látom szükségesnek, amely eligazítja az embereket, hogy a sajtószabadság keretein belül mit tehetnek meg és mit nem.

BIBLIOGRÁFIA

BALOGH IMRE: *A sajtó-bhelyreigazítási eljárás*, In Kommentár 1976.

ENYEDI NAGY MIHÁLY, FARKAS ZOLTÁN, MOLNÁR ADÉL, SOLTÉNSZKY TIBOR: *Médiakönyv 2000-2001*, Második kötet, ENAMIKÉ Kiadó.

ERŐSS PÁL: *A sajtó-bhelyreigazítási eljárás*, Magyar Jog, Budapest, 1973./7.

ERŐSS PÁL: *Bizonyításméleti kérdések a sajtó-bhelyreigazítási eljárásban*, Magyar Jog, 1973/12.

FLECK ZOLTÁN: *A véleménynyilvánítás batárai a magyar bírói gyakorlatban*, Alkotmány és Jogpolitikai intézet, Budapest, 1996.

HORVÁTH TIBOR, KERESZTY BÉLA, MARÁZ VILMOSNÉ, NAGY FERENC, VIDA MIHÁLY: *A magyar büntetőjog különös része*, Korona Kiadó, Budapest, 1999.

JANY JÁNOS, ILOSVAI GÁBOR, BÖLCSKEI JÁNOS: *Média jogi kézikönyv*, I. kötet, Osiris. Kiadó, Budapest, 2000.

KENGYEL MIKLÓS: *Magyar Polgári Eljárásjog*, Osiris Kiadó, Budapest, 2002.

KOVÁCS KRISZTINA, CSEH GABRIELLA: *A lapalapítás és a sajtószabadság magyar és nemzetközi szabályozása*, Alkotmány és Jogpolitikai intézet, Budapest, 1996.

KOVÁCS LÁSZLÓ: *A sajtó-bhelyreigazítási eljárás*, In Kommentár 1994.

KUKORELLI ISTVÁN: *Alkotmánytan I.*, Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

LENKOVICS BARNABÁS, SZÉKELY LÁSZLÓ: *A személyi jog vázlata*, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2000.

DR. PETRIK FERENC: *A személyiség jogi védelme – a sajtó helyreigazítás*, HVG ORAC Lap és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2001.

SÁRI JÁNOS: *Alapjogok Alkotmánytan II.* Osiris Kiadó, Budapest, 2004.

DR. SZÉKELY LÁSZLÓ: *Magyar sajtójog*, Magyar Újságírók Országos Szövetsége kiadása, Budapest, 1997.

VÁSÁRHELYI MÁRIA, HALMAI GÁBOR: *Nyilvánosság rendszerváltása*, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1998.

MAGYAR KÖZTÁRSASÁG ORSZÁGGYŰLÉSE: T/3797. *Képviselői önálló indítvány*.
URL cím: http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/T_3797.htm (2004.01.22)

HETEK ORSZÁGOS KÖZÉLETI HETILAP (II. ÉVF. 38. SZÁM): *Bonyodalom a Lex Pokol körül*, URL cím: <http://www.hetek.hu/index.php?cikk=2455> (2004.01.22)

MAGYAR ÚJSÁGÍRÓK ORSZÁGOS SZÖVETSÉGE, Sajtójogi Bizottság: *Ajánlások és szakvélemények.*

URL cím: <http://www.muosz.hu/cgi-bin/index.php?dir=muosz&file=biz-jog>
(2004.01.22)

Továbbfejlesztett lex Pokol, avagy lex Répássy (2001.06.26.),

URL cím: <http://www.szochalo.hu/ajanlo/szemezget/lapszemle/heti005.htm>
(2004.01.22)

Az alkotmánybírók kiálltak a szólásszabadság mellett

URL cím: <http://www.stop.hu/nyomhir.tdp?id=22418> (2004. 11.14.)

Kommentár a hatályos polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvényhez
(CD Jogtár, KJK KERSZÖV kiadványok, 2004. június 30.)

Kommentár a hatályos Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvényhez
(CD Jogtár, KJK KERSZÖV kiadványok, 2004. június 30.)

Jogsabályok és egyéb források

1949. évi XX. törvény A Magyar Köztársaság Alkotmánya

1952. évi III. törvény [A 2004. novemberében hatályos szabályozás szerint] a polgári perrendtartásról

1959. évi IV. törvény [A 2004. novemberében hatályos szabályozás szerint] A Polgári Törvénykönyvről.

7/1972. (IX.28) IM rendelet a polgári perrendtartás módosításáról szóló 1972.évi 26.tvr. hatálybalépése folytán szükséges rendelkezésekről

1976. évi 8. tvr.-rel kibírdetett 1966. dec. 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya

1978. évi IV. törvény [A 2004. novemberében hatályos szabályozás szerint] A Büntető Törvénykönyvről

1979. évi 11. törvényerejű rendelet a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról

1986. évi II. törvény [A 2004. novemberében hatályos szabályozás szerint] a sajtóról egységes szerkezetben a végrehajtásról szóló 12/1986. (IV.22) MT rendelettel.

A bűnügyi és az igazságügyi tájékoztatásról szóló 10/1986. (IX.1.) IM-BM együttes rendelet

1990. évi XCIII. törvény [A 2004. novemberében hatályos szabályozás szerint] az illetékekről

30/1992 (V.26.) AB határozat

36/1994. (VI.24.) AB határozat

1996. évi I. törvény [A 2004. novemberében hatályos szabályozás szerint] a rádiózásról és televíziózásról

57/2001. (XII.5.) AB határozat

4/2003. Polgári jogegységi határozat a bírósági eljárást megindító keresetlevél vagy kérelem késedelmes benyújtásáról

PK 12. szám A sajtó-helyreigazítás érvényesülési köre és az elbírálásnál irányadó szempontok (módosította az 1997.VI.23-án kelt PK 300. számú állásfoglalás)

PK 13. szám A sajtó-helyreigazítási per indításának feltételei

PK 14. szám Bizonyítás sajtó-helyreigazítási perben

PK15. szám A helyreigazító közlemény tartalmának megállapítása

JEGYZETEK

- 1 Sári János: Alapjogok Alkotmánytan II. Osiris Kiadó 2004. 151-152. old.
- 2 1949. évi XX. tv.
- 3 Kovács Krisztina-Cseh Gabriella: A lapalapítás és a sajtószabadság magyar és nemzetközi szabályozása, Alkotmány és Jogpolitikai Intézet, 1996. 18. old.
- 4 57/2001. (XII.5.) AB határozat
- 5 36/1994. (VI.24.) AB határozat
- 6 30/1992 (V.26.) AB határozat
- 7 Fleck Zoltán: A véleménynyilvánítás határai a magyar bírói gyakorlatban, Alkotmány és Jogpolitikai Intézet, 1996. 10. old.
- 8 1978. évi IV. törvény A Büntető Törvénykönyvről
- 9 Horváth Tibor, Kereszty Béla, Maráz Vilmosné, Nagy Ferenc, Vida Mihály: *A magyar büntetőjog különös része*, Korona Kiadó, Budapest, 1999. 172. old.
- 10 Horváth Tibor, Kereszty Béla, Maráz Vilmosné, Nagy Ferenc, Vida Mihály: *A magyar büntetőjog különös része*, Korona Kiadó, Budapest, 1999. 173. old.
- 11 Uo.
- 12 Fleck Zoltán: A véleménynyilvánítás határai a magyar bírói gyakorlatban, Alkotmány és Jogpolitikai Intézet, 1996. 16. old.
- 13 1978. évi IV. törvény A Büntető Törvénykönyvről
- 14 1986. évi II. törvény A sajtóról egységes szerkezetben a végrehajtásról szóló 12/1986. (IV.22) MT rendelettel.
- 15 1978. évi IV. törvény A Büntető Törvénykönyvről
- 16 Uo.
- 17 Uo.
- 18 30/1992. (V.26.) AB határozat
- 19 1978. évi IV. törvény A Büntető Törvénykönyvről
- 20 1978. évi IV. törvény A Büntető Törvénykönyvről
- 21 Uo.
- 22 Uo.
- 23 Fleck Zoltán: A véleménynyilvánítás határai a magyar bírói gyakorlatban, Alkotmány és Jogpolitikai Intézet, 1996. 19. old.
- 24 Fleck Zoltán: A véleménynyilvánítás határai a magyar bírói gyakorlatban, Alkotmány és Jogpolitikai Intézet, 1996. 21. old.
- 25 Dr. Petrik Ferenc: A személyiség jogi védelme A sajtó-helyreigazítás, Hvgórac Lap- és Könyvkiadó Kft., 2001. 28. old.
- 26 Dr. Petrik Ferenc i. m. 29-30. old.
- 27 Dr. Petrik Ferenc i. m. 281. old.
- 28 Kovács László: A sajtó-helyreigazítási eljárás In Kommentár, 1994. 152. old.
- 29 Dr. Petrik Ferenc i. m. 260. old.
- 30 *Kommentár a Polgári Törvénykönyvről* szóló 1959. évi IV. törvényhez (CD Jogtár, KJK KERSZÖV kiadványok, 2004. június 30.)

- 31 Sári János: Alapjogok Alkotmánytan II. Osiris Kiadó 2004. 159. old.
32 Dr. Petrik Ferenc i. m. 245. old.
33 Dr. Petrik Ferenc i. m. 245. old.
34 PK 12. sz. áf.
35 Dr. Petrik Ferenc i. m. 251. old.
36 Uo.
37 BH 2000.41.
38 Dr. Petrik Ferenc i. m. 252. old.
39 *Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvényhez* (CD Jogtár, KJK KERSZÖV kiadványok, 2004. június 30.)
40 Balogh Imre: *A sajtó-helyreigazítási eljárás*, In *Kommentár*, 1976. 1545. old.
41 Fleck Zoltán: A véleménynyilvánítás határai a magyar bírói gyakorlatban, Alkotmány és Jogpolitikai Intézet, 1996. 25. old.
42 Dr. Petrik Ferenc i. m. 254. old.
43 Kis János, Magyar Hírlap, 2001. január 11. 7. old.
44 *Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvényhez* (CD Jogtár, KJK KERSZÖV kiadványok, 2004. június 30.)
45 Dr. Petrik Ferenc i. m. 256. old.
46 Dr. Petrik Ferenc i. m. 257. old.
47 Dr. Petrik Ferenc i. m. 240. old.
48 Dr. Petrik Ferenc i. m. 258. old.
49 Enyedi Nagy Mihály-Farkas Zoltán-Molnár Adél-Solténszky Tibor: Médiakönyv Második kötet, ENAMIKÉ Kiadó, 2000-2001. – Seregélyesi János: A sajtó-helyreigazításról 609-610. old.
50 57/2001. (XII.5.) AB határozat
51 Uo.
52 Enyedi Nagy Mihály-Farkas Zoltán-Molnár Adél-Solténszky Tibor: Médiakönyv Második kötet, E.N.A.M.I.K.É. Kiadó, 2000-2001. – Seregélyesi János: A sajtó-helyreigazításról 609-610. old.
53 Uo.
54 57/2001. (XII.5.) AB határozat
55 Enyedi Nagy Mihály-Farkas Zoltán-Molnár Adél-Solténszky Tibor: Médiakönyv Második kötet, E.N.A.M.I.K.É. Kiadó, 2000-2001. – Seregélyesi János: A sajtó-helyreigazításról 609-610. old.
56 Enyedi Nagy Mihály-Farkas Zoltán-Molnár Adél-Solténszky Tibor: Médiakönyv Második kötet, E.N.A.M.I.K.É. Kiadó, 2000-2001. – Seregélyesi János: A sajtó-helyreigazításról 609-610. old.

57 Erőss Pál: A sajtó-helyreigazítási eljárás MJ, 1973/7. 408.old.
58 Kengyel Miklós: Magyar Polgári Eljárásjog, Osiris Kiadó, 2002. 439. old.
59 Erőss Pál: A sajtó-helyreigazítási eljárás MJ, 1973/7. 408.old.
60 Kengyel Miklós: Magyar polgári eljárásjog, Osiris Kiadó, 2002. 439. old.
61 Erőss Pál: A sajtó-helyreigazítási eljárás MJ, 1973/7. 408.old.
62 Dr. Petrik Ferenc i. m. 279. old.
63 Jany János-Ilosvai Gábor-Bölcskei János: Médiajogi kézikönyv I., Osiris Kiadó, 2000. 43. old.

- 64 Erőss Pál: A sajtó-helyreigazítási eljárás MJ, 1973/7. 414. old.
- 65 *Kommentár* a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvényhez (CD Jogtár, KJK KERSZÖV kiadványok, 2004. június 30.)
- 66 1996. évi I. tv.
- 67 Dr. Petrik Ferenc i. m. 249. old. valamint az 1986. évi II. tv.
- 68 7/1972. (XI.28.) IM rendelet
- 69 Dr. Petrik Ferenc i. m. 249. old.
- 70 *Kommentár* a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvényhez (CD Jogtár, KJK KERSZÖV kiadványok, 2004. június 30)
- 71 Kovács László: A sajtó-helyreigazítási eljárás In *Kommentár*, 1994. 149. old.
- 72 Dr. Székely László: Magyar Sajtójog, Magyar Újságírók Országos Szövetsége kiadása, 1997. 63. old.
- 73 Dr. Petrik Ferenc i. m. 270. old.
- 74 Kovács László: A sajtó-helyreigazítási eljárás In *Kommentár*, 1994. 149. old.
- 75 PK 13. sz. áf.
- 76 Dr. Petrik Ferenc i. m. 269. old.
- 77 *Kommentár* a Polgári Perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvényhez (CD Jogtár, KJK. KERSZÖV. kiadványok, 2004. június 30.)
- 78 Dr. Petrik Ferenc i. m. 280. old.
- 79 Uo.
- 80 *Kommentár* a Polgári Perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvényhez (CD Jogtár, KJK KERSZÖV kiadványok, 2004. június 30)
- 81 PK 14. sz. áf.
- 82 Kovács László: A sajtó-helyreigazítási eljárás In *Kommentár*, 1994. 149. old.
- 83 Dr. Petrik Ferenc i. m. 270. old.
- 84 Dr. Székely László: Magyar Sajtójog, Magyar Újságírók Országos Szövetsége kiadása, 1997. 59. old.
- 85 Fleck Zoltán: A véleménynyilvánítás határai a magyar bírói gyakorlatban, Alkotmány és Jogpolitikai Intézet, 1996. 30-31. old.
- 86 36/1994. (VI.24.) AB határozat
- 87 Fleck Zoltán: A véleménynyilvánítás határai a magyar bírói gyakorlatban, Alkotmány és Jogpolitikai Intézet, 1996. 30. old.
- 88 Sári János: Alapjogok Alkotmánytan II. Osiris Kiadó 2004. 147-148. old.
- 89 Uo.
- 90 *Kommentár* a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvényhez (CD Jogtár, KJK KERSZÖV kiadványok, 2004. június 30)
- 91 Dr. Petrik Ferenc i. m. 281. old.
- 92 Kovács László: A sajtó-helyreigazítási eljárás In *Kommentár*, 1994. 153. old.
- 93 PK 12. sz. áf.
- 94 *Kommentár* a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvényhez (CD Jogtár, KJK KERSZÖV kiadványok, 2004. június 30.)
- 95 *Kommentár* a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvényhez (CD Jogtár, KJK KERSZÖV kiadványok, 2004. június 30.) valamint Fleck Zoltán: A

véleménynyilvánítás határai a magyar bírói gyakorlatban, Alkotmány és Jogpolitikai Intézet, 1996. 24. old.

96 36/1994. (VI.24.) AB határozat

97 Dr. Petrik Ferenc i. m. 260. old.

98 Dr. Petrik Ferenc i. m. 263. old.

99 <http://www.stop.hu/nyomhir.tdp?id=22418> (2004. 11.14.)

100 <http://www.stop.hu/nyomhir.tdp?id=22418> (2004. 11.14.)

101 Magyar Köztársaság Országgyűlése: *T/3797. Képviselői önálló indítvány.*

URL cím: http://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/T_3797.htm (2004.01.22)

102 57/2001. (XII.5.) AB határozat

103 *HETEK Országos Közéleti Hetilap* (II. ÉVF. 38. SZÁM): *Bonyodalom a Lex Pokol körül*, URL cím: <http://www.hetek.hu/index.php?cikk=2455> (2004.01.22)

104 *Magyar Újságírók Országos Szövetsége, Sajtójogi Bizottság: Ajánlások és szakvélemények.* URL cím: <http://www.muosz.hu/cgi-bin/index.php?dir=muosz&file=biz-jog> (2004.01.22)

105 <http://www.stop.hu/nyomhir.tdp?id=22418> (2004. 11.14.)

106 57/2001. (XII.5.) AB határozat

107 Kovács László: A sajtó-helyreigazítási eljárás In *Kommentár*, 1994. 161. old.

108 Kovács László: A sajtó-helyreigazítási eljárás In *Kommentár*, 1994. 153. old.

109 Dr. Petrik Ferenc i. m. 284. old.

110 Kovács László: A sajtó-helyreigazítási eljárás In *Kommentár*, 1994. 154. old.

111 *Kommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvényhez* (CD Jogtár, KJK KERSZÖV kiadványok, 2004. június 30.)

112 PK 15. sz. áf.

113 Dr. Petrik Ferenc i. m. 284. old.

114 Kovács László: A sajtó-helyreigazítási eljárás In *Kommentár*, 1994. 154. old.

115 Dr. Petrik Ferenc i. m. 286. old.

116 PK 13. sz. áf.

117 Kovács László: A sajtó-helyreigazítási eljárás In *Kommentár*, 1994. 154. old.

118 *Kommentár a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvényhez* (CD Jogtár, KJK KERSZÖV kiadványok, 2004. június 30)

119 Dr. Petrik Ferenc i. m. 286. old.

120 Uo.

121 *Kommentár a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvényhez* (CD Jogtár, KJK KERSZÖV kiadványok, 2004. június 30)

122 *Kommentár a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvényhez* (CD Jogtár, KJK KERSZÖV kiadványok, 2004. június 30)

123 Dr. Petrik Ferenc i. m. 289. old.

124 Dr. Petrik Ferenc i. m. 289. old.

125 *Kommentár a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvényhez*

(CD Jogtár, KJK KERSZÖV kiadványok, 2004. június 30.)

126 Kovács László: A sajtó-helyreigazítási eljárás In Kommentár, 1994. 155. old.

127 Dr. Petrik Ferenc i. m. 290. old.

128 Dr. Petrik Ferenc i. m. 290. old.

129 4/2003. Polgári jogegységi határozat a bírósági eljárást megindító keresetlevél vagy kérelem késedelmes benyújtásáról

130 Uo.

131 *Kommentár* a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvényhez

(CD Jogtár, KJK KERSZÖV kiadványok, 2004. június 30.)

132 *Kommentár* a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvényhez

(CD Jogtár, KJK KERSZÖV kiadványok, 2004. június 30.)

133 Jany János-Ilosvai Gábor-Bölcskei János: Médiajogi kézikönyv I., Osiris Kiadó, 2000. 45. old.

134 Kengyel Miklós: Magyar Polgári Eljárásjog, Osiris Kiadó, 2002. 442. old.

135 Dr. Petrik Ferenc i. m. 296. old.

136 *Kommentár* a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvényhez

(CD Jogtár, KJK KERSZÖV kiadványok, 2004. június 30.)

137 Dr. Petrik Ferenc i. m. 291. old.

138 Dr. Petrik Ferenc i. m. 291. old.

139 Eröss Pál: Bizonyításelméleti kérdések a sajtó-helyreigazítási eljárásban, Magyar Jog, 1973/12. 730. old.

140 Eröss Pál: Bizonyításelméleti kérdések a sajtó-helyreigazítási eljárásban, Magyar Jog, 1973/12. 731. old.

141 Uo.

142 Uo.

143 Eröss Pál: Bizonyításelméleti kérdések a sajtó-helyreigazítási eljárásban, Magyar Jog, 1973/12. 732. old.

144 Uo.

145 Jany János-Ilosvai Gábor-Bölcskei János: Médiajogi kézikönyv I., Osiris Kiadó, 2000. 46. old.

146 Uo.

147 Kengyel Miklós: Magyar Polgári Eljárásjog, Osiris Kiadó, 2002. 443. old.

148 Kovács László: A sajtó-helyreigazítási eljárás In Kommentár, 1994. 163-165. old.

149 Dr. Petrik Ferenc i. m. 299. old.

150 Dr. Petrik Ferenc i. m. 300. old.

151 Eröss Pál: Bizonyításelméleti kérdések a sajtó-helyreigazítási eljárásban, Magyar Jog, 1973/12. 733. old.

152 *Kommentár* a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvényhez

(CD Jogtár, KJK KERSZÖV kiadványok, 2004. június 30.)

153 Dr. Petrik Ferenc i. m. 301. old.

154 Fleck Zoltán: A véleménynyilvánítás határai a magyar bírói gyakorlatban, Alkotmány és Jogpolitikai Intézet, 1996. 32. old.

155 *Kommentár* a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvényhez

(CD Jogtár, KJK KERSZÖV kiadványok, 2004. június 30.)

- 156 Kengyel Miklós: Magyar polgári eljárásjog, Osiris Kiadó, 2002. 444. old.
- 157 *Kommentár a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvényhez* (CD Jogtár, KJK KERSZÖV kiadványok, 2004. június 30.)
- 158 Balogh Imre: *A sajtó-helyreigazítási eljárás*, In *Kommentár*, 1976. 1545. old.
- 159 Dr. Petrik Ferenc i. m. 301. old.
- 160 Jany János-Ilosvai Gábor-Bölcskei János: Médiajogi kézikönyv I., Osiris Kiadó, 2000. 46. old.
- 161 Kovács László: *A sajtó-helyreigazítási eljárás* In *Kommentár*, 1994. 166. old.

„Az államok között az egyszerű békés egymás mellett élésen túlmenően műszaki, regionális, sőt világszinten új együttműködési kapcsolatoknak kell létrejönniük. Világos, hogy ezek a kapcsolatok nem alakulhatnak ki és nem fejlődhetnek kellőképpen, ha nem ismerjük az egyes államok jogát.”

René David

BEREGI ANITA

KONZULENS: DR. PAPP TEKLA EGYETEMI DOCENS

A LETELEPEDÉS SZABADSÁGÁNAK MEG- VALÓSULÁSA: A KÜLFÖLDI RÉSZVÉTELLEL MŰKÖDŐ TÁRSASÁGOK SZABÁLYOZÁSA AZ EU TAGÁLLAMAINAK JOGÁBAN

BEVEZETÉS

A külföldi részvétellel működő gazdasági társaságok több jogág oldaláról is megközelíthető, komplex szabályozási területet képeznek; így már önmagukban véve többféle jogi megközelítést tesznek lehetővé. Az ilyen társaságok működésére vonatkozó szabályozás történetének bemutatása tulajdonképpen többféle szabályozási koncepció bemutatása azzal, hogy ezek még a ma élő jog szerves részei. Miután a szabályozás többféle szinten végbemehet, a téma vizsgálatakor ezért célszerű lehet a legáltalánosabb szabályozási kereteket kijelölve, meghatározni a társaságok mozgásterét a lehető legáltalánosabb jogi megközelítést figyelembe véve, ez pedig a nemzetközi jogi szabályozás elemzését, elméleti jellegű tanulmányozását teszi szükségessé. A nemzetközi jogi szintről a nemzetközi

magánjogi szabályok felé haladhatunk tovább, ekkor még mindig a klasszikusan nemzetközi szintéren maradvá, azonban leszűkítve vizsgálódásunkat a magánjogi szabályozásra, közelebb kerülve ezzel a nemzetek, államok felett működő gazdasági társaságokra vonatkozó szabályanyaghoz. A területi mozgástér is leszűkíthető az Európai Unió területére, ebben az esetben pedig a szabályozás két fontos momentuma kerül a középpontba: az egyik az Unió elsődleges joga által biztosított és a Luxemburgi Bíróság gyakorlatában kifejtett letelepedés szabadsága, a másik pedig a másodlagos joganyagban megjelenő székhelyáthelyezésre és kifejezetten közösségi jellegű társasági formák. A társaságok azonban fő szabály szerint nem közösségi formában alakulnak meg, ezért célszerű lehet az egyes tagállami jogok szempontjából annak a vizsgálata, hogy az Unió egyes tagállamaiban hogyan jelenik meg a külföldi részvételű társaság szabályozása.

I. RÉSZ: A KÜLFÖLDI RÉSZVÉTELLEL KAPCSOLATOS ELMÉLETI ALAPVETÉSEK, ELHATÁROLÁSOK, ILLETVE A RELEVÁNS JOGI KÖRNYEZET ÉS JELLEMZŐI

1. A nemzetközi közjog és a külföldi társaságok viszonya

A **nemzetközi jog** szempontjából tekintve a vállalkozások ezen, több állam gazdasági szereplőit magukba foglaló formáit, elsősorban a **joghatóság** kérdésköre kerül előtérbe. A joghatóság két típusa, a jogalkotási képesség („**jogalkotó joghatóság**”) és a jogszabályok teljesítésének kikényszerítése („**kikényszerítő, illetve végrehajtási joghatóság**”) ¹ sajátos módon jelenik meg a külföldiek részvételével (is) működő gazdasági társaságokra vonatkozó szabályozásban. A joghatóság első formája, vagyis az ún. jogalkotási joghatóság tulajdonképpen a nemzetközi magánjogi és belső jogi szabályozást jelenti, vagyis az állam szuverenitásával ² van közvetlen és elsődleges kapcsolatban, hiszen egy adott állam szuverenitásából kifolyólag rendezheti a területén működő gazdasági társaságokra vonatkozó kérdéseket. Ezek azonban csak akkor jelenhetnek meg a szabályozásban konkrét normaként, azaz ténylegesen csak akkor érvényesülhetnek, ha a szabályozást alkotó államnak van *mire* megalkotnia a szabályozást, azaz ha a szabályozás tárgyát *jogalany*-nak minősíti. Álláspontunk szerint a jogalkotási joghatóság vizsgálata szempontjából célszerű lehet ezt, a téma szempontjából talán meglehetősen távoli, ám mégis jelentőséggel bíró kiindulópontot választani.

Ami a joghatóság másik formáját, a kikényszerítő, illetve végrehajtási joghatóságot illeti, ez a kérdéskör már szoros kapcsolatban van az előbbi típussal – ha szinte egészen rá nem épül arra –, ugyanis annak megválaszolásához, hogy mely állam lesz jogosult a társaságokra vonatkozó normák végrehajtását kikényszeríteni, azokat esetlegesen egy másik állammal szemben védelemben részesíteni, a gazdasági társaságok mint *jogalanyok honossága* rendelkezik döntő szereppel.

1.1. Az állam jogalkotási jogosítványa és a jogalanyiség

A jogalkotási joghatóság vizsgálatakor tulajdonképpen a külföldi részvétellel működő gazdasági társaságok *státusát* vizsgáljuk. A jogalanyiség ebben az esetben véleményünk szerint két szinten jelenhet meg: az *egyik* – ez az egyszerűbb, a gyakorlatban nagyobb jelentőséggel bíró – a *belső jog szempontjából* történő jogalannyá nyilvánítás (*a.*), tehát annak elismerése, hogy egy személy vagy szervezet jogok és kötelezettségek alanya lehet, amely a társaságok vonatkozásában azt jelenti, hogy tagjaiktól függetlenül rendelkeznek jogképességgel, míg a jogalanyiség megjelenésének egy *másik* szintje a nemzetközi szintéren képzelhető el (*b.*), tehát amikor egy nemzetközi szinten működő szervezetre nemcsak a működés kapcsán vonatkoznának esetlegesen több állam szabályai³, hanem a nemzetközi jog szempontjából is jogalannak lenne tekinthető.

A jogalanyiség fenti – némiképpen önkényes – felosztása tulajdonképpen az állam belső (tehát a belső jog szempontjából történő jogalanyisággal felruházás) és külső (tehát a nemzetközi jogi szempontból vett jogalanyisággal felruházás) szuverenitására utal vissza. Annak a kérdése, hogy a kifejezetten gazdasági, haszonszerzési célra létrejövő transznacionális vállalatok szerezhetnek-e nemzetközi jogalanyiságot, ma még megválaszolatlan. A jogirodalomban van azonban olyan álláspont, hogy miután a *nemzetközi kötelezettségnek alávetettségéből származhat jogalanyiség* (hiszen ha valakire valamely kötelezettség már vonatkozik, az alanya annak), a transznacionális vállalatok ennek következtében olyan módon juthatnak ehhez hozzá, ha kidolgozzák a rájuk vonatkozó magatartási szabályokat (tulajdonképpen kötelezettségeket)⁴.

1.2. A jogi személyek honossága

A joghatóság másik típusa, a végrehajtási joghatóság már a honosság kérdésével függ össze. A gyakorlati élet számára ugyanis a honosság kérdése döntő, tehát, hogy „*a jogi személyek éppen úgy, mint a természetes személyek, az államon belüli jog alanyai és valamely állammal konkrét kapcsolatban vannak, amit azonban a magyar nyelvben nem állampolgárságnak, hanem honosságnak neveznek*”⁵. A honosság tehát a jogalanyiségra épül és az „állammal

való konkrét kapcsolatot” jelenti. A természetes személyek állampolgárságával szokás párhuzamba állítani, éppen a társaság jogalanyiságából kiindulva vannak olyan jogai, melynek megsértése esetén saját maga léphet fel, tagjaitól függetlenül, illetve, hogy e jogalanyiságára épülő honossága már önmagában kizárja azt – lévén szó transznacionális vállalatról –, hogy tagjai vele azonos állampolgárságúak („honosságúak”) legyenek.⁶

1.2.1. A nemzetközi közjogi vállalat

A jogalanyiség és honosság nemzetközi jogi összefüggéseire azonban érdekes példa lehet az, amikor a jogalannyá nyilvánítás nem a belső jogi jogalkotás, illetve jogalkalmazás keretein belül megy végbe, hanem két állam közti (a külső szuverenitás egy újabb megjelenése) nemzetközi szerződés megkötésével. Olyan módon tehát, mintha az államok nemzetközi szervezetet alapítanának, azonban mégis, kifejezetten gazdasági tevékenység ellátására hoznak létre valamely vállalatot⁷. Ilyen volt például a *Sarlör AG* (amely tulajdonképpen a Saar-vidéki szénbányák fejlesztésének közös vállalati formája)⁸, melynek alapszabálya egy francia-német államközi szerződés alapján jött létre, tehát jogalanyiságát egy nemzetközi szerződés biztosította (= a jogalkotási joghatóságot két állam, közösen gyakorolta). A végrehajtási joghatóságra vonatkozóan pedig a szerződés úgy rendelkezett, hogy az alkalmazandó jogba az alapszabály rendelkezései mellett *„bele kell tudni a francia és a német jog közös elveit is, és ilyen közös elvek hiányában jogvita esetén a döntést azzal az együttműködési szellemmel összhangban kell meghozni, amely a közös vállalat létrehozására is vezetett”*⁹ itt tehát olyan rendelkezésről van szó, amely sajátosságosan rendezi mind a jogalanyiség mind pedig a honosság kérdését:

– először is a jogalanyiságot két állam közös akarat-kijelentésével hozza létre,

– másodszor pedig a honosság is ehhez képest alakul, hiszen ki tudná eldönteni, hogy az a „valamely állammal fennálló konkrét jogi kapcsolat”, amely a honosság fogalmi ismértve, vajon inkább Franciaországhoz vagy Németországhoz köti-e a *Sarlör-t*,

– *harmadik megállapításként azt lehet leszögezni, hogy ilyenfajta együttműködés csak a külföldi részvétellel működő vállalatok azon formánál lehetséges, ahol kifejezetten az állam által alapított társaságokról van szó*¹⁰.

Ennek kapcsán célszerű lehet megemlíteni a nemzetközi jog által felállított azon kategóriarendszert is, amely az egyes társaságokat osztályozza fogalmi ismérveik alapján. Eszerint különbséget szokás tenni a *magánjogi és közjogi jogi személyek*¹¹ között (ahogy a fentiekben is láthattuk e különbségtétel nagyon is indokolt, hiszen ez utóbbiak *kifejezetten* valamely államhoz tartoznak, szabályozásuk a belső közjogban található, így a nemzetközi jog, mint külső közjog számára hovatartozásuk egyértelmű), valamint a kifejezetten haszonszerzésre törekvő *civiljogi* társaságok és a több állam területén működő *transznacionális*¹² vállalatok között.¹³

1.3. A területen kívüli joghatóság

A joghatóság fenti két típusának mintegy „keverékét” jelentheti az *ún. területen kívüli joghatóság*, azaz, amikor a fentiekben említett kétfajta joghatóság egyike egy másik állam területén manifesztálódik (tehát a jogalkalmazási és végrehajtási joghatóságához, a jogalanyisághoz és a honossághoz képest ez inkább eljárási jellegű kérdés), méghozzá azért, mert a joghatóságát gyakorló állam az *ún. batáselvre*¹⁴ hivatkozik. Ennek értelmében a joghatóság gyakorlásának alapja az, hogy a másik állam valamely jogalanyának cselekménye hatással van a területére (az egyszer már idézett Barcelona Traction ügyében ezt az elvet nem fogadta el a Nemzetközi Bíróság¹⁵), a joghatóság gyakorlásának ez a formája különösen az Amerikai Egyesült Államok nemzetközi jogi gyakorlatában jelenik meg, amelyet az Európai Közösség visszautasít:

*„az amerikai cégek európai leányvállalatai és az Egyesült Államokon kívül található, amerikai eredetű vagyon és technológia felett az amerikai joghatóság gyakorlására irányuló igények ellentétesek a nemzetközi jog alapelveivel, és politikai, illetve jogi összeütközésekhez vezethetnek. Ezek a leányvállalatok azoknak az államoknak a joghatósága alá tartoznak, ahol találhatóak.”*¹⁶

1.4. Tulajdonvédelem a nemzetközi közjogban

A területen kívüli joghatósággal kapcsolatos kételyek ilyen megfogalmazása átvezet a külföldi részvételű társaságokat a joghatóságon kívül érintő másik nagy nemzetközi jogi területre a tulajdonvédelem területére. A tulajdonvédelmi kérdések a nemzetközi jogban a nemzetközi felelősséggel kapcsolatban, a külföldi tulajdon államosítása, illetve kisajátítása kapcsán jelennek meg. A másik oldalon azonban azok a kérdések vannak jelen, hogy „*amikor egy állam megengedi, hogy a területén külföldi beruházásokat eszközöljenek, köteles a beruházóknak jogi védelmet nyújtani és ezzel az állam bizonyos kötelezettséget vállal a velük való bánásmódot illetően*”¹⁷. Mind az államosítás, mind pedig a kisajátítás jogszerűnek tekinthető a *nemzetközi jog szempontjából*.

Fontos kiemelni, hogy mindez csak a nemzetközi jog szempontjából és csak abban az esetben jogszerű, ha meghatározott feltételek (diszkrimináció tilalma, kártalanítás fizetése) betartása mellett történik.

Ennek megfelelően ebben az esetben három lehetséges megoldás kínálkozik: az első a *nemzetközi jog általános elvei szerint*, míg a második a *szokásjogi úton* való megoldás¹⁸, a harmadik pedig *külön tulajdonvédelmi és beruházás-védelmi szerződések* kötése. A három megoldás közül az első kettő klasszikusan nemzetközi (köz)jogi jellegű, míg az utolsó alternatíva már a nemzetközi magánjog területére tartozik.

2. A nemzetközi magánjog és a külföldi társaságok viszonya

A *nemzetközi magánjogon* belül az ún. *klasszikus nemzetközi magánjogot* (kollíziós jogot) valamint a *nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogát* találhatjuk. A klasszikus nemzetközi magánjoghoz tipikusan olyan belső magánjogi kérdések tartoznak mint a tulajdoni rend vagy például a tulajdon átruházásával kapcsolatos kérdések.

Ha a fentiekben a nemzetközi (köz)jogról elmondottakat figyelembe vesszük, akkor a jogi személy státusának meghatározása ide tartozik, mind a jogalanyiség (azt ugyanis az állam belső joga adja), mind pedig a honosság tekintetében. A honosság meghatározásában több lehetséges elmélet van, mint amilyen a *bejegy-*

*zés elve*¹⁹ (ilyen esetben a joghatóság ahhoz az államhoz tartozik, amelynek joga szerint megalakult) vagy a *székhely elve*²⁰ (amely szerint a jogi személy ahhoz az államhoz tartozik, melynek területén működik – transznacionális vállalatok esetén ennek az elvnek az alkalmazása már kétséges), végül pedig ilyen az *ún. kontroll elv*²¹ (eszerint a társaság azon államhoz tartozik, mint amilyen az azt ellenőrző fizikai személyek többsége).

A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga már a társaságok mozgására vonatkozó szabályokat rendezi, mintegy ez lesz a szabályozás dinamikus síkja (amennyiben elfogadjuk, hogy a statikus szabályozást a jogállásra²², státusra vonatkozó szabályok – a kollíziós normák – jelentik). Ez azonban azt is magával vonja, hogy a szabályozás alapvetően a gazdasági érdekek és megfontolások mentén húzódik, tehát kétszeresen is igaz lesz az a tétel, hogy a jog a mindennapi élet változásaira reflektál.

2.1. A tulajdon és a tulajdonvédelem

A tulajdon kérdése tehát nemcsak azért érdekes, mert az egyes államok eltérő tulajdoni rendszerrel bírhatnak, hanem azért is, mert egy társaság tulajdonának *csak egy részére* vonatkoztatva határozható meg egyértelműen az, hogy pontosan mely állam joghatósága alá tartozik, míg egy külföldi részvétellel működő vegyesvállalat által egy harmadik államba teljesített szolgáltatásnyújtás több problémát is felvethet. A tulajdon mindezek mellett még egy másik vonatkozásban is kiemelt szerephez jut a nemzetközi gazdasági kapcsolatok jogában a *belső magánjoghoz* (polgári, kereskedelmi vagy gazdasági joghoz) képest, ugyanis az általa szabályozott jogviszonyok mögött általában a tulajdon húzódik meg.

2.2. Társaságok és a nemzetközi magánjog

A nemzetközi magánjog igyekszik a belső magánjogok szerkezetét leképezni (eszerint beszélhetünk nemzetközi családi jogról, nemzetközi munkajogról vagy éppen nemzetközi szerzői jogról), azonban miután valóságos anyagi jogi normák helyett kollíziós, ideoda mutató szabályokat tartalmaz, nem lehet kellően cizellált ahhoz, hogy a belső magánjog leképeződése tökéletesen végbemenjen.

A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga, ahol még kevésbé

érvényesül a belső jogi tükröződés, még ennél is nehezebb helyzetben találja szemben magát, hiszen tárgyánál fogva csak komplex jogviszonyokkal, komplex tényállásokkal foglalkozik. Természetesen ez az összetett tényállás is felbontható az egyes belső magánjogi jogterületeknek megfelelő „szeletekre”.²³

E felbontással szemben azonban több elméleti kritikai megfontolás is felmerülhet:

– az egyik szerint az egyes belső jogok az adott jogviszonyt nem ugyanúgy ítélik meg (például a zálogjogot nem mint dologi jogi, hanem mint kötelmi jogi jellegű jogviszonyt tekintik);

– a másik ilyen ellenvetés szerint nem lesz egyenértékű a felbontás révén keletkező jogviszonyok összessége az eredeti tényállással.

2.2.1. Tulajdon- és beruházás-védelmi szerződéses szerepe

Mindkét probléma áthidalható a legáltalánosabb kategória a tulajdon fogalmának használatával. Ha tehát az adott jogviszonyra nézve nincs egységes belső jogi vagy feltétlen érvényesülést kívánó (ez a típusú norma visszavezet a nemzetközi közjog területére – például ilyen lehet a kisajátításra vonatkozó nemzetközi szokásjogi normaanyag) szabályozás, az egyszerűen tulajdonvédelmi kérdés lesz a vállalat, vagy a vállalat honossága szerinti állam számára.

Így a tulajdon- és beruházás-védelem kérdése kapcsolódik talán legszorosabban a külföldön történő társaság alapításhoz és működtetéshez, amely esetben az államok szabályozó rendszerei általában kétszintűek, egyrészt maguk az államok részesei állampolgáraik külföldi tulajdonának védelmében a nemzetközi szabályozó rendszernek, másrészt pedig belső jogi garanciákat állítanak fel, hogy a külföldiek államukban történő befektetését ezáltal is elősegítsék, saját gazdasági fejlődésüket is elősegítve ezzel.

A nemzetközi szabályozó rendszerek vizsgálatakor érdemes különbséget tenni *bilaterális* és *multilaterális* szabályozás között. Az előbbit a kétoldalú beruházás-védelmi egyezmények jelentik, melyek tulajdonképpen klasszikus nemzetközi közjogi

szerződéseknek tekinthetők, míg a multilaterális szerződések több állam részvételével igyekeznek hasonló garanciákat biztosítani.

A multilaterális szerződések közül kiemelendő az ún. *Washingtoni Konvenció* (1965), amely létrehozta a beruházásokkal kapcsolatos viták rendezésére az „*International Centre for Settlement of Investment Disputes*” elnevezésű központot, amelynek igénybevétele önkéntes az államok részéről²⁴, vagy a *MIGA* (Multilateral Investment Guarantee Agency), amelyet a Világbank Kormányzótanácsa 1985-ben hozott létre egy milliárd dolláros alap-
tőkével.

3. A szabályozás új útja – a nemzetközi magánjogon túl

A gyakorlat problémáira azonban a nemzetközi magán- és közjogi szabályok általában azonban csak absztrakt válaszokkal képesek szolgálni.²⁵ Mindezek alapján elmondható, hogy olyan újfajta szabályozási keretre van szükség az optimális szabályozáshoz, amely a fenti kérdéskör valamennyi sajátosságának figyelembevételére képes, tehát *egyszerre* teremt *belső magánjogi és nemzetközi magánjogi szabályrendszert*. (Dogmatikailag érdekes megemlíteni – és talán a teljesség érdekében szükséges is –, hogy egy ilyen „szabályozásra történő felhatalmazás” csak a nemzetközi közjog keretein belül képzelhető el, hiszen az állam szuverenitásának áruháza egyértelműen ide tartozik.)

Egyedül az Európai Unió feleltethető meg ennek az újfajta szabályozási keretnek ugyanis itt – mint ahogyan a későbbiekben látni fogjuk, a jogi szabályozás döntően közösségi hatáskör – csakúgy mint a kereskedelempolitikai és külkereskedelmi igazgatási politika meghatározása.²⁶

3.1. A közösségi jog

Amíg a nemzetközi jog, illetve a nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga megadja azt a jogi hátteret, ami *általában* a társaságok jogi hátterét képezi, az Európai Unió tagállamainak vonatkozásában a fenti tételek, elméleti alapvetések csak meghatározott korlátozással érvényesülnek, mégpedig az EU és harmadik állam vonatkozásában ezen jogterületek jelentik a szabályozás külső kereteit, azonban az EU tagállamainak vonatkozásában csak az összehasonlítás ellenpont-

jaként szolgálhatnak. *Másodikként* tehát a gazdaság szereplői tevékenységének, magatartásának befolyásolására alkalmas *közvetlen* jogi szabályozó rendszer megteremtésének követelményét említhetjük, amely csak megjelenését tekintve jogi, míg tartalmát, az anyagi jellegű szabályok hatását tekintve sokkal inkább gazdasági jellegű.

Ezen követelményeknek (1. saját jogrendszer, 2. közvetlen szabályozási hatáskör az államalakulat területén létrehozott, már működő, illetve mozgó vállalatok, mint a gazdaság szereplői és a jog alanyai, számára) tesz eleget az Európai Unió joga – a közösségi jog –, mely több vonatkozásban is újat hoz a külföldi részvétellel működő vállalatok számára. A szabályozás struktúráját tekintve elmondható, hogy az EU megalakulásához vezető úton az Európai Gazdasági Közösséget létrehozó államok nyíltan vállalt célkitűzése volt egy olyan egységes belső piac megteremtése, amely a gazdaság szereplői szabad mozgásának biztosítása miatt olyan versenyhelyzetet hoz létre, amely pedig magasabb fokú hatékonyságot eredményez. Ennek a célnak az eléréséhez szükséges alapvető szabályokat először a Római Szerződésben fektették le, majd a későbbi módosításokban is helyet kaptak.

4. A közösségi normák csoportosítása a külföldi részvétel szempontjából

Lehetőség van más szempontok alapján is a közösségi jogi normák csoportosítására. Ekkor az uniós normák a következő szinteken értelmezhetők a külföldi részvétellel működő vállalatok szempontjából²⁷:

4.1. A tulajdoni rend védelme

„*This Treaty shall in no way prejudice the rules in Member States governing the system of property ownership*” (azaz a Szerződés semmilyen értelemben nem érintheti hátrányosan a tagállamok tulajdoni rendjét)²⁸ – ez a rendelkezés tehát megoldja azt a problémát, amelyet az egyes tagállamok esetlegesen eltérő (a gyakorlatban ez elméleti jellegű kikötés, hiszen a Római Szerződés a piacgazdaság viszonyai közt jön létre, az képezi alapjait, és e rendelkezés szerint,

a későbbiekben is ezt tekinti alapnak) tulajdoni rendszereinek különbözősége okozhatja.

4.2. Az alapjogok védelme

„A Bíróság által védett jog általános elveinek szerves része az alapjogok tiszteletben tartása”²⁹ – tehát a közösségi jog (melynek a Bíróság esetjoga is része) kiterjed az alapjogokra is, amely két vonatkozásban is jelentőséggel bír a tulajdonjog szempontjából. Egyrészt az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatán (1948)³⁰ keresztül, másrészt pedig a regionális Emberi Jogok Európai Egyezménye³¹ által, amelyek a tulajdonhoz való jogot alapvető emberi jogként kezelik, s miután a társaságok, vállalatok is természetes személyekből állnak, akiknek alapvető emberi jogaik vannak, ezért ezen a szinten is megvalósulhat a jogvédelem, lekerülve ezáltal a nemzetközi jog területéről, arról nem is beszélve, hogy *önmagában* ez az elv – mint azt a fenti eseti döntés is mutatja – a közösségi jog részét képezi. Ha lehet még szervesebb a tulajdonhoz való jog kapcsolata a közösségi joggal az Unió Alapjogi Chartájának az Európai Alkotmányhoz való kapcsolása után.

Mindezekből kiindulva a külföldiek részvételével működő társaságokat az Európai Unióban két oldalról közelíthetjük meg:

1. *az elsődleges letelepedés szabadságából következő székhelyáthelyezésre vonatkozó szabályok tükrében, amelyek a Közösség által megalkotott elsődleges és másodlagos jogforrásokban találhatók (az elsődleges jogforrás alatt itt maga a letelepedés szabadsága értendő);*
2. *a társaságok bejegyzésére, megalapítására vonatkozó szabályok oldaláról, amelyek az egyes nemzeti jogszabályokat jelentik, hiszen ezek vonatkoznak a tagállamokban történő társaságalkotásra.*

A Közösség székhelyáthelyezésre vonatkozó normáinak ismertetését – az irányelveket és az uniós társasági formák ismertetését –, csakúgy, mint magának a letelepedés szabadságának kifejtését mellőzzük, tekintettel arra, hogy a szakirodalomban mindkettő alapos és bőséges tárgyalása található.

II. RÉSZ: AZ EURÓPAI UNIÓ NÉHÁNY TAGÁLLAMÁ- NAK A KÜLFÖLDIEK RÉSZVÉTELÉRE VONATKOZÓ SZABÁLYOZÁSA

I. A dán szabályozás

1. A dán jogrendszerrel általában

A dán jogrendszer az ún. északi jogkörhöz³² tartozik (ide tarozik még a finn, izlandi, svéd és norvég jog is), amely több olyan sajátossággal bír, amely Európa többi államának jogától egyértelműen elhatárolja. Megtalálhatjuk benne ugyanis mind a common law, mind pedig a germán jogrendszerek jellemzőit.

Ami mégis különlegessé teszi az észak-európai államok jogát a római jogból ismert jogintézmények szinte teljes hiánya (a.), mely ezen államok elszigeteltsége miatt alakulhatott ki. A német, illetve francia jogfejlődésből ismert kódex-központúság is ismeretlen Dániában (b.)³³, bár a napóleoni időkben felvetődött, hogy az alapvetően kereskedelmi és magánjogi szokásjogi gyűjteményt, a *Danske Lovet* helyezték hatályon kívül, s helyébe egységes magánjogi kódex lépjen, ez nem történt meg egészen a XIX. század végéig, amikor több olyan törvényt alkottak meg, amelyek – ha kódexnek nem is nevezhetők – mégis viszonylagos teljességgel ölelik fel a magán- és kereskedelmi jogot.

Fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy a nemzeti szint feletti magánjogi szabályozás nem ismeretlen Észak-Európában, a XX. század elején (Dániában 1906-ban) fogadták ugyanis el az ún. *Skandináv Adásvételi Törvényt*, amely több szempontból is figyelemre tarthat igényt: egyrészt ugyanis rávilágít az északi államok jogrendszereinek kettős természetére, ebben ugyanis a német BGB és az angol Sales of Goods Act elemei keverednek; másrészt pedig rávilágít az egységes magánjogi kódex hiányára is.

2. Röviden a dán társasági jogról

Ahhoz, hogy teljes képet kaphassunk a Dániában a külföldi részvétellel működő társaságokra vonatkozó szabályozásról szük-

séges a dán társasági jogi szabályozás legalábbis felületes, az alapvető társasági formákra és intézményekre korlátozódó ismertetése, ugyanis a dán jogszabályok szerint a külföldi részvétel is csak meghatározott társasági formákban képzelhető el.

A dán szabályozás – csakúgy mint az angol – két csoportra osztja a társaságokat és külön-külön törvényben rendezi a működésükre, alapításukra vonatkozó követelményeket. Az angol szabályozáshoz képest a dán szabályozást a következők jellemzik:

– *hasonlóság, hogy az egyes társasági formák szétválasztása azok személy-, illetve tőkeegyesítő jellegén alapul,*

– *különbség, hogy az előbbi tulajdonságon kívül a felelősségi alakzatok is külön elhatároló vonalat képeznek.*

Ezen felül pedig a társasági forma megválasztása nagyban függ a végezni kívánt tevékenység jellegétől is.

A társaságok bejegyzése a *dán kereskedelmi és vállalkozási irodánál* („Erhvevs- og Selskabsstyrelsen” – a magyar szabályozásra vonatkoztatva ez a cégbíróságnak feleltethető meg) történik, amely közigazgatási jellegű szerv.

3. Dán társasági formák és külföldi részvétel

Hasonlóan a magyar szabályozáshoz Dániában is két vonatkozásban beszélhetünk a külföldiek részvételéről a társaságokban. Egyrésztől ugyanis bármely társaságban elképzelhető a külföldi részvétel, amikor is a társaságra vonatkozó normaanyagnak nem a legfőbb jellemzője a külföldi részvétel, azonban tartalmaznak ilyen szabályokat is (például külföldi által történő részesedésszerzés), másrészt pedig vannak olyan intézmények a társasági jogban, amelyek kifejezetten a külföldiek (külföldiek vállalatok) megjelenésre vonatkoznak a hazai jogi környezetben (például fiókiroda). Ennek a szétválasztásnak a szem előtt tartásával kívánjuk bemutatni a dán társasági jog külföldiekre vonatkozó főbb rendelkezéseit.

3.1. Dán társaságok és külföldi résztvevők

3.1.1. Személyegyesítő társaságok

A dán társasági jog is ismeri a betéti társaság, illetve a közekereseti

társaság intézményét. Ezekre vonatkozóan azonban az esetleges külföldi tagok vonatkozásában korlátozásokat, feltételeket nem támaszt.

3.1.2. Tőkeegyesítő társaságok

3.1.2.1. Részvénytársaság (*Aktielskabet*, A/S)

Az A/S olyan közepes- és nagyvállalat, amelyet kötelező bejelenteni a dán kereskedelmi és vállalkozói irodánál, s alaptőkéje legalább 500 ezer dán korona. Már az alaptőke meghatározása is visszautal a közép-, illetve nagyvállalati jellegre, valamint arra, hogy meghatározott tevékenységeket kötelező ilyen formában végezni.

Tagjainak felelőssége a bejegyzett részvények mértékéhez igazodik, tehát megnevezését illetően részvénytársaságról van szó, így erre a vállalati formára a részvénytársaságokra vonatkozó törvényt kell alkalmazni.³⁴

Már itt, az általános szabályoknál kiemelendő az az előírás, amely a külföldiek részvételét a társaság vezetőségében korlátozza, méghozzá a következőképpen:

1. az igazgatóság legalább felének dán lakosnak kell lennie vagy az EGT-ből származnia,
2. az ügyvezető igazgatónak (ha több ügyvezető igazgató van, mindegyiknek) dán lakosnak kell lennie vagy az EGT-ből származnia.

A dán társasági jog az ún. *kétszintű* (legalább három igazgatóból álló igazgatóságot és legalább egy ügyvezető igazgatót jelentő) vezetőség összetételére úgy állapít meg szabályokat, hogy míg a Dániában lévő lakóhely követelménye tehát nem jelent állampolgársághoz kötöttséget, addig az ezt a feltétel esetleg pótló, Európai Gazdasági Térség tagországaiból való származás már igen.

Eszerint tehát a dán társasági jog itt a külföldiek két „csoportját” ismeri:

- külföldiek, akik bármely államból származhatnak, velük szemben azonban az a követelmény, hogy Dániában telepedjenek le,

– *külföldiek, akik az EGT tagállamaiból származnak, akikkel szemben nem áll fenn a fenti követelmény.*³⁵

Azok a külföldiek tehát, akik sem az EGT valamely tagállamának nem állampolgárai és Dániában sincs lakóhelyük lényegesen kedvezőtlenebb helyzetben vannak, hiszen az A/S vezetőségében történő részvételük önállóan nem képzelhető el, olyan személyekkel együtt alkothatják a vezetőséget, akik vagy dán lakosok vagy pedig az EGT valamely országának állampolgárai. Ez a különbségtétel azonban nem tekinthető a dán szabályozás különlegességének az A/S-re vonatkozóan.

3.1.2.2. *A korlátolt felelősségű társaság*³⁶ (*Anpartsselskab, ApS*)

A társaságok másik típusával, az ApS-szel szemben bizonyos módosítással állnak fenn az előző követelmények. Ez a társasági forma olyan kis- és középvállalkozásként működő társaság amely már 125 ezer dán korona törzstőkével is alapítható, egyéb jellemzőiben azonban az A/S-szel megegyezik:

- *a felelősség a törzsbetét*³⁷ *mértékéhez igazodik,*
- *a dán kereskedelmi és vállalkozói irodánál kell bejegyezni (mindkét esetben ún. CVR azonosítószámot kell kérni).*

Különbség, hogy az ApS vezetése azonban már nem feltétlenül kétszintű, ennek oka a társaság mérete, nagyvállalkozások ilyen formában ugyanis nem működhetnek. Egyszerűbb az az eset, ha a vezetés egyszintű (tehát csak ügyvezető igazgató van), míg ha az ügyvezető igazgató mellett igazgatóság is működik (ez a szerv egyébként – részlegesen – a magyar szabályozásból a felügyelő bizottsággal állítható párhuzamba) már nem érvényesül az a követelmény, hogy az igazgatóság feléne Dániában kell lakóhellyel rendelkeznie, azonban az EGT tagállamaiból származás követelménye továbbra is fennáll.

Ha tehát a klasszikus dán társasági formákat vizsgáljuk elmondható, hogy a külföldi elem figyelembevétele a szabályozásban elsősorban a vezetőségre vonatkozó normáknál jelenik meg mind az alapításra, mind pedig – hiszen a külföldi részvétel ezután is megvalósulhat – működésükre vonatkozóan. Feltevésünk szerint ennek

elsődleges oka a társaság vagyonának, illetve az általa kötött ügyleteknek a biztonsága, amely a szabályozás ezen módja alapján jól megvalósítható, hiszen ha a vezetőség tagjai (illetve annak egy része) Dániában letelepedett, könnyebben viheti a társaság ügyeit, s az esetleges hitelezők vagy hatósági eljárások számára is elérhető. Míg abban az esetben, ha a vezetőség esetleges EGT országbeli állampolgárságát állítjuk középpontba már sokkal inkább a letelepedés szabadságához közelítő szabályozással kerülünk szembe, amely a személyek szabad áramlásával összevetve (a vezető tisztségviselők ugyanis részvényesek is egyben, amely a letelepedés szabadságával összefüggésben értelmezhető, azonban az ügyvezető igazgató, aki nem feltétlenül tagja a társaságnak, jogállására már a személyek szabad mozgása vonatkozik) nagymértékben túlmutat a nemzeti szabályozáson, hiszen nemcsak a saját állampolgárokat, hanem az EGT állampolgárait is potenciális társaságalapítóknak tekintti. Míg az eddigiekben azt vizsgáltuk, hogy amennyiben külföldiek is vannak a társaság vezetői között, rájuk milyen szabályozás vonatkozik, álláspontunk szerint külön ki kell hangsúlyozni azt a tényt, hogy ez magába foglalja azt az esetet is, ha tisztán külföldi a társaság³⁸, tehát a vezetőség legalább fele EGT állampolgár, míg a másik fele nem EGT állampolgár és Dániában sincs lakóhelye, a társaságot ilyen módon egyedül az alapítás aktusa kapcsolja Dániához (még a tevékenységét sem kell itt kifejtienie).

3.2. Külföldi társaságok és dán képviselőik

Ahogy az már a bevezetőben is vázoltuk a belső, dán piacon való megjelenésnek hagyományosan a következő lehetőségei lehetnek: dán vállalat alapítása (a dán jog szerint) külföldi befektető részéről, vagy már meglévő, a dán jog szerint bejegyzett társaságban részesedés szerzése, vagy pedig fióktelep, illetve kereskedelmi képviselet létrehozása Dániában. Az első két eset vizsgálatára már a fentiekben sor került, így a következőkben annak rövid bemutatására teszünk kísérletet, hogy milyen módon valósulhat meg a már külföldön (valamely nemzeti jog) szerint bejegyzett társaság megjelenése Dániában. Hasonlóan a magyar szabályozáshoz ennek a dán jog szerint is két formája képzelhető el a fióktelep („*filial*”) valamint a kereskedelmi iroda³⁹. A külföldiek fióktelepeire és

kereskedelmi irodáira vonatkozóan érdekesség, hogy – eltérően a magyar szabályozástól – a dán jog figyelembe veszi annak a társaságnak a formáját, amely a fióktelepet vagy a kereskedelmi irodát Dániában létrehozza, és kifejezetten erre vonatkozóan állapítja meg a rájuk vonatkozó szabályozást. Véleményünk szerint a szabályozásnak ez a módja – ha első ránézésre némileg bonyolultabbnak tűnik is az egységes szabályozáshoz képest – mégis célravezetőbb és a mindennapi élethez közelebb áll, hiszen a különböző méretű és különböző vagyonnal rendelkező, ezáltal különböző lehetőségek birtokában lévő társaságok számára a fióktelep alapítása is különböző megterhelést jelent, amely egységes szabályozás esetén akár komoly visszatartó erőt is jelenthet egy másik állam piacára való belépéskor. Míg abban az esetben, ha a fennálló különbségeket, illetve a társasági formából folyó sajátosságokat a jogalkotó eleve figyelembe veszi az a letelepedés szabadságának gyakorlatban történő megvalósulását nagymértékben elősegítheti.

3.2.1. *Képviselési irodák Dániában*

A külföldi társaságok képviselési irodáira vonatkozó szabályozás meglehetősen egyszerű:

1. *nem szükséges bejelenteni (jogi személynek sem minősülnek),*
2. *alaptőkét sem kell a rendelkezésükre bocsátani megnyitásukkor.*

Még vezetőségükre vonatkozóan sem találunk előírásokat. A jogalkotó ezt a jogintézményt álláspontunk szerint nem is tekinti igazi vállalati formának, sokkal inkább valamiféle „átmeneti állapotnak”, amely vagy megszűnik, vagy valódi társasági formává, de legalábbis fiókteleppé alakul át. Szintén ezt támasztja alá a képviselési iroda „felelősségére” vonatkozó szabályozás, amely szerint az iroda egyáltalában nem felel, a felelősség teljes egészében azé a külföldi társaságé, amely Dániában az irodát megnyitotta. A dán jog szerint még nem is állandó intézmény (hiszen bejelentés nélkül lehet megnyitni – és akár be is zárni), ezért Dániában a következő tevékenységeket nem is végezheti:

- *nem adhat el,*
- *nem szállíthat,*
- *nem végezhet szervizszolgáltatást.*

A képviseleti iroda valóban csak képviseletet jelent, esetlegesen tájékoztatást nyújthat a leendő vevők, illetve üzleti partnerek számára.

3.2.2. *Fióktelepek Dániában – a Centros tegnap és ma*

A fentieknél jóval részletesebb a fióktelepekre vonatkozó dán szabályozás, amely – ahogyan azt a fentiekben már előlegeztük – a külföldi társaság formája szerint differenciál. A szabályozás általános, s egyben legfőbb jellemzőjeként tekinthető az, hogy a külföldi társaságot és a fióktelepet a dán társasági jog (is) „gazdasági egységként” kezeli, elsősorban azonban ezt a kapcsolatot az Európai Unióra (pontosabban annak első pillérére) vonatkoztatja.

A külföldi társaságok differenciálása ugyanis nemcsak formájuknak megfelelően megy végbe, hanem székhelyük szerint is, ugyanis egyrészt az a külföldi vállalat alapíthat Dániában fióktelepet, amely:

- *formáját tekintve részvénytársaság, betéti részvénytársaság vagy pedig olyan más társaság, amely a formáját tekintve ezeknek feleltethető meg és*
- *melynek székhelye az Európai Közösségek tagállamában van.*

Másrészt pedig az a külföldi (nem uniós székhelyű) vállalat, amely:

- *formáját tekintve részvénytársaság, betéti részvénytársaság vagy ennek megfelelő formájú más társaság, és*
- *ez vagy valamely nemzetközi megállapodás alapján lehetséges vagy*
- *ha az ipari és kereskedelmi miniszter állásfoglalása szerint a kérdéses másik államban ezek számára a megfelelő jogokat biztosítják,*

– *mindezek hiányában, abban az esetben ha a miniszter fióktelep alapítására külön engedélyt ad.*

Ebből azonban az következik, hogy a dán jog szerint általános követelmény, hogy maga a külföldi társaság feleljen meg a dán tőke-követelményeknek (125 ezer dán korona), ez a szabályozásban a társasági formák vonatkozásában jelenik meg, hiszen mind az A/S (itt magasabb ugyan az alaptőke-minimum, de a többen a kevesebb benne van) mind pedig az ApS vonatkozásában ennyit a társaság rendelkezésére kell bocsátani.

Az „ennek megfelelő más társasági forma” kifejezés oldja fel azt az ellentétet, amely látszólag a dán tőke-követelmények és a letelepedés szabadsága között áll. A külföldi társaság a hazai szabályozás alapján rendelkezik valamekkora tőkével, ennek azonban nem kell megfelelnie a dán követelményeknek, tehát Dániában ma is lehetséges lenne a Centrost 1000 koronával megalapítani.

Ahogy az a fentiekben jeleztük külön szabályozást alkalmaz a dán törvényhozás a korlátozott felelősségű társasági formákra, amelyekre általában a részvénytársaságokra vonatkozó szabályokat rendeli alkalmazni, azonban többletfeltételként írja elő, azt hogy a fióktelep megnevezésében egyértelműen kell utalni nemcsak arra, hogy fióktelepről van szó, de arra is, hogy milyen nemzetiségű (honosságú), álláspontunk szerint már a Centros ügy tanulságait és a közösségi irányelvek (az első és a tizenegyedik) átvételét jelzi. A Luxemburgi Bíróság döntésében hivatkozott arra, hogy miután a Centros ltd-ként jött létre így már nevéből is látható, hogy bejegyzésére sem a dán jog szerint került sor. A dán jogalkotó mintha a döntésnek ezt a részét kétszer is aláhúzta volna, amikor úgy határozott, hogy a fióktelep nevében egyértelműen és világosan utalásnak kell történnie a honosságra

3.3. Egyéb formák külföldi részvétellel – akár több vállalat, akár egyetlen személy

A dán jog ismeri az ún. *joint venture* (vegyesvállalat) fogalmát, amely alatt különböző államok vállalatai által alapított vállalatot ért. Ennek tehát két jellemzője van:

1. a joint venture-nek minden esetben van külföldi résztvevője;

2. a joint venture-t, amely nem önálló vállalkozási forma, hanem főként ApS vagy A/S formájában működik, már meglévő társaságok alapítják.

A joint venture-re tehát arra a társaságra vonatkozó követelményeket kell alkalmazni, amelynek formájában létrehozták.

II. A lengyel szabályozás

A lengyel szabályozás vizsgálata véleményünk szerint azért indokolt, hogy ilyen módon ne Magyarország legyen az egyetlen újonnan az Európai Unióhoz csatlakozó állam, mely társasági jogának a külföldiekre vonatkozó szabályait ismertetjük. Az Unió „régábbi” tagállamaiban nyilván több tapasztalattal bír a jogalkotó a közösségi kereteken belül megvalósuló társaság alapítások és részesedés-szerzések vonatkozásában, míg az újonnan csatlakozó államok még nem rendelkeznek ilyen jellegű „tapasztalatokkal”, belső társasági jogukat a többi tagállam nyomán kel az új elvárásokhoz igazítani, bár társasági joguk eltérő azokétól. Lengyelország példáján azt vizsgáljuk, hogyan igyekszik egy másik frissen csatlakozott állam az új elvárásoknak eleget tenni.

1. Röviden a lengyel társasági jogról

A lengyel társasági jog a következő társasági formákat ismeri:

A személyegyesítő társaságok közül:

- a betéti társaságot (*spółka komandytowa*),
- a közkereseti társaságot (*spółka jawna*),
- a csendes társaságot (*spółka partnerska*).

Ezeket a társasági formákat a lengyel kereskedelmi törvénykönyv szabályozza. A lengyel társasági jog a *polgári jogi társaságot* (*spółka cywilna*) is a gazdasági tevékenység kifejtésére alkalmas társasági formák közé sorolja.

A tőkeegyesítő társaságok közül pedig:

- a korlátozott felelősségű társaságot (*spółka z ograniczoną odpowiedzialnością*),
- a részvénytársaságot (*spółka akcyjna*),
- a betéti részvénytársaságot (*spółka komandytowo-akcyjna*).

A lengyel társasági formák nagymértékű hasonlóságot mutatnak a német társasági jog intézményeivel, azonban fióktelepeik és ügynökségeik már különböznek azoktól. Igaz, ezeket nem is a kereskedelmi törvénykönyv szabályozza.

A társaságokat a lengyel cégbírósnál, az ún. *gminá*-nál kell bejegyeztetni, amely bejegyzés konstitutív hatályú. A társaságokra vonatkozóan a Kereskedelmi Törvénykönyvön kívül több törvény is állapít meg szabályokat, melyek általánosabbak ugyan az előbbi rendelkezéseihöz képest, azonban a külföldiek részvételére vonatkozó főbb szabályokat ezekben találhatjuk.

2. A külföldiek részvételéről általában

A lengyel jogalkotó a külföldiek részvételét az egyes társaságokban általánosságban a lengyel gazdaságban való részvételként tekinti, és olyan módon szabályozza, hogy az általánoshoz képest különös szabályokat ad. A vállalkozásalapítást a cégbírósnál kell nyilvántartásba vetetni, abban az esetben, ha Lengyelország területén az Európai Unió valamely tagállamának állampolgára vagy annak családtagja kíván vállalkozásba kezdeni, ezt ugyanúgy ide kell nyilvántartásba vétel végett bejelenteni. A külföldiek által alapított vállalkozások abban az esetben igényelnek külön szabályozást a lengyel jogalkotó szerint, ha az ingatlan megszerzésével jár; az erre az esetre vonatkozó szabályokat az alábbiakban ismertetjük. Egyebekben, tehát bármely más tevékenység esetén a lengyel jogalkotó csak a társasági formák vonatkozásában ad a külföldiek részvételére vonatkozó szabályozást, amikor kizárja a közkereseti társaság tisztán külföldiek által történő alapítását.

3. A külföldi fogalma a lengyel társasági (és gazdasági) jogban

Lengyelországban az üzleti tevékenységgel kapcsolatos jogi szabályozás alapját a 2004. július 2-án kihirdetett a gazdasági

tevékenységek szabadságáról szóló törvény jelenti. Eszerint az Európai Gazdasági Térség államaiból származó külföldi állampolgárok a lengyel állampolgárokkal azonos feltételek mellett folytathatnak üzleti tevékenységet. Azok a személyek azonban, akik nem az EGT valamely tagállamának polgárai abban az esetben folytathatnak ugyanilyen feltételek mellett gazdasági tevékenységet Lengyelországban, ha:

- az állam területére vonatkozóan letelepedési engedélyt szereztek,
- Lengyelországban való tartózkodásukhoz az állam hozzájárult (tartózkodási engedély),
- menekültként elismerték,
- az állam területén átmeneti védelemben részesül.

A lengyel szabályozás különlegessége, hogy az olyan személyek vonatkozásában, akik sem az EGT tagállamainak polgárai, sem pedig a fentiekbe (tehát nem élveznek az EGT polgáraival azonos jogosítványokat) nem tartoznak, a lengyel jogalkotó olyan különbségtételt alkalmaz, amelynek alapja a külföldi személy állampolgársága szerinti országgal fennálló nemzetközi beruházás-védelmi szerződés megléte. Amennyiben van ilyen nemzetközi megállapodás⁴⁰, az ilyen külföldi résztvevőkre a fentiekkel azonos szabályok vonatkoznak, tehát őket az EGT tagállamok polgáraival azonos elbánásban kell részesíteni.⁴¹

4. Lengyel társaságok – külföldi résztvevők

Az előzőekben vázolt esetben, tehát, ha a külföldi állammal nem áll fenn nemzetközi szerződés, Lengyelországban külföldiek üzleti tevékenységet csak *a következő társasági formákban létrehozott vállalkozásokon keresztül folytathatnak: korlátolt felelősségű társaság, részvénytársaság, betéti társaság, illetve betéti részvénytársaság*⁴². Mindezen felül természetesen joguk van arra, hogy ugyanezen formájú társaságokban részvényt, részesedést szerezzenek. Abban az esetben, ha más társasági formában kívánnának mégis tevékenységet folytatni a lengyel állam területén, ezt képviselői iroda, illetve fióktelep formájában tehetik. Ez a lehetőség

nemcsak az olyan harmadik államok polgáraival szemben áll fenn, akiknek államával Lengyelországnak nincs nemzetközi megállapodása, hanem bármely külföldi állam tekintetében.

Más vonatkozásban azonban szintén előkerül a külföldiekkel kapcsolatos szabályozás, ugyanis Lengyelországban – hasonlóan Magyarországhoz – is korlátokat találhatunk a külföldiek ingatlan-szerzésére nézve. Ez az 1920. március 24-én kihirdetett törvény, mely szerint külföldinek minősül:

- a. az a természetes személy, aki nem lengyel állampolgár;*
- b. az a társaság, amelynek bejegyzett székhelye nem Lengyelország területén van;*
- c. az a jogi személyiség nélküli gazdasági társaság, amelynek bejegyzett székhelye külföldön van és egy külföldi állam joga szerint jött létre;*
- d. az a gazdasági társaság, amelynek bejegyzett székhelye ugyan a Lengyel Köztársaság területén van, azonban közvetve vagy közvetlenül az a-c. pontokba tartozó személyek vagy társaságok ellenőrzése alatt áll.⁴³*

A külföldiek által történő ingatlanszerzéshez engedély szükséges, amely nem csak arra az esetre vonatkozik, ha a külföldi közvetlenül szerez ingatlant (például házat vásárol), hanem arra az esetre is, ha olyan kereskedelmi társaságban szerez részesedést, amely a Lengyel Köztársaság területén bejegyzett székhellyel rendelkezik, és tulajdonosa vagy állandó hasznélvezője valamely ingatlannak.⁴⁴ Ez azonban nem vonatkozik arra az esetre, ha:

- a társaság nyilvánosan működő részvénytársaság;
- a társaságokra, amelyek tulajdonában vagy hasznélvezetében üzleti szükségleteiknek megfelelő épület, ingatlan, garázs stb. van;
- az ingatlan teljes területe, a városi területeken, a 0.4 hektárt nem haladja meg.⁴⁵

5. Külföldi társaságok Lengyelországban

5.1. Fióktelepek Lengyelországban

A Lengyelországban külföldi vállalat által létesített fióktelepekre, illetve kereskedelmi képviseletekre vonatkozó szabályozást a gazdasági tevékenységek szabadságáról szóló törvény 6. fejezetében találhatjuk. E törvény meghatározása szerint „*a külföldi vállalkozók gazdasági tevékenységnek a Lengyel Köztársaság területén történő folytatása céljából a Lengyel Köztársaság területén fióktelepeket hozhatnak létre a kölcsönösség elvének megfelelően, amennyiben Lengyelország ilyen tárgyú nemzetközi szerződést ratifikált, más esetben külön rendelkezés alapján.*”⁴⁶ A külföldi által a fióktelepen keresztül kifejtett gazdasági tevékenysége kizárólagosan csak a külföldi vállalkozó gazdasági tevékenységének erejéig terjedhet, azaz nem végezhet a fióktelep olyan tevékenységet, amelyet a fővállalkozás nem végez. Véleményünk szerint ez a következő megállapításokat vonja magával:

1. ha a fióktelep olyan tevékenységet kíván kifejeíteni, amelyet a fővállalkozás nem végez, akkor ezt a fióktelep nem teheti meg,

2. ha a fővállalkozás a külföldi államban szabályszerűen jött ugyan létre, de ott nem fejt ki gazdasági tevékenységet, akkor fióktelepet sem hozhat létre.

Érdekes lehet a törvényi rendelkezés szóhasználata: a jogszabály nem a fővállalkozás létrehozására irányuló okiratról (társasági szerződésről, alapító okiratról), illetve az abban meghatározott tevékenységi köréről beszél, hanem gazdasági tevékenységről (az angol fordítás szerint „economic activity”).

Álláspontunk szerint a szabályozásnak ezen módja több problémát is felvet, hiszen annak vizsgálata, hogy a fővállalkozás milyen tevékenységet fejt ki a honossága szerinti államban cseppet sem életszerű, és a lengyel bíróságok és hatóságok számára nehézséget okozhat. Sokkal érdekesebb azonban az az eset, ha a fővállalkozás nem végez gazdasági tevékenységet. Ez tulajdonképpen a letelepedés szabadságának olyan módon történő kihasználása, amikor a fővállalkozást kizárólag azért hozzák létre az EU valamely

tagállamában, mert ott „kedvezményes” módon hozható létre a társaság, azonban a tényleges gazdasági tevékenység kifejtésére a fióktelepen keresztül kerülne sor immáron egy olyan tagállamban, ahol nem lehet ilyen kedvezményesen társaságot alapítani (például Lengyelországban). *„Az egyik tagállam társasági joga szerinti társaságot alapítani, és egy másik tagállamban fiókot nyitni egy egységes piacon nem más, mint a Szerződés által biztosított letelepedési szabadság természetes velejárója”*⁴⁷ a Luxemburgi Bíróság szerint. A lengyel jogalkotó azonban jobbnak látta ezt a természetes velejárót kiküszöbölni és helyette inkább valamiféle egyenlőségjelet tenni a belföldön és külföldön kifejtett tevékenységek közé – az előbbi javára. Úgy véljük, hogy a szabályozásnak ez a módja sokkal inkább emlékeztet bilaterális nemzetközi szerződésekben meghatározott *kölcsönösség elvére* mint a letelepedés szabadságára. Álláspontunk szerint, akkor, amikor a lengyel jogalkotó a kölcsönösség elvére történő hivatkozást beépíti a fióktelep nyitására vonatkozó általános klauzulába helyesen jár el, hiszen ez kifejezetten azoknak az államoknak a vállalkozásaira fog vonatkozni, amely államokkal Lengyelország kétoldalú megállapodást kötött, azonban akkor, amikor ezt a fajta kölcsönösséget általában, tehát a letelepedés szabadságának körében is alkalmazni kívánja, már ennek a jogintézménynek a tartalmát szűkíti.

5.1.1. A fióktelepek tételes szabályozása

Egyebekben a fióktelepekre vonatkozó szabályozás nagymértékben hasonló az európai szabályozásokhoz, hiszen Lengyelországban is szükséges az, hogy a külföldi vállalkozásnak ki kell jelölnie fióktelep-nél olyan személyt, aki a külföldi vállalkozást képviseli (tehát a fióktelep vezetőjét). Ezen felül a külföldi vállalkozásnak az alábbi kötelezettségei is vannak:

- *használnia kell a fióktelep megjelölésénél a külföldi vállalkozás eredeti megnevezését is, társasági formájának megjelölésével (ezt lengyelre is le kell fordítani), valamint az „oddzial w Polsce” (fióktelep Lengyelországban) kifejezést;*
- *a fióktelep könyveit elkülönítetten kell kezelni, azokat*

lengyelre is le kell fordítani, összhangban a számviteli szabályokkal;

– értesítenie kell a gazdasági ügyekért felelős minisztert minden jogi, illetőleg ténybeli körülményben bekövetkezett változásról, különösen, ha a fióktelepet nyitó külföldi vállalkozással szemben csőd- vagy felszámolási eljárás indul, vagy ha a gazdasági tevékenység folytatásától eltiltották, mindezek bekövetkezésétől számított 14 napon belül.

Ezekben a szabályokban talán egyedül az említhető meg különlegességeként, hogy minden esetben le kell fordítani a fióktelepet megnyitó külföldi vállalkozás társasági formáját lengyelre, amely a lengyel jogalkotó szándékát tekintve bizonyosan a leendő hitelezőket, üzleti partnereket védő szabály.

5.2. Külföldi vállalkozások ügynökségei Lengyelországban

A lengyel szabályozás az ügynökségek fogalmát nem határozza meg pontosan, általánosságban csak annyit mond, hogy „a külföldi vállalkozások a Lengyel Köztársaság területén ügynökségeket hozhatnak létre”⁴⁸. Az ügynökségek fogalmát sokkal inkább a konkrét szabályozásból következtethetjük ki és úgy határozhatjuk meg, hogy az a külföldi vállalkozás által alapított olyan iroda, amely Lengyelország területén az azt létrehozó külföldi vállalattal vagy állammal kapcsolatos reklámtevékenységet fejt ki, azonban egyéb gazdasági tevékenységet nem folytathat és amelynek alapítását a gazdasági ügyekért felelős miniszter által vezetett nyilvántartásba be kell vezetni.

Úgy véljük, hogy a lengyel szabályozás különlegessége a külföldi állammal, pontosabban a külföldi állam gazdaságával kapcsolatban kifejtett reklámtevékenység, amely szintén ügynökségek által fejthető ki. Ez álláspontunk szerint tulajdonképpen olyan tevékenységet jelent, amely a külföldi állam vállalkozásai, polgárai felé irányul, a reklámozáson kívül tanácsadást, tájékoztatást is jelenthet. Különösen nagy jelentőséggel bírhat az ügynökségek szerepe a turizmus területén (természetesen utazási szerződéseket nem köthet), valamint a befektetések, beruházások vonatkozásában.

Egyebekben az ügynökségekre vonatkozó szabályozás nagy-

mértékben megegyezik a fióktelepekre vonatkozó követelményekkel

- *használnia kell az ügynökség megjelölésnél a külföldi vállalkozás eredeti megnevezését is, társasági formájának megjelölésével (ezt lengyelre is le kell fordítani), valamint az „przedstawicielstwo w Polsce” (ügynökség Lengyelországban) kifejezést;*
- *az ügynökség könyveit elkülönítetten kell kezelni, azokat lengyelre is le kell fordítani, összhangban a számviteli szabályokkal;*
- *értesítenie kell a gazdasági ügyekért felelős minisztert minden jogi, illetőleg ténybeli körülményben bekövetkezett változásról, különösen, ha az ügynökséget nyitó külföldi vállalkozással szemben csőd- vagy felszámolási eljárás indul, vagy ha a gazdasági tevékenység folytatásától eltiltották, illetve ha tulajdonát el kell idegenítenie, mindezek bekövetkezésétől számított 14 napon belül.*

A fióktelephez képest egyedül a tulajdon elidegenítésére vonatkozó bejelentési kötelezettség jelent különbséget.

III. A német szabályozás

1. A német társasági jogról általában

A német társasági jogban a XIX. században, a XX. század elején alapvető jelentőségűvé vált a jogi személy irodalma, azaz a jogi személyiség elméleti megalapozása, amely előkészítette a társaságok későbbi szabályozását.

A német társasági jog forrásaiként a Polgári Törvénykönyvet (*Bürgerliches Gesetzbuch – BGB*), a Kereskedelmi Törvénykönyvet (*Handelsgesetzbuch*) és egyéb törvényeket (például részvénytörvény, korlátolt felelősségű társaságokra vonatkozó törvény, biztosításfelügyeleti törvény, stb.) jelölhetünk meg⁴⁹.

A német jogban is elvégezhetjük a személy, illetve a tőkeegyesítő társaságok között az eddigiekben is megtett elválasztást, amely szerint:

Személyegyesítő társaságok:

1. *közkereseti társaság,*
2. *betéti társaság,*
3. *csendestársaság,*
4. *partneri társaság,*
5. *Európai Gazdasági Érdekegyesülés.*

Tőkeegyesítő társaságok:

1. *korlátolt felelősségű társaság,*
2. *részvénytársaság,*
3. *betéti részvénytársaság.*

A jogforrás szerinti kategorizálást figyelembe véve a külföldiekre vonatkozó szabályozás a következőképpen jelenik meg:

2. A BGB-ben szabályozott formák

2.1. Az egyesület (Verein)

A német társasági jog az egyesület fogalma alá mind a gazdasági mind pedig a nem gazdasági célú egyesületeket bevonja. Az egyesület a szó általános jogi értelmében nem társaság, inkább a társaságok egyik alaptípusának tekinthető (a polgári jogi társaságok mellett)⁵⁰. A BGB-ben az ilyen egyesületekben megvalósuló esetleges külföldi részvételre vonatkozó szabályokat nem találhatunk, ott az egyesületekre vonatkozó kifejezetten polgári jogi kérdések nyernek megoldást.

A külföldiek részvételét a német jog az egyesületek vonatkozásában ugyanis nem polgári jogi, hanem inkább alapjogi-alkotmányjogi kérdésként kezeli. Az egyesületekre vonatkozó törvény⁵¹ ugyanis ismeri a külföldi egyesület fogalmát (*ausländischer Verein*), csakúgy, ahogyan a külföldi egyesületekbe tagozódott részegyesületek fogalmát is. A törvény rendelkezése szerint ugyanis az olyan egyesületek, amelyeknek tagjai vagy vezetői közül mindenki, vagy túlnyomóan német, vagy külföldi, ám uniós tagállam állampolgára, csak az alaptörvényben meghatározott tilalmak megvalósulása esetén tilthatóak el az egyesület tevékenységétől⁵². Ez azon-

ban már nem polgári, illetve társasági jogi, hanem az egyesülési jog gyakorlására vonatkozó probléma.

2.2. A polgári jogi társaság (*Gesellschaft des bürgerlichen Rechts*)

A BGB 705-740. §§-ban található a német társasági jog másik alapintézményére a polgári jogi társaságra vonatkozó szabályozás. A BGB hallgat a polgári jogi társaságban megvalósuló esetleges külföldi részvételről, tekintetbe véve azonban, hogy az alapítók mind természetes személyek, mind jogi személyek mind pedig jogi személyiséggel nem bíró jogalanyok lehetnek, természetesen ezek bármelyike is lehet külföldi illetőségű.

3. A Kereskedelmi Törvénykönyvben található társaságok

A kereskedelmi törvénykönyvben található a közkereseti társaságra (*offene Handelsgesellschaft*), a betéti társaságra (*Kommanditgesellschaft*), a csendestársaságra (*stille Gesellschaft*) és a hajózási társaságra (*Reederei*) vonatkozó szabályozás. Összességében elmondható, hogy a külföldiek részvételéről a német HGB hallgat.

Az a tény azonban, hogy sem a BGB, sem pedig a HGB nem foglalkozik a külföldi részvétellel még nem jelenti azt, hogy a német jog teljesen figyelmen kívül hagyná az ilyen jellegű rendelkezéseket. A német alaptörvény (*Grundgesetz*) rendelkezései, illetve a német gazdaság külföldön eszközölt befektetéseire vonatkozó törvény⁵³ szabályai vonatkoznak erre az esetre.

Az alkotmány (alaptörvény) a tulajdon védelmére, illetve a kisajátításra vonatkozó⁵⁴ általános rendelkezései jelentik mind a külföldi, mind pedig a belföldi tulajdon védelmének alapjait.

Ennél valamivel részletesebb a külföldön történő befektetésekre vonatkozó törvény, amely azonban elsősorban adózási szabályokat állít középpontjába. Ám ebből is megtudhatjuk, hogy mi minősül a német jog szerint külföldön történő befektetésnek:

1. olyan tőkeegyesítő társaságban történő részesedésszerzés, amelynek székhelye vagy üzletvezetése külföldi államban van;
2. olyan személyegyesítő társaságba történő befektetés, amelynek székhelye külföldön van;

3. az üzleti vagyonnak olyan üzembe, vagy telephelyre történő átadása, amely külföldön található.

Ezen túlmenő szabályozás a német jogban nem található a Németországban való külföldi részvételre vagy a külföldön való német részvételre vonatkozóan. A fenti megállapítás alól csak az alábbiak képeznek kivételt:

1. a fióktelepekre vonatkozó szabályozás,

2. a külön jogszabályokban található társasági formákra vonatkozó szabályozás.

4. A német társasági jog fióktelepekre vonatkozó szabályozása

A Kereskedelmi Törvénykönyv több vonatkozásban is elkülöníti egymástól a fióktelepek fajtáit. Eszerint megkülönbözteti egymástól általában a külföldi és belföldi székhelyű társaságok fióktelepeit, a magyar szabályozástól eltérően a belföldi által szintén belföldön működtetett gazdasági egység (telephely) is fióktelepnek minősül. A társasági forma vonatkozásában (ugyanúgy mint ahogyan azt a dán társasági jognál is láttuk) csak a tőkeegyesítő társaságokra vonatkozóan ad szabályozást (először általában a korlátozott felelősségű társaság és a részvénytársaság tekintetében, majd külön-külön e társasági formákra nézve is rögzíti a követelményeket), míg a személyegyesítő társaságokra nincs ilyen külön szabályozás, ezekre általában a fióktelepekre vonatkozó szabályokat kell alkalmazni.

A fióktelepekre vonatkozó szabályozás azt az esetet tekinti a legegyszerűbbnek, ha egy Németországban bejegyzett vállalkozás nyit fióktelepet. Ilyen esetben a vállalkozásnak bejelentési kötelezettsége keletkezik:

- ha egyéni kereskedő (vállalkozó), vagy jogi személy által megnyitott fióktelepről van szó, akkor a fővállalkozás székhelye szerint illetékes bíróságnál;
- ha kereskedelmi társaság által megnyitott fióktelepről van szó, akkor a társaság székhelye szerint illetékes bíróságnál.⁵⁵

Ilyen módon kerül majd bele a nyilvántartásba a fióktelep, azon-

ban nem a fenti bíróságoknál, hanem a fekvése szerint illetékes bíróságon, olyan módon, hogy a fővállalkozás, illetve a társaság székhelye szerint illetékes bíróság a bejelentkezést tartalmazó nyilatkozatot, illetve a bejegyzésüket tartalmazó hitelesített másolatot ennek továbbadja. Az eljárás módja tehát viszonylag egyszerű, hiszen nem a fióktelepet alapító társaság az, amelynek a fióktelep nyitásával járó adminisztratív teendőket el kell látnia, ez a bíróságok között történik. Még a fióktelep megnyitásáról szóló közzététel is csak a legszükségesebbekre szorítkozik, a törvény szerint ugyanis a következőket kell tartalmaznia:

- 1. annak tényét, hogy a fióktelepet megnyitották,*
- 2. a céget,*
- 3. a mellékleteket, amennyiben a fióktelep felé a cég illet csatolt,*
- 4. a fióktelep helyét,*
- 5. a fővállalkozás helyét vagy székhelyét,*
- 6. mindazokat a tényeket, amelyek a fióktelep viszonyait is érintik.⁵⁶*

Láthatjuk tehát, hogy a HGB rendelkezése ebben az esetben első-sorban általános követelményeket támaszt, amely főként a fiókteleppel kapcsolatba kerülő esetleges üzleti partnerek felől nyújtanak tájékoztatást (különösen vonatkozik ez azokra a tényekre, amelyek a fióktelep viszonyait is érintik, azonban elsődlegesen a fővállalkozásra vonatkoznak). Abban az esetben, ha külföldön megnyitott fióktelepről van szó, természetesen már a tizenegyedik irányelv rendelkezéseinek megfelelően kell alakulniuk a közzétételi követelményeknek.

Külön szabályozza a HGB a vállalkozások már fennálló fióktelepeit, itt elsősorban különböző bejelentési kötelezettségek szabályozására kerül sor, azt az általános szabályt adva, hogy minden, a fővállalkozás felé előírt bejelentési kötelezettség teljesítésének a fióktelep vonatkozásában is meg kell történnie.

Abban az esetben, ha nem a német társaság nyit külföldön fióktelepet, hanem egy külföldi székhelyű vállalkozás Németországban

kíván fióktelepet nyitni, azt a német jog hármass lépcsőben szabályozza:

1. Először is az ilyen fióktelepnek meg kell felelnie mindazon szabályoknak, amelyeknek a vállalkozásnak akkor is meg kellene felelnie, ha olyan német vállalat lenne, amely Németországban kívánna fióktelepet működtetni;⁵⁷

2. Második lépésként a jogalkotó ezt kiegészíti azzal, hogy olyan szabályok is vonatkoznak erre az esetre, amelyek akkor lennének a hazai vállalatra alkalmazandók, ha az külföldön nyitna fióktelepet, feltéve, hogy a külföldi jog nem támaszt enyhébb követelményeket a társasággal szemben⁵⁸, (mind a bejelentésekre, befizetésekre, közzétételekre kell ezt alkalmazni, kivéve ha kft-ről, betéti rt-ről vagy rt-ről van szó);

3. Harmadik lépcsőben – ugyanúgy mint a dán jog – külön szabályokat rendel alkalmazni a külföldi székhelyű tőkeegyesítő társaságokra nézve (tehát az előbb kihagyott rt., kft. és betéti rt. ide tartozik).

A külföldi székhelyű tőkeegyesítő társaságokra nézve először is általában megállapítja a jogalkotó, hogy a fióktelep megnyitásával kapcsolatos bejelentési kötelezettség rt. esetén az igazgatóságot, míg kft esetén az ügyvezető(k)et terheli. Abban az esetben, ha a belföldön végezni kívánt tevékenység engedélyköteles, az engedélyt is be kell csatolni, valamint általában a bejelentésben meg kell határozni:

1. azt a nyilvántartást, amelybe a társaságot külföldön bevezették, a bejegyzés számát, amennyiben az az állam, amelyben a társaság székhelye van, ilyet előír;

2. a társaság formáját;

3. azokat a személyeket, akik a fióktelep tevékenységének folyamatos képviseléséért felelősek, akár bíróság, batóság, akár más személy előtt, jogosítványuk terjedelmének megjelölésével;

4. abban az esetben ha a társaság nem az Európai Gazda-

sági Társég valamely tagállama vagy nem másik olyan szerződéses állam, mely az EGT-ről szóló megállapodás részese, a bejelentésnek tartalmaznia kell a társaságra irányadó személyes jogot is.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a német szabályozás csakúgy mint az európai szabályozások általában külön kezelik az EGT tagállamait. Azonban ebben az esetben ez pusztán a társaságra vonatkozó jog tartalmának meghatározására vonatkozik, nem jelent társasági formához kötöttséget (mint a lengyel társasági jogban). Véleményünk szerint igen érdekes az a különbségtétel, amelyet a jogalkotó a személy- és tőkeegyesítő társaságok vonatkozásában alkalmaz. Ugyanis mind a személyegyesítő, mind pedig a tőkeegyesítő társaságokra a 13d§ szerint a német jogot kell alkalmazni a befizetések (tehát a tőke) vonatkozásában is, kivéve, ha a külföldi jog enyhítéseket tesz lehetővé. Abban az esetben tehát, ha a külföldi jog kisebb alaptőke-minimumot határoz meg mint a német, akkor a külföldi jog szerinti alaptőkét kell befizetni. A tőkeegyesítő társaságokra vonatkozó különös szabályozás, amelyet a korlátolt felelősségű társaságokra nézve a 13g§ ad, a részvénytársaságokra vonatkozóan pedig a 13f§ jelent, illetve a betéti részvénytársaságokra tekintettel (amely a 13f§ (8) bekezdése szerint egyben a részvénytársaságokra vonatkozó követelményeket is jelenti) szintén a 13f§, nem tartalmaz mást mint a bejelentésre vonatkozó különös, bonyolultabb feltételeket a személyegyesítő társaságokhoz képest.

5. A külön jogszabályokban található társasági formákra vonatkozó szabályozás: a korlátolt felelősségű társaságok és részvénytársaságok

A német társasági jog külön törvényekben szabályozza a fenti két társasági formát, azonban a fióktelepeikre vonatkozóan mégis a Kereskedelmi Törvénykönyv rendelkezik. A külön törvények csak az alábbiakkal egészíti ki a HGB-t:

„Minden olyan üzleti levelet és megrendelést, amelyet a külföldi székhelyű korlátolt felelősségű társaságtól származik, a fióktelepnél vezetett nyilvántartásba nyilvántartási számával együtt fel kell jegyezni, egyebekben az

általános rendelkezéseket kell alkalmazni, amennyiben a külföldi jog nem tesz lehetővé enyhítéseket. Abban az esetben, ha a külföldi társaság felszámolás alatt áll, ennek tényét, illetve a felszámoló személyét is fel kell jegyezni.”⁵⁹

Ugyanezeket a rendelkezéseket ismétli meg a részvénytársaságokról szóló törvény is. Álláspontunk szerint ez pusztán technikai jellegű pontosítása a HGB-nek.

A részvénytársaságok vonatkozásában ki kell emelnünk az értékpapírok kereskedelméről szóló törvényt⁶⁰, amely külön kitér arra az esetre, ha a részvényes külföldi székhelyű társaság és a részvényeket a szabályozott piacra már bevezették. Ez az alapvetően a tőke szabad áramlását szabályozó törvény szintén elkülöníti az EU, illetve az EGT tagállamait, hiszen természetesen ezen a területen kell a négy szabadságnak megvalósulnia.

6. A társaság székhelyáthelyezésének kérdése a német jogban

A német jog (hasonlóan a magyarhoz) az ún. *tényleges székhely* elvét képviseli, azaz a társaságra annak az országnak a jogát kell alkalmazni, ahol a társaság központi ügyvezetésének helye található. A bejegyzési elvvel ellentétben (amikor is annak az államnak a jogát kell alkalmazni, amely szerint a társaság létrejött) ekkor, ha valamely társaság központi ügyvezetését Németországba teszi át, arra a német jogot kell alkalmazni függetlenül attól, hogy az adott társaság bejegyzése szerinti államban milyen rendelkezések vonatkoznának rá. Ez ahhoz – a megítélésünk szerint fonák helyzethez – vezetne, hogy a Németországban már működő társaságra a német jogot úgy kellene alkalmazni, anélkül, hogy az a német jog szerint jogi személy lenne, a bejegyzése szerinti államban pedig hiába minősül annak, ha ezt a jogot nem kell rá alkalmazni. A német jogalkotó ezt a problémát azzal hidalja át, hogy székhelyáthelyezés esetében a társaságot Németországban *újra kell alapítani*, melyre ilyen módon a német jog alkalmazható lesz. A német jognak ezen rendelkezése a Luxemburgi Bíróság figyelmét sem kerülte el: az *Überseering* elnevezésű, eredetileg Hollandiában bejegyzett (a holland társasági jog egyébként a bejegyzés elve mellett foglal állást) társaság⁶¹ esetében, amikor az Németországba történő székhelyáthelyezést

valósított meg (mert részvényesei németek voltak) anélkül, hogy ott újjáalakult volna, kérdésként merült fel, hogy perelhető-e egyáltalán Németországban. A Luxemburgi Bíróság ezt a kérdést elvi jelentőségű ügyként oldotta meg, amikor kimondta, hogy „*az, hogy a német jog, valamely külföldi jog szerint létrejött társaság Németországban történő újbóli megalapítását kívánja meg, nem más mint a letelepedés szabadságának tagadása.*”⁶²

IV. Az Egyesült Királyság szabályozása

1. Az angol társasági jogról általában

Az angol joggyakorlat alapvetően a *common law*, illetve az *equity* (méltányosság) intézményein nyugszik. Ennek ellenére mégis elmondható, hogy a XIX. századra Angliában a társasági jog az egyik legjobban kodifikált jogterületté (a jogszabályok által meghatározott jog az *ún. statute law*) vált. Az első Partnership Act 1890-ben, míg az első Company Act 1844-ben született meg. A társaságokat közvetlenül szabályozó törvényeken kívül több olyan jogszabály megalkotására is sor került, mely erre a jogterületre vonatkozik:

- 1855: szabályozás a korlátolt felelősségről (Limited Liability Act),
- 1907: a private company intézményesítése,
- 1925: Trustee Act – a társasági jog társterületeiről.⁶³

Az angol társasági jog talán legfontosabb különbségét a német, illetve a német fejlődés útját követő jogrendszerektől az adja, hogy az angol jog nem tesz különbséget polgári és kereskedelmi társaságok között. A társaságok közötti felosztást a *partnership* („magánjogi társaság”⁶⁴) és a *company* („társaság”) közti elhatárolás adja. Ezekben a formákban belül találhatunk további kategóriákat, így:

A *partnership* lehet:

- általános (*general partnership*),
- korlátolt felelősségű (*limited partnership*);

A *company* lehet:

- *public company*⁶⁵ a részvényekre korlátozott felelősséggel (*limited by shares*),

- *public company* a kezességre korlátozott felelősséggel és jegyzett tőkével (*being a company limited by guarantee, having a share capital*),
- *private company* a részvényekre korlátozott felelősséggel (*limited by shares*),
- *private company* a kezességre korlátozott felelősséggel, de jegyzett tőkével (*limited by guarantee, not having a share capital*),
- *private company* a kezességre korlátozott felelősséggel és (törzs)tőkével (*limited by guarantee, having a share capital*),
- olyan társaság, amely korlátlan felelősségű és jegyzett tőkéje van (*unlimited company having a share capital*).⁶⁶

A társaságok bejegyzésére a Registrar Office-nál kerül sor, amely a bejegyzésről az alapítók számára igazolást (*certificate of incorporation*) ad ki.

2. A külföldiek és az angol társasági jog

„Az angol (társasági) jog nem tesz különbséget belföldi és külföldi személyek között”, olvashatjuk az Egyesült Királyság Gazdasági Minisztériumának internetes oldalán.⁶⁷ A következőkben e kijelentés bizonyítására teszünk kísérletet.

2.1. A partnership

A partnership jellegzetessége, hogy önálló jogalanyiséggel nem rendelkezik és kifejezetten kereskedelmi-gazdasági céllal hozzák létre. Az erre vonatkozó szabályokat az 1890. évi Partnership Act-ben találhatjuk, amely azonban a külföldiek részvételére vonatkozó szabályokat nem tartalmaz. Eszerint bárki alapíthat az Egyesült Királyságban partnership-et, illetve abban bárki taggá válhat.

2.2. A társaság

A társaságokra vonatkozó szabályozást az 1985. évi Company Act jelenti. Ebben a társaságokra vonatkozó közös szabályként jelentik meg a székhely kérdése:

- a társaságnak az Egyesült Királyságban kell bejegyezve lennie, a

világon bárhol bejelentett lakcímmel, illetve székhellyel rendelkező magánszemély, illetve részvényese vagy vezetője lehet az Egyesült Királyságban bejegyzett vállalatnak.⁶⁸

2.2.1. A public company

A fenti megállapítást a következőkkel egészíthetjük ki a Company Act alapján:

A társaság szerkezetére vonatkozóan kötelezettség, hogy legalább két tagja kell, hogy legyen és legalább két vezető tisztségviselője (company directors). A vezető tisztségviselők vonatkozásában még csak a nagykorúságra vonatkozó feltételek is hiányoznak:

- ha a társaság bejegyzésére Angliában vagy Wales-ben kerül sor, vezető tisztségviselő bárki, életkorra tekintet nélkül lehet;

- ha a társaság bejegyzésére Skóciában kerül sor, a vezető tisztségviselő csak a 16. életévét betöltött személy lehet;

(természetesen mindkét esetben gondnokot kell kijelölni) Ezen felül ismeri a törvény a secretary intézményét (talán cégtitkárként fordíthatjuk), aki azonban nem tartozik a társaság belső szerveihez, hanem annak alapítása és működés során rendelkezik eljárási jogosítványokkal (a helyzetével párhuzamba állíthatjuk például a magyar könyvvizsgáló intézményét). Vele szemben támasztott követelmények az angol jogban:

- *legalább öt éve cégtitkári tevékenységet végezzen, vagy*
- *az öt évből legalább háromban nem nyílt társaságokra vonatkozó cégtitkári tevékenységet végezzen, vagy*
- *barrister, solicitor vagy az Egyesült Királyság területén ilyenként elismerték, vagy*
- *olyan személy, aki képzettségénél, korábbi tapasztalatánál vagy a felsoroltakon kívül más testületben való tagságánál fogva alkalmas a cégtitkári tevékenység ellátására vagy*
- *a következő testületek tagja :*
 - *Okleveles Könyvvizsgálók Wales-i és Angliai Szervezete,*
 - *Okleveles Könyvvizsgálók Skóciai Szervezete,*

– *Okleveles Könyvvizsgálók Írországi Szervezete stb.*

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy még a cégtitkári tevékenység sem kötött az Egyesült Királysághoz, hiszen a fenti vagylagos felsorolásnál nemcsak az Egyesült Királyság állampolgárai jöhetnek szóba. A külföldi részvétel álláspontunk szerint teljes körűen biztosított, egyedüli kivételleként a munkavállalásra vonatkozó szabályok jelennek meg, ez azonban már nem az e dolgozat által vizsgált témakörbe tartozik.

2.2.2. *A private company*

Tekintve, hogy a private company-ra a Company Act általános szabályai vonatkoznak, így csak megismételhetjük a fentieket, azzal, hogy a cégtitkári eljárás ezek bejegyzése esetén is szükséges.

3. *Fióktelepek és kereskedelmi irodák (képviseltek)*

Az angol jog ismeri mind a kereskedelmi irodát (*representative office*), mind a fióktelep (*branch*) fogalmát. Ezek bejegyzésére a társaságokra vonatkozó általános szabályok irányadóak, tevékenységi körük vonatkozásában van elhatárolás:

- *a fióktelep bármilyen tevékenységet, korlátozás nélkül kifejtethet,*
- *a kereskedelmi iroda azonban vállalkozási tevékenységet nem fejthet ki.*

További követelmény az ún. nyilvántartott képviselő (*registered agent*) megléte.

V. *A spanyol szabályozás*

1. *A külföldi beruházásokra vonatkozó általános szabályozás Spanyolországban*

Hasonlóan Magyarországhoz Spanyolországban sem a társaságokra vonatkozó speciális törvényekben, illetőleg a magánjogi törvénykönyvben találhatunk az állam területén gazdasági tevékenységet végző külföldiekre vonatkozó szabályokat, ezt külön jogszabály tartalmazza. Az 1999-es 664. számú királyi dekrétum⁶⁹

ugyanis a külföldiek beruházásaira vonatkozó alapvető követelményeket fekteti le.

A királyi dekrétum preambuluma szerint a szabályozás a tőke, illetve a letelepedés szabadsága által meghatározott keretekhez igazodik, és mind a külföldiek által Spanyolországban, mind pedig a spanyolok által külföldön eszközölt beruházásokra vonatkozik. A szabályozás alapját két fő mozzanat jelenti: egyrészt az a Gazdasági Minisztérium alá tartozó hatóságok által teendő nyilatkozat, amely a külföldi beruházó nyilvántartásban vételére irányul. A nyilvántartásba vételkor a külföldi beleeshet az ún. „*kivételi rendszerbe*”, amely elsősorban a spanyol adók megfizetésével kapcsolatos kedvezményeket, engedményeket, kivételeket jelent. Nyilvántartásba vétel hiányában a külföldi nem telepedhet le Spanyolországban, tehát ez a jogintézmény a gyakorlatban engedélyezést jelent. A másik figyelembe veendő mozzanat speciális, az egyes gazdasági szektorokra vonatkozó külön szabályokat jelenti, a spanyol jogalkotó tehát ezt a második lépést csak egyes, különleges esetekre (általában koncesszióköteles tevékenységekre) alkalmazza, amilyen például a légiszállítás és közlekedés, a rádiós és televíziós műsorszolgáltatás, illetve általában a telekommunikáció, a nemzetbiztonsági feladatok ellátása vagy a szerencsejáték-szervezés. Ez utóbbiak esetén tehát olyan tevékenységi körről van szó, amely a hazai gazdasági szereplő esetén is speciális tevékenységet, illetve speciális eljárást jelentene, de mivel külföldiekről van szó, esetükben az általános engedély beszerzése után már egy második, fokozottabb engedélyezési procedúrát eredményez.

1.1. A külföldi fogalma a spanyolországi beruházások vonatkozásában

A királyi dekrétum szerint külföldinek minősülnek azon természetes személyek, akik nem Spanyolországban telepedtek le, illetve azon társaságok, amelyek székhelye nem Spanyolországban van. Ez a megfogalmazás némiképpen újat hoz az eddigiekben vizsgált szabályozásokhoz képest ugyanis a fenti definíció szerint külföldi az a természetes személy, aki nem Spanyolországban fejt ki gazdasági tevékenységet, bár spanyol állampolgár, illetve az a gazdasági társaság, amelynek tagjai spanyol állampolgárok, de székhelye nem

Spanyolországban van. A fogalom tehát kifejezetten gazdasági jellegű megközelítést alkalmaz, a hagyományos közjogi állampolgárság-fogalom elválik a honosság meghatározásától. Hasonlóan a lengyel szabályozáshoz itt is a gazdasági tevékenység áll a szabályozás középpontjában, ám attól eltérően a spanyol jogalkotó még vélelmezi azt, hogy ennek a gazdasági tevékenységnek a kifejtése és a székhely között tényleges kapcsolat áll fenn.

1.2. A külföldi beruházások lehetséges megjelenési formái

Úgy véljük, hogy a spanyol jogalkotó újszerű megoldással él, amikor a Spanyolországban eszközölhető beruházások lehetséges formáit tételesen felsorolja. Eszerint ez a következő utakon valósulhat meg:⁷⁰

- 1. már meglévő spanyol társaságokban való részesedés-szerzés, vagy ilyenek alapítása, illetve a társaság összes részvényének, vagy azok egy részének megszerzése, illetve a társaságokra vonatkozó előjogoknak, értékpapíroknak vagy kintlévőségeknek (adóslevelek, kötelezvények) megszerzése;*
- 2. fióktelepek létrehozása vagy kiterjesztése;*
- 3. értékpapírok jegyzése, megvásárlása;*
- 4. részesedés szerzése befektetési alapokban;*
- 5. ingatlan tulajdonjogának megszerzése, ha az az 500 millió pezetát, illetve az ennek megfelelő euro értéket meghaladja;*
- 6. ingatlan tulajdonjogának megszerzése bármely esetben, ha a beruházás adóparadicsomból⁷¹ származik;*
- 7. magánbefektetés létrehozása vagy megszerzése számlaszerződések, alapítványok, gazdasági érdekegyesülések vagy közös tulajdonú társaságok útján, ha annak értéke az 500 millió pezetát, illetve az ennek megfelelő euro értéket meghaladja.*

Véleményünk szerint a spanyol szabályozás – igen helyesen – együttesen kezeli a letelepedés szabadságát a tőke szabad áramlásával, ahogyan erre a dekrétum preambuluma utal, hiszen a gazdasági

életben is összekapcsoltan jelenik meg a kettő. Azonban igen figyelemreméltónak tartjuk témánk szempontjából a szabályozás első pontjában megjelölt esetet, amikor társaság alapítására kerül sor Spanyolországban külföldiek részéről, vagy ilyenben kerül sor részesedés megszerzésre (ha ez az 5%-t nem haladja meg, a spanyol szabályozás szerint jelentéktelennek minősül). Az első pont azon fordulata, mely szerint a társaság kintlévőségeinek megszerzése is a dekrétum hatálya alá tartozik már a tőke szabad áramlása felé mutat. Hasonlóan a tőke áramlásának és a letelepedés szabadságának határa között mozog a külföldi beruházás körének olyan módon történő kitágítása, hogy a társaság kintlévőségének külföldi által történő megszerzése (tehát a társaság irányításának nem a szavazati jog, illetve a vezető tisztségviselők megválasztására irányuló jogszakságok megszerzése, hanem a tényleges gazdasági helyzet felett gyakorolt irányító pozíció megvalósulása) a külföldi által eszközölt beruházások csoportjába tartozik. Mindezek alapján, úgy véljük, hogy ebben az esetben nem tipikusan magánjogi jellegű szabályozásról van szó abban az értelemben, hogy a jogi és gazdasági megfontolások itt erőteljesen keverednek egymással. A szabályozás természetéből adódóan – hiszen a külföldi beruházás elsősorban gazdasági kategória, amely jogi keretek között valósul meg – a külföldiekre vonatkozó normák ilyen általános szintjén a gazdasági megközelítés jól alkalmazható. Ha azonban a külföldiek társaság alapításainak, illetve azokban való részvételének spanyol rendszerét vizsgáljuk már a társaságokra vonatkozó konkrét törvényi rendelkezéseket kell vizsgálnunk középpontjába állítani.

2. A spanyol társasági jogról röviden

A spanyol társasági jog hasonlóan az európai államok jelentős részéhez, különbséget tesz a személy-, illetve tőkeegyesítő társaságok között. Az előbbiekre vonatkozásában 3005.06 euró⁷² alaptőkét kell a társaságok rendelkezésére bocsátani, amelyet teljesen be is kell fizetni, a társaság alaptőkéje részekre osztható, erről azonban forgatható értékpapírt nem lehet kiállítani, a társaságok tagjainak felelőssége a társaság tartozásaiért korlátlan. A társaságok ezen csoportjába tartozik az ún. *cuentas en participación*, amelynek nincsen magyar megfelelője. Leginkább talán a magyar közkereseti tár-

sasághoz hasonlíthatjuk, azzal, hogy német csendes társasággal is mutat rokon vonásokat (csak a tagok egy része fejt ki kereskedelmi tevékenységet). Hasonló, ám kevésbé használt forma az ún. *comunidad de bienes*, amely leginkább a polgári jogi társasághoz áll közel, azzal a distinkcióval, hogy olyan formáról van szó esetében, amely a társaságok, illetve a közös tulajdon között félúton helyezkedik el. Szintén ide sorolható a közkereseti társaság (*sociedad colectiva*), illetve a betéti társaság (*sociedad comanditaria*). A társaságok másik csoportjába a korlátolt felelősségű formák tartoznak, ahol az előbbiekkal ellentétben a tagok személyes közreműködése már kevésbé meghatározó. Itt a teljesítendő alap-tőke-minimum pontosan a duplája az első csoportnál meghatározottnak, ennek az összegnek azonban csupán a negyedét kell a társaság alapításakor annak rendelkezésére bocsátani. Ilyen vállalkozások esetében a spanyol jog szerint részvényekből összetevődő alap-tőkéről van szó, amely természetesen forgatható értékpapír formájában jelenik meg. Ide tartozik a korlátolt felelősségű társaság (*sociedad de responsabilidad limitada*), a részvénytársaság (*sociedad anónima*), illetve a betéti részvénytársaság (*sociedad en comandita por acciones*).

A társaságok nyilvántartásba vételére a Központi Kereskedelmi Irodánál (*Registro Mercantil Central, Sección de Denominaciones*) kerül sor.

3. Külföldiek részvétele spanyol társaságokban

3.1. Spanyol jog szerint alapított társaságok

Ebben az esetben valójában olyan társaságokról van szó, melyek „hagyományosan” megvannak a spanyol jogban, tehát amikor egy már megalakult társaságban szerez külföldi részesedést.

A korlátolt felelősségű társaságokról rendelkező törvény szerint⁷³ kft. csak spanyol területen alapítható, a fióktelepei azonban már mind spanyol, mind pedig külföldi területen létrehozhatóak. A társaság legfőbb szervével kapcsolatban a törvény külön kiemeli, hogy az mind spanyol, mind pedig külföldi területen összehívható⁷⁴. Nyilván ennek a rendelkezésnek akkor van jelentősége, ha a társaság tagjainak többsége nem spanyol állampolgár, erre vonatkozóan

azonban a jogszabály nem tartalmaz megkötést. Hasonló szabályozást találhatunk a részvénytársaságok vonatkozásában, ahol szintén a társaságok szervezeti-működési szempontjából veszi figyelembe a jogalkotó az esetleges külföldi elemet, azonban a vezető tisztségviselők, illetve a részesedés-szerzés vonatkozásában nem állít korlátot a külföldiek elé.

3.2. Külföldi részvétellel alapított társaságok formája a gyakorlatban

Ebben a második esetkörben tulajdonképpen arról van szó, hogy a jogalkotó külön jogi kereteket teremt arra az esetre, ha a külföldi beruházás (a fent már tárgyalt királyi dekrétum értelmében) társaság, vállalkozás formájában valósulna meg Spanyolországban. A spanyol jog ugyanis lehetőséget biztosít társaságok egyesülésére olyan módon, hogy az eredeti társaságok megmaradjanak, mégis általuk létrehozott jogi keretek között fejthessenek ki tevékenységet Spanyolországban. Ahogyan erre a Spanyol Gazdasági Minisztérium⁷⁵ rámutat, függetlenül attól, hogy ezek többsége csak spanyol résztvevőkkel is létrejöhet, a gyakorlatban külföldi vállalkozások (*joint ventures*) megjelenésére biztosít lehetőséget. Véleményünk szerint jogilag nagymértékben különböző formákról van szó, melyeket a gyakorlati élet köt össze.

Három lehetőség képzelhető el a több társaság általi együttműködésre Spanyolországban: az első esetben tulajdonképpen a közösségi jogból ismertes Európai Gazdasági Érdekcsoportról van szó (spanyol nevén *Agrupación de Interés Económico* – AIE), amelyet a spanyol jogalkotó kifejezetten külföldi beruházás megvalósítására, illetve előkészítésére ajánl, sajátosan építve be ezzel a közösségi jogot társasági jogába (egyébként ez az egyetlen forma, ahol fogalmi követelmény a más tagállambeli részvétel). A második lehetőség az ún. *unión temporale de empresas* (UTE), melyet leginkább vállalkozások időleges egyesüléseként fordíthatunk, s a magyar egyesüléshez hasonló forma. A fordítás egyébként definíciót is jelent egyben, hiszen olyan társasági formáról van szó ebben az esetben, amely több, már meglévő társaságból jön létre oly módon, hogy azok jogi személyiségüket nem veszítik el, azonban magatartásukat az UTE révén hangolják össze meghatározott időre. Az UTE

nem feltétlenül külföldi részvétellel jön létre, azonban a gyakorlat azt mutatja, hogy nagyvállalatok által szívesen használt olyan formáról van szó, melyben csaknem mindig megjelenik legalább egy külföldi társaság. Az UTE-kről egyéként a Spanyol Gazdasági Minisztérium külön nyilvántartást vezet. A harmadik lehetőség a spanyol társasági jog rövid ismertetőjében *cuentas en participación*-nak nevezett forma, amely külön jelentőséggel bír a társaságok általi közös fellépés esetén. A már meglévő társaságok tagjai ugyanis ilyen forma létrehozatalára irányuló szerződésben úgy egyesíthetik vállalkozásaikat, hogy az eredeti tulajdonosi forma megmarad (a kereskedelmi tevékenységet nem végző tagok nem szerezhettek részvényt a beolvadó társaságokban, melyek megtartják eredeti szerkezetüket, csak a közös profitból részesedhetnek).

Úgy véljük, hogy a spanyol szabályozás újszerűsége, hogy számol az ideiglenes külföldi megjelenés lehetőségével, és kifejezetten erre alkalmas jogintézményeket biztosít. Véleményünk szerint ez igen gyakorlatias módja a szabályozásnak, hiszen olyan esetről lehet itt szó, amikor a külföldi vállalat számára a gazdasági tevékenység fióktelepen keresztül való kifejtése kevésbé eredményes. A fióktelep létesítése minden esetben költségekkel jár, abban az esetben azonban, ha a külföldi vállalat Spanyolországban történő megjelenése ideiglenesnek tekinthető, a fenti formák segítségével a többi társaság esetlegesen már meglévő értékesítési láncolata igénybe vehető, a gazdasági hatékonyság ilyen módon könnyebben biztosítható. Abban az esetben azonban, ha a külföldi vállalat tartósabban kíván megjelenni a spanyol piacon hasonló lehetőségekkel rendelkezik mint általában az európai államokban: fióktelepet alapíthat vagy kereskedelmi képviselőt hozhat létre.

4. *Fióktelepek Spanyolországban*

A spanyol jogalkotó a fióktelepeket (*sucursales*) – az európai szabályozások többségéhez képest véleményünk szerint első látásra különös módon – a korlátlan felelősségű társasági formákhoz sorolja. A fióktelep ugyanis olyan társasági formában hozható létre Spanyolországban mint a fővállalkozás, jogi személyisége pedig szintén ehhez fog igazodni. A spanyol szabályozás szerint a fióktelepnek

„hasonló tevékenységet” kell kifejtienie mint a fővállalkozásnak, a lengyel szabályozás „azonos gazdasági tevékenységéhez” képest ez nemcsak könnyebbé jelent, de a gyakorlathoz is közelebb áll. A fióktelepet Spanyolországban is nyilvántartásba kell vetetni, amely kérelemhez a következőket kell csatolni:

- 1. a külföldi vállalat bejegyzéséről szóló okirat (bíróági végzés vagy hatósági határozat), illetve a társasági szerződés (alapító okirat) hitelesített másolatát;*
- 2. a külföldi vállalat igazgatótanácsának azon üléséről készült jegyzőkönyv másolatát, amelyen elhatározták a spanyolországi fióktelep megnyitását;*
- 3. a külföldi vállalat alaptőkéjének megjelölését, illetve a vezető tisztségviselők adatait;*
- 4. egy spanyol bank által kiállított igazolást arról, hogy a fióktelep formájának megfelelő alaptőke átutalása megtörtént.*

A fióktelepek a spanyol szabályozás értelmében ugyanúgy tárgyai lesznek a szabályozásnak mint a spanyol honosságú társaságok, adófizetési, illetve járulékfizetési kötelezettségek is ugyanolyan mértékben terhelik őket mint a spanyol társaságokat. A letelepedés szabadságának értelmében tehát egyedül a megalapításra vonatkozó esetleges kedvezőbb külföldi szabályok jöhetnek számításba, míg a tényleges gazdasági tevékenység fióktelep formájában kifejezhető a Spanyol Királyság területén. A spanyol jognak az a rendelkezése, amely szerint a fióktelep korlátlan felelősségű alakzat a belföldi (spanyol) hitelezők védelmét szolgáló szabályként értelmezhető. Szintén ilyen jellegű az a követelmény is, amely szerint a fióktelepnél „pénzügyi képviselőnek” is lennie kell, azaz olyan személynek, aki a fióktelep gazdasági vonatkozású döntéseit aláírhatja, illetve általában az ügyletekért felelősséggel tartozik.

A fióktelepek jelentősége – úgy véljük – a spanyol társasági jog általános szabályaiból következik. A fentiekben ugyanis láthattuk, hogy korlátlan felelősségű társasági formák mindegyikénél az alaptőke egészét, míg a korlátozott felelősségű formák esetén az alaptőke legalább negyedét kell alapításkor a megalakuló vállalat ren-

delkezésére bocsátani. Ezzel szemben, ha a külföldi nem társaságot, hanem fióktelepet hoz létre Spanyolországban az olyan korlátlan felelősségű társasági formát fog eredményezni (hiszen a spanyol jog szerint a fióktelep önálló társasági forma), amelynek létrehozásához alaptőke nem szükséges.

VI. A magyar szabályozás

2. A külföldi részvételre vonatkozó magyar szabályozás – múlt, jelen, jövő

2.1. A külföldiek magyarországi részvételére vonatkozó korábbi szabályozás

Magyarországon az Európai Unióhoz való csatlakozást (de legalábbis a jogharmonizációt megindító társulási szerződés aláírását) megelőzően természetesen nem beszélhetünk a letelepedés szabadságáról. A külföldiek magyar gazdaságban szereplésére vonatkozó szabályozása a társadalmi-gazdasági rendszerváltás gazdasági jogszabályai között jelent meg, magát a tényleges rendszerváltást is megelőzve⁷⁶. Ebbe a körbe tartozó legfontosabb jogszabályaink a következők:

- 1988. évi XXIV. tv. a külföldiek magyarországi befektetéseiről;
- 3/1989. (II.26.) KeM rendelet a külföldiek kereskedelmi képviselőiteiről, valamint információs és szerviz irodáiról;
- 1994. évi I. törvény az Európai Megállapodás.

2.1.1. 1988. évi XXIV. törvény

Ebben a törvényben (a jelenlegi szabályozás előtt, a 2003. évi LIV. törvény hatálybalépését megelőzően) három olyan fejezetet is találhattunk, amely az általunk vizsgált kérdéskörhöz némi támpontot nyújthat. Először is a jogalkotó „Általános rendelkezésként” deklarálja, hogy a „külföldiek magyarországi befektetései teljes védelmet és biztonságot élveznek”⁷⁷, valamint még ma is itt vannak a jogszabály által használt legfontosabb fogalmak⁷⁸ pontos

meghatározása. A törvény második fejezete a „Külföldi részvétellel működő társaság alapítása, részesedés szerzése működő társaságban” cím alatt szabályozta a társaságokra vonatkozó kérdéseket, fontos lehet megjegyezni, hogy elsősorban a gazdasági társaságokról, illetve szövetkezetekről szóló törvényeknek⁷⁹ rendelte alá a saját rendelkezéseit. Harmadszor pedig „A társaságok működési feltételei” cím alatt lehettük fel mindazon normaanyagra hivatkozást (például tisztességtelen piaci magatartás, számvitel, statisztika, munkajog, társadalombiztosítás, minőségellenőrzés, stb.), ahol a jogalkotó a külföldi, vagy külföldi részvétellel létrejövő társaságokra ugyanazon elbánást rendelte el kötelezően mint a hazaira.

Magyarország európai integrációja előtt tehát, ezeket a szabályokat alkalmaztuk, persze mindazon rendelkezések figyelembevételével, ahol ez a jogszabály az 1997. évi CXIV. törvényre hivatkozott, melybe fokozatosan kerültek be a jogharmonizációt szolgáló rendelkezések.

2.1.2. A külföldiek kereskedelmi képviseleteiről szóló rendelet

Ezt a rendeletet a magyar jogban a fióktelepekről és kereskedelmi képviseletekről rendelkező 1997. évi CXXXII. törvény előképének tekinthetjük. A rendelet szerint állandó jellegű kereskedelmi képviseletet külföldi két formában tarthatott fenn:

- *belföldi gazdálkodó szervezet formájában,*
- *kereskedelmi képviselet útján.*⁸⁰

Abban az esetben, ha az első megoldást választotta az általános szabályokat kellett alkalmazni az ilyen célból létrejött gazdálkodó szervezetre, azzal, hogy az köteles volt feltüntetni, hogy külföldi képviseletében jár el. A második megoldás esetén a külkereskedelmi tevékenységre vonatkozó jogszabály⁸¹ hatálya alá tartozott a kereskedelmi képviselet működése. A kereskedelmi képviselet és a gazdálkodó szervezet nyilvántartása között is lényeges eljárási különbség volt: a gazdálkodó szervezet bejegyzésére az általános rendelkezéseket kellett alkalmazni (tehát itt valójában bejegyzésről volt szó), míg a kereskedelmi képviseleteket működtető külföldieket a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériuma vette nyilvántartásba.

Témánk szempontjából azonban talán a legfontosabbak a bejegyzés törlésének, illetve a nyilvántartásba vétel megtagadásának esetel:

- a. a külföldi cég tevékenysége a magyar közrendbe ütközik;
- b. a külföldi cég tevékenysége a nemzetközi kereskedelmi gyakorlatban elfogadott szokásokkal ellentétes;
- c. a külföldi cég tevékenysége Magyarország nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségeit, illetőleg kötelezettségek teljesítését sérti vagy veszélyezteti;
- d. a bejelentő székhelyének országa a magyar cégek hasonló célú letelepedését vagy működését korlátozza vagy akadályozza.⁸²

A negyedik eset tulajdonképpen „viszonosságot” mondott ki arra az esetre, ha a székhely szerinti állam a magyar társaságokkal szemben folytat kedvezőtlen gyakorlatot. Megítélésünk szerint jelenlegi szabályozásunkban hasonló gyakorlat csak nem az EU-ban letelepedett társasággal szemben lehetne alkalmazható.

A rendelet a kereskedelmi képviselőteken kívül további intézményt is ismert: az ún. *információs és szerviz irodát*, amely attól abban különbözött, hogy külkereskedelmi tevékenységet nem folytathatott, illetve a rendelet pontosan meghatározta az általa végezhető tevékenységek körét.⁸³ Annak ellenére, hogy a hatályos magyar jog jelenleg nem ismeri az információs és szervizirodákat más európai szabályozásokban még ma is találkozhatunk vele (például lengyel ügynökségek).

2.1.3. Az Európai Megállapodás

Az igazán jelentős változások alapjait az Európai Megállapodás jelentette, amely kisegítő szabályokat tartalmazott a későbbiekben megvalósítandó letelepedés szabadságához⁸⁴, ezzel elsősorban a külföldiek befektetésének védelmére, valamint a kereskedelmi képviselőkre vonatkozó jogszabályokat érintve⁸⁵. Itt ugyanis kimondásra került, hogy:

„a Megállapodás hatálybalépésétől kezdve a Magyarországon letelepedett közösségi vállalatoknak és állampolgároknak tevékenységüket illetően olyan elbánást nyújt, amely nem ked-

*vezőtlenebb a saját vállalatainak és állampolgárainak biztosított-nál*⁸⁶

Az Európai Megállapodás tehát már a jogközelítés alapjául szabta az egyenlő elbánás elvét, ezzel különbséget téve ezzel Magyarországon a közösségi és a nem közösségi székhelyű vállalatok között.

2.2. Az Európai Megállapodás és az Európai Unióhoz történő csatlakozás közti időszak

Ezen időszak vizsgálatához kiindulópontként az Európai Megállapodás szolgálhat, melynek II. fejezete tartalmazza a gazdasági célú letelepedésekre vonatkozó szabályanyagot. A külföldi székhelyű vállalkozások magyarországi fióktelepeiről szóló, a későbbiekben ismertetésre kerülő 1997. évi CXXXII. törvény is ennék alapján született meg, amint azt a törvény indokolásában is megtalálhatjuk. Ennek a jogszabálynak az 5.§ -a szerint lehetőség volt a külföldi vállalkozás hazai fióktelepének nyilvántartásba vételére, ha azt nemzetközi szerződés lehetővé tette, feltéve, hogy ez megfelelt a külügyminiszter, gazdasági miniszter, igazságügy-miniszter és pénzügyminiszter közös rendeletében foglaltaknak. Ez a rendelet két országsoportot határozott meg:

- 1. OECD-tagállamokban székhellyel rendelkező vállalatok (szinte korlátozás nélkül alapíthattak nálunk fióktelepet);*
- 2. a WTO tagállamaiban székhellyel rendelkező vállalatok kizárólag szolgáltatások nyújtása céljából létesíthettek fióktelepet Magyarországon.*

Annak ellenére, hogy a letelepedés szabadsága ebben az időszakban még csak kitűzött cél volt, a külföldi részvétel szempontjából a következő táblázatot* állíthatjuk fel:

*A táblázatban megjelölt jogszabályok nem kizárólag jelenleg hatályos tartalmukkal szerepelnek.

<i>székbelyállam</i>	<i>a külföldi részvétel formája</i>	<i>alkalmazandó jogszabály</i>	<i>végezhető tevékenység</i>
<i>a Közösség tagja</i>	<i>társaság Mo-on</i>	<i>1994. évi I. tv.</i>	<i>bármilyen, amit magyar társaság is végezhet</i>
<i>nem tagja a Közösségnek</i>	<i>társaság Mo-on</i>	<i>1988. évi XXIV. tv. 3/1989. (II. 26.) KeM r.</i>	<i>minisztériumi nyilvántartásban meghatározott tevékenység, képviselői minőség feltüntetésével</i>
<i>a Közösség tagja</i>	<i>fióktelep Mo-on</i>	<i>1997. évi CXXXII. tv.</i>	<i>korlátozás nélkül</i>
<i>OECD tagja</i>	<i>fióktelep Mo-on</i>	<i>1997. évi CXXXII. tv., közös min. rendeletek</i>	<i>korlátozás nélkül</i>
<i>WTO tagja</i>	<i>fióktelep Mo-on</i>	<i>1997. évi CXXXII. tv., közös min. rendeletek.</i>	<i>szolgáltatásnyújtás</i>
<i>bármely állam</i>	<i>információs és szerviziroda Mo-on</i>	<i>3/1989. (II. 26.) KeM r.</i>	<i>tájékoztatás, reklám, műszaki segítségnyújtás stb.</i>
<i>bármely állam</i>	<i>kereskedelmi képviselet Mo-on</i>	<i>3/1989. (II. 26.) KeM r.</i>	<i>külkereskedelmi szerződések kötése a rendeletben meghat.</i>
		<i>1997. évi CXXXII. tv.</i>	<i>szerződések közvetítése, reklám stb.</i>

2.3. A külföldiek magyarországi részvételére vonatkozó jelenlegi szabályozás

A szabályozás jelenlegi alapját a következő jogszabályokban kell keresnünk:

1997. évi CXIV. törvény a gazdasági társaságokról;

1997. évi CXIV. törvény a cégnyilvántartásról, a cégnyilvánosságról és a bírósági cégeljárásról;

1997. évi CXXXII. törvény a külföldi székhelyű vállalkozások magyarországi fióktelepeiről és kereskedelmi képviselőiről.

A fentiekén túl szintén hatályban van az előbbieken már ismertetett 1988. évi XXIV. törvény, melynek jelentős részét – tekintettel Magyarország uniós csatlakozására – mára már hatályon kívül helyezték, ennek fő jelentősége abban áll, hogy – a devizakorlátozások megszüntetéséről szóló törvényre⁸⁷ utalva – megadja a külföldi fogalmát. Eszerint külföldi:

– *a természetes személy, ha nincs az illetékes magyar hatóság által kiadott, érvényes személyazonosító igazolványa és azzal nem is rendelkezhet;*

– *a vállalkozás és a szervezet – jogi formájától függetlenül –, ha székhelye külföldön van, a devizabelföldi vállalkozás és szervezet külföldön működő fióktelepe;*

– *devizakülföldinek belföldön lévő képviselője;*

– *vámszabadterületi társaság;*

– *a külföldi székhelyű vállalkozás magyarországi fióktelepe, ha a fióktelepet vámszabadterületen létesítették, illetve ott működik;*

– *a társasági adóról és az osztalékadóról szóló módosított 1996. évi LXXXI. törvény 4.§-ának 28. pontja alá tartozó társaság.*

2.3.1. A gazdasági társaságokról szóló törvény (Gt.)

A társasági jog szempontjából legfontosabb jogszabály meglehetősen

szükszavúsággal nyilatkozik az esetleges 'külföldi részvételről'. Általánosnak tekinti az általa adott szabályozást mind külföldiekre, mind belföldiekre nézve két megszorítással:

1. a külföldiek gazdasági társaságban való részvételére az általánostól eltérő szabályokat csak nemzetközi szerződés állapíthat meg;

2. a külföldiek részvételével működő gazdasági társaságokra irányadó különleges biztosítékokat, illetve kedvezményeket törvény is megállapíthat.⁸⁸

A részvételre vonatkozóan tehát csak a Gt-nél magasabb szintű jogforrás, nemzetközi szerződés⁸⁹ állapíthat meg az általánostól eltérő szabályokat. Ami a második kivételcsoportot illeti, az EU-ban érvényesülő diszkriminációmentesség követelménye miatt csak igen szűk körben hozhatóak ilyen jogszabályok⁹⁰.

2.3.2. A cégnyilvántartásról, a cégnyilvánosságról és a bírósági cégeljárásról szóló törvény (Ctv.)

A Ctv. először a cégjegyzékre vonatkozóan állít fel tartalmára vonatkozó különös követelményeket, mint amilyen a külföldi részvétellel működő cég, fióktelepek, illetve kereskedelmi képviseletek esetén az érintett államok betűjeleinek feltüntetése, illetve a külföldi vállalkozás fizetéseképtelenségére, illetve felszámolására vonatkozó eljárás megindítását és befejezését, valamint a felszámolóra vonatkozó adatokat.⁹¹

Témánk szempontjából az igazán fontos rendelkezéseket a törvénynek a cégnévre, de főleg a székhelyre vonatkozó szabályai között találhatunk. A fióktelepek, illetve a kereskedelmi képviseletek esetén a vállalkozás nevét a cégnévben fel kell tüntetni⁹². A cég székhelye a Ctv. szerint⁹³ a központi ügyintézés helye, tehát hazánkban csak úgy mint a német jogban a tényleges székhely elve érvényesül. Ebből következően hazánkban is a cégnyilvántartásba csak olyan cég jegyezhető be, amely a magyar jog szerint jött létre.

2.3.3. A fióktelepekről és kereskedelmi képviseletekről szóló törvény (1997. évi CXXXII. törvény)

A fentiekben már sokszor hivatkozott jogszabály kifejtését a jelenle-

gi szabályozás ismertetésénél tartjuk szükségesnek. Ez a jogszabály annak alesetét tartalmazza, nevezetesen, amikor nem magánszemély, hanem egy külföldön bejegyzett, működő vállalkozás alapít Magyarországon fióktelepet, vagy kereskedelmi képviseletet. A magyarországi fióktelepek sem minősülnek jogi személynek, a külföldi vállalkozás nevében képviseleti tevékenységet nem folytathatnak.

Ami a letelepedés szabadságát kimondó rendelkezéssel összevetve fontos lehet az az azonos elbánásban részesítés kötelezettsége. Amint ugyanis azt a Gebhard – teszt⁹³nél láthattuk viszonylag pontosan meghatározásra került a Bíróság esetjogában a kivételek meghatározásának módja, pontosabban az ilyen kivételt tartalmazó intézkedés tartalmának behatárolása. A magyar jogalkotó ezen a ponton szigorúbban fogalmaz, azaz sokkal szélesebb körben engedi meg az azonos elbánás elve alóli kibúvást:

1. a közrend, közbiztonság, a közegészségügy, a pénzügyi rendszer stabilitása, a monetáris politika, valamint a bitelezők, betétesek, befektetők és biztosítottak másképpen nem érvényesíthető jogos érdekei védelmében, valamint

2. a külföldi székhelyű vállalkozás fióktelepe és a belföldi székhelyű gazdálkodó szervezet fióktelepe közti jogi és technikai különbségek által indokolt körben és mértékben.⁹⁴

Figyelemreméltónak tartjuk a törvény 8.§-át, amely szerint törvény előírhatja, hogy valamely gazdasági tevékenység folytatására kizárólag az EGT-ben székhellyel rendelkező gazdálkodó szervezet, vagy annak államaiban nyilvántartásba vett önálló vállalkozó, vagy ezek többségi tulajdonában lévő, az EGT-ben bejegyzett szerevezet jogosult. Eszerint a rendelkezés szerint tehát a letelepedés szabadsága nem korlátozható, hiszen az EGT tagállamaiban letelepedett társaságok bármely tevékenységet végezhetnek.

2.4. A társasági törvény koncepciója és a külföldiek

A társasági törvény koncepciójára vonatkozó előterjesztés⁹⁵ a következő pontokon érinti az esetleges külföldi részvételt a magyar gazdasági életben:

1. külföldi jog szerint alapított társaság székhelyének áthelyezése Magyarországra;

2. az 1988. évi XXIV. törvény hatályban tartásának kérdése.

Az előterjesztés a külföldi jog szerint alapított vállalatokat a magyar társasági jogban érvényesülő formakényszer alóli kivételként kezeli. Ennek a kivételcsoportnak tulajdonképpen két eleme van: az egyikbe a közösségi jog által *elsődlegesen* szabályozott társasági formák (például európai részvénytársaság), míg a másodikba a valamely uniós tagállam *nemzeti joga* által szabályozott társasági formák (például betéti részvénytársaság) tartoznak. Az előterjesztés külön kitér a tizennegyedik irányelv tervezetére, tekintve, hogy a magyar jog is a tényleges székhely elvét képviseli és ennek összeegyeztethetőségét vizsgálja a hazai szabályozással a következő alternatívát vetve fel:

1. a Magyarországra történő székhelyáthelyezés csak akkor lehetséges, ha az alapító okirat teljesen megfelel a Gt-nek;

2. a Magyarországra történő székhelyáthelyezés akkor is lehetséges, ha az alapító okirat megfelel az új Gt. minimum-követelményeinek.

Az első esetben igen kétséges, hogy a magyar gyakorlat összeegyeztethető-e a közösségi joggal, különösen pedig a luxemburgi gyakorlattal. A tizennegyedik irányelv hatályba lépését követően pedig kifejezetten a közösségi joggal ellentétes szabályozást jelentene.

A második eset álláspontunk szerint azonban csak akkor nyújthat valódi megoldást, ha a minimum-követelmények tényleg a lehető legminimálisabb szinten maradnak, vagy a külföldi alapítású társaságok esetén szerepeltetik az esetlegesen kedvezőbb hazai jog alkalmazásának lehetőségét (ahogyan azt az alapítók a Centros ügyben is tették).

Az előterjesztés külön pontot szentel az 1988. évi XXIV. törvény későbbi sorsának, s annak a letelepedés szabadságával történő összehangolására. Ennek kapcsán külön kitér a Luxemburgi Bíróság gyakorlata és a magyar szabályozás közti legfontosabb különbségre: a magyar törvény a letelepedés fogalmát viszonylag szűken

értelmezi, s a közösségi értelmezéssel ellentétben nem tér ki arra az esetre, ha valamely társaság jelenléte nem tárgyasul fióktelep vagy kereskedelmi képviselő formájában, csupán olyan irodát tart fenn, melynek alkalmazottai jogosultak nevében eljárni.⁹⁶

III. Rész: Összefoglalás

1. A külföldiek részvételére vonatkozó egyes tagállami szabályozások

Az alábbi táblázat a magyar és más európai államok külföldi részvételre vonatkozó rendelkezéseit kísérli meg összefoglalni:

	<i>külföldi részvétel formája</i>	<i>belföldi- től eltérő szabá- lyozás</i>	<i>létre- bozása</i>	<i>jogi személy</i>	<i>felelős- ség</i>	<i>tevékeny ségi kör</i>	<i>esetleges magyar megfele- lője</i>
Dánia	társaság- ban	vezető- ségnél (tőkeegyesi- tő társasá- goknál)	kereskedel- mi irodánál bejegyzés	társasági formától függően	önálló	nincs kor- látozás	Gt. általá- nos szabá- lyai, nincs külön ren- delkezés ⁹⁷
	joint ven- ture	–	nyilván- tartásba vétel	nem	önállóan, az egyes résztevők- nél	nincs kor- látozás	egyesülés
	fióktelep	–	nyilván- tartásba vétel, csak rt., betéti rt. ennek megf. más társaság által	nem	önálló	nincs kor- látozás	fióktelep
	kereskedel- mi iroda	–	bejelentés nélkül	nem	külf. vál- lalkozás	nem végezhet eladást, szervizszol- gálatást, szállítást	keresk. képviselő
Lengyel- ország	társaság- ban	külföldi részvétel csak tőke- egyesítő tár- saságban	cégbírósá- gi bejegy- zés	társasági formától függően	önálló	korlátozás csak ingat- lanszerzés esetén	–
	fióktelep	–	nyilván- tartásba vétel	nem	külf. vál- lalk.-sal egyetem- legesen	a külföldi vál- lalkozás tevékenysé- géhez iga- zodik	fióktelep
	ügynökség	–	nyilván- tartásba vétel	nem	külf. vál- lalk	reklám, propagan- da	informá- ciós és szerviziro- da
Németor- szág	társaság- ban	nincsen	cégbejegy- zés	társasági formától függően	önálló	korlátozás nélkül	–
	fióktelep	eltérő, kft., rt., betéti rt. fiók- telepeire más szabá- lyok	cégbejegy- zés	nem	külf. vál- lalk. egyetem- leges	korlátozás nélkül, de speciális szabályok pl. bitelin- tézetek esetén	fióktelep (de belföl- di fiók- telep estén telepbely)

	<i>külföldi részvétel formája</i>	<i>belföldi- től eltérő szabá- lyozás</i>	<i>létre- hozása</i>	<i>jogi személy</i>	<i>felelős- ség</i>	<i>tevékeny- ségi kör</i>	<i>esetleges magyar megfele- lője</i>
Egyesült Királyság	<i>társaság- ban</i>	<i>nincsen</i>	<i>bejegyzés</i>	<i>társasági formától függően</i>	<i>önálló</i>	<i>korlátozás nélkül</i>	<i>—</i>
	<i>fióktelep</i>	<i>—</i>	<i>bejegyzés</i>	<i>nem</i>	<i>külf. vál- lalk.-sal egyetem- leges</i>	<i>korlátozás nélkül</i>	<i>fióktelep</i>
	<i>kereskedel- mi iroda</i>	<i>—</i>	<i>bejegyzés</i>	<i>nem</i>	<i>külf. vál- lalk.</i>	<i>vál- lalkozási tevékenysé- get nem</i>	<i>kereskedel- mi képvise- let</i>
Spanyol ország	<i>társaság- ban</i>	<i>nincsen</i>	<i>nyilván- tartásba vétel a Köz- ponti Kereskedel- mi Irodánál</i>	<i>társasági formától függően</i>	<i>önállóan</i>	<i>bármí a külf. berubázó külön nyilván- tartásba vétele után egy gaz- dasági szek- torokra spec. szabályok</i>	<i>—</i>
	<i>joint ven- ture</i>	<i>nincsen</i>	<i>Gazd. Minisztéri- um külön nyilván- tartásba vétele</i>	<i>nem</i>	<i>önállóan, az egyes résztevők nél</i>	<i>korlátozás nélkül (jellemző a résztevők tevékenysége nek összeban- golása)</i>	<i>egyesülés</i>
	<i>fióktelep</i>	<i>—</i>	<i>nyilván- tartásba vétel a Központi Kereske- delmi Irodánál</i>	<i>a fővál- lalk. for- májától függ</i>	<i>korlátlan</i>	<i>basonló tevékenység mint a fővál- lalkozás</i>	<i>fióktelep</i>
Magyar- ország	<i>társaság- ban</i>	<i>csak cégeljárás- ban</i>	<i>cégbejegy- zés</i>	<i>társasági formától függően</i>	<i>önálló</i>	<i>nincs korlá- tozás, ílyet csak nemzet- közi szerz. állapíthat meg</i>	<i>—</i>
	<i>fióktelep</i>		<i>cégbejegy- zés</i>	<i>nem</i>	<i>külföldi székbélyű vállalkozás- sal egyetem- legesen</i>	<i>vállalkozási tevékenység, külföldi szé- kbélyű vállat- kozás kép- viselete nem lehetséges</i>	<i>—</i>
	<i>kereskedel- mi képvise- let</i>		<i>cégbejegy- zés</i>	<i>nem</i>	<i>külföldi székbélyű vállalkozás</i>	<i>szerződések közvetítése, előkészítése, reklám</i>	<i>—</i>

2. Általános következtetések

A fenti táblázat alapján a következő megállapításokat tehetjük:

1. *a tagállamok többségében viszonylag szűk körű a külföldi részvételre vonatkozó szabályozás és elsősorban a tőkeegyesítő társaságokra vonatkozik;*
2. *a fióktelepek általában nem rendelkeznek jogi személyiséggel, felelősségük sem önálló, a külföldi székhelyű vállalkozással egyetemleges (kivéve pl. Spanyolországot).*

A fenti táblázatban nem szerepel ugyan, ám a tagállamok vizsgálata kapcsán szintén kiemelő:

3. *a tagállamok szabályozása közti különbség a bejegyzés, illetve a székhely elvének tekintetében.*

Az a tény, hogy a szabályozás elsősorban a tőkeegyesítő társaságokra koncentrál, álláspontunk szerint azzal magyarázható, hogy a letelepedés szabadságának megvalósítása iránti igény gyakrabban jelentkezik ezen a területen. Ezen kívül a tagállamok társasági joga közti különbség is kisebb ezeknél a formáknál (vizsgálatunk során például a részvénytársaság, korlátolt felelősségű társaság fogalmát valamennyi tagállam ismerte, míg a személyegyesítő társaságok formáit nehezebb volt egymásnak megfeleltetni), ezért voltak különösen alkalmasak a közösségi szintű szabályozásra is.

A **fióktelepekre** vonatkozó rendelkezések általában igen hasonlóak egymáshoz (ez a közösségi szabályozás hatása), a különbségek elsősorban:

1. *a bejegyzés, illetve a nyilvántartásba vétel helye, illetve az erre irányuló eljárás;*
2. *a fióktelep által végezhető tevékenységek köre kapcsán jelentkeznek:*
 - a.) *a tagállami szabályozás korlátozás nélkül bármilyen tevékenység végzésére feljogosítja a fióktelepet, vagy (pl. Dánia, Németország)*
 - b.) *a fióktelep tevékenysége a fővállalkozás tevékenységéhez igazodik (pl. Lengyelország, Spanyolország).*

Álláspontunk szerint ennek lehetséges okai:

ad 1.

A bejegyzési, illetve a nyilvántartásba vételi eljárás egyetlen tagállamban sem önállóan szabályozott a társaságok nyilvántartásba vételéhez, illetve bejegyzéséhez képest. Azok a különbségek tehát, amik a fióktelepeknél jelentkeznek, egyenesen a tagállamok általános társasági jogi rendelkezéseiből következnek, és nem speciálisan csak a fióktelepekre vonatkoznak.

ad 2.

a.) amennyiben a fióktelep bármely tevékenységet végezhet, ez nem vet fel problémát, ugyanúgy jelenik meg mint bármely más gazdasági szereplő;

b.) amennyiben csak a fővállalkozáshoz hasonló, vagy azzal azonos tevékenységet folytathat, szintén nem vet fel problémát, ugyanis:

- a fővállalkozás tevékenységének szabályozása, esetleges engedélyezése felett a székhelyállam dönt, a másik államban a fióktelep ez alapján a „döntés” alapján fejt ki tevékenységet;

- ha a társaságokban megvalósuló külföldi részvételre vonatkozó korlátozások száma csekély, ez a gyakorlatban könnyen jelentheti azt, hogy a fióktelep útján végzett tevékenységet önálló társaságon keresztül is lehet végezni.

A **kereskedelmi képviselők**re vonatkozó szabályozás a legegyszerűbb, szinte minden esetben a reklám-, illetve propaganda tevékenység jellemzi működését. Az egyes tagállami szabályozások csak kismértékben térnek el egymástól, jellegüket tekintve azonosak.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Könyvek:

- „Alkotmánytan” (szerk.: Kukorelli István, kiadó: Osiris Kiadó, Budapest, 2001.)
- Balásházy Mária – Hídvégne Adorján Livia – Pázmándi Kinga – Szász Iván – Szentiványi Iván: „Magyar gazdasági jog II. – A gazdaság dinamikájának joga” (kiadó: Aula, Budapest, 2003.)
- Bánrévy Gábor: „A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga” (kiadó: Szent István Társulat, Budapest, 2003.)
- Benacchio, Giannantonio: „Az Európai Közösség magánjoga” (kiadó: Osiris Kiadó, Budapest, 2003.)
- Berend T. Iván – Ránki György: „Közép- Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19-20. században” (kiadó: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1976.)
- „Csatlakozás-jogközelítés, Az acquis communautaire adaptálása a magyar jog- és intézményrendszerbe” (kiadó: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 2003.)
- „Európai Közösségi jogi elemek a magyar magán- és kereskedelmi jogban” (szerk.: Vékás Lajos, kiadó: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 2001.)
- „Európai társasági jog” (szerk.: Miskolczy Bodnár Péter, kiadó: KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft, Budapest, 2004.)
- Habersack, Mathias: „Europäisches Gesellschaftsrecht” (kiadó: Verlag C.H.Beck, München, 2003.)
- Lamm Vanda: „A Nemzetközi Biróság ítéletei és tanácsadó véleményei 1945-1993.” (kiadó: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1995.)
- Langen, J.: „Transnational Commercial Law” (kiadó: Sijthoff, Leiden, 1973.)
- Klunzinger, Eugen: „Grundzüge des Gesellschaftsrecht” (kiadó: Verlag Franz Vahlen, München, 1991.)
- Mádl Ferenc: „Összehasonlító nemzetközi magánjog – nemzetközi gazdasági jog” (kiadó: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1978.)
- Mádl Ferenc-Vékás Lajos: „Nemzetközi magánjog, nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga” (kiadó: Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1997.)
- Molnár Gábor Lajos: „Bevezetés az angol társasági jogba” (kiadó: Books in Print Bt., Budapest, 2002.)
- Nagy Károly: „Nemzetközi jog” (kiadó: Püski Kiadó, Budapest, 1999.)
- Nagyné Szegvári Katalin: „Jog és gazdaság – A gazdasági szervezetek jogának története” (kiadó: HGV Orac, Budapest, 1999.)
- „Összehasonlító jogtan” (szerk: Badó Attila, kiadó: B&T Kft., Szeged, 2001.)
- Sárközy Tamás: „Magyar gazdasági jog I. – Gazdasági státuszjog” (kiadó: Aula, Budapest, 1996.)
- Sárközy Tamás: „A magyar társasági jog Európában – A társasági és konszernjog elméleti alapjai” (kiadó: HVG Orac, Budapest, 2001.)
- Shaw, Malcolm N.: „Nemzetközi jog” (kiadó: Osiris Kiadó, Budapest, 2001)
- Simai Mihály – Gál Péter: „Új trendek és stratégiák a világgazdaságban – Vállalatok államok, nemzetközi szervezetek” (kiadó: Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000.)

Szalay László – Szentiványi Iván: „Magyar gazdasági jog III. – A gazdaság közjogi alapjai” (kiadó: Aula, Budapest, 1999.)

„Társasági jog az Európai Unióban – A társaságokra vonatkozó közösségi és nemzeti szabályozás kézikönyve” (szerk. Polányi Tamás, kiadó: Verlag Dashöfer, Budapest, 2004.)

Tóth Tihamér: „Az Európai Közösség versenyjoga” (kiadó: JATEPress, Szeged, 2003.) „Válogatott ítéletek az Európai Bíróság esetjogából I-II.” (szerk.: Gátos György, Király Miklós, Tóth Tihamér, kiadó: Külügyminisztérium Integrációs Államtitkárság, Budapest, 1999.)

Várnay Ernő – Papp Mónika: „Az Európai Unió joga” (kiadó: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 2001.)

Vörös Imre: „Az európai versenyjogok kézikönyve” (kiadó: LOGOD Bt., Budapest, 1996.)

Cikkek, tanulmányok:

Artner Annamária: „A magyar telephelyű multinacionális cégek EU-csatlakozásunkkal kapcsolatos érdekei és ellenérdekei” (MTA, Világgazdasági Kutatóintézet, www.vki.hu/muhelytanulmanyok)

Gadó Gábor: „Az Európai Közösség társasági joga a 2001-es év tükrében” (Magyar Jog, 2002/4. 204-221.o.)

Horváthy Balázs: „Közös kereskedelempolitika és tagállami külkereskedelmi igazgatás” (www.mek.oszk.hu/02100/02127/02127.html)

Kofler-Senoner, Bernhard – Scholz, Stephan: „Reform der europäischen Fusionskontrollverordnung – der Vorschlag der Kommission” (Österreichische Juristenzeitung, 2003/40, 670-676.o.)

Palásti Gábor: „A nemzetközi jogi gazdasági kapcsolatok új fejlődési irányai” (www.uni-miskolc.hu/~eujog/palastiv.hu)

Papp Tekla: Die Grundzüge des englischen Gesellschaftsrechts (Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Juridica et Politica, Tomus LIX. Fasciculus 14., Szeged, 2001. 2-22.o.)

Papp Tekla: Die wichtigsten Eigenschaften der englischen Gesellschaften (Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Juridica et Politica, Tomus LVII., Fasciculus 8., Szeged 1999.)

Papp Tekla: „Rövid bevezetés a német társasági jogba” (Jogelméleti Szemle, 2002/3.) „Segédlet a magyar jog közösségi joggal való összehangjának megteremtéséhez a letelepedés és a szolgáltatásnyújtás szabadsága terén” (www.im.hu)

Sonneberger, Hans-Jürgen – Grosserichter, Helge: „Ütközővonalak a nemzetközi társasági jog és a letelepedés szabadsága között” (Magyar Jog 2000/5. 298-305.o.)

Szlávits László: „A Centros-ügy tanulságai”, (www.szlavitslaw.hu/cikk01.htm)

Az Európai Bíróság döntései:

C-11/70. Internationale Handelsgesellschaft

C-33/78. Somafer SA c. Saar Ferngas AG

C-2/74. Reyners

C-81/84. Daily Mail

C-107/83. Klopp
C-221/89. Factortame
C-55/94. Gebhard
C-53/95. Inasti/Kemmler
C-208/00. Überseering BV v. Nordic Construction Company Baumanagement

Az Európai Közösség jogforrásai:

68/151/EGK irányelv – ún. első irányelv
77/91/EGK irányelv – ún. második irányelv
78/855/EGK irányelv – ún. harmadik irányelv
78/660/EGK irányelv – ún. negyedik irányelv
OJ C240 9.9.83.2.p. – ún. ötödik irányelv (tervezet)
82/891/EGK irányelv – ún. hatodik irányelv
83/349/EGK irányelv – ún. hetedik irányelv
84/253/EGK irányelv – ún. nyolcadik irányelv
OJ C23 25.1.85 11.p. – ún. kilencedik irányelv (tervezet)
89/666/EGK irányelv – ún. tizedik irányelv (tervezet)
89/667/EGK irányelv – ún. tizenegyedik irányelv
OJ C64 14.3.89 8.p. – ún. tizenkettedik irányelv
ún. tizenegyedik irányelv (tervezet) MARKT/CLEG/07/2004-EN

Magyar jogszabályok, jogszabály-tervezetek:

1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság alkotmányáról
1993. évi XXI. törvény az Emberi Jogok Európai Egyezményéről
1997. évi CXLIV. törvény a gazdasági társaságokról
1997. évi CXIV. törvény a cégnyilvántartásról, a cégnyilvánosságról és a bírósági cégeljárásról
1991. évi II. törvény a csődeljárásról, a felszámolási eljárásról és a végelszámolásról
1997. évi CXXXII. törvény a külföldi székhelyű vállalkozások magyarországi fióktelepeiről és kereskedelmi képviselőiről
1988. évi XXIV. törvény a külföldiek magyarországi befektetéseiről
1994. évi I. törvény a Magyar Köztársaság és az Európai Közösségek és azok tagállamai közötti társulás létesítéséről szóló, Brüsszelben, 1991. december 16-án aláírt Európai Megállapodás kihirdetéséről
1996. évi CXII. törvény a hitelintézetekről és pénzügyi vállalkozásokról
1997. évi LV. törvény a könyvvizsgálókról és a könyvvizsgálói kamarákról
1978. évi 8. tvr. a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvének a külgazdasági kapcsolatokra történő alkalmazásáról
1979. évi 13. tvr. a nemzetközi magánjogról
3/1989. (II.26.) KEM rendelet a külföldiek kereskedelmi képviselőiről, valamint információs és szerviz irodáiról
10/1998. (V.23.) IM rendelet a Cégnyilvántartási és Céginformációs Szolgálat működéséről, valamint a céginformáció költségtérítéséről
2212/1998. (IX.30.) korm. határozat a 2002. december 31-ig terjedő időszakra vonatkozó jogharmonizációs program végrehajtásával összefüggő feladatokról

Az Európai Közösség Nizzai Szerződéssel módosított Alapító Szerződése
A gazdasági társaságokról és a bírósági cégeljárásról szóló törvények koncepciója (a Kodifikációs Bizottság vitaanyaga)

Az Európai Unió néhány tagállamának felhasznált jogszabályai:

Dánia:

Danish Private Companies Act No. 378 of 22 May 1996.

Danish Public Companies Act No. 379 of 22 May 1996.

Egyesült Királyság:

Companies Act 1985, c. 6.

The Controlled Foreign Companies regulations, 2005. No. 185.

Lengyelország:

Act of 2 July 2004 on Freedom of Economic Activity (Dziennik Ustaw 2004, No. 173, 1807)

Act of 24 March 1920 on the Acquisition of Immovable Properties by Foreign Persons (Dziennik Ustaw 2004, No. 167, item 1758)

Németország:

Bürgerliches Gesetzbuch, kihirdetve: RGBI 1896, 195

Gesetz über den ausländischen Investitionen, kihirdetve: BGBl 1969, 1211, 1214

Gesetz betreffend die Gesellschaften mit beschränkter Haftung, kihirdetve: BGBl 1892, 477.

Gesetz über den Wertpapierhandel, kihirdetve: BGBl, 1994, 1749.

Grundgesetz, kihirdetve: BGBl 1949, 1.

Handelsgesetzbuch, kihirdetve: RGBI 1897, 219.

Vereinsgesetz, kihirdetve: BGBl 1964, 593.

Spanyolország:

Ley 2/1995, de marzo, de Sociedad de Responsabilidad Limitada

Royal Decree 664/1999. 23 April 1999.

Royal Decree 1080/1991. of 5 July 1991.

Internetes oldalak:

www.gkm.hu – a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium honlapja

www.pkik.hu – a Pest megyei Kereskedelmi és Iparkamara honlapja

www.vki.hu – az MTA Világgazdasági Kutatóintézetének honlapja

www.im.hu – az Igazságügyi Minisztérium honlapja

www.la-manclao.es – a spanyol Gazdasági Minisztérium honlapja

www.hm-treasury.gov.uk – az Egyesült Királyság Gazdasági Minisztériumának honlapja

JEGZETEK

1 Malcolm N. Shaw: „Nemzetközi jog” (kiadó: Osiris Kiadó, Budapest, 2001., 397.o.)
 2 Ebből a szempontból lényeges elhatárolást tenni a belső és külső szuverenitás fogalmi között (l.: „Alkotmánytan”, szerk. Kukorelli István, kiadó: Osiris Kiadó, Budapest, 2002. 122.o.)

3 Önmagában véve az a tény, hogy egy társaság több állam területén működik, vagy más állam területén, mint amelynek joga szerint megalakult, illetve, hogy működésének vagy létrejöttének bármely más mozzanatában külföldi elem van, még nem jelentene mást, mint egy nemzetközi magánjogi kérdést, azonban annak vizsgálata, hogy a nemzetközi (köz)jog szempontjából is jogalany-e már klasszikusan nemzetközi jogi jellegű.

4 Malcolm N. Shaw: „Nemzetközi jog” (kiadó: Osiris Kiadó, Budapest, 2001., 178.o.)
 Jelenleg ezek a magatartási szabályok még csak deklaráció formájában vannak meg (a Nemzetközi Jogi Intézet [Institut de Droit International] „A nemzetközi vállalat és tagjainak kötelezettségei” c. 1995. évi liszaboni kodifikációs deklarációja [resolution Adopted by the Institute at its Lisbon Session on the Obligations of Multilateral Enterprises and their Member Companies: Annuaire de l'Institut de Droit International, vol. 66-II, 1996., 463-473. o. idézi: Mádl Ferenc – Vékás Lajos: „Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga” (kiadó: Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2000. 221.o.)], amely a multinacionális vállalatokra vonatkozó konszernjogi kontrollelméletet fogalmazza meg.

5 Nagy Károly: „Nemzetközi jog” (kiadó: Püski Kiadó, Budapest, 1999. 269.p.)

6 A Barcelona Traction Light and Power Company ügye (Belgium vs. Spanyolország), In: Lamm Vanda: „A Nemzetközi Bíróság ítéletei és tanácsadó véleményei 1945-1993.” (kiadó: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1995. 170.o.)

7 A „vállalat” kifejezés sokkal inkább tartozik a nemzetközi köz-, illetve magánjog terminológiájába, mint a társasági jogéba. Az alábbiakban ismertetésre kerülő Sarlor formáját tekintve részvénytársaság volt, azonban a rá vonatkozó szabályozás sajátosságát nem a formája, hanem létrehozásának módja adta. Álláspontunk szerint a nemzetközi szerződés által történő alapítás nincs társasági formához kötve, azonban a gyakorlatban nyilvánvalóan tőkeegyesítő társaságokat érint. Ettől függetlenül – megfelelően a nemzetközi magánjog terminológiájának – a nemzetközi szerződés által létrehozott társaságokra a „nemzetközi közjogi vállalat” kifejezést használjuk, ezzel is el kívánván határolni olyan a belső jogok által szabályozott, esetleges külföldi részvételt érintő társasági alakzatoktól mint például a *joint venture*.

8 Teljes névvel: Company for the Sale of Coal from Lorraine and the Saar

9 Langen, J.: „Transnational Commercial Law” (kiadó: Sijthoff, Leiden, 1973. 16.o.), idézi: Mádl Ferenc „Összehasonlító nemzetközi magánjog – nemzetközi gazdasági jog” (kiadó: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1978. 36.o.)

10 További ilyen vállalatok: Scandinavian Airways System, Basel Muellhause Airport, European Company for Chemical Processing of Irradiated Fuels (Eurochemic), European Company for the Financing of Railway Equipment (Eurofima)

Magyar vonatkozásban pedig ilyen államközi vállalat a Győr-Sopron-Ebenfurti Vasút

(GYSEV). Történeti jelentőségű a II. világháborút lezáró békeszerződés jóvátételi kötelezettséget előíró cikkeihez kapcsolódóan Romániában, Jugoszláviában és Magyarországon létrehozott szovjet vegyesvállalatok helyzete. A II. világháború végére ugyanis a magyar és román gazdaságban számottevő volt a német érdekelttség, a békeszerződés pedig lehetővé tette a külföldön található német vagyon elkobzását a győztesek (e térségben konkrétan a Szovjetunió) javára, akik tulajdonába (lévén a vegyesvállalatok tagjai) automatikusan átmentek a korábban német érdekelttségű részvények. In: Berend T. Iván – Ránki György: „Közép- Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19-20. században” (kiadó: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1976., 612.o.)

11 Másként: nemzetközi közjogi vállalatok. L. Bánrévy Gábor: „A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga” (kiadó: Szent István Társulat, Budapest, 2003., 73.o.)

12 Az OECD meghatározása szerint *„a transznacionális vállalatok olyan cégek, amelyek különböző országokban működő vállalatokat vagy más egységeket foglalnak magukba (legyenek azok magán, állami vagy vegyes tulajdonban). Ezek közül egy képes arra, hogy döntő befolyást gyakoroljon a többiek tevékenységére és eloszsa az ismereteket és a forrásokat.”* OECD, International Investment and Multinational Enterprises, recent Trends in International Direct Investment, Paris, 1987. Idézi: Simai Mihály – Gál Péter: „Új trendek és stratégiák a világ gazdaságban – Vállalatok, államok, nemzetközi szervezetek” (kiadó: Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000. 279.o.)

13 Nagy Károly: „Nemzetközi jog” (kiadó: Püski Kiadó, Budapest, 1999. 269.p.)

14 Malcolm N. Shaw: „Nemzetközi jog” (kiadó: Osiris Kiadó, Budapest, 2001., 425.o.)

15 *„A belga kormány számos érvet hozott fel annak igazolásául, hogy miután a részvényesek belga állampolgárok, így joga van a diplomáciai védelmet (a társaságot Kanadában jegyezték be), és Spanyolországban működött, Belgiummal a részvényeseinek állampolgárságán kívül más kapcsolata nem volt) gyakorolni azon jogsértések miatt, amelyeket egy másik állam követett el azzal a társasággal szemben, amelyeknek belga állampolgárok a részvényesei. ... A belga kormány érvelése szerint az államnak joga van fellépni abban az esetben, ha az állampolgárai által eszközölt külföldi berubázások kárt szenvednek, tekintettel arra, hogy az ilyen berubázások tulajdonképpen részei a nemzet gazdasági erőforrásainak, és a berubázásokat ért károk közvetlenül érintik a berubázó állam gazdasági érdekeit. A Bíróság a maga részéről kimondta, az államnak ilyen esetben való fellépése semmi esetre sem azonos a diplomáciai védelemmel, a mai államközi gyakorlat értelmében ilyen fellépésre csak szerződéses rendelkezések alapján kerülhet sor, illetve ha érvényben van valamilyen speciális egyezmény, amely a magánberubázó és a berubázás helyének állama között jött létre.”* Lamm Vanda: „A Nemzetközi Bíróság ítéletei és tanácsadó véleményei 1945-1993.” (kiadó: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1995. 170.o.)

16 Idézi: Malcolm N. Shaw: „Nemzetközi jog” (kiadó: Osiris Kiadó, Budapest, 2001., 429.o.)

17 A Barcelona Traction Light and Power Company ügye (Belgium vs. Spanyolország), In: Lamm Vanda: „A Nemzetközi Bíróság ítéletei és tanácsadó véleményei 1945-1993.” (kiadó: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1995. 169.o.)

18 A szokásjogi megoldáshoz sorolja néhány szerző azt, ha a tulajdonvédelemre valamely nemzetközi emberi jogi egyezmény keretein belül, arra hivatkozva kerül sor, azzal magyarázva, hogy az emberi jogok már az állami gyakorlat részévé váltak. Malcolm N. Shaw: „Nemzetközi jog” (kiadó: Osiris Kiadó, Budapest, 2001., 188.o.)

19 „A jogi személy jogképességét, gazdasági minőségét, személyhez fűződő jogait, továbbá tagjainak egymás közti jogviszonyait személyes joga szerint kell elbírálni. A jogi személy személyes joga annak az államnak a joga, amelynek területén a jogi személyt nyilvántartásba vették.” 1979. évi 13. számú törvényerejű rendelet a nemzetközi magánjogról, 18.§ (1)-(2).

20 „Ha a jogi személyt több állam joga szerint vették nyilvántartásba, vagy az alapszabályban megjelölt székhelyen irányadó jog szerint nyilvántartásba vételére nem volt szükség, személyes joga az alapszabályban megjelölt székhelyen irányadó jog.” 1979. évi 13. számú törvényerejű rendelet a nemzetközi magánjogról, 18.§ (3).

21 „Ha a jogi személynek az alapszabály szerint nincs székhelye vagy több székhelye van, és egyik állam joga szerint sem vették nyilvántartásba, személyes joga annak az államnak a joga, amelynek területén a központi ügyvezetés helye van.” 1979. évi 13. számú törvényerejű rendelet a nemzetközi magánjogról, 18.§ (4).

22 A szabályozás e vonatkozása viszonylag egyértelmű, kevés problémát vet fel. A külföldi jog szerint megalakult társaságok helyzetének rendezésére pl. 1956. évi Hágai egyezmény a jogi személyek nemzetközi magánjogi jogállásáról, vagy a magyar rendelkezések közül: „a külgazdasági kapcsolatok körében az állam elismeri a külföldi jog szerint megalakult jogi személyeket” (1978. évi 8. törvényerejű rendelet a Polgári Törvénykönyvről a nemzetközi gazdasági kapcsolatokban való alkalmazásáról, 2.§)

23 Ennek kapcsán megjegyzendő az az eltérő álláspont, amely a nemzetközi joggal foglalkozó irodalmon belül kialakult. Mádl Ferenc és Vékás Lajos szerint ugyanis ezek a kifejezetten gazdasági jellegű, összetett jogviszonyok beleillenek a klasszikus nemzetközi magánjog kereteibe is, hiszen „az nyilvánvalóan a polgári jogi jogviszonykészletet követi” (Palásti Gábor: „A nemzetközi gazdasági jogi kapcsolatok új fejlődési irányai” (www.uni-miskolc/~eujog/palasticv.html, 12. o.), szemben Palásti Gábor véleményével, aki Bánrévy Gáborral egyetértve a nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga alatt csak a gazdasági jellegű jogviszonyokra vonatkozó szabályozást érti.

24 Kivételt képezhet ez alól az a gyakran alkalmazott szabályozás, amely szerint a különböző bilaterális megállapodásokból folyó viták rendezésére rendelik alkalmazni a szerződő felek a Washingtoni Konvenciót, amely ilyenkor kötelező erővel bír. Bánrévy Gábor: „A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga” (kiadó: Szent István Társulat, Budapest, 2003., 77.o.)

25 A fenti megállapítás példaként említhetjük meg az Elettronica Sicala S.p.A. (ELSI) ügyét, amely társaság vagyonának védelme az Egyesült Államok és Olaszország között adott okot véleménykülönbségekre. Lásd: Lamm Vanda: „A Nemzetközi Bíróság ítéletei és tanácsadó véleményei 1945-1993.” (kiadó: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1995. 318.o.)

26 Horváth Balázs: „Közös kereskedelempolitika és tagállami külkereskedelmi igazgatás” (www.mek.oszk.hu/02100/02127/02127.html, 13.o.)

27 A csoportosítás szempontjai in: Mádl Ferenc – Vékás Lajos: „Nemzetközi magán-

jog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga" (kiadó: Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2000. 288.o.)

28Római Szerződés 222. cikk

29 Internationale Handelsgesellschaft-ügy, in: „Válogatott ítéletek az Európai Bíróság esetjogából I-II.”, (szerk.: Gátos György, Király Miklós, Tóth Tihamér, kiadó: Külügyminisztérium Integrációs Államtitkárság, Budapest, 1999., 268.p.)

30 „mindenkinek joga van tulajdonhoz – és ettől nem lehet önkényesen megfosztani” Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, 17. cikk

31 1993. évi XXI. törvény által kihirdetve.

32 „Összehasonlító jogtan” (szerk. Badó Attila, kiadó: B&T Kft. Szeged, 2001. 21.o.)

33 Az eltérések azonban önmagukban nem jelentenek a felsoroltaktól független fejlődési utat: Sárközy Tamás: „A magyar társasági jog Európában – A társasági és konszernjog elméleti alapjai” (kiadó: HVG Orac, 2001. Budapest 28.o.)

34 Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a „részvénytársaságokról szóló törvény” elnevezés nem teljesen feleltethető meg a társasági jog terminológiájának. Ha a magyar szóhasználatot tekintjük tulajdonképpen „tőkeegyesítő társaságokról” szóló törvényről” van szó, azonban tekintve, hogy a jogalkotó olyan társaságokat szabályoz, melyek alaptőkéje részvényekből áll – tehát részvénytársaságokat – és ezeknek egy-egy formáját tekinti külön társasági formának, így talán mégsem ok nélkül való az általunk használt megnevezés.

35 Érdekes az a különbségtétel, hogy a dán szabályozás nem az EU, hanem az EGT tagállamai vonatkozásában alkalmazza azt a kedvezményt, hogy eltekint a dániai letelepedéstől. Véleményünk szerint a szabályozás lehetséges oka az, hogy olyan fontos kereskedelmi partnerek, mint Izland és Norvégia, nem tagjai az EU-nak ellenében az EGT-vel.

36 Az eredeti szöveg a „*jegyzett részvény*” kifejezést használja, ám – megfelelően a társasági forma jellegének – az egyszerűség kedvéért a magyar terminológiát használjuk.

37 Természetesen a dán társasági jog sem veszi figyelembe a társaság esetleges munkavállalóit, csak a társaság egyes tisztségviselőire koncentrál, tehát a „tisztán külföldi” jelző is a tisztségviselőkre vonatkozik.

38 A „kereskedelmi képviselő” megnevezés a magyar jogi terminológia sajátja, míg a dán jogszabályok által meghatározott intézmény inkább valamiféle „kereskedelmi irodaként” fordítható, ugyanis a magyar szabályozásból ismert [3/1989. (II.26.) KeM rendelet] kereskedelmi képviselő, valamint információs és szerviz iroda sajátosságait egyesíti. A továbbiakban ezért célszerűnek tartjuk a „kereskedelmi iroda” kifejezés használatát.

39 Lengyelország a következő (nem EGT-) államokkal kötött beruházásvédelmi tárggyú nemzetközi szerződést: Albánia, Argentína, Ausztrália, Azerbajdzsán, Banglades, Fehéroroszország, Bulgária, Kanada, Chile, Kína, Horvátország, Egyiptom, India, Indonézia, Izrael, Kazahsztán, Kuwait, Macedónia, Malajzia, Moldova, Marokkó, Románia, Dél-Korea, Svájc, Szingapúr, Szlovénia, Thaiföld, Tunézia, Törökország, Ukrajna, Egyesült Arab Emírátsok, Uruguay, Üzbegisztán, Vietnám. E nemzetközi szerződések alapján a szerződő fél kötelezettséget vállal arra, hogy a vállalkozók által eszközölt beruházások vonatkozásában a tisztességes eljárás követelményét betartja

és ugyanazokban a kedvezményekben részesíti azokat, mint ahogyan azt a másik szerződő fél teszi az előbbiből származó beruházások vonatkozásában.

40 Act of 2 July 2004 on Freedom of Economic Activity, (Dziennik Ustaw 2004, No. 173, 1807) Chapter 1., Article 13.

41 Act of 2 July 2004 on Freedom of Economic Activity (Dziennik Ustaw 2004, No. 173, 1807) Chapter 6., Article 13.3

42 Act of 24 March 1920 on the Acquisition of Immovable Properties by Foreign Persons (Dziennik Ustaw 2004, No. 167, item 1758) Article 1. 2.

43 Act of 24 March 1920 on the Acquisition of Immovable Properties by Foreign Persons (Dziennik Ustaw 2004, No. 167, item 1758) Article 3e. 1.

44 Act of 24 March 1920 on the Acquisition of Immovable Properties by Foreign Persons (Dziennik Ustaw 2004, No. 167, item 1758) Article 3e. 3.

45 Act of 2 July 2004 on Freedom of Economic Activity (Dziennik Ustaw 2004, No. 173, 1807) Chapter 6., Article 85. 1.

46 Várnay Ernő – Papp Mónika: „Az Európai Unió jog” (kiadó: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 2001. 350.o.)

47 Act of 2 July 2004 on Freedom of Economic Activity, Chapter 6., Article 93.

48 Dr. Papp Tekla: „Rövid bevezetés a német társasági jogba” (Jogelméleti Szemle, 2002/3., 2.o.)

49 Dr. Eugen Klunzinger: „Grundzüge des Gesellschaftsrechts” (kiadó: Verlag Franz Vahlen, München, 1991., 2.o.)

50 kihirdetve: BGB I 1964, 593.

51 Vereinsgesetz 15§

52 AuslInVG 1969.

53 Talán érdekes lehet megemlíteni, hogy a német alkotmányjog a „tulajdon kötelez” (Eigentum verpflichtet) elvből vezeti le a kisajátítás jogintézményét, ugyanis az alap-törvény szerint a tulajdon használatának a „közösség jóléte érdekében” kell történnie. (Grundgesetz, 14§ (2) bek.)

54 Hgb 13§ (1) bek.

55 Hgb 13§ (6) bek.

56 Hgb 13d§ (1) bek.

57 Hgb 13d§ (3) bek.

58 GmbHG 35§ (4) bek.

59 WphG 25§

60 C-208/00. Überseering BV v. Nordic Construction Company Baumanagement

61 A két elv között egyéb szempontok alapján is szokás különbséget tenni, így „a bejegyzés elve messzemenően kiszolgálja az alapítók szándékait, az üzleti érdekeket. Támogatja a társaságok nemzetközi mozgását, hiszen a székhely áthelyezése nem érinti a társaság létét és személyes jogát, s így tulajdonképpen a jogbiztonságot is szolgálja, lévén, hogy mindig bizonyos a társaság belső viszonyaira alkalmazandó jog. A bátrányok pedig elsősorban abból adódnak, hogy a társaság versenyét teremti meg a társasági jogok között, illetve alááshatja a fogadó ország esetlegesen szigorúbb szabályait, amelyek a bitelezők, harmadik személyek vagy a kisebbségek védelmére jöttek létre.” („Európai társasági jog”, szerk.: Miskolczi Bodnár Péter, kiadó: KJK KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2004., 37.o.)

62 Sárközy Tamás: „A magyar társasági jog Európában – A társasági és konszernjog elméleti alapjai” (kiadó: HVG Orac, Budapest, 2001., 33.o.)

63 Annak ellenére, hogy a partnership a „magánjogi társaság” kifejezéssel fordítható, a későbbiekben mégis inkább az angol megnevezést használjuk, míg a company esetén meghagyjuk a magyar társaság fordítást.

64 A public company olyan társaság, amely részvényekre vagy kezességre korlátozt felelősségű és (törzs)tőkével rendelkezik, amelyet:

– a társasági szerződés public company-ként határoz meg, és a cégnév végén a public limited company kifejezés vagy a plc rövidítés szerepel – a törvény rá vonatkozó rendelkezéseinek megfelel – legalább 50 000 font jegyzett tőkével rendelkezik – nyilvános részvényjegyzésre lehetőséget biztosít, In: Papp Tekla: „Die Grundzüge des englischen Gesellschaftsrechts” (Acta Juridica et Politica, Tomus LIX. Fascilus 14., Szeged, 2001., 2.o.)

65 Papp Tekla: „Die Grundzüge des englischen Gesellschaftsrechts” (Acta Juridica et Politica, Tomus LIX., Fasciculus 14., Szeged, 2001. 4.o.)

66 www.hm-treasury.gov.uk

67 Registrar Office oldala (www.companieshouse.uk)

68 Royal Decree 664/1999. 23 April 1999. Preamble

69 Royal Decree 664/1999. 23 April 1999. Article 7.

70 A spanyol szabályozás szerint adóparadicsomnak minősülnek a következő területek: Andorra, Anguilla, Antigua és Barnuda, a Holland Antillák, Aruba, a Bahama-szigetek, Barbados, Bermuda, Brunei, Cyprus, az Egyesült Arab Emírátsok, a Fidzsi-szigetek, Gibraltár, Grenada, Hong Kong, a Winward-szigetek, a Man sziget, Mauritius, Dominika, a Kajmán-szigetek, a Cook-szigetek, Jersey szigete, a Falkland-szigetek, a Mariana szigetek, a Salamon-szigetek, a Virgin-szigetek, Jamaika, Jordánia, Libanon, Libéria, Lichtenstein, Luxemburg, Macao, Málta, Monaco, Montserrat szigete, Nauru, az Ománi Szultánátus, San Marino, St. Vincent, Santa Lucia, Seychelles, Szingapúr, Trinidad, Tobago, Vanua Levu (Royal Decree 1080/1991. of 5 July 1991.)

71 500 ezer pezeta, melynek átszámítása adja a tört euró értéket.

72 Ley 2/1995, de marzo, de Sociedades de Responsabilidad Limitada

73 Ley 2/1995, de marzo, de Sociedades de Responsabilidad Limitada Artículo 48. 1.

74 www.la-moncloa.es

75 Sárközy Tamás: „Magyar gazdasági jog I., Gazdasági státuszjog” (kiadó: Aula, Budapest, 1996., 60-61.o.)

76 1988. évi XXIV.tv. 1.§

77 Eszerint a külföldiek magyarországi befektetésének minősül a külföldit belföldi székhelyű

– gazdasági társaság – egyesülés – közhasznú társaság – szövetkezet vagyonaiból tagsági jogviszonya alapján megillető bányad – külföldi székhelyű vállalkozás magyarországi fióktelepének, kereskedelmi képviselőjének – külföldi állampolgár önálló vállalkozásának vagyona 1988. évi XXIV.tv. 2.§ b.) pont – jelenleg is hatályos.

78 „Külföldi részvétellel működő társaságban belföldi alapítóként, illetve tagként az állam, a jogi személyek, a jogi személyiség nélküli gazdasági társaságok és a természetes személyek egyaránt részt vehetnek a gazdasági társaságokról, illetve

szövetkezetekről szóló törvények rendelkezéseinek megfelelően." 1988. évi XXIV.tv. 8.§ (hatályon kívül helyezte a 2003. évi LIV. törvény 25.§-a)

79 3/1989. (II.26.) KeM rendelet 1.§

80 1/1987. (XII.29) KeM rendelet

81 3/1989. (II.26.) KeM rendelet 5.§ (2) bek.

82 A termékekről, szolgáltatásokról való tájékoztatás, műszaki segítségnyújtás, reklám- és propagandatevékenység, minőségellenőrzés és szaktanácsadás.

83 Az Európai Megállapodás értelmében a letelepedés szabadsága nem más mint „az állampolgárokat illetően jog arra, hogy valaki önálló vállalkozóként gazdasági tevékenységet kezdjen és folytasson, vállalkozásokat hozzon létre és igazgasson különösen olyan vállalatokban, amelyeket ténylegesen ellenőriz. Állampolgárok önálló vállalkozása nem terjed ki a munkaerőpiacon való munkakeresésre vagy munkavállalásra és nem ad jogot arra, hogy a kérdéses személy a másik fél munkaerőpiacára belépjen.”

84 Az EM által előírt egyenlő elbánás elve azonban nem sérti a külföldiek fióktelepeiről szóló törvény által biztosított kivételek körét. Az később idézett rendelkezés ugyanis a leányvállalatokra, fióktelepekre és kereskedelmi képviselőkre nem vonatkozik.

85 1994. évi I.tv. 44. Cikk, 1.(ii)

86 2001. évi XCIII. törvény 2.§ 2. pont

87 Gt. 5.§

88 Ezek tipikusan egyébként beruházás-védelmi jellegű szerződések. (Bánrévy Gábor: „A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga” (kiadó: Szent István Társulat, Budapest, 2003., 78.o.)

89 Témánk másik aspektusát jelentheti az az eset, amikor nem kerül sor az alapítás korlátozására, hanem a működési szabályokat fogalmazná meg a belföldiektől jelentős eltéréssel. A kérdés felvetését lásd: „Európai Közösségi jogi elemek a magyar magán- és kereskedelmi jogban” (szerk.: Vékás Lajos, kiadó: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 2001., 122.o.)

90 Ctv. 12.§

91 Ctv. 15.§ (4)

92 A törvény indokolása sem tér ki annak kérdésére, ha a társaság nem a hazai jog szerint jön létre.

93 1997. évi CXXXII. tv. 9.§

94 „Előterjesztés a Kormány részére a társasági törvény és a cégtörvény koncepciójáról”(IM/CIV/2004/GAZD/1626.)

95 „Előterjesztés a Kormány részére a társasági törvény és a cégtörvény koncepciójáról”, (IM/CIV/2004/GAZD/1626 47.o.)

96 Úgy véljük, hogy a külföldi részvétel valamely társaságban történő megvalósulását a Gt. általános szabályai alá célszerű rendelni, ez azonban olyan általános, hogy a táblázat többi részében külön már nem jelezzük.

X11842

valt., 96

XA 5808

Felelős kiadó: Dr. Szabó Imre dékán, tanszékvezető, egyetemi docens

Felelős szerkesztő: Dr. Papp Tekla egyetemi docens

Technikai szerkesztő: Pap Anita

Borítóterv: Tóth Péter

Készült: 22,5 (A5) nyomdai ív terjedelemben

ISBN 963 9640 04 2

